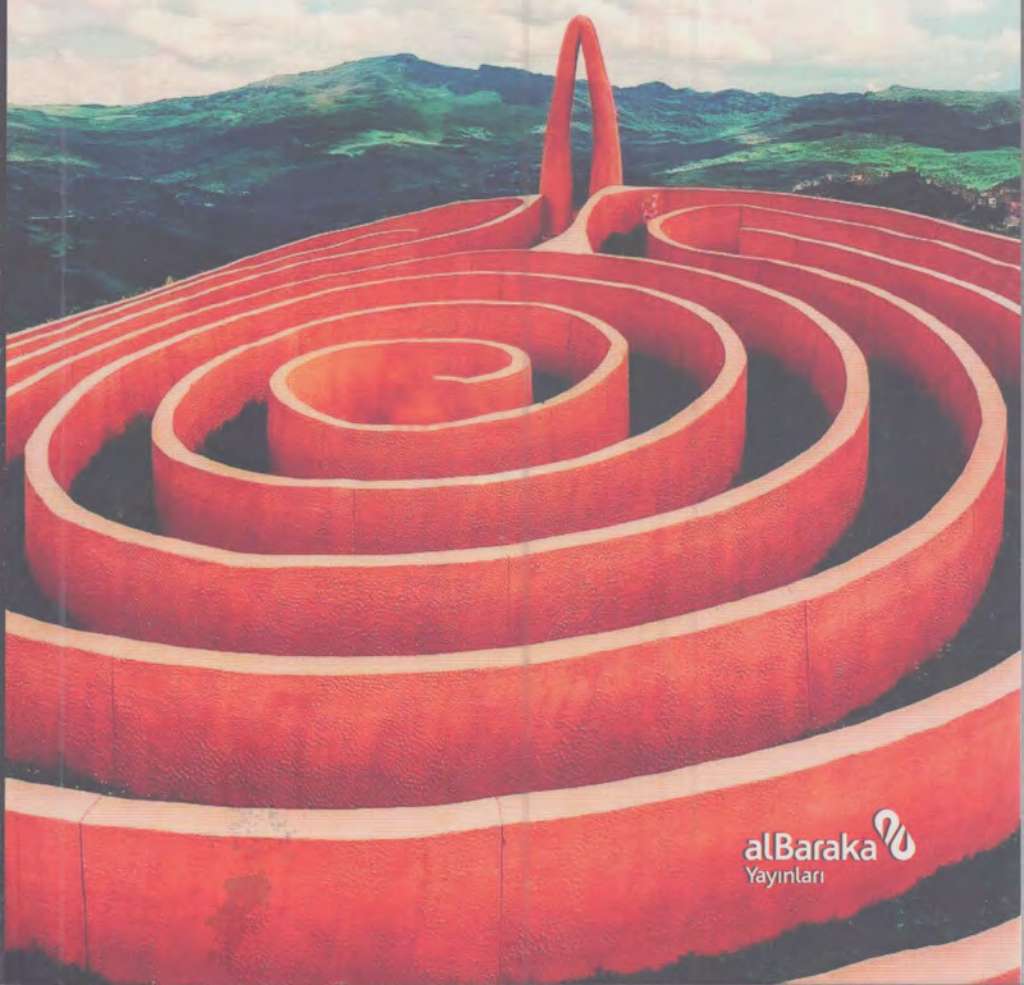
RUHUN HARİTASI

Jungcu Psikolojiye Giriş

Murray Stein

Çeviri: Adem Beyaz

alBaraka Yayınları

MURRAY STEIN

Jungcu psikanalist, yazar ve öğretim üyesi. Stein, Yale Üniversitesi (lisans ve yüksek lisans) ve Chicago Üniversitesi (doktora) mezunudur. Bölgeler Arası Jungcu Analistler Cemiyeti ve Chicago Jungcu Analistler Cemiyeti'nin kurucu üyesidir. Uluslararası Analitik Psikoloji Derneği'nin (2001-2004) ve Zürih Uluslararası Analitik Psikoloji Okulu'nun başkanlığını (2008-2012) yürütmüştür. Bu okulda analist eğitimi vermektedir. Analitik Psikoloji ve çağdaş dünyadaki uygulamaları ile ilgili konularda uluslararası düzeyde seminerler düzenlemektedir.

ADEM BEYAZ

1985 yılında Ankara'da doğdu. Ankara Atatürk Lisesi'ni bitirdi. Galatasaray Üniversitesi'nde felsefe lisansını, Paris-Sorbonne Üniversitesi'nden felsefe yüksek lisansını tamamladı. Editörlük ve çevirmenlik yapıyor.

ALBARAKA YAYINLARI – 200
PSİKOLOJİ DİZİSİ – 10

RUHUN HARİTASI
Jungcu Psikolojiye Giriş

ORİJİNAL ADI Jung's Map of the Soul: An Introduction

YAZAR Murray Stein

GENEL YAYIN YÖNETMENİ Fatma Kandemir
ÇEVİRİ Adem Beyaz
EDİTÖR Deniz Demirdağ Temel
KAPAK TASARIMI Tali Creative / Emir Tali
MİZANPAJ Tali Creative

TÜRKİYE YAYIN HAKLARI © 2023 Albaraka Kültür Sanat ve Yayıncılık A.Ş.
Sertifika No: 41640

ALBARAKA YAYINLARI 1. Baskı, Nisan 2024
ISBN 978-605-4137-53-4
BASKI VE CİLT Göksu Matbaa - Ahmet GÖKSU
Orta Mah. Topkapı Maltepe Cad.
Nurhan İş Merkezi No:28/30A
BAYRAMPAŞA / İSTANBUL
Sertifika No: 47617

Albaraka Yayınları, neşrini gerçekleştirdiği metinleri aslına sadık kalarak çevirir. Açıklamalı görüşlerini gerek gördüğünde önsöz ve dipnot aracılığıyla aktarır. Bu ve benzeri vasıtalarla görüş belirtilmeyen hususlara Albaraka Yayınları'nın katıldığı varsayılamaz.

ALBARAKA KÜLTÜR SANAT VE YAYINCILIK A.Ş.
İnkılap Mahallesi Dr. Adnan Büyükdeniz Caddesi No: 6 34768 Ümraniye / İSTANBUL

www.albarakakultur.com

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak gösterilerek yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

RUHUN HARİTASI

Jungcu Psikolojiye Giriş

Murray Stein

Çeviri: Adem Beyaz

alBaraka Yayınları

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 7
GİRİŞ **9**
1. Yüzey: (Ego-Bilinci) 23
2. İçerisi Kalabalık (Kompleksler) 49
3. Ruhsal Enerji (Libido Teorisi) 75
4. Ruhun Sınırları (İçgüdüler, Arketipler ve Kollektif Bilinçdışı) 105
5. Ayan ve Nihan: Ötekilerle İlişkide Açık ve Gizli Olan (Persona ve Gölge) 127
6. İçteki Derinliklere Giden Yol (Anima ve Animus) 149
7. Ruhun Aşkın Merkezi ve Bütünlüğü (Kendilik) 177
8. Kendiliğin Ortaya Çıkışı (Bireyleşme) 197
9. Zaman ve Sonsuzluk (Eşzamanlılık) 227
SÖZLÜK **253**
KAYNAKÇA **255**
DİZİN **257**

Sarah ve Christopher için

TEŞEKKÜR

Bu kitap Lynne Walter'ın sabırlı yazım ve editörlük desteği olmadan ortaya çıkamazdı. Adanmışlığı ve bitmek tükenmek bilmeyen iyimserliği için kendisine teşekkür etmek istiyorum. Jan Marlan'a da cesaretlendirmesi ve coşkulu desteği için teşekkür etmek isterim. Yıllar boyunca derslerimi izleyenler, kendi katkılarını pek çok ayrıntıda fark edeceklerdir; bu ayrıntılar, onların soruları ve gözlemleri olmasaydı bu metinde yer almayacaktı. Hepinize teşekkür ederim.

GİRİŞ

Ürkek ürkek keşfedeceksin
Afrika'nın güney kıyılarını
Ama Batıya gidersen
Hiçbir şey göremezsin
Korku hariç, meçhul,
"Bizim denizimiz" değil
Gizem Denizi
Mare Ignotum.

Carlos Fuentes
Gömülü Ayna

Jung'un öldüğü yaz üniversiteye gitmeye hazırlanıyordum. 1961 yılıydı. İnsanlar uzayı keşfetmeye başlamıştı ve aya ilk kimin ulaşacağını görmek için yarış vardı: Amerikalılar mı, yoksa Ruslar mı? Tüm gözler uzay araştırmalarının büyük macerasına odaklanmıştı. İnsanlık tarihinde ilk kez insanlar yeryüzünden ayrılıp yıldızlara doğru seyahat etmeyi başarıyordu. O zamanlar fark etmediğim şey, yüzyılımızda içe doğru yapılan yolculukların da aynı derecede belirleyici olduğuydu: Sputnik ve Apollo'dan önceki on yıllarda Carl Jung gibiler büyük iç dünya keşifleri gerçekleştirmişlerdi. John Glenn ve Neil Armstrong bizim için dış uzayın kaşifleri olarak ne anlam ifade ediyorsa, Jung da iç uzayla

ilgili olarak bilinmeyene doğru cesur ve gözü pek bir yolcuyu ifade etmektedir.

Jung, Zürih'in hemen dışındaki evinde, batıdaki sakin göle bakan bir odada huzur içinde öldü. Güneyde Alpler görülebiliyordu. Ölümünden bir gün önce çok sevdiği dağlara son bir kez bakmak için oğlundan pencereye gitmesine yardım etmesini istemişti. Bir ömür boyu iç uzayı keşfetmiş ve orada bulduklarını yazılarında anlatmıştı. Ne tesadüf ki Neil Armstrong'un Ay'a ayak bastığı yıl ben de Jung Enstitüsünde eğitim almak üzere İsviçre'nin Zürih kentine doğru bir yolculuğa çıktım. Bu kitapta paylaştıklarım, Jung'un ruh haritasını inceleyerek geçirdiğim yaklaşık otuz yılın damıtılmış bir hâlidir.

Bu kitabın amacı, Jung'un bulgularını yayınlanmış yazılarında sunduğu şekliyle açıklamaktır. Jung'a dair ilk keşifler, Fuentes'in İspanya'dan Atlantik'i geçmeye cesaret eden eski kaşifleri anlatırken bahsettiği "Gizem Denizi"ne dalmak gibi bir şey olabilir. İnsan bu uzak yerlere heyecanla ama aynı zamanda korkuyla açılır. İlk denemelerimi hatırlıyorum. Bu ihtimal beni o kadar heyecanlandırmıştı ki endişeyle bazı üniversite hocalarımdan tavsiyelerde bulunmalarını istemiştim. Acaba doğru bir karar mıydı? Jung o kadar çekiciydi ki gerçek olamayacak kadar iyi görünüyordu! Kaybolur muydum, kafam karışır mıydı, yolumdan sapar mıydım? Neyse ki bu akıl hocalarım bana yeşil ışık yaktı ve o zamandan beri yolculuğuma devam ediyor ve hazineler buluyorum.

Jung'un kendine has yolculuğu daha da korkutucuydu. Kelimenin tam anlamıyla bir hazine mi bulacağı, yoksa dünyanın kenarından uzaya mı düşeceği konusunda hiçbir fikri yoktu. Kendini içine ilk bıraktığında bilinçdışı gerçekten de bir *Mare Ignotum* idi. Ama genç ve cesurdu ve yeni keşifler yapmaya kararlıydı. Öyle de oldu.

Jung kendisinden sık sık insan ruhu dediğimiz, keşfedilmemiş gizemin öncüsü ve kâşifi olarak bahsetmiştir. Maceracı bir ruha sahip olduğu görülmektedir. Bizim için olduğu gibi onun için de insan ruhu uçsuz bucaksız bir bölgeydi ve onun zamanın-

da henüz üzerinde çok fazla çalışma yapılmamıştı. Bu, macera-perestleri zengin bir keşif beklentisiyle zorlayan ve çekingenleri de delilik tehdidiyle korkutan bir gizemdi. Jung için ruhun incelenmesi aynı zamanda ciddi bir tarihsel öneme sahip olmuştur, çünkü bir keresinde söylediği gibi tüm dünya bir ipliğe bağlıdır ve bu iplik insan ruhudur. Hepimizin buna daha aşina olması hayati önem taşımaktadır.

Elbette, asıl soru şudur: İnsan ruhu esasen bilinebilir mi, derinliklerine inilebilir mi, uçsuz bucaksız topraklarının haritası çıkarılabilir mi? Belki de Jung, Freud ve Adler gibi derinlik psikolojisinin ilk öncülerini bu çabaya girişmeye ve tarifsiz ve son derece esrarengiz insan ruhunu tanımlayabileceklerini düşünmeye iten şey, 19. yüzyıldan kalma bu muazzam bilimsel sorulardı. Ancak bu isimler *Mare Ignotum*'a yelken açtılar ve Jung bu denizde iç dünyanın Kristof Kolomb'u oldu. 20. yüzyıl, bilimsel atılımların ve her türden teknolojik harikaların çağı olmuştur; aynı zamanda derin bir iç gözlem dönemi ve ortak insan öznelliğimizin araştırıldığı bir çağ hâlini almıştır, bu da bugün genel olarak derinlik psikolojisi olarak bilinen alanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ruhsallığı tanımanın bir yolu da bu büyük öncüler tarafından çizilmiş ve kullanıma sunulmuş olan haritaları incelemektir. Onların çalışmalarında kendimiz için birçok yönelim noktası bulabiliriz ve belki biz de daha fazla araştırma yapmak ve yeni keşiflerde bulunmak için harekete geçeriz. Jung'un ruh haritası, bilinmeyen bölgelerin haritasını çıkarmaya yönelik tüm ilk girişimlerde olduğu gibi ne kadar başlangıç niteliğinde ve belki de inceliksiz ve açık uçlu olsa da içsel alana, ruhun dünyasına girmek ve yolunu tamamen kaybetmemek isteyenler için hâlâ büyük bir nimet olabilir.

Bu kitapta Jung'u kendine biçtiği kâşif ve haritacı rolünde kabul ediyorum, umarım bu imge, onun insan ruhu teorisine giriş niteliğindeki bu çalışmayı sunarken bana rehberlik etmiştir. Ruh, onun keşfettiği bir bölge, bilinmeyen bir âlemdir; teorisi

ise ruha ilişkin anlayışını aktarmak için oluşturduğu haritadır. Dolayısıyla, bu kitapta siz okurlarımı Jung'un yazılarında bir seyahate çıkararak tanımlamaya çalışacağım şey Jung'un ruh haritasıdır. Bunu yaparken, bir haritanın haritasını sunuyorum, ancak Jung'un yaşamına ve çalışmalarına yapacağınız daha ileri seyahatlerde bu haritanın sizin için yararlı olacağını da düşünüyorum.

Tüm haritacılar gibi Jung da kendi döneminde mevcut olan araçlar ve kanıtlarla çalışmıştır. 1875 yılında doğan Jung, 1900 yılında İsviçre'deki Basel Üniversitesinde temel tıp eğitimini ve 1905 yılında Zürih'teki Burghölzli Kliniğinde psikiyatri eğitimini tamamlamıştır. Freud'la olan önemli birlikteliği 1907'den 1913'e kadar sürmüş, ardından birkaç yıl boyunca kendini derinlemesine analiz etmiş ve 1921'de *Psikolojide Tipler*[1] kitabıyla dünyaya sunduğu ve analitik psikoloji olarak adlandırılan kendine özgü psikolojik teorisiyle ortaya çıkmıştır. 1930'da, 55 yaşındayken, teorisinin temel özelliklerinin çoğunu oluşturmuş, ancak bir dizi önemli öğeyi henüz detaylandırmamıştı. Ayrıntılar 1930'u takip eden yıllarda sunulacak ve 1961'de ölene kadar Jung'un kaleminden dökülmeye devam edecekti.

İnsan ruhunu bilimsel olarak keşfetme projesi Jung'un yetişkinlik hayatının erken dönemlerinde başlamıştır. İlk resmî keşif gezisi, doktora çalışması olan *Okült Fenomenlerin Psikolojisi ve Patolojisi Üzerine* ile başlar.[2] Bu çalışma, şimdi kendi kuzeni olduğunu bildiğimiz yetenekli bir genç kadının, Helene Preiswerk'in iç dünyasının psikolojik bir anlatımını sunmaktadır. Helene genç bir kızken, ölülerin ruhları için aracılık/medyumluk yapma gibi sıra dışı bir yeteneğe sahipti ve bu ruhlar onun aracılığıyla dikkat çekici derecede doğru tarihsel sesler ve aksanlarla konuşuyordu. Jung büyülenmişti; bu şaşırtıcı psikolojik fenomeni anlamak ve yorumlamak için işe koyulmuştu. Devamında, kelime çağrışımı testini kullandı ve böylece ruhsal manzaranın daha önce sınıf-

---

1 Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 6.

2 Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 1, ss. 3-88.

landırılmamış gizli özelliklerini ortaya çıkardı. Bu çalışmalar, şu anda *Toplu Eserler*in ikinci cildinde yer alan çok sayıda makalede yayınlanmıştır. Bilinçdışının yeni keşfedilen özelliklerine "kompleksler" adını verdi: İşte bu terim onu ünlü yapacaktı. Bundan sonra o dönemin iki yakıcı psikiyatrik sorunu olan psikoz ve şizofreniyi ele aldı ve *Demansın Psikolojisi*[3] adlı bir kitap hazırladı; çalışmalarının bir örneği ve Freud'un (kendisi bir nörologdu) bazı fikirlerinin psikiyatride nasıl uygulanabileceğine dair bir öneri olarak bu kitabı Freud'a gönderdi. Freud'un sıcak ve hevesli yanıtını aldıktan sonra onunla profesyonel bir ilişki kurdu ve kısa sürede yeni gelişen psikanalitik hareketin lideri oldu. Bununla birlikte, nevrotik durumların muğlak kısımları üzerine çalışmaya başladı; sonunda da "kolektif bilinçdışı" olarak adlandırdığı derin ruhun alanlarında az çok değişmez evrensel fantezilerin ve davranış kalıplarının (arketipler) keşfine girişti. Arketipin ve kolektif bilinçdışının tanımı ve ayrıntılı açıklaması onun alametifarikası hâline gelecek ve Jung'un haritasını diğer tüm kaşiflerin derin ruh ya da bilinçdışı haritalarından ayıran bir nişane olacaktı.

1930 yılı Jung'un meslekî yaşamını neredeyse tam olarak ikiye böler: 1900'de Burghölzli Kliniğinde eğitimine ve psikiyatrik çalışmalarına başlamış ve 1961'de Zürih Gölü kıyısındaki Küsnacht'taki evinde bilge bir ihtiyar olarak hayata gözlerini yummuştur. Geriye dönüp bakıldığında, Jung'un ilk otuz yıllık meslekî faaliyetinin son derece yaratıcı olduğu görülebilir. Bu yıllar boyunca, anıtsal bir psikolojik teorinin temel unsurlarını oluşturmuş ve günün önemli kolektif sorunlarını ele almıştır. İkinci otuz yıl belki yeni teorik yapılar açısından daha az yenilikçiydi, ancak kitap ve makale üretimi daha öncekinden daha fazlaydı. Bu yıllar, daha önceki hipotezlerin ve sezgilerin derinleştirildiği ve doğrulandığı yıllardı. Teorilerini tarih, kültür ve din çalışmalarını da içerecek ve modern fizikle önemli bir bağlantı kuracak şekilde genişletmişti. Jung'un psikiyatrik hastalarla ve analiz görenlerle

---

[3] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 3, ss. 1-152.

yaptığı klinik çalışmalar profesyonel yaşamının ilk yarısında daha yoğun ve tüketiciydi; fakat bu çalışmalar 1940'tan sonra en aza inmişti, zira 2. Dünya Savaşı Avrupa'daki normal kolektif yaşamı kesintiye uğratmış ve Jung'un kendisi de kısa bir süre sonra kalp krizi geçirmişti.

Jung'un ruh araştırmaları da son derece kişiseldi. Bilinçdışı zihni keşfederken sadece hastalar ve denekler üzerinde çalışmadı. Kendisini de analiz etti. Aslında, bir süre için kendi kendinin başlıca çalışma konusu hâline geldi. Kendi rüyalarını dikkatle gözlemleyerek ve aktif hayal gücü tekniğini geliştirerek, iç dünyasının gizli alanlarına daha da derinlemesine girmenin bir yolunu buldu. Hastalarını ve kendisini anlamak için insan kültürü, mit ve din üzerine karşılaştırmalı çalışmalardan yararlanan bir yorumlama yöntemi geliştirdi; aslında, dünya tarihinde zihinsel süreçlerle ilgili olan her türlü malzemeyi kullandı. Bu yönteme "zenginleştirme" adını verdi.

Jung'un düşüncesinin birçok kaynağı ve kökeni henüz ayrıntılı bir şekilde açıklığa kavuşturulmamıştır. Yazılarında, kendisinden önceki birçok düşünüre borçlu olduğunu kabul eder; bunlar arasında Goethe, Kant, Schopenhauer, Carus, Hartmann ve Nietzsche de vardır; en önemlisi, kendisini antik Gnostiklerin ve Ortaçağ simyacılarının silsilesine yerleştirir. Gözde filozofu Kant'tır. Hegel'in diyalektiğinin etkisi de kuramsallaştırmasında belirgindir. Freud da [Jung üzerinde] iz bırakmıştır. Jung'un düşüncesinin kariyeri boyunca geliştiği ve büyüdüğü söylenebilir, ancak temel entelektüel yöneliminde dikkate değer bir süreklilik vardır. Jung'un bazı okurları, onun daha sonraki psikolojik teorilerinin tohumlarını, kardeşlik derneğinde verdiği ve *Zofingia Dersleri* olarak yayınlanan bazı üniversite makalelerinde bulmuşlardır. Bunlar 1900'den önce, Jung henüz Basel Üniversitesinde lisans öğrencisiyken yazılmıştır. Tarihçi Henri Ellenberger, "Jung'un analitik psikolojisinin tohumlarının Zofingia Öğrenci Derneğindeki tartışmalarında ve genç medyum kuzeni Helene Preiswerk ile yaptığı deneylerde bulunduğunu" iddia edecek ka-

dar ileri gitmiştir.[4] Zofingia dersleri, Jung'un hayatı boyunca kendisini meşgul edecek konularla ilk iştigalini göstermektedir; bu konular arasında dinî ve mistik deneyimi bilimsel ve ampirik incelemeye tabi tutma gibi sorunlar vardır. Genç bir adamken bile Jung, bu tür konuların deneysel araştırmalara açılması ve açık bir zihinle irdelenmesi gerektiğini savunuyordu. 1909'da Clark Üniversitesinde William James ile tanışması dikkat çekici bir olaydı, çünkü James de aynı görüşü benimsemiş ve klasik çalışması olan *Dinsel Deneyimin Çeşitleri*'ni tam olarak bu tür bir yöntem kullanarak yazmıştı.

Jung, tüm bu çalışma ve deneyimlerden yola çıkarak insan ruhunun bir haritasını çıkarmıştır. Bu, ruhu tüm boyutlarıyla tanımlayan ve aynı zamanda iç dinamiklerini açıklamaya çalışan bir haritadır. Ancak Jung her zaman ruhun nihai gizemine saygı duymaya özen göstermiştir. Teorisi ruhun bir haritası olarak okunabilir, ancak bu nihai olarak rasyonel terimler ve kategorilerle yakalanamayacak bir gizemin haritasıdır. Bu, yaşayan, cıvıl cıvıl bir şeyin, ruhun haritasıdır.

Jung'u okurken de haritanın bölgesel olmadığını akılda tutmak gerekir. Harita bilgisi, derin ruhun deneyimlenmesi ile aynı şey değildir. Harita en iyi ihtimalle, yönlendirme ve rehberlik isteyenler için faydalı bir araç olabilir. Kaybolan bazıları için cankurtaran bile olabilir. Diğerleri içinse Jung'un bahsettiği şeyi deneyimlemek için güçlü bir dürtü uyandıracaktır. Jung'u ilk okuduğumda rüyalarımı yazmaya başlamıştım. Hatta daha sonra Zürih'e gittim ve Jung Enstitüsünde dört yıl boyunca eğitim aldım. Bilinçdışına dair analiz ve kişisel deneyim sayesinde Jung'un bulgularının birçoğu hakkında ilk elden bilgi sahibi oldum. Yine de benim iç dünyam onunkiyle aynı değildir. Onun haritası yol gösterebilir ve genel hatları belirtebilir, ancak belirli bir içerik sunmaz. Kişi bunu bizzat keşfetmelidir.

---

4 Henri Ellenberger, *The Discovery of the Unconscious*, s. 687.

Jung, haritanın birçok özelliği hususunda bilimsel sezgilerine ve inanılmaz derecede güçlü bir hayal gücüne güvenmiştir. Onun zamanındaki bilim yöntemleri, örneğin kolektif bilinçdışı hakkındaki hipotezini doğrulayamıyor ya da çürütemiyordu. Bugün bunu yapabilmeye daha yakınız. Ancak Jung, yaratıcı düşüncelerini zihnin iç dünyasının bir resmini oluşturmak için kullanan bir sanatçıydı. Haritacılık bilimsel hâle gelmeden önce çizilmiş olan Antik Çağ ve Rönesans'ın o güzel resimli haritaları gibi Jung'un yarattığı harita da sadece soyut değil, aynı zamanda göz kamaştırıcıdır. Burada deniz kızları ve ejderhalar, kahramanlar ve kötü karakterler bulunabilir. Bilimsel bir araştırmacı olarak elbette önsezilerini ve varsayımsal kurgularını deneysel olarak test etmek zorundaydı. Ancak bu yine de mitsel hayal gücü için bolca alan bırakıyordu.

Jung psikiyatri ya da kendi deyimiyle tıbbi psikoloji alanında çalışmıştır. Zürih'teki Burghölzli Kliniğindeki stajının ilk yıllarında baş öğretmeni, tanınmış İsviçreli psikiyatrist Eugen Bleuler'di; kendisi, akıl hastalıklarının en ağırlarından birine atıfta bulunmak için "şizofreni" terimini icat eden ve psikolojik ambivalans sorunu hakkında çok şey yazan kişidir. Jung, teorileri ve hipotezleri için mümkün olduğunca kendi dışındaki kaynaklardan ve kendi yakın deneyimlerinden kanıt ve doğrulama aramıştır. Okuma ve çalışma yelpazesi çok genişti. Temel iddiasına göre ruhun deneysel bir araştırmacısı olarak, sadece kendi iç dünyasının bölgelerini değil, genel olarak insan ruhunun özelliklerine atıfta bulunan bir harita çiziyordu. Diğer büyük sanatçılar gibi çizdiği resimler de birçok kuşaktan ve kültürden insana hitap etme gücüne sahip olacaktı.

Bence, bugün adı çok yaygın olarak bilinen ve çok saygı duyulan, ancak kendi çalışmaları genellikle dikkatle okunmayan ve tutarsız ve çelişkili olduğu için sık sık eleştirilen bu İsviçreli psikolog, aslında tutarlı bir psikolojik teori üretmiştir. Ben bunu, ruhun seviyelerini ve bunlar arasındaki dinamik ilişkileri gösteren üç boyutlu bir harita olarak düşünüyorum. Bazılarına hitap

ederken bazılarını hiç ilgilendirmeyen, kendi içinde tutarlı bir sanat eseridir. Varsayımları bilimsel önermeler olarak ortaya atılmıştır, ancak bunların birçoğunun deneysel olarak kanıtlanması ya da çürütülmesi son derece zordur. Bu alanda önemli çalışmalar devam etmektedir, ancak sonuçlar ne olursa olsun Jung'un çalışmaları ilgi ve hayranlık çekmeye devam edecektir. Zamanın ilerlemesi ve metodolojideki değişikliklerle haritalar geçerliliğini yitirse de sanat eserlerinin modası asla geçmez.

Jung'un ruh haritasını kısa bir kitapta anlatmak tamamen yeni bir proje değildir ve başta Jolande Jacobi ve Frieda Fordham olmak üzere başkaları da geçmişte benzer giriş çalışmaları yazmışlardır. Bence, benim çalışmamın eklediği şey, teori içindeki kapsayıcı tutarlılığı ve onun ince bağlantılar ağını vurgulamaktır. Teorinin sıklıkla sunulduğu üzere, teoride biraz ondan biraz bundan var ve tüm parçaların tek bir birleşik görüşten —ki ben bunu ruhun yüce bir görüşü olarak görüyorum— kaynaklandığı hususu o kadar açık değildir. Ayrıca, Jung'un teorisine yönelik bu ilk girişlerin sunulmasının üzerinden hatırı sayılır bir süre geçmiştir ve yeni bir giriş için zaman olgunlaşmıştır.

Jung'un haritasında boşluklar ve tutarsızlıklar olsa da amacım mantıksal kesinlikten ara sıra meydana gelen sapmalara çok daha ağır basan daha derin bir temel görüş birliği olduğunu göstermektir. Bu açıklamadaki asıl amacım Jung'un düşüncesinin gelişimini göstermek ya da psikoterapi ve analizdeki pratik uygulamalarını uzun uzadıya ele almak değildir. Daha ziyade, Jung'un tüm eserlerini oluşturan yorum ve ayrıntı yığınının altında yatan entelektüel bütünlüğü ortaya çıkarmaktır. Dikkatli bir okur, Jung'un bizzat açıkladığı şekliyle analitik psikoloji teorisinin genel bir resminin yanı sıra, en önemli ayrıntılarını ve bunların nasıl tek bir bütüne ait olduklarını kavrayarak bu kitaptan çıkacaktır.

Bence Jung'un ruha ilişkin açıklamasındaki dikkate değer bütünlüğün nedeni, düşüncesindeki deneysel metodolojisinden filizlenmemiş bir özellikten kaynaklanmaktadır. Jung, Platon ve Schopenhauer gibi eski zaman filozofları tarzında sezgisel ve

yaratıcı bir düşünürdü. Ruh haritasını kendi zamanının genel bilimsel ve entelektüel topluluğunda mevcut olan fikirlerden oluşturmuş, ancak bu fikirlere benzersiz bir dokunuş katmıştır. Radikal yeni kavramlarla ortaya çıkmamış, genel olarak mevcut olanı almış ve ondan yeni ve son derece ayırt edici bir desen oluşturmuştur. Bir resim geleneği içinde çalışan büyük bir sanatçı gibi elindeki imgeleri ve malzemeleri kullanmış ve daha önce aynı unsurların birleşimi dâhilinde görülmemiş yeni bir şey yapmıştır.

Jung aynı zamanda Meister Eckhart, Boehme, Blake ve Emerson geleneğine mensup bir basiret insanıydı. En önemli sezgilerinin çoğu, kendisine rüyalar, görüler ve aktif hayal gücüyle gelen yüce deneyimlerinden kaynaklanmıştır. Otobiyografisinde bunu açıkça itiraf eder ve "ruhun gerçekliği" hakkındaki baş öğretmeninin Philemon olduğunu söyler; kendisine ilk olarak bir rüyada görünmüş ve Jung daha sonra yıllar boyunca aktif hayal gücüyle onla meşgul olmuştur.[5] Doğrudan ruh deneyimi, Jung'un teorisinin nihai kaynağıdır ve bu, teorinin derin iç bütünlüğünü ve kendi içindeki tutarlılığını açıklar.

Ancak Jung aynı zamanda kendini işine adamış bir bilim insanıydı; bu da onun çalışmalarını şairlerin ve mistiklerin yazılarından ayırır. Bilimsel yöntemle çalışmıştır; bu da çalışmalarını bilim camiasına sunduğu ve ampirik testlere tabi tuttuğu anlamına gelmektedir. Görüleri, sezgileri ve içsel farkındalıklarının kıymeti kendinden menkul değildir; bunlar genel olarak insan deneyiminin kanıtlarıyla da denetlenir. Jung'un bilimsel ve ampirik olmaya duyduğu güçlü ihtiyaç, teorisindeki eğimsiz kenarları, saf akıl ve hayal gücüyle çok daha pürüzsüz hâle getirilebilecek kaba yaklaşımları açıklar. Ampirik dünya —deneyimlendiği şekliyle hayat— dağınıktır ve insan düşüncesi ve hayal gücü ile yapılan kalıplara düzgün bir şekilde sığmaz. Jung hem basiretli bir sezgisel düşünür hem de ampirik bir bilim insanı olduğu için

---

[5] Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, ss. 182-83.

insan ruhu haritası hem ahenkli hem de ancak gevşek bir şekilde sistematik ve tutarlıdır.

Jung'un yazılarına hayran kalmaya devam etmemin ve onu yirmi beş yılı aşkın bir süredir istikrarlı bir şekilde okumamın bir nedeni, onun zorlayıcı bir şekilde tutarlı olmamasıdır. Tillich veya Hegel gibi gerçekten sistematik düşünürleri incelediğimde, onların çelik gibi zihinlerinin sıkı çeneleri arasında her zaman kıvranmışımdır. Onların düşünceleri benim için fazla düzenlidir. Peki ya hayatın dağınıklığı, sululuğu nerededir? Bu durum beni bilgelik için öncelikle filozoflara ve teologlara değil, sanatçılara ve şairlere bakmaya yöneltmişti. Katı sistemlere hep şüpheyle yaklaşmışımdır. Bana paranoyakça görünmüşlerdir. Jung'un yazılarında ise hiç böyle bir izlenime kapılmadım.

Jung'u okurken, insan ruhunun gizemlerine duyduğu derin saygıyı her zaman hissettim ve bu tutum ufukların genişlemeye devam etmesini sağlamaktadır. Onun haritası ufukları kapatmak yerine açmaktadır. Umarım aynı izlenimi siz okurlara da aktarabilirim.

Bu bir giriş çalışmasıdır. Jung psikolojisinin ileri düzey araştırmacılarının bile bu kitabı okumaktan fayda sağlayacağını ummama rağmen, benim asıl hedef kitlem Jung'un ne dediğini bilmek isteyen ancak onun devasa yazılarına ve karmaşık düşüncelerine doğru giriş yöntemini henüz bulamamış olanlardır. Bu kitabın her bölümü onun teorisindeki bir temaya odaklanmıştır. Onun haritasının bir parçasını ortaya koyan *Toplu Eserler*inden belirli pasajları gözden geçirdim. Özellikle motive olmuş ve gayretli okur daha sonra boş zamanlarında bu referanslara başvurabilir. Umarım, metin merkezli sunumum, birincil önemi haiz belgelere dalma ve Jung'un bazen belli belirsiz sunduğu anlamı ortaya çıkarma ve sonuçları üzerinde düşünme zorluğuyla yüzleşmek için samimi bir davet sunar.

Bu okumaların seçimi benim kişisel tercihimdir. Aynı derecede değerli başka metinler de alıntılanabilir ve kullanılabilirdi. Vizyonunun temel tutarlılığını göstermek için Jung'un çalışma-

larından en açık ve en temsili makaleleri ve pasajları seçmeye çalıştım. Jung'un ruh haritası zekâ, gözlem ve yaratıcı sezginin muazzam bir başarısıyla ortaya çıkmıştır. On sekiz ciltlik *Toplu Eserler*, üç ciltlik *Mektuplar*, çeşitli röportaj koleksiyonları ve ara sıra yazdığı yazılar ile (Aniela Jaffe ile birlikte yazdığı) otobiyografisinde yer alan bu devasa eserin yanından çoğu modern düşünür geçemez bile. Bu dağ gibi malzemeden, en temelde teorisine ait olan konuları seçtim ve analitik uygulama ile kültür, tarih ve dinin yorumuyla ilgili olanları dışarıda bıraktım.

Daha önce sorduğum soruya şimdi geri döneyim: Jung'un çalışmalarında gerçekten bir sistem var mıdır? O sistematik bir düşünür müdür? Cevap muhtemelen ihtiyatlı bir evettir. Teori ahenkli; tıpkı İsviçre'nin dört farklı dil konuşmasına rağmen ahenkli bir ülke olması gibi. Parçalar tek başlarına durabilecek ve oldukça bağımsız işleyebilecekmiş gibi görünse de bütün birbirine bağlıdır. Jung, bir filozofun yaptığı gibi temel öncüller üzerinde bir yapı kurarak ve parçaların çelişki olmadan birbirine uymasını sağlayarak sistematik bir şekilde düşünmemiştir. Ampirik bir bilim insanı olduğunu iddia etmiştir ve bu nedenle teorileştirmesi ampirik dünyanın düzensizliğine uymaktadır. Sezgisel bir düşünür olan Jung, büyük kavramlar ortaya koyar, bunları biraz detaylandırır ve ardından diğer büyük kavramlara geçer. Sık sık geriye döner, kendini tekrarlar ve ilerledikçe boşlukları doldurur. Bu niteliği onu okumayı zorlaştırır. Dolayısıyla büyük resmi görebilmek için tüm çalışmalarını bilmek gerekir. Bir süre eserlerini rastgele okursanız, parçaların Jung'un zihninde bir şekilde bir araya gelip gelmediğinden şüphelenmeye başlarsınız, ancak tüm eserlerini okuduktan ve uzun süre düşündükten sonra gerçekten nasıl birleştiklerini görebilirsiniz.

Sanırım Jung, klinik çalışmaları ve kendi deneyimleri aracılığıyla insan ruhunun derinliğinin ve uzak noktalarının farkına vardıktan sonra insan ruhunun bu yüce vizyonunu hakkıyla ifade etmek için kayda değer bir süre boyunca sabırla çalışması gerektiğini hissetmiştir. Bunu aceleye getirmemiş ve düşüncesini entelektüel

camiada destekleyebilecek yapıları inşa etmeye çalışırken çoğu zaman o düşünceyi yayınlamayı yıllarca ertelemiştir. Bu vizyonu tüm boyutlarıyla kavramaya çalışırken, onun bu vizyonu yaklaşık altmış yıllık bir süre boyunca detaylandırdığını aklımızda tutmamız gerekir. Bu kadar büyük ve ampirik gerçekliğe uygun bir eserde tam tutarlılık konusunda aşırı takıntılı olmamalıyız.

Zürih'teki öğrencileri tarafından Jung hakkında bir hikâye anlatılır. Bir keresinde teorinin bir noktasında tutarsız olduğu için eleştirildiğinde şöyle cevap vermiş: Gözüm merkezdeki ateşin üzerinde ve onu başkalarına göstermek için etrafına bazı aynalar koymaya çalışıyorum. Bazen bu aynaların kenarları boşluk bırakıyor ve tam olarak birbirine uymuyor. Buna engel olamıyorum. Siz önce neyi göstermeye çalıştığıma bir bakın!

Jung'un bu aynalarda gösterdiği şeyi mümkün olduğunca doğru bir şekilde tanımlamayı kendime görev edindim. Bu, bizim neslimizde pek çok insanı ayakta tutan bir vizyondur ve öngörülebilir gelecek için de bir vizyon olabilir. Her şeyden önce, onun yazıları bize büyük bir gizemin, yani insan ruhunun imgelerini sunmaktadır.

1

YÜZEY:
(EGO-BİLİNCİ)

Jung'un ruh haritasını açmaya onun insan bilinci ve o bilinçteki en merkezi özellik olan *ego* tanımına bakarak başlayacağım. "Ego", kökeni Latince "Ben" anlamına gelen teknik bir terimdir. Bilinç, uyanıklık hâlidir ve merkezinde bir "Ego" vardır. Bu bariz bir başlangıç noktasıdır ve ruh dediğimiz geniş içsel alana bir giriştir. Bu aynı zamanda ruhun karmaşık bir özelliğidir ve hâlâ pek çok bulmaca ve cevaplanmamış soru barındırır.

Jung daha çok ruhun iç bölgelerinde bilincin altında yatanları keşfetmekle ilgilenmiş olsa da insan bilincini tanımlama ve açıklama görevini de üstlenmiştir. Ruhun eksiksiz bir haritasını çıkarmak istediğinde görev kaçınılmaz hâle gelmişti: Ego-bilinci, keşfettiği bölgenin başlıca özelliğiydi. Jung'a gerçek anlamda bir ego psikoloğu denemez, ancak egoya toplumsal bir değer atfet-

miştir. Egonun işlevlerine dair bir açıklama sunmuş ve insan yaşamının geleceği ve kültür için daha fazla bilincin kritik öneminin farkına varmıştır. Dahası, ego-bilincinin kendisinin psikolojik araştırma için bir ön koşul olduğunun son derece farkındaydı. Ego-bilinci bir araçtır. İnsan olarak herhangi bir şey hakkındaki bilgimiz, bilincimizin kapasiteleri ve sınırlamaları tarafından koşullandırılır. Dolayısıyla bilinci incelemek, dikkati psikolojik araştırma ve keşif için kullanılan araca yöneltmektir.

Peki özellikle psikolojide ego-bilincinin doğasını anlamak neden bu kadar önemlidir? Çünkü çarpıtma için bile ayarlamalar yapmamız gerekir. Jung, her psikolojinin kişisel bir itiraf olduğunu söylemiştir.[1] Her yaratıcı psikolog kendi kişisel önyargıları ve incelenmemiş varsayımlarıyla sınırlıdır. En ciddi ve samimi araştırmacının bilincinde bile doğru gibi görünen her şey mutlaka doğru bilgi değildir. İnsanlar arasında bilgi olarak kabul edilen pek çok şey, daha yakından ve daha eleştirel bir şekilde incelendiğinde, aslında çarpıtma, önyargı, kulaktan dolma bilgiler, spekülasyon veya saf fanteziye dayanan önyargı veya inançlardan ibarettir. İnançlar bilgi yerine geçer ve güvenilir kesinlikler olarak kıymet görürler. Aziz Augustinus'un ünlü bir sözü olan "Anlayabilmek için inanıyorum" bugün modern kulaklarımıza garip gelebilir, ancak insanlar psikolojik gerçeklik hakkında konuşmaya başladıklarında durum genellikle böyledir. Jung kendi düşüncesinin temellerini ciddi bir şekilde incelemeye çalışmış ve keşiflerini yapmak için kullandığı aracı eleştirel bir gözle incelemiştir. Bilincin eleştirel açıdan anlaşılmasının tıpkı felsefe için olduğu gibi bilim için de elzem olduğunu güçlü bir şekilde savunmuştur. Ruhun ya da başka herhangi bir şeyin doğru anlaşılması, kişinin bilinç durumuna bağlıdır. Jung bilince dair eleştirel bir anlayış sunmak istemiştir. *Psikolojide Tipler* adlı temel eserini yazarken esas amacı buydu; Jung burada insan bilincini ayırt eden ve bilgiyi ve yaşam deneyimini farklı şekilde işleyen sekiz bilişsel tarzı tanımlar.

---

[1] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 4, par. 772.

Ego ile Bilinç Arasındaki İlişki

Bu nedenle Jung, yayınlanmış eserleri boyunca ego-bilinci hakkında pek çok şey yazmıştır. Buradaki amacım doğrultusunda, öncelikle son eseri *Aion*'un "Ego" başlıklı ilk bölümünü ve ilgili bazı metin ve pasajları ele alacağım. Bunlar Jung'un konumunu yeterince özetlemekte ve konu hakkındaki olgun düşüncesini temsil etmektedir. Bu bölümün sonunda *Psikolojide Tipler*'e yapılan bazı atıflara da yer vereceğim.

Aion birçok farklı düzeyde okunabilir. Jung'un geç dönem yıllarına ait bir eserdir ve Batı'nın entelektüel ve dinî tarihi ve bunların geleceğiyle olan derin ilişkisini ve kendilik arketipi hakkındaki en ayrıntılı düşüncelerini yansıtır. İlk dört bölüm, genel psikolojik teorisine yeni okurun nüfuz etmesini sağlamak ve analitik psikolojinin kelime dağarcığına bir giriş noktası sunmak için kitaba sonradan eklenmiştir. Bu giriş sayfaları ayrıntılı veya özellikle teknik olmamakla birlikte, ego, gölge, anima, animus ve kendilik olarak adlandırılan ruhsal yapılar hakkındaki Jung'un en yoğun tartışmalarını içerir.

Jung burada egoyu şu şekilde tanımlar: "Bilinç alanının merkezini oluşturur; ve bu ampirik kişiliği kapsadığı ölçüde, ego tüm kişisel bilinç eylemlerinin öznesidir."[2] Bilinç bir "alan"dır ve Jung'un burada "ampirik kişilik" olarak adlandırdığı şey, farkında olduğumuz ve ilk elden deneyimlediğimiz kişiliğimizdir. "Tüm kişisel bilinç eylemlerinin öznesi" olarak ego, bu alanın merkezinde yer alır. Ego terimi, kişinin kendisini bir istek, arzu, yansıtma ve eylem merkezi olarak deneyimlemesini ifade eder. Bilincin merkezi olarak egonun bu tanımı Jung'un tüm yazıları boyunca tutarlıdır.

Jung bu metne egonun ruh içindeki işlevi hakkında yorum yaparak devam eder: "Ruhsal bir içeriğin ego ile ilişkisi onun bilincinin ölçütünü oluşturur; çünkü hiçbir içerik, bir özne için

---

[2] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 9/II, par. 1.

temsil edilmiyorsa şayet, bilinçli olamaz."[3] Ego, bir "özne"dir; ruhsal içerikler onun için "temsil edilir". Bir ayna gibidir. Dahası, ego ile bağlantı herhangi bir şeyin —bir duygu, bir düşünce, bir algı ya da bir fantezi— bilinçli olması için gerekli koşuldur. Ego, ruhun kendini görebildiği ve farkına varabildiği bir tür aynadır. Ruhsal bir içeriğin ego tarafından alınma ve yansıtılma derecesi, onun bilinç alanına ait olduğunun söylenebilme derecesidir. Ruhsal bir içerik sadece belli belirsiz ya da çok az bilinçli olduğunda, henüz yakalanmamış ve egonun yansıtıcı yüzeyinde yerinde tutulmamıştır.

Egonun bu tanımını takip eden pasajlarda Jung, ruhun bilinçli ve bilinçdışı özellikleri arasında çok önemli bir ayrım yapar: Bilinç bildiğimiz şeydir ve bilinçdışı bilmediğimiz her şeydir. Yaklaşık aynı zamanlarda yazdığı bir başka metinde bunu biraz daha keskinleştirir: "Bilinçdışı basitçe bilinmeyen değildir, daha ziyade *bilinmeyen ruhsallık*tır; ve biz bunu ... bilince çıktıkları takdirde muhtemelen bilinen ruhsal içeriklerden hiçbir açıdan farklı olmayacak olan içimizdeki tüm şeyler olarak tanımlıyoruz."[4] Tüm derinlik psikolojisinde olduğu gibi Jung'un genel ruh kuramında da çok temel olan bilinç ve bilinçdışı arasındaki ayrım şunu öne sürer: Bazı içerikler ego tarafından yansıtılır ve bilinçte tutulur, burada daha fazla incelenebilir ve manipüle edilebilirler, diğer ruhsal içerikler ise geçici ya da kalıcı olarak bilincin dışında yer alır. Bilinçdışı, her ne sebeple veya her ne süreyle olursa olsun bilincin dışında kalan tüm ruhsal içerikleri kapsar. Aslında bu ruhsal dünyanın büyük bir kısmını oluşturur. Bilinçdışı, derinlik psikolojisinin başlıca inceleme alanıdır ve Jung'un en tutkulu ilgisi de bu alanı keşfetmeye yönelikti. Ama bundan daha sonra bahsedeceğiz.

Jung yazılarında sıklıkla egodan bir "kompleks" olarak bahseder ki bu terim bir sonraki bölümde kapsamlı bir şekilde ele

---

[3] *A.g.e.*

[4] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 8, par. 382.

alınacaktır. Ancak *Aion* pasajında, onu bilincin belirli bir içeriği olarak adlandırır ve bilincin egodan daha geniş bir kategori olduğunu ve egodan daha fazlasını içerdiğini belirtir.

Bilincin kendisi nedir? Egonun bulunduğu ve merkezi işgal edip tanımladığı bu alan nedir? En basit hâliyle, bilinç farkındalıktır. Uyanık olma, etrafındaki ve içindeki dünyada neler olup bittiğini gözlemleme ve kaydetme hâlidir. İnsanlar elbette dünya üzerindeki tek bilinçli varlıklar değildir. Diğer hayvanlar da bilinçlidir, çünkü çevrelerini dikkatlice ayarlanmış şekillerde gözlemleyebildikleri ve tepki verebildikleri açıktır. Bitkilerin çevrelerine karşı duyarlılığı da bir bilinç biçimi olarak ele alınabilir. Bilinç tek başına insan türünü diğer yaşam biçimlerinden ayırmaz. Bilinç, yetişkin insanları bebeklerden ve çocuklardan ayıran bir şey de değildir. En katı anlamıyla, insan bilinci temel niteliği açısından yaşa ya da psikolojik gelişime hiç bağlı değildir. Kızının doğumunu gözlemleyen bir arkadaşım, plasenta çıkarıldıktan ve kızın gözleri temizlendikten sonra kızın gözlerini açıp odaya baktığını ve her şeyi içine çektiğini gördüğünde ne kadar etkilendiğini anlatmıştı. Açıkçası bu bir bilinç işaretiydi. Göz, bilincin varlığının bir göstergesidir. Onun canlılığı ve hareketi, bilinçli bir varlığın dünyayı gözlemlediğinin işaretidir. Bilinç elbette yalnızca görmeye değil, diğer duyulara da bağlıdır. Anne karnında, bebeğin gözleri görmeye başlamadan önce, sesleri kaydeder, sözlere ve müziğe tepki verir ve dikkate değer derecede duyarlılık gösterir. Bilinçli olarak adlandırılabilecek bir farkındalık ve tepkisellik düzeyine embriyonun ilk kez ne zaman ulaştığını henüz tam olarak bilmiyoruz, ancak bu erken bir dönemdir ve kesinlikle doğum öncesi dönemdedir.

Bilincin zıttı rüyasız derin uykudur, duyarlılığın ve bilinçli farkındalığın tamamen yokluğudur. Ve uzun süreli koma durumları hariç, bir bedende bilincin kalıcı hâlde yok olması pratikte ölümün bir tanımıdır. Bilinç, yalnızca gelecekteki bilinç potansiyeli olsa bile, "yaşam faktörüdür"; yaşayan bedenlere aittir.

Gelişimin bilince yaptığı şey belirli bir içerik eklemektir. Teoride, insan bilinci içeriklerinden ayrılabilir —yani düşüncelerinden, anılarından, kimliğinden, fantezilerinden, duygularından, imgelerinden ve alanını dolduran kelimelerden... Ancak pratikte bu neredeyse imkânsızdır. Aslında, yalnızca ileri düzey ruhani ustalar bu ayrımı ikna edici bir şekilde yapabiliyor gibi görünmektedir. Bilinç kavramını içeriklerinden ayırabilen ve onları ayrı tutabilen ve kendi bilinci seçilmiş düşünce ve imgelerle özdeşleşmelerle tanımlanmayan kişi gerçekten bir bilgedir. Çoğu insan için bilinci temellendirecek sabit bir nesne olmaksızın bilinç son derece geçici ve fani bir şey gibi görünür. Bilincin somutluğu ve sağlamlık hissi tipik olarak imgeler, anılar ve düşünceler gibi sabit nesneler ve içerikler tarafından sağlanır. Bilincin özü ve sürekliliği bunlardan oluşur. Yine de felç geçiren kişilerden elde edilen kanıtların da gösterdiği gibi bilincin içerikleri ve hatta ego işlevleri —düşünme, hatırlama, isimlendirme ve konuşma, tanıdık görüntüleri, kişileri ve yüzleri tanıma— aslında bilincin kendisinden daha geçici ve kırılgandır. Örneğin kişinin hafızasını tamamen kaybetmesi ve hâlâ bilinçli olması mümkündür. Bilinç bir oda gibidir, onu geçici olarak dolduran ruhsal içerikleri çevreler. Ve bilinç egodan önce gelir, ego da onun nihai merkezi hâline gelir.

Ego da bilinç gibi herhangi bir anda bilinç alanını işgal eden belirli içeriklerin ötesine geçer ve onları aşar. Ego, bilincin içinde bir odak noktası, onun en merkezî ve belki de en kalıcı özelliğidir. Doğu'nun görüşüne karşı Jung, ego olmadan bilincin kendisinin sorgulanabilir hâle geleceğini savunur. Ama şu da bir gerçektir ki bilinci tamamen yok etmeden bazı ego işlevleri askıya alınabilir veya görünüşte yok edilebilir; böylece bir tür egosuz bilinç, iradeli bir merkezin, bir "Ego"nun çok az kanıtını gösteren bir bilinç türü, en azından kısa süreler için insani bir olasılıktır.

Jung'a göre ego, bilincin kritik merkezini oluşturur ve aslında hangi içeriklerin bilinç alanında kalacağını ve hangilerinin bilinçdışına düşeceğini büyük ölçüde belirler. Ego, içerikleri bilinçte tutmaktan sorumludur ve aynı zamanda içerikleri yansıt-

mayı bırakarak onları bilinçten çıkarabilir. Jung'un faydalı bulduğu, Freud'un terminolojisini kullanırsak, ego hoşlanmadığı ya da dayanılmaz derecede ıstıraplı veya diğer içeriklerle uyumsuz bulduğu içerikleri "bastırabilir". Ayrıca bilinçdışı deposundaki içerikleri de alabilir (yani hafıza bankasındaki); tabii (a) tahammül edilemez çatışmaları ulaşılamaz kılan, bastırma gibi savunma mekanizmaları tarafından engellenmedikleri sürece ve (b) ego ile yeterince güçlü bir çağrışımsal bağlantıya sahip oldukları sürece —bunlar yeterince güçlü bir şekilde "öğrenilmişlerdir"

Ego temelde anlık ve hatta zamanlı özdeşleşmeler gibi edinilmiş bilinç içerikleri tarafından oluşturulmaz ve tanımlanmaz. Bir ayna ya da mıknatıs gibidir; içerikleri farkındalığın odak noktasında tutar. Ama aynı zamanda murat eder ve eyler. Bilincin hayati merkezi olarak, dilin, kişisel özdeşliğin ve hatta kişisel bir ismin farkındalığının edinilmesinden önce gelir. Kişinin kendi yüzünü ve adını tanıması gibi egonun daha sonraki edinimleri, bu bilinç merkezinin etrafında kümelenen içeriklerdir ve bunlar egoyu tanımlamanın yanında hem idare komutu hem de öz farkındalık alanını genişletme etkisine sahiptirler. Temelde ego, en azından doğumdan itibaren var olan fiilî bir farkındalık merkezidir; dünyayı her zaman bu seyir noktasından, bu bedenden, bu bireysel bakış açısından gören ve görmüş olan gözdür. Kendi başına bir hiçtir, yani bir şey bile değildir. Bu nedenle son derece anlaşılması güç ve tespit edilmesi imkânsızdır. Hatta var olduğu bile inkâr edilebilir. Yine de her zaman mevcuttur. Yetiştirme, büyüme ya da gelişme ürünü değildir. Doğuştan gelir. Bu noktadan itibaren gerçeklikle "çarpışmalar" yoluyla geliştiği ve güç kazandığı gösterilebilirse de (aşağıya bakınız), çekirdeği "verili"dir. Bebekle birlikte gelir.

Jung'un ruhu tanımladığı üzere, bilincin çeşitli içerikleri arasında bir ilişkiler ağı vardır. Bunların hepsi doğrudan ya da dolaylı olarak merkezî fail olan ego ile bağlantılıdır. Ego sadece yer olarak değil, aynı zamanda güç olarak da bilincin merkezidir. Bilincin içeriklerini hareket ettiren ve onları öncelik sırasına göre

düzenleyen enerji merkezidir. Ego karar verme ve özgür iradenin merkezidir. "Postaneye gidiyorum" dediğimde, egom bir karar vermiş ve işi yapmak için gerekli fiziksel ve duygusal enerjiyi harekete geçirmiştir. Ego beni postaneye yönlendirir ve oraya götürür. Öncelikleri belirleyen bir yöneticidir: "Postaneye git, parkta gezintiye çıkma isteğin dikkatini dağıtmasın." Ego bencilliğin (ego-izm) merkezi olarak görülebilirken, aynı zamanda özgeciliğin de merkezidir. Jung'un anladığı ve tanımladığı şekliyle ego, kendi içinde ve kendi başına ahlaki açıdan tarafsızdır, her zaman duyduğumuz üzere ("ah, ne kadar da egolu!") "kötü bir şey" değildir, aksine insanın psikolojik yaşamının zorunlu bir parçasıdır. Ego, insanları doğanın bilince sahip diğer canlılarından ayırır; aynı zamanda bireysel insanı da diğer insanlardan ayırır. İnsan bilincindeki bireyleştirici etkendir.

Ego insan bilincine odaklanır ve bilinçli davranışlarımıza amaç ve yön verir. Bir egomuz olduğu için kendimizi koruma, yayılma ve yaratıcılık içgüdülerimize meydan okuyabilecek seçimler yapma özgürlüğüne sahibizdir. Ego, bilinç içinde büyük miktarda malzemeye hâkim olma ve onları işletme kapasitemizi içerir. Güçlü bir çağrışım mıknatısı ve örgütleyen bir faildir. İnsanlar bilincin merkezinde böyle bir güce sahip oldukları için büyük miktarlarda veriyi bütünleştirip yönlendirebilirler. Güçlü bir ego, büyük miktarda bilinçli içeriği bilinçli bir şekilde elde edebilen ve hareket ettirebilen bir egodur. Zayıf bir ego ise bu tür işleri pek yapamaz ve dürtülere ve duygusal tepkilere daha kolay yenik düşer. Zayıf bir egonun dikkati kolayca dağılır ve sonuç olarak bilinç odaklanma ve tutarlı motivasyondan yoksun kalır.

İnsanların normal ego işlevlerinin çoğunu askıya alırken bilinçli kalmaları mümkündür. İrade sayesinde kendimizi pasif ve hareketsiz olmaya ve sadece bir kamera gibi içimizdeki veya dışımızdaki dünyayı gözlemlemeye yönlendirebiliriz. Ancak normalde, istemli olarak kısıtlanmış bir gözlemci bilinci uzun süre sürdürmek mümkün değildir, çünkü ego ve daha geniş anlamda ruh genellikle gözlemlenen şeyle hızla meşgul olur. Örneğin bir

film izlediğimizde, sadece insanları ve manzarayı gözlemleyerek başlayabiliriz. Ancak kısa süre sonra bir karakterle özdeşleşmeye başlarız ve duygularımız harekete geçer. Ego kendini harekete geçmeye hazırlar ve kişi film görüntüleri ile gerçekliği (başka bir ego işlevi) ayırt etmekte güçlük çekiyorsa, fiziksel davranışlarda bulunma eğilimine girebilir. Ardından beden harekete geçer ve ego belirli bir hareket tarzını amaçlar ve ona niyet eder. Gerçekten de filmler, izleyicilerin duygusal olarak taraf tutacakları ve belirli bir karakter ne yapıyor ya da ne hissediyorsa onu destekleyecekleri şekilde yapılandırılır. Bu şekilde devreye giren ego, bir dilek, umut ve hatta belki de niyet merkezi olarak faal hâle gelir. Bir filmin görüntülerinin bilinçte yarattığı duygu ve düşüncelerin sonucu olarak, kişi o filmi izlerken önemli bir hayati karar verebilir. İnsanların bir sinema salonundan çıktıktan sonra filmin etkisinin doğrudan bir sonucu olarak şiddete ya da şehvete yöneldiği bilinmektedir. Ego duygu, özdeşleşme ve arzu tarafından kayıt altına alınmıştır ve harekete geçmek için yönlendirici işlevini ve gayretini kullanır.

Açıkça görüldüğü üzere, egonun özgürlüğü sınırlıdır. Hem iç ruhsal hem de dış çevresel uyaranlardan kolayca etkilenir. Ego tehditkâr bir uyarana karşı silahlanarak ve kendini savunarak yanıt verebilir; ya da içsel bir yaratma, sevme ya da intikam alma dürtüsüyle harekete geçebilir ve uyarılabilir. Ayrıca bir ego dürtüsüne de yanıt verebilir, yani narsistik olabilir. Örneğin bu şekilde intikam alma ihtiyacı onu ele geçirebilir.

O hâlde uyanık bilinç, egonun içsel ve çevresel uyaranları ve olguları kaydetmesi ve bedeni harekete geçirmesiyle odaklanır. Egonun kökenleri, tekrar söylemek gerekirse, erken çocukluk ve bebeklik döneminden öncesine uzanır. Çok küçük bir bebek bile çevresindeki şekilleri fark eder, bunlardan bazıları hoşuna gider ve onlara doğru uzanır. Bir organizmanın niyetliliğinin bu çok erken sinyalleri, egonun, kişinin "benliğinin" ilkel köklerinin kanıtıdır.

Bu "ego"nun doğası ve özü üzerine düşünmek derin psikolojik sorulara yol açar. Ego temelde nedir? Ben neyim? Jung, egonun bilinç merkezi olduğunu söyleyecektir.

"Ego", belki de safça, sonsuza dek var olduğunu hisseder. Daha önceki yaşamlara ait kavramlar bile bazen hakikat ve gerçeklik hissine bürünür. "Ego"nun bir ömür boyunca esasen değişip değişmediği açık bir sorudur. 2 yaşında, annesi için ağlayan "ben" ile 45 yaşında, kaybettiği aşkı ya da 80 yaşında, kaybettiği eşi için ağlayan "ben" aynı değil midir? Özellikle biliş, kendini bilme, psiko-sosyal kimlik, yetkinlik vb. açısından, egonun birçok özelliği açıkça gelişir ve değişirken, egonun çekirdeğinde önemli bir süreklilik de hissedilir. Pek çok insan "içindeki çocuğu" bulmaya yönelmiştir. Bu, çocukken olduğum kişinin bir yetişkin olarak da aynı kişi olduğunu kabul etmekten başka bir şey değildir. Muhtemelen egonun temel çekirdeği bir ömür boyu değişmez. Bu durum aynı zamanda birçok insanın şu yöndeki güçlü sezgi ve inancını da açıklayabilir: Egonun bu çekirdeği kişinin fiziksel ölümüyle yok olmaz, ya ebedi istirahat yerine (cennet, nirvana) gider ya da fiziksel düzlemde başka bir yaşamda yeniden doğar (reenkarnasyon).

Bir çocuk yaklaşık iki yaşında ilk kez "ben" der. O zamana kadar kendisine üçüncü şahıs olarak ya da ismiyle hitap eder: "Timmie istiyor" ya da "Sarah gidiyor". Bir çocuk "ben" diyebildiğinde ve kendine atıfta bulunarak düşünebildiğinde, kendini bilinçli olarak kişisel bir dünyanın merkezine yerleştirdiğinde ve bu konuma belirli bir birinci şahıs zamiri verdiğinde, bilinçte büyük bir sıçrama yapmıştır. Ancak bu hiçbir şekilde ilksel egonun doğuşu değildir. Bundan çok daha önce, bilinç ve davranış fiilî bir merkez etrafında örgütlenmiştir. Ego, kişi ona bilinçli ve yansıtıcı bir şekilde atıfta bulunmadan önce açıkça vardır; onu tanıma süreci aşamalıdır ve bir ömür boyu devam eder. Kendini bilmek, bebeklikten yetişkinliğe kadar pek çok aşamadan geçen bir süreçtir. Bunlardan birini Jung *Anılar, Düşler ve Düşünceler* eserinde ayrıntılı olarak anlatır; yaklaşık 13 yaşındayken bir bulu-

tun içinden çıkıp ilk kez kendinin farkına vardığından bahseder: "İşte ben varım."[5]

Yüksek düzeyde kendini bilme ve kendinin farkında olma —yani kendini düşünen bir ego elde etme— kapasitesi sayesinde insan bilinci, en azından şu anda bildiğimiz kadarıyla hayvan bilincinden farklıdır. Bu fark sadece insanın sözel kapasitesine (olduğumuzu bildiğimiz "Ben" hakkında konuşma ve böylece onun karmaşıklığını zenginleştirme yeteneği verir) değil, aynı zamanda insan bilincinde mevcut olan sırf kendini yansıtma işlevine de atfedilebilir. Bu işlev dil öncesi ve dil sonrasıdır. Kişinin var olduğunu (ve daha sonra öleceğini) bilmesidir. Bir egoya —bilinç içindeki bu yerleşik ayna— sahip olmamız sayesinde kim olduğumuzu ve ne olduğumuzu bilebiliriz. Diğer hayvan türleri de belli ki yaşamak ve çevrelerini kontrol etmek isterler ve duygu ve bilincin yanı sıra niyetlilik, gerçeklik sınaması, kendini kontrol etme ve ego işleviyle ilişkilendirdiğimiz diğer pek çok şeyin kanıtlarını gösterirler. Ancak hayvanlarda bilinç içinde bu kendini yansıtma işlevi yoktur ya da çok daha az vardır. Daha az egoya sahiptirler. Kendilerini, bireysel olarak öleceklerini, ayrı bireyler olduklarını biliyorlar mıdır acaba? İşte bu şüphelidir. Şair Rilke, hayvanların ölümle insanlar gibi yüzleşmediğini ve bunun onlara şimdiki anı daha dolu yaşama avantajı sağladığını savunmuştur. Hayvanlar insanlarla aynı şekilde kendini bilme yetisine sahip değildir ve dil olmadan sahip oldukları öz-bilinci herhangi bir karmaşıklık derecesinde ifade edemezler ya da insanların sahip olduğu türden dilsel araçlarla kendilerini diğerlerinden ayırt edemezler.[6]

Gelişimin belli bir noktasından sonra insan egosu ve insan bilinci büyük ölçüde kişinin içinde büyüdüğü ve eğitim aldığı

---

[5] Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, s. 32.

[6] Birçok hayvan türü, tuhaf ve şaşırtıcı olsa da önemli iletişim yeteneklerine ve kaynaklarına sahip gibi görünmektedir. Ancak bildiğimiz kadarıyla bu türler, dil öğrenme ve dilsel bir evrende işlev görme konusunda en düşük insan kapasitesine kıyasla bile çok kısıtlıdır. Şüphesiz ki sözel olmayan iletişim yeteneklerinin birçoğu henüz keşfedilmeyi beklemektedir.

kültürel dünya tarafından tanımlanır ve şekillendirilir. Bu, merkezî egoyu çevreleyen bir ego yapısı katmanı ya da paketidir. Çocuk bir kültürün içinde büyüdükçe ve aile etkileşimleri ve okuldaki eğitim etkinlikleri yoluyla o kültürün biçim ve alışkanlıklarını öğrendikçe, bu ego paketi giderek kalınlaşır. Jung egonun bu iki özelliğinden "1 Numaralı Kişilik" ve "2 Numaralı Kişilik" olarak bahseder.[7] 2 Numaralı Kişilik doğuştan gelen çekirdek ego, 1 Numaralı Kişilik ise egonun kültürel olarak edinilen ve zaman içinde büyüyen katmanıdır.

Bir kişinin ego-bilincinin bazı belirli içerikleri zaman içinde büyük ölçüde istikrar gösterebilir. Kişinin kendi adı normalde bilincin istikrarlı bir özelliğidir. Hatta belli bir noktadan sonra egoya kalıcı olarak bağlanmış gibi görünebilir. İsim kişisel olmayan bir kabzadır ve kişinin *persona*sının bir parçası olarak kamusal alana aittir (bkz. 5. Bölüm), ancak bir ebeveyn, bir çocuk ya da bir sevgili tarafından söylendiğinde kendimizi hissettiğimiz en mahrem yerlere dokunur. Yine de bir ismin kültürel bir eser olduğu ve bu nedenle örneğin bedene kıyasla egoya daha az güvenle sabitlendiği kabul edilmelidir. İnsanlar isimlerini değiştirmiş ama yine de aynı insan olarak kalmışlardır. Şimdiye kadar hiç kimse böyle bir şeyin olup olmayacağını görmek için tüm bedenini değiştirmedi; bu gerçekleşirse (ya da gerçekleştiğinde), egonun da bedeni aşıp aşmadığını öğreneceğiz. Her ne kadar bedenle olan ilişkisi bize hiç kopmazmış gibi görünse de yanıtın gerçekten de bedeni aştığı yönünde olacağını düşünüyorum.

Bedenin kendini istekli, bireysel, sınırlı ve eşsiz bir varlık olarak bilmesi şeklinde egoyu tanımlamak cazip gelebilir. Kişi farklı bir şekilde adlandırılmış olsaydı, kişinin temel "Ego"sunun olduğundan farklı olmayacağı iddia edilebilirdi. Ancak kişinin farklı bir bedeni olsaydı, ego özünde başka olur muydu? Ego, bir kültüre nispetle bir bedene daha fazla kök salmıştır, ancak bu bağlantının ne kadar derin olduğu tartışmaya açıktır. Bununla

---

7 Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, s. 45.

birlikte, ego bedenin ölümünden son derece korkar. Bu, bedenin ölümünün ardından egonun da yok olacağına dair bir korkudur. Ancak Jung'a göre ego kesinlikle bedensel temelle sınırlı değildir. *Aion*'da belirttiği üzere ego "basit ya da temel bir faktör değil, karmaşık bir faktördür ve bu hâliyle kapsamlı bir şekilde tanımlanamaz. Deneyimler onun bedensel ve ruhsal olmak üzere, görünüşte farklı iki temele dayandığını göstermektedir."[8]

Jung'un düşüncesinde, ruh yalnızca bedenin bir ifadesine, beyin kimyasının ya da benzeri bir fiziksel sürecin sonucuna indirgenemez. Çünkü ruh aynı zamanda zihin veya akıldan (Yunanca *nous* kelimesi Jung'un bu noktadaki düşüncesini en iyi şekilde ifade eder) pay alır ve bu nedenle fiziksel konumunu aşabilir ve zaman zaman aşar. İlerleyen bölümlerde daha net göreceğimiz üzere Jung ruhu fiziksel doğa ile aşkın akıl ya da zihnin —yani *nous*un— birleşiminden türetmiştir. Ancak, şimdilik, ruh ve bedenin eşanlamlı olmadığını ve birinin diğerinden türetilmediğini belirtmek yeterlidir. Jung'un genelde tamamen ruhsal bir nesne olarak ele aldığı ego da yalnızca kısmen somatik bir temele dayanır. Ego, yalnızca bedenle birliğini deneyimlemesi anlamında bedene dayanır, ancak egonun deneyimlediği beden ruhsaldır. Bu bir beden imgesidir, bedenin kendisi değil. Beden, "endosomatik algıların toplamından"[9], yani kişinin bilinçli olarak bedende hissedebildiklerinden deneyimlenir. Bedene dair bu algılar "endosomatik uyaranlar tarafından üretilir, bunların sadece bazıları bilinç eşiğini aşar. Bu uyaranların önemli bir kısmı bilinçdışı, yani eşik-altı meydana gelir ... Eşik-altı olmaları, durumlarının illa fizyolojik olduğu anlamına gelmez ama bunun yanında ruhsal bir içerik olduğu da söylenemez. Bazen eşiği geçebilirler, yani algı hâline gelebilirler. Ancak hiç şüphe yok ki bu endosomatik uyaranların büyük bir kısmı bilinçten yoksundur ve

---

[8] Jung, *Toplu Eserler*, 9/I, par. 3.

[9] *A.g.e.*

bunlar o kadar temeldir ki onlara ruhsal bir nitelik atfetmek için hiçbir neden yoktur."[10]

Bu pasajda gördüğümüz üzere Jung, ego-bilinci ve bilinçdışını içerecek şekilde ruhun sınırını çizer ancak somatik temeli buna dâhil etmez. Birçok fizyolojik süreç ruha ya da hatta *bilinçdışı* ruha iletilmez bile. Esasında, hiçbir zaman bilinçli hâle gelemezler. Örneğin sempatetik sinir sisteminin çoğunlukla bilincin erişiminde olmadığı açıktır. Kalp attıkça, kan dolaştıkça ve nöronlar ateşlendikçe, bazı somatik süreçler bilinçli hâle gelebilir ama hepsi değil. Egonun somatik temele nüfuz etme kapasitesinin ne kadar geliştirilebileceği açık değildir. Eğitimli yogiler somatik süreçler üzerinde çok geniş bir kontrol uygulayabildiklerini iddia ederler. Örneğin ölümlerini murat ettikleri ve kalplerini istedikleri zaman durdurdukları bilinmektedir. Bir yoginin avucunun içindeki yüzey sıcaklığını iradesiyle değiştirme yeteneği test edilmiş ve doğrulanmıştır: İstediğinde bu sıcaklığı on ya da yirmi derece değiştirebilir. Bu, bedene nüfuz etme ve onu kontrol etme konusunda hatırı sayılır bir ruhsal kapasiteye sahip olunduğunu gösterir, ancak yine de çözülmemiş pek çok mesele kalır geriye. Ego hücresel alt yapıya ne kadar nüfuz edebilir? Eğitimli bir ego örneğin kanserli bir tümörü küçültebilir mi ya da hipertansiyonun üstesinden etkili bir şekilde gelebilir mi? İşte bunlar cevap bekleyen sorulardır.

İki eşik olduğu akılda tutulmalıdır: Birincisi bilinci bilinçdışından ayırır, ikincisi ise (hem bilinçli hem de bilinçdışı) ruhu bedensel temelden ayırır. Bu eşikleri daha sonraki bölümlerde daha ayrıntılı tartışacağım, ancak şimdilik bunların geniş eşikler olduğu ve sabit ve katı bariyerler değil, akışkan sınırlar olarak düşünülmesi gerektiği belirtilmelidir. Jung'a göre ruh hem bilinci hem de bilinçdışını kapsar, ancak salt fizyolojik boyutuyla bedenin tamamını içermez. Jung'a göre ego, *ruhsal* soma üzerinde durur, yani bir beden imgesine dayanır, kendi başına bedene değil. Bu nedenle ego esasen ruhsal bir faktördür.

---

[10] *A.g.e.*

Egonun Yeri

Ruhun tüm alanı egonun potansiyel menzili ile neredeyse aynı hizadadır. Jung'un bu pasajda tanımladığı şekliyle ruh, esasında egonun gidebileceği yerle sınırlıdır. Ancak bu, ruh ve egonun özdeş olduğu anlamına gelmez, çünkü ruh bilinçdışını içerir ve ego az ya da çok bilinçle sınırlıdır. Fakat bilinçdışı en azından potansiyel olarak ego için mevcuttur, ego bunun çoğunu deneyimlemese bile. Buradaki esas mesele, ruhun kendisinin bir sınırı olduğudur ve bu sınır, uyaranların veya ruh dışı içeriklerin artık bilinçli hâlde deneyimlenemeyeceği noktadır. Jung'un takip ettiği Kant felsefesinde, bu deneyimlenemeyen varlığa *Ding an sich*, yani "kendinde şey" denir. İnsan deneyimi sınırlıdır. Ruh sınırlıdır. Jung bir pan-psişist değildi, yani ruhun her yerde olduğunu ve her şeyi oluşturduğunu iddia etmiyordu. Beden ruhun dışında yer alır ve dünya ruhtan çok daha büyüktür.

Ne var ki Jung'un kullandığı terminolojiye, özellikle de *ruh* ve *bilinçdışı* gibi terimlere çok fazla kesinlik yüklemekten kaçınmalıyız. Aksi takdirde Jung'un kasıtlı olarak boşluklar ve açıklıklar bıraktığı yerlerde dar kalıplar yaratmış oluruz. Ruh ne tam olarak bilinç ve bilinçdışının birleşik alanını kapsar ne de tam olarak egonun menziliyle sınırlıdır. Ruh ve bedenin bir araya geldiği ve ruh ile dünyanın buluştuğu yerlerde, "iç/dış" gölgeleri vardır. Jung bu gri alanlara *psikoid* der. Bu, ruh benzeri bir şekilde davranan ancak tamamen ruhsal olmayan bir alandır. Yarı-ruhsaldır. Bu gri alanlarda psikosomatik muammalar yatar: Zihin ve beden birbirini nasıl etkiler? Biri nerede biter, diğeri nerede başlar? Bu sorular hâlâ cevaplanmamıştır.

Jung, *Aion* eserindeki bir pasajda bu ince ayrımları yapar; egonun ruhsal temelini şu şekilde tanımlar: "Ego bir yandan bilincin toplam alanına, diğer yandan da bilinçdışı içeriklerin toplamına dayanır. Bunlar üç gruba ayrılır: birincisi, istemli olarak yeniden üretilebilen geçici eşik-altı içerikler (hafıza) ikincisi, istemli olarak yeniden üretilemeyen bilinçdışı içerikler

üçüncüsü, hiçbir şekilde bilinçli hâle gelemeyen içerikler."[11] Bu üçüncü grup, daha önceki tanımlara göre ruhun dışında bırakılmalıdır, ancak Jung burada onu bilinçdışının içine yerleştirir. Belli ki bilinçdışının artık ruh olmadığı bir yere ulaştığını ve ruhsal olmayan bölgelere, yani ruhun ötesindeki "dünyaya" uzandığını görmüştür. Yine de en azından belli bir mesafe için bu ruhsal olmayan dünya bilinçdışının içinde yer alır. Burada büyük gizemlerin sınırlarına yaklaşırız: Ruhsal olmayan algının, eşzamanlılığın, bedenin mucizevi iyileşmelerinin ve diğerlerinin temeli burada bulunur.

Bir bilim insanı olarak Jung hem kişisel hem de kolektif yönleriyle bilinçdışının varlığı gibi cesur hipotezler için argümanlar ve kanıtlar sunmak zorundaydı. Burada, diğer yazılarında ayrıntılı olarak geliştirdiği bu argümanlara sadece atıfta bulunmaktadır: "İkinci grup, eşik-altı içeriklerin kendiliğinden bilince girmesinden türetilebilir."[12] Bu, komplekslerin bilinci nasıl etkilediğini açıklar. "Üçüncü grup varsayımsaldır; ikinci grubun altında yatan gerçeklerden mantıksal bir çıkarımdır."[13] Komplekslerdeki belirli tutarlı örüntüler Jung'u arketipleri varsaymaya yöneltmiştir. Belirli etkiler yeterince güçlü ve kalıcı ise bir bilim adamı bir hipotez ortaya koyar; böylece sonuçları açıklamayı ve daha fazla araştırmayı mümkün kılmayı umar.[14]

Aion metninde Jung egonun iki temele dayandığını söyler: bedensel ve ruhsal. Bu temellerin her biri çok katmanlıdır ve kısmen bilinçte ama çoğunlukla bilinçdışında bulunur. Ego-

---

[11] *A.g.e.*

[12] *A.g.e.*

[13] *A.g.e.*

[14] Jung'un bir bilim adamı olarak temel kimliği, arketipler teorisinin bir hipotez olduğunu kabul etmesini destekler. Aksini iddia etmek, bilimden ziyade dinin temeli olan efsane yaratma ve idealist açıklama ile uğraşmak olurdu. Jung'un yazıları zaman zaman dogma muamelesi görür, ama görmemeli, çünkü Jung kendisini ampirik bir yönteme dayandırır ve peygamberden ziyade bilim adamı rolünü üstlenir.

nun bunların üzerinde durduğunu söylemek, egonun köklerinin bilinçdışına uzandığını söylemektir. Üst yapısında ego rasyonel, bilişsel ve gerçeklik odaklıdır, ancak daha derin ve gizli katmanlarında duygu, fantezi ve çatışma akışına ve bilinçdışının fiziksel ve ruhsal seviyelerinden gelen müdahalelere maruz kalır. Bu nedenle ego hem somatik sorunlar hem de ruhsal çatışmalar tarafından kolayca örselenebilir. Tamamen ruhsal bir varlık, yaşamsal bir bilinç merkezi, kendilik ve iradenin yuvası olan ego, daha derin katmanlarında birçok kaynaktan gelen rahatsızlıklara karşı savunmasızdır.

Yukarıda işaret ettiğim gibi ego, kendisine yer veren ve referans odağı sağlayan bilinç alanından ayırt edilmelidir. Jung şöyle der: "Egonun toplam bilinç alanına 'dayandığını' söylediğimde, bundan oluştuğunu kastetmiyorum. Eğer öyle olsaydı, bir bütün olarak bilinç alanından ayırt edilemez olurdu."[15] "Ben" ve "kendim" arasında ayrım yapan William James[16] gibi Jung da ego ile James'in "bilinç akışı" dediği şey arasında bir fark çizer. Ego, akışın içine dalan ve kendisini bilinç akışından ayırabilen ve onu kendisinden başka bir şey olarak fark edebilen bir noktadır. Bilinç tamamen egonun kontrolü altında değildir; akışını gözlemlemek ve incelemek için yeterli mesafeyi kazanabilir. Ego bilinç alanı içinde hareket eder; motor faaliyeti bir dereceye kadar gözlemler, seçer, yönlendirir ama aynı zamanda bilincin normalde ilgileneceği pek çok malzemeyi de görmezden gelir. Eğer tanıdık bir rotada araba kullanıyorsanız, egonun dikkati sık sık dağılır ve araba kullanmaktan başka şeylerle ilgilenir. Trafik ışıklarını ve sayısız tehlikeli trafik durumunu aşarak hedef noktanıza sağ salim varırsınız ve oraya nasıl geldiğinizi merak edersiniz! Böyle bir durumda dikkat odağı başka bir yerdedir, ego uzaklaşmış ve sürüşü ego dışı bilince bırakmıştır. Bu arada bilinç, egonun yanı sıra, sürekli olarak bilgiyi izler, alır, işler ve tepki verir. Bir kriz

[15] Jung, *a.g.e.*, par. 5.

[16] William James, *Principles of Psychology*, Cilt 1, ss. 291-400.

meydana gelirse, ego geri döner ve kontrolü ele alır. Ego genellikle bir anıya, bir düşünceye ya da duyguya veya bilinç akışından koparıp aldığı durumlara odaklanır. Diğer rutin işlemleri alışılmış bir bilince bırakır. Egonun bilinçten bu şekilde ayrılabilmesi, hafif ve patolojik-olmayan bir ayrışma biçimidir. Ego bir dereceye kadar bilinçten ayrışabilir.

Temel ya da ilkel ego, bilincin en erken anlarından itibaren bir tür fiilî merkez ya da odak noktası olarak mevcut gibi görünse de bebeklik ve daha sonraki çocukluğun ilk evrelerinde önemli açılardan büyür ve gelişir. Jung şöyle der: "Temelleri hem ruhsal hem de bedensel açıdan nispeten bilinmemesine ve bilinçdışı olmasına rağmen, ego kusursuz bir bilinçli faktördür. Hatta deneyim açısından konuşacak olursak, bireyin yaşamı boyunca edinilir. İlk etapta somatik faktör ile çevre arasındaki çarpışmadan ortaya çıkıyor gibi görünmektedir ve bir kez bir özne olarak kurulduktan sonra dış dünya ve iç dünya ile daha fazla çarpışmadan gelişmeye devam etmektedir."[17] Jung'a göre egoyu büyüten şey, onun "çarpışmalar" dediği şeydir. Başka bir deyişle, çatışma, sorun, ıstırap, keder, acı. Bunlar egonun gelişmesine yol açan şeylerdir. Bir kişinin fiziksel ve ruhsal ortamlara uyum sağlaması için gerekenler, bilinçteki potansiyel bir merkeze yönelir ve onun işlev görme kapasitesini güçlendirir, bunun amacı da bilinci odaklamak ve organizmayı belirli bir yönde harekete geçirmektir. Bilincin fiilî bir merkezi olarak ego doğuştan gelir, ancak gerçek ve etkili bir merkez olarak psiko-fiziksel beden ile tepki ve uyum gerektiren çevresel ortam arasındaki çarpışmalara itibarını borçludur. Bu nedenle Jung'a göre çevreyle orta düzeyde bir çatışma ve bir miktar hayal kırıklığı egonun büyümesi için en iyi koşullardır.

Ancak bu çarpışmalar felaket boyutunda olabilir ve ruhta ciddi hasara yol açabilir. Bu durumda, doğmakta olan ego güçlenmez, aksine yaralanır ve öylesine ağır bir travmaya uğrar ki daha sonraki işleyişi kökten bozulur. Bebek istismarı ve çocuklukta ya-

[17] Jung, *a.g.e.*, par. 6.

şanan cinsel travma bu tür ruhsal felaketlere örnektir. Bunlardan dolayı ego genellikle alt ruhsal katmanlarında kalıcı olarak bozulur. Bilişsel olarak normal işleyebilir, ancak daha az bilinçli kısımlarında duygusal kargaşa ve tutarlı yapının yokluğu ciddi karakter bozuklukları ve ayrışma eğilimleri yaratır. Bu tür egolar, tüm egolar gibi sadece normal bir şekilde savunmasız değildir; aksine kırılgan ve aşırı savunmacıdırlar. Stres altında kolayca parçalanırlar ve bu nedenle dünyaya karşı duvar örmek ve ruhlarını izinsiz girişlerden ve olası yaralanmalardan korumak için ilkel (ama çok güçlü) savunmalara başvurma eğilimindedirler. Bu tür insanlar başkalarına güvenemezler. Ne tuhaftır ki başkaları ve genel olarak hayat tarafından sürekli hüsrana uğratılır ve ciddi şekilde hayal kırıklığı yaşarlar. Bu insanlar yavaş yavaş kendilerini çevreden soyutlarlar; çevreyi ezici bir tehdit olarak algılarlar ve yaşamlarını savunmacı bir izolasyon içinde sürdürürler.

Doğmakta olan ego, ihtiyaç ve tatmin arasındaki uyumsuzluğu işaret eden bir bebeğin ıstırap çığlığı olarak tanımlanabilir. O andan itibaren gelişmeye başlar ve sonunda daha karmaşık bir hâl alır. İki yaşındaki bir çocuğun egosu herkese "hayır" demeye başladığında, sadece çevresel zorluklarla başa çıkmakla kalmaz, aynı zamanda çevresinin birçok yönünü değiştirmeye veya kontrol etmeye çalışır. O küçük insanın egosu çok sayıda çarpışma yaratarak kendini güçlendirmekle meşguldür ve "hayır!" ve "olmaz!" ifadeleri egoyu ayrı bir varlık ve güçlü bir iç irade, niyetlilik ve kontrol merkezi olarak güçlendiren egzersizlerdir.

Çocuklukta özerkliğe ulaşmış bir ego, bilincini istediği gibi kullanabileceğini ve yönlendirebileceğini de hisseder. Aşırı kaygılı kişinin karakteristik özelliği olan temkinlilik, egonun bu düzeyde kendinden emin bir özerkliğe tam olarak ulaşamadığının bir göstergesidir. Ego hayatta kalmayı ve temel ihtiyaçların karşılanmasını güvence altına almaya yetecek bir kontrol derecesi elde ettiğinde daha fazla açıklık ve esneklik mümkündür.

Jung'un çevreyle çarpışmalardan doğan ego gelişimi kavramı, tatmin edici olmayan bir çevre karşısında insanın yaşadığı

kaçınılmaz hüsran deneyimlerinin hepsindeki potansiyeli görmenin yaratıcı bir yolunu sunar. Ego kendi iradesini uygulamaya çalıştıkça, çevreden belli bir ölçüde dirençle karşılaşır ve bu çarpışma iyi idare edilirse sonuç egonun büyümesi olacaktır. Bu içgörü aynı zamanda zorlu bir gerçekliğin saldırılarına karşı bir çocuğa çok fazla yalıtım sağlamaya çalışmamamız konusunda bizi uyarır. Ego gelişimini teşvik etmek için değişmez/sabit düzenlenmiş, aşırı korumacı bir ortam özellikle yararlı değildir.

Psikolojide Tipler

Jung'un psikolojide tipler teorisini kısaca tartışmak da ego-bilinci hakkındaki bu bölüme dâhildir. Jung'un Toplu Eserlerinin editörleri, *Psikolojide Tipler*'e yazdıkları giriş notunda Jung'un bu çalışmayı "klinik açıdan ele alınan bir bilinç psikolojisi" olarak gördüğünü belirtmektedir.[18] İki ana *tutum* (içe dönüklük ve dışa dönüklük) ve dört *işlev* (düşünme, hissetme, duyumsama ve sezgi), egonun uyarlanabilir görevlerini ve gereksinimlerini üstlenirken yönelimi üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu tutum ve işlevlerden birini üstlenmeye yönelik çekirdek egonun doğuştan gelen eğilimi, onun dünyaya ve deneyimi özümsemeye yönelik karakteristik duruşunu oluşturur.

Gerçeklikle çarpışmalar yeni doğmakta olan egonun potansiyelini uyandırır ve dünyayla ilişki kurması için onu zorlar. Bu tür çarpışmalar aynı zamanda ruhun çevresindeki dünyaya *gizemli katılım*ını[19] kesintiye uğratır. Bir kez uyandıktan sonra

---

[18] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 6.

[19] Jung bu ifadeyi Fransız antropolog Lévy-Bruhl'den ödünç almıştır; ifade, egonun dünyayla ve çevresindeki grup ya da kabileyle olan en ilkel ilişkisini tanımlar. *Gizemli katılım*, nesne ister bir şey ister bir kişi ya da bir grup olsun, kendilik ve nesne arasındaki ilkel özdeşlik durumunu ifade eder. Mao Tse Tung gibi karizmatik siyasi liderler halkları arasında bu bilinç durumunu geliştirmeye çalışmıştır. "Tek Çin, tek zihniyet" —yani Mao'nun zihniyeti— felaketle sonuçlanan kültür devrimi sırasında Çinli diktatörün sloganıydı.

ego, mevcut olan her türlü araçla kendini gerçekliğe adapte etmelidir. Jung, egonun bu tür dört aracı veya işlevi olduğunu ve bunların her birinin içe dönük (yani içe bakan) veya dışa dönük (yani dışa bakan) bir tutumla yönlendirilebileceğini ortaya koymuştur. Belli bir miktar ego gelişimi gerçekleştikten sonra kişinin hem iç hem de dış dünyaya yönelme konusundaki doğuştan gelen eğilimi kendini belli şekillerde ortaya koyacaktır. Jung'a göre egonun doğuştan gelen, genetik bir eğilimi vardır; belirli bir tutum ve işlev kombinasyonu *tip*ini tercih eder ve denge için ikincil olarak başka bir tamamlayıcı kombinasyona dayanır, üçüncü ve dördüncü kombinasyonlar ise daha az kullanılır ve dolayısıyla daha az erişilebilir ve geliştirilebilir. Bu kombinasyonlar onun "psikolojide tipler" olarak adlandırdığı şeyi oluşturur.

Örneğin, bir kişi dünyaya karşı içe dönük bir tutum sergileme eğilimiyle doğar. Bu ilk olarak bebeklikte utangaçlık olarak kendini gösterir ve daha sonra okuma ve ders çalışma gibi yalnız başına gerçekleşen ilgi alanlarının peşinden gitme tercihine dönüşür. Bu durum, düşünme işlevini kullanarak çevreye uyum sağlamaya yönelik doğuştan gelen bir eğilimle birleşirse, bu kişi doğal olarak bu eğilimlere uygun bilim veya eğitim gibi faaliyetler arayarak dünyaya uyum sağlamaya meyilli olacaktır. Bu tür alanlarda bu kişi başarılı olur, kendine güvenir ve doğal olarak gelişen bir memnuniyet duyar. Sosyalleşme veya kapı kapı dolaşarak gazete aboneliği satma gibi diğer alanlarda, bu içe dönük düşünme yönelimi çok daha az kullanışlıdır ve kişi çoğu zaman önemli bir rahatsızlık ve stresle kendini kayıp hisseder. Eğer bu kişi dışa dönük tutumu içe dönük olandan daha fazla ödüllendiren bir kültürde ya da içe dönüklüğü olumsuz yönde pekiştiren bir ailede doğarsa, ego dışa dönüklük geliştirerek çevreye uyum sağlamak zorunda kalır. Burada yüksek bir bedel ödenir. İçe dönük kişi bunu başarabilmek için büyük ölçüde kronik psikolojik stres üstlenmelidir. Bu ego uyumu doğal yollarla gerçekleşmediğinden, gözlemciye de yapay gelecektir. Uyum çok iyi işlemez ama yine de gereklidir.

Böyle bir kişi engelli hâlde işlev görür; tıpkı doğuştan dışa dönük birinin içe dönük bir kültürde engellerle karşılaşması gibi.

İnsanlar arasındaki tipolojik farklılıklar, aileler ve gruplar içinde büyük çatışmalara yol açmaktadır. Tipolojik olarak ebeveynlerinden farklı olan çocuklar genellikle yanlış anlaşılır ve ebeveyn tercihlerine uygun sahte bir tipolojiyi benimsemeye zorlanabilir. "Doğru" tipolojik profile sahip olan çocuk tercih edilecek ve favori olacaktır. Bu da kardeşler arası rekabet ve hasete zemin hazırlar. Geniş bir ailedeki her çocuk tipolojik olarak biraz farklı olacaktır, ebeveynler de genellikle öyledir. Dışa dönükler içe dönüklere karşı çeteleşebilir ve içe dönükler çete ve takım oluşturmada o kadar iyi değildir. Öte yandan, içe dönükler saklanmakta daha iyidir. Tip farklılıkları olumlu bir değer olarak kabul edilir ve takdir edilirse, aile yaşamında ve grup politikasında büyük bir zenginlik olabilir. Bir kişinin katkıda bulunabileceği şeyi diğerleri faydalı bulacaktır, çünkü aynı dalga boyuna göre ayarlanmamışlardır. Tipolojik farklılıkların tanınması ve olumlu bir şekilde takdir edilmesi, aile ve kültür yaşamında yaratıcı çoğulculuğun temelini oluşturabilir.

Üstün bir işlev ve tercih edilen bir tutumun bu birleşimi egonun iç ve dış dünyalara uyum sağlama ve bunlarla etkileşime girme konusundaki en iyi aracını oluşturur. Öte yandan, alt düzeydeki dördüncü işlev egonun kullanımına en az açık olandır. İkincil işlev, üstün işlevin yanında ego için en faydalı olanıdır ve üstün ve ikincil işlevler bir arada, yönelim ve başarı için en sık ve etkili şekilde kullanılır. Esasında bu iki en iyi işlevden biri dışa dönük, diğeri içe dönüktür; dışa dönük işlev dış gerçekliğin okunmasını sağlarken, içe dönük işlev içte neler olup bittiği hakkında bilgi verir. Ego bu araçları hem iç hem de dış dünyayı kontrol etmek ve elinden geldiğince dönüştürmek için kullanır.

Diğer insanlarla ilgili deneyimlerimizin çoğu ve aslında kendi kişiliklerimiz olarak bilmeye başladığımız şeylerin çoğu ego-bilincine ait değildir. Bir kişinin iletişimindeki canlılık, başkalarına ve hayata karşı spontane tepkiler ve duygusal yanıtlar, mizah

patlamaları ve ruh hâlleri ve hüzün nöbetleri, psikolojik yaşamın şaşırtıcı karmaşıklıkları; tüm bu nitelikler ve özellikler bizzat ego-bilincine değil, daha geniş ruhsallığın diğer yönlerine tekabül edecektir. Dolayısıyla egonun tüm kişiye eşdeğer olduğunu düşünmek yanlıştır. Ego sadece bir aracı, bir bilinç odağı, bir farkındalık merkezidir. Ona çok fazla ya da çok az şey atfedebiliriz.

Kişisel Özgürlük

Ego yeterli özerkliğe ve bilinç üzerinde bir ölçüde kontrole ulaştığında, kişisel özgürlük hissi öznel gerçekliğin güçlü bir özelliği hâline gelir. Çocukluk ve ergenlik dönemleri boyunca kişisel özgürlük alanı test edilir, zorlanır ve genişletilir. Tipik olarak genç bir insan, çok fazla özdenetim ve özgür irade yanılsamasıyla yaşar. Özgürlük üzerindeki tüm sınırlamalar dışarıdan, toplumdan ve dış düzenlemelerden dayatılıyor gibi görünür ve egonun içeriden nasıl kontrol edildiğine dair çok az farkındalık vardır. Daha yakından düşünüldüğünde ortaya çıktığı üzere kişi dış otoritenin olduğu kadar kendi karakter yapısının ve iç şeytanlarının da kölesidir. Bu durum genellikle yaşamın ikinci yarısına kadar fark edilmez; bu dönemde kişinin kendi kendisinin en büyük düşmanı, en sert eleştirmeni ve en katı görev yöneticisi olduğuna dair bir farkındalık oluşur. Kader, dışarıdan dikte edildiği kadar içeriden de çizilir.

Jung, iradenin gerçekte ne kadar özgür olduğu sorusu üzerine sunacağı bazı kışkırtıcı düşüncelere sahiptir. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz gibi ego çok daha büyük bir psikolojik dünyanın yalnızca küçük bir parçasıdır, tıpkı dünyanın güneş sisteminin küçük bir parçası olması gibi. Dünyanın güneş etrafında döndüğünü öğrenmek, egonun daha büyük bir ruhsal varlık olan kendiliğin etrafında döndüğünün farkına varılmasına benzer. Her iki içgörü de egoyu merkeze koyan kişi için rahatsız edici ve istikrarsızlaştırıcıdır. Egonun özgürlüğü sınırlıdır. "Bilinç alanı içinde [ego], dediğimiz gibi özgür iradeye sahiptir," der Jung. "Bununla felsefi bir şeyi kastetmiyorum, yalnızca iyi bilinen psi-

kolojik 'özgür seçim' olgusunu ya da daha ziyade öznel özgürlük hissini kastediyorum."[20] Ego-bilinci kendi alanı içinde bir miktar görünür özgürlüğe sahiptir. Ancak bunun kapsamı nedir? Ve seçimlerimizi ne dereceye kadar koşullanma ve alışkanlık temelinde yaparız? Pepsi yerine Coca-Cola seçmek bir ölçüde özgürlüğü yansıtır, ancak aslında bu seçim reklam gibi önceki koşullandırmalar ve diğer alternatiflerin varlığı ya da yokluğu ile sınırlıdır. Örneğin bir çocuk, üç çeşit gömlek arasından seçim yapma şansı verilerek özgür iradesini kullanmaya ve ayrım yapmaya teşvik edilebilir. Çocuğun egosu tatmin olmuş hisseder, çünkü istediğini seçmekte özgürdür. Yine de birçok faktör çocuğun iradesini sınırlandırır: Ebeveyni memnun etme ya da tam tersine ebeveyne isyan etme isteği; sunulan olasılıklar yelpazesi; akran grubu baskıları ve gereklilikler bu faktörler arasındadır. Gerçek özgür irade alanımız, tıpkı bir çocuğunki gibi alışkanlık, baskı, ulaşılabilirlik, şartlanma ve diğer pek çok faktörle sınırlıdır. Jung'un sözleriyle, "özgür irademiz nasıl dış dünyada zorunluluklarla çatışıyorsa, aynı şekilde bilinç alanının dışında, kendiliğin gerçekleriyle çatıştığı öznel iç dünyada da sınırlarını bulur."[21] Dış dünya siyasi ve ekonomik sınırlamalar getirir, ancak öznel faktörler de özgür seçim yapmamızı eşit derecede sınırlar.

Genel anlamda, egonun özgür iradesini kısıtlayan şey bilinçdışının içeriğidir. Havari Pavlus bunu itiraf ederken klasik bir şekilde ifade etmiştir: "Kendi eylemlerimi anlamıyorum. Çünkü istediğimi değil, nefret ettiğim şeyi yapıyorum... Doğru olanı isteyebilirim ama yapamam."[22] Zıtlık iblisleri ego ile çatışır. Jung da aynı fikirdedir: "Tıpkı koşulların ve dış olayların 'başımıza gelmesi' ve özgürlüğümüzü sınırlaması gibi kendilik de ego üzerinde nesnel bir oluş gibi icraatta bulunur, özgür irade bunu değiştirmek için çok az şey yapabilir."[23] Ruh kontrol edile-

[20] Jung, *a.g.e.*, par. 9.
[21] *A.g.e.*
[22] Romalılar 7: 15-18.
[23] Jung, *a.g.e.*

mez bir içsel zorunluluk olarak egoyu ele geçirdiğinde, ego kendini yenilmiş hisseder ve iç gerçekliği kontrol etme konusundaki yetersizliğini kabul etme gerekliliğiyle yüzleşmek zorundadır — tıpkı çevredeki daha geniş toplumsal ve fiziksel dünyalarla ilgili olarak bu sonuca varmak zorunda olduğu gibi. Çoğu insan yaşamları boyunca dış dünyayı kontrol edemeyeceklerinin farkına varır, ancak oldukça azı içsel ruhsal süreçlerin de ego kontrolüne tabi olmadığının bilincine varır.

Bu tartışmayla birlikte bilinçdışının alanına girmeye başladık. Sonraki bölümlerde insan ruhunun bilinçdışı alanlarına ilişkin Jung'un vizyonunu açıklayacağım, ki heybedeki büyük turp da zaten budur.

2

İÇERİSİ KALABALIK
(KOMPLEKSLER)

Bir önceki bölümde gördüğümüz üzere, ruhun yüzeyi olan ego-bilinci, birey ile dış çevre arasındaki çarpışmaların yarattığı rahatsızlıklara ve duygusal tepkilere maruz kalır. Jung, ruh ve dünya arasındaki bu çarpışmaların olumlu bir işlevi olduğunu düşünmüştür. Bu çarpışmalar çok yıkıcı olmadıkları takdirde, ego gelişimini teşvik etme eğilimindedir, çünkü bilincin daha fazla odaklanma kapasitesini talep ederler ve sonuçta bu daha güçlü problem çözme yeteneğine ve daha fazla bireysel özerkliğe yol açar. Seçim yapmaya ve tavır almaya zorlanan kişi, aynı şeyi daha fazla yapma ve daha iyi yapma kapasitesini geliştirir. Bu, eş ölçülü gerilim uygulayarak bir kas inşa etmeye benzer. Ego, dünya ile böylesine güçlü etkileşimler sayesinde büyür. Diğer insanlardan ve çeşitli çevresel faktörlerden gelen tehlikeler, cazibeler, rahat-

sızlıklar, tehditler ve hayal kırıklıklarının tümü bilinçte belirli bir düzeyde odaklanmış enerji uyandırır ve ego dünyanın bu yönleriyle başa çıkmak için harekete geçer.

Bununla birlikte, çevresel nedenlerle açıkça bağlantılı olmayan ve gözlemlenebilir uyaranlarla orantısız olan başka bilinç bozuklukları da vardır. Bu rahatsızlıklara neden olan şey öncelikle dışsal değil, içsel çarpışmalardır. İnsanlar bazen görünürde hiçbir neden yokken delirirler. Ya da açıklanamaz davranış biçimlerine yol açan tuhaf içsel hayali deneyimler yaşarlar. Psikotik olurlar, halüsinasyon görürler, rüya görürler ya da sadece delirirler, âşık olurlar ya da çıldırırlar. İnsanlar her zaman rasyonel davranmaz ve net kişisel çıkar hesaplarına göre hareket etmezler. Pek çok ekonomik teorinin dayandığı "rasyonel insan", en iyi ihtimalle, gerçekte işledikleri şekliyle insanların yalnızca kısmi bir tanımıdır. İnsanlar ruhsal güçler tarafından yönlendirilir, rasyonel süreçlere dayanmayan düşüncelerle motive olur ve imgelerle etkilere maruz kalır, ki bunlar gözlemlenebilir çevrede ölçülebilenlerin ötesindedir. Kısacası, bizler rasyonel ve çevreye uyum sağlamış varlıklar olduğumuz kadar duygu ve imge güdümlü varlıklarız. Düşündüğümüz kadar hayal de kurarız ve muhtemelen düşündüğümüzden çok daha fazlasını hissederiz. En azından, birçok düşünce duygular tarafından renklendirilir ve şekillendirilir ve rasyonel hesaplamalarımızın çoğu tutkularımızın ve korkularımızın hizmetçisidir. İnsan doğasının bu daha az rasyonel yanını anlamak için Jung, bilimsel yöntemin araçlarını ele aldı ve insan duygularını, fantezilerini ve davranışlarını neyin şekillendirdiğini ve teşvik ettiğini araştırarak hayatını geçirdi. Bu iç dünya onun zamanında bir *terra incognita* idi. Ve o, bu dünyanın kalabalık olduğunu keşfetmişti.

Bilinçdışına Ulaşmak

Bir an için ruhun güneş sistemi gibi üç boyutlu bir nesne olduğunu düşünün. Ego-bilinci yeryüzüdür —bir *terra firma*— en azından uyanık olduğumuz saatlerde yaşadığımız yerdir. Dün-

yanın etrafındaki boşluk, uydular ve meteorlarla doludur; bazıları büyük, bazıları küçüktür. Bu alan Jung'un bilinçdışı olarak adlandırdığı alandır ve bu alana girdiğimizde ilk karşılaştığımız nesneler onun *kompleksler* olarak adlandırdığı şeylerdir. Bilinçdışı komplekslerle doludur. Bu, Jung'un psikiyatrist olarak kariyerinde ilk keşfettiği bölgedir. Daha sonra buna *kişisel* bilinçdışı adını vermiştir.

Ego kompleksine veya bilincin doğasına çok yakından bakmadan önce ruhun bu alanının haritasını çıkarmaya başlamıştır.

Yüzyılın başında oldukça muteber bilimsel bir araç olan Çağrışım Deneyini[1] kullanarak bu ilk araştırmayı gerçekleştirmiştir. Daha sonra Sigmund Freud'un erken dönem yazılarından elde ettiği bazı içgörüleri de kullanmıştır. Zihinsel süreçlerin bilinçdışı belirlenmesi kavramı ve Çağrışım Deneyi ile donanmış olan Jung, dikkatle kontrol edilen laboratuvar deneylerinin yürütüldüğü bilimsel bir projede bir araştırmacı ekibine liderlik etti; amaçları da bu tür bilinçdışı psikolojik faktörlerin ampirik olarak doğrulanıp doğrulanamayacağını görmekti.

Bu projenin sonuçları Jung'un editörlüğünü yaptığı *Diagnostische Assoziationstudien* [Tanısal Çağrışım Çalışmaları] adlı kitapta bir araya getirilmiştir. Bu çalışmalar, hocası Eugen Bleuler'in desteği ve teşvikiyle Zürih Üniversitesi Psikiyatri Kliniğinde

[1] Çağrışım deneyi, Galton tarafından icat edilen ve Alman psikolog Wilhelm Wundt tarafından revize edilen bir testtir; Wundt, 19. yüzyılın sonlarında kıtadaki deneysel psikolojiye bu testi sokmuştur. Jung ve Bleuler tarafından benimsenmeden önce, daha çok zihnin sözcükleri ve fikirleri nasıl ilişkilendirdiğine dair teorik çalışmalarda kullanılıyordu (bkz. *Toplu Eserler,* 2, par. 730). Bleuler'in öncülüğünü ve zihinsel yaşamda bilinçdışı faktörlerin önemi üzerine Freud'un yaptığı çalışmalardan aldığı ilhamı takip eden Jung, testi psikiyatri kliniğinde pratik kullanıma dönüştürmeye çalışmış, diğer taraftan da testten elde ettiği sonuçları ruhun yapısı hakkında teoriler geliştirmek için kullanmaya devam etmiştir.

yürütülmüştür.[2] Proje 1902 yılında tasarlanmış ve sonraki beş yıl boyunca devam etmiştir. Sonuçlar 1904 ile 1910 yılları arasında *Journal für Psychologie und Neurologie*'de [Psikoloji ve Nöroloji Dergisi] tek tek yayımlanmıştır. Bu deneysel çalışmalar sırasında Jung "kompleks" terimini kullanmaya başlamıştır; terimi Alman psikolog Ziehen'den ödünç almış ancak kendi araştırma ve teorileriyle genişletip zenginleştirdiği bir yaklaşıma dönüştürmüştür. Bu terim daha sonra Freud tarafından da benimsenmiş ve psikanalitik çevrelerde yaygın olarak kullanılmıştır;[3] ta ki Freud ve Jung ilişkilerini bitirene kadar; daha sonra Jung ve "Jungcu" olan her şeyle birlikte Freudcu sözlükten aşağı yukarı tamamen silinmiştir.

Kompleksler teorisi, bilinçdışının ve yapısının anlaşılmasına Jung'un yaptığı en önemli erken dönem katkıdır. Bastırmanın psikolojik sonuçları, karakterin yapısı için çocukluğun kalıcı önemi ve analizdeki direnç bilmecesi üzerine Freud'un o zamana kadar yazdıklarını Jung'un kısmen kavramsallaştırmasının bir yoluydu. Bu kavram günümüzde de analitik uygulamada faydalı bir kavram olmaya devam etmektedir. Peki Jung bilinçdışının bu özelliğini ilk kez nasıl keşfetti ve haritalandırdı?

Asıl soru, bilinç bariyerlerinin ötesinde zihnin içine nasıl nüfuz edileceğiydi. Bilinç, basitçe sorular sorarak ve yanıtları not ederek ya da iç gözlem yaparak araştırılabilir. Ancak öznel dünyanın derinliklerine nasıl inilebilir ve onun yapısı ve işleyişi nasıl keşfedilebilirdi? Bu sorunu çözmek için Jung ve psikiyatri asistanlarından oluşan bir ekip, insan deneklerle bir dizi deney yaptı; amaçları da ruhu sözlü uyaranlarla bombardımana tutarak ve bilinçteki tepkileri —yani ince duygusal tepkilerin "izlerini"— gözlemleyerek, altta yatan yapıların kanıtlarını bulup bulamayacaklarını görmekti. Meslektaşları olan Bleuler, Wehrlin, Ruerst,

---

2 Bu araştırma hakkındaki ayrıntılar için bkz. Ellenberger, *The Discovery of the Unconscious*, s. 692 vd.

3 Freud'un kompleks ve çekirdek kompleks terimlerini nasıl kullandığına dair etkileyici bir tartışma için bkz. Kerr, *A Most Dangerous Method*, s. 247 vd.

Binswanger, Nunberg ve en önemlisi Riklin ile yakın iş birliği içinde çalışan Jung, Çağrışım Deneyini önce kendi amaçları doğrultusunda geliştirmiş ve masa, kafa, mürekkep, iğne, ekmek ve lamba gibi 400 yaygın, günlük ve görünüşte nötr uyarıcı kelimede karar kılmıştır.[4] Bu kelimelerin arasına daha kışkırtıcı olanlar da serpiştirilmişti: savaş, sadakat, vurmak, vuruşmak. Bu sayı daha sonra 100'e indirilmiştir. Bu uyarıcı kelimeler, deneklere teker teker okunmuş; akıllarına gelen ilk kelimeyle yanıt vermeleri söylenen kişiler de çok çeşitli tepkiler vermişlerdir. Uzun duraklamalar, anlamsız tepkiler, tekerlemeler ve "klang" tepkileri ve hatta psikogalvanometre adı verilen bir cihaz kullanılarak ölçülebilen fizyolojik tepkiler ortaya çıkmıştır.[5]

Jung için ilginç olan soru şuydu: Uyarıcı kelime söylendiğinde deneğin ruhunda neler olmaktadır? Heyecanlar ve özellikle de kaygının uyarılması ve bunun bilinç üzerindeki etkilerine dair işaretleri aramıştır. Tepki süreleri, kelimesi kelimesine verilen yanıtlarla birlikte kaydedilmiştir. Ardından tüm uyarıcı kelimeler ikinci kez tekrarlanmış ve denekten daha önce verdiği her bir yanıtı tekrarlaması istenmiştir. Sonuçlar tekrar not edilmiştir. Test daha sonra ilk olarak deneğin ortalama tepki süresi hesaplanarak analiz edilmiş ve diğer tüm tepki süreleri bununla karşılaştırılmıştır. Bazı kelimelerin yanıt bulması bir saniye, bazılarının on saniye sürmüş; bazıları ise denek tamamen tıkandığı için hiç yanıt bulmamıştır. Daha sonra diğer yanıt türleri not edilmiştir. Bazı kelimeler kafiye, anlamsız kelime veya alışılmadık çağrışım gibi kendine özgü tepkilerle karşılanmıştır. Jung bu tepkileri *karmaşık göstergeler* olarak değerlendirir —yani bilinçdışı psikolojik çatışmalara karşı sunulan savunma tepkilerinin kanıtları ve kaygı belirtileri olarak. Peki bunlar ona bilinçdışının doğası hakkında ne söyleyebilirdi?

---

4 Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 2, par. 8.

5 *A.g.e.*, par. 1015 vd.

Kompleksler

Jung'a göre bu sözlü uyaranlara verilen tepkiler olarak kaydedilen ve ölçülen bilinç bozuklukları, okunan kelimelerle ilgili bilinçdışı çağrışımlardan kaynaklanıyordu. Burada Jung'un düşüncesi, *Rüyaların Yorumu*'nda ifade edildiği şekliyle Freud'un düşüncesiyle örtüşüyordu; nitekim, Freud'un savunduğu üzere, rüya imgeleri, bir önceki güne ait (hatta erken çocukluk dönemine kadar uzanan zaman da dahil olmak üzere önceki yıllara ait) düşünce ve duygularla ilişkilendirilebilir. Ancak bu tür çağrışımlar son derece belirsiz ve gizlidir. Jung'a göre çağrışımlar, uyarıcı ve tepki sözcükleri arasında değil, uyarıcı sözcükler ile gizli, bilinçdışı içerikler arasında mevcuttur. Bazı uyarıcı sözcükler bilinçdışı içerikleri harekete geçirir ve bunlar da başka içerikleri çağrıştırır. Bastırılmış anılar, fanteziler, imgeler ve düşüncelerden müteşekkil bu çağrışım malzemeleri ağı uyarıldığında bilinçte bir rahatsızlık yaratır. Kompleks göstergeleri rahatsızlığın işaretleridir. Rahatsızlığa neyin sebep olduğunun tam olarak ortaya çıkarılması gerekmektedir ve bu da deneğin daha fazla sorgulanması ve gerektiğinde daha fazla analiz yapılması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Ancak bu deney sayesinde kaydedilen rahatsızlıklar, daha fazla keşif yapmak adına kritik bölgeleri ortaya çıkarmış ve bilinçdışı yapıların gerçekten de farkındalık seviyesinin altında yer aldığına dair kanıtlar sunmuştur. Genellikle denekler ilk başta belirli kelimelerin neden bu tepkilere neden olduğunu gerçekten bilmemektedir.

Jung'un gözlemine göre bilinç akışındaki ölçülebilir bozukluklar bazen "masa" veya "ahır" gibi görünüşte zararsız uyarıcı kelimelerle ilişkilidir. Jung, tepki kalıplarını analiz ederek, rahatsızlığı gösteren kelimelerin tema hâlinde kümelenebileceğini bulmuştur. Bu kümeler ortak bir içeriğe işaret eder. Deneklerden bu uyarıcı kelime kümelerinin çağrıştırdığı şeyler hakkında konuşmaları istendiğinde, yavaş yavaş geçmişlerindeki oldukça yüklü duygusal anları anlatabilmişlerdir. Burada genellikle travmalar söz konusudur. Uyarıcı kelimeler, bilinçdışında gömülü olan acı verici çağrı-

şımları uyandırmış ve bilinci rahatsız eden şeyin bu vurgulu çağrışımlar olduğu ortaya çıkmıştır. Jung, bilinç bozukluklarından sorumlu bilinçdışı içerikleri "kompleksler" olarak adlandırmıştır.

Komplekslerin bilinçdışında var olduğunu tespit eden Jung, bunları daha fazla incelemek için gayret sarf etmiştir. Çağrışım Deneyi gibi araçlarla bunları oldukça hassas bir şekilde ölçebilmiştir. Kesin ölçüm, belirsiz sezgileri ve spekülatif teorileri veriye ve bilime dönüştürebilmiş ve bu da Jung'un bilimsel mizacına tam manasıyla uyan bir olgu olmuştur. Jung'un teşhis ettiği üzere, belirli bir kompleksin taşıdığı duygusal yükü ölçebilmek için bu kompleksin yarattığı karmaşık göstergelerin sayısını ve bu rahatsızlıkların şiddetini toplamak yeterliydi. Bu eylem ona o komplekse bağlı ruhsal enerjinin görece miktarını gösteriyordu. Bilinçdışının araştırılması böylece nicelleştirilebilirdi. Bu bilgi terapi için de önemli hâle gelecektir; çünkü bir hastanın en ciddi duygusal sorunlarının nerede olduğu ve tedavide hangi çalışmaların yapılması gerektiği konusunda bir rehber olacaktır. Kısa süreli psikoterapi için ise özellikle faydalıdır.

Deneylerinin sonuçları Jung'u şu konuda ikna etmişti: Gerçekten de bilincin dışında ruhsal varlıklar vardır; bunlar, ego-bilinciyle ilişkili olarak uydu benzeri nesneler hâlinde var olurlar, ancak şaşırtıcı ve bazen ezici bir şekilde ego rahatsızlıklarına neden olabilirler. Bunlar kişiyi gafil avlayabilen cinler veya iç şeytanlardır. Komplekslerin yol açtığı rahatsızlıklar, her ne kadar birbirleriyle yakından ilişkili olsalar da dış çevreden kaynaklanan stres faktörlerinin yol açtığı rahatsızlıklardan anlaşılabilir bir şekilde ayırt edilmelidir.

Jung, Nisan 1906'da *Diagnostischen Assoziationstudien* başlıklı çalışmasını Freud'a gönderdiğinde, Freud hemen kafa dengi birini bulduğunun farkına vardı ve ona sıcak bir teşekkür mektubu yazdı. İki adam bir yıl sonra bir araya geldi ve o andan itibaren ilişkileri duygusal ve entelektüel olarak yüce bir azim ve yoğunlukla doluydu —ta ki 1913'ün başlarında yazışmaları sonlanana dek. Birbirlerindeki çekirdek kompleksleri harekete geçirmeyi başardıkları pekâlâ söylenebilir. Kuşkusuz, bilinçdışına duydukları ortak ilgi etrafında

derin bir bağ kurmuşlardır. Freud'la kurduğu kişisel bağ, Jung'un psikiyatri kariyeri ve psikoloji teorisinin daha sonraki gelişimi üzerinde muazzam etkilere sebep olmuştur. Hem kariyeri hem de teorisi, Freud'un artan kültürel varlığının gölgesinde şekillenmiştir. Yine de tüm bunlara rağmen, Jung'un iç dünyaya dair nihai haritası Freudcu etkiden dikkate değer ölçüde bağımsızdır. Jung'un zihni temelde Freudcu değildir ve bu nedenle onun ruh haritası Freud'unkinden büyük ölçüde farklıdır. Freud'un çalışmalarına aşina olan okurlar için bu kitabın geri kalanında bu durum açıkça ortaya çıkacaktır. Bu iki adam farklı entelektüel evrenlerde yaşamıştır.

1910 yılına gelindiğinde Jung'un kompleksler üzerine teorik çalışması büyük ölçüde tamamlanmıştı. Daha sonraki yıllarda bunu biraz daha detaylandırmaya devam etmiş, ancak çok fazla yeni malzeme eklememiş veya temel kompleks kavramı hakkındaki fikrini değiştirmemiştir; sadece, her kompleksin arketip (yani doğuştan gelen, ilkel) bir bileşen içerdiğini ilave etmiştir. 1934'te yayınlanan "Kompleks Teorisi Üzerine Bir İnceleme"[6] başlıklı makalesi bu konuya dair mükemmel bir özet sunmaktadır. Freud'dan ayrıldıktan uzun bir süre sonra yazdığı bu makalede Jung, eski hocası ve meslektaşına ve genel olarak psikanalize övgü dolu atıflarda bulunmakta ve kompleksler teorisi üzerine yaptığı kendi çalışmaları hususunda Freud'un önemini kabul etmektedir. Freud'un etkisi Jung'un teorilerinde büyük bir önem teşkil edecekse işte o yer burasıdır.

Şunu da söyleyelim: Jung, Mayıs 1934'te Almanya'nın Bad Neuheim kentinde düzenlenen 7. Psikoterapi Kongresinde "Kompleks Teorisi Üzerine Bir İnceleme" başlıklı bir konuşma yapmıştır. O sırada Jung, bu konferansın sponsorluğunu üstlenen Uluslararası Psikoterapi Tıp Derneğinin başkanıydı. O dönemde Almanya'daki siyasi durum çatışma ve karışıklıklarla doluydu. İktidarı yeni ele geçirmiş olan Naziler, bir Yahudi olan Freud'a saldırıyorlardı, çünkü onu Alman kültüründen sökülüp atılma-

[6] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 8, par. 194-219.

sı gereken zehirli bir etki olarak görüyorlardı. Freud'un kitapları yakıldı ve fikirlerine şiddetle karşı çıkıldı. Örgütün başkan yardımcısı olan ve 1933'te başkanlığı kabul eden Jung, karmaşık ve tehlikeli bir dizi siyasi seçenekle karşı karşıyaydı. Bir yandan, Almanca konuşulan topraklarda herhangi bir örgütün lideri olmak için korkunç bir dönemdi. Naziler, ırkçı doktrinlerinden en ufak bir sapma belirtisini şahin gözleriyle izliyorlardı. Bu tıp derneği de bir istisna olmayacaktı. Jung, Alman yetkililerin duymak istediklerini söylemesi ve onların programına uyması için yoğun baskı altındaydı. Öte yandan, Alman olmayan bir psikiyatrın bu uluslararası dernekte fark yaratabileceği bir andı. Jung'un amacı örgütü uluslararası bir tıp derneği olarak korumaktı. Başkan olarak ilk icraatlarından biri tüzüğü değiştirmek oldu; böylece Alman Yahudi doktorlar, tüm Alman tıp derneklerinden dışlanmış olsalar da bireysel üye olarak üyeliklerini sürdürebileceklerdi. 1933 yılında Nazi liderlerinin şeytani dürtülerinin ne kadar etkili ve her şeyi tüketen bir hâl alacağını bilmek mümkün değildi.

Ancak iyi tarafından bakıldığında, bu aynı zamanda Jung için meslekî bir fırsat dönemiydi. Freud son on yıldır Almanya'daki psikiyatristler ve psikologlar arasında ön plandaydı ve şimdi artık Jung'un fikirleri ön plana çıkma şansına sahipti. Jung sanki ip üzerinde cambazlık yapıyordu. Dünya onu izliyordu ve bu dönemde yaptığı her hareket kamuoyunu etkiliyordu. Jung'un 1933'te bu tıbbi derneğin başkanlığını kabul etme kararı ve 1940'a kadar bu dernekte üstlendiği rol, o zaman da şimdi de pek çok hararetli tartışmaya neden olmuştur. Hitler'in politikalarına ve Alman halkını "arındırmaya" yönelik Nazi programına Jung'un sempati duyduğu yönündeki suçlamaların önemli bir kaynağı, başkanlığının ilk yıllarında belki de istemeden ve ağır siyasi baskı altında söylediği ve yaptığı şeylerdir.[7]

---

[7] Bu tartışmadaki çeşitli görüşler *Lingering Shadows* adlı eserde yayınlanmıştır. Bu argümanlar Anthony Stevens tarafından *Jung* adlı kitabında gözden geçirilmiş ve Stevens, Jung'un antisemitist ve Nazi yanlısı

Jung'un lehine olan bir husus, 1934'te Bad Neuheim'da "Kompleks Teorisi Üzerine Bir İnceleme" başlıklı bu özel makaleyi sunmuş olmasıdır, çünkü bu başkanlık konuşmasında Freud'un önemini küçümsemez. Aslında, arasının bozuk olduğu ve yirmi yıldır konuşmadığı eski bir akıl hocasından bahsettiğimiz hesaba katılırsa, Freud'a beklentinin ötesinde bir tesir atfettiğini söyleyebiliriz. 1934 yılında Almanya'da Freud hakkında hafif olumlu tonlarda konuşmak bile cesaret isterdi. Jung, bu makalede Freud'a bu kadar övgüde bulunarak olsa olsa Freud'un uluslararası itibarını koruyordu.

Makale, Jung'un kariyerinin ilk yıllarında desteklediği ve yürüttüğü kelime çağrışımı çalışmasının tartışılmasıyla başlar. Bu süre zarfında insanların klinik ortamda ve diğer samimi ortamlarda birbirlerine nasıl tepki verdikleri hakkında çok şey öğrendiğini söyledikten sonra deneysel durumun psikolojik boyutlarına odaklanır. Bu test durumunun kendi içinde zaten komplekslerin kümelenmesine yol açtığına işaret eder. Kişilikler birbirlerini etkiler ve etkileşime girmeye başladıklarında aralarında kompleksleri uyaran ruhsal bir alan oluşur.

"Kümelenme" terimi Jung'un yazılarında sıkça geçer ve Jung terminolojisinde önemli bir yer tutar. İlk başta okurları genellikle şaşırtan bir kelimedir. Genellikle psikolojik açıdan yüklü bir anın yaratılması anlamına gelir —bilincin halihazırda bir kompleks tarafından rahatsız edildiği ya da rahatsız edilmek üzere olduğu bir an. "Bu terim şu gerçeği ifade eder: Dışsal durum ruhsal bir süreci serbest bırakır, burada belirli içerikler bir araya gelir ve eyleme hazırlanır. Bir kişinin 'kümelendiğini' söylediğimizde, oldukça kesin bir şekilde tepki vermesinin beklenebileceği bir pozisyon aldığını kastediyoruz."[8] Bir bireyin belirli komplekslerinin ne olduğu bilindiğinde, kompleks tepkileri oldukça öngörülebilirdir.

---

davranışlardan suçlu olmadığını güçlü bir şekilde savunmuştur. Aksi görüş Andrew Samuels tarafından bir dizi makalede sunulmuştur.

8 Jung, *a.g.e.*, par. 198.

Ruhun kompleks yüklü bölgelerini halk arasında "bam teli" olarak adlandırırız, "bam teline nasıl basacağını biliyor!" dediğimizde bunu kastederiz. Böyle bir bam teline bastığınızda, duygusal bir tepki alırsınız. Başka bir deyişle, bir kompleks kümelersiniz. Bir kişiyi bir süre tanıdıktan sonra bam tellerinin nerede olduğunu bilirsiniz ve, ya bu hassas bölgelerden kaçınırsınız ya da onlara basmak için fazladan çaba harcarsınız.

Deneyim açısından baktığımızda herkes kümelenmenin ne anlama geldiğini bilir. Bu durum hafif kaygılı olmaktan kendini kaybetmeye ve deliliğe kadar uzanan bir yelpazede gerçekleşir. Bir kompleks kümelendiğinde, kişi duyguları ve bir dereceye kadar da davranışları üzerindeki kontrolünü kaybetme tehdidiyle karşı karşıya kalır. Kişi mantıksız tepkiler verir ve genellikle pişman olur ya da ancak sonrasında aklı başına gelir. Psikolojik zihinleri açık kişiler şu iç karartıcı bilgiye maruz kalırlar: Kişi burada daha önce birçok kez bulunmuştur, birçok kez bu şekilde tepki vermiştir ama tekrar aynı şeyi yapmaktan kaçınamayacak kadar çaresiz kalacaktır. Kümelenme meydana geldiğinde, kişi sanki bir iblisin, kendi iradesinden daha güçlü bir kuvvetin pençesindeymiş gibi hisseder. Bu bir çaresizlik hissi yaratır. Kişi söylenmemesi veya yapılmaması gerektiğini bildiği bir şeyi söylemek veya yapmak için içsel bir dürtünün gafil kurbanı hâline geldiğini izlerken bile senaryo tahmin edildiği gibi ilerler ve sözler söylenir, eylemler yapılır. Ruh içi bir güç, bir kümelenme tarafından harekete geçirilmiştir.

Bu kümelenmelerin mimarları "kendilerine özgü enerjiye sahip belirli komplekslerdir."[9] Kompleksin "enerjisi" (bu terim bir sonraki bölümde daha ayrıntılı ele alınacaktır) kompleksin mıknatıs benzeri çekirdeğine bağlanmış duygu ve eylem potansiyelinin kesin miktarını ifade eder. Kompleksler enerjiye sahiptir ve bir atomun çekirdeğini çevreleyen elektronlar gibi kendilerine ait bir tür elektronik "dönüş" sergilerler. Bir durum ya da olay onları uyardığında, bir enerji patlaması yayarlar ve bilince ulaşana kadar

[9] *A.g.e.*

seviye atlarlar. Enerjileri ego-bilincinin kabuğuna nüfuz eder ve içeri dolar, böylece onu aynı yönde dönmeye ve bu çarpışmayla açığa çıkan duygusal enerjinin bir kısmını boşaltmaya sevk eder. Bu gerçekleştiğinde, ego artık bilincin ya da bu bağlamda bedenin kontrolünü tamamen elinde tutmaz. Kişi egonun kontrolü altında olmayan enerji boşalımlarına maruz kalır. Egonun yapabileceği şey, eğer yeterince güçlüyse, kompleksin enerjisinin bir kısmını kendi içinde tutmak ve duygusal ve fiziksel patlamaları en aza indirmektir. Ancak, belirli bir dereceye kadar hiçbirimiz bir kompleksin pençesindeyken söylediklerimizden ve yaptıklarımızdan tamamen sorumlu değiliz. Fakat bu durumun mahkemede etkili bir savunma teşkil etmediğini söylemeye pek gerek yok. Bazen toplum, ruhun müsaade ettiğinden daha yüksek bir standart talep eder.

Ruhun komplekslİği (kelime oyununu mazur görün) işte böyle belirgin hâle gelir. Aslında, Jung'un teorisi bazen (daha yaygın kullanılan analitik psikoloji yerine) kompleks psikolojisi olarak adlandırılmıştır: Hem komplekslik hem de kompleksler kavramı onun ruh görüşünün temelidir. Ruh birçok merkezden oluşur, bunların her biri enerjiye ve hatta kendilerine ait bir bilince ve amaca sahiptir.

Kişiliğin bu kavramsallaştırmasında, ego birçok kompleks arasında sadece bir tanesidir. Her bir kompleksin kendine özgü bir enerji birimi vardır. Egonun enerjisinden bahsettiğimizde buna "özgür irade" deriz. Bir komplekse bağlı enerji miktarından söz etmek istersek, içimizdeki şeytanların gücünden bahsedebiliriz. Bunlar bizi ele geçirebilen ve bize az ya da çok istediklerini yaptırabilen mantık dışı dürtülerdir. Bir kompleks genellikle etkilerini bilinç alanı içinde yaratır, ancak bu her zaman böyle değildir. Bazen rahatsızlıklar tamamen ruhun dışında ortaya çıkar. Jung, bir kompleksin çevredeki nesneleri ve diğer insanları etkileyebileceğini gözlemlemiştir: Bir öcü gibi davranabilir veya diğer insanlar üzerinde belirsiz bir etki yaratabilir.

Jung kompleksler hakkında ilginç bir gözlemde daha bulunmuştur. Bir kişi bazen bir uyarıcının etkilerini engelleyebilir ve bir kompleksin kümelenmesini savuşturabilir: "Güçlü iradeye sahip kişiler, kısa tepki süreleriyle uyarıcı bir kelimenin anlamını perdeleyebilir, öyle ki bu anlam onlara hiç erişmez, ancak bu sadece gerçekten önemli kişisel sırların korunması gerektiğinde işe yarar."[10] Demek ki insanlar uyarıcıları kasten eleyerek bilinçdışı tepkilerini kontrol edebilirler. Sınama durumunda bu engelin üstesinden gelmek için Jung, yalan makinesi testinin öncüsü olan şeyi hazırladı. Bu, Çağrışım Deneyinin dahiyane bir uzantısıydı.

Jung, bir psikogalvanometre ile cildin elektrik iletkenliğini ölçmüş ve iletkenlikteki değişikliklerin kompleks göstergeleriyle ilişkili olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle, bir kişi yalan söylediğinde veya kompleks-yüklü bir tepkinin kanıtlarını gizlemeye çalıştığında, ego bazı göstergeleri örtbas edebilir, ancak daha narin fizyolojik tepkileri bastırmakta çok daha fazla zorlanır. Kompleks-uyarıcı bir kelime ya da soru karşısında kişinin avuç içleri terleyebilir, titremeye başlayabilir ya da ağzı kuruyabilir. Jung, deri iletkenliğini ölçerek kompleks göstergelerini toplamak için daha rafine bir yöntem ortaya koymuştur. Bu yöntemi kullanarak psikiyatri hastanesindeki bir soygun vakasını çözebilmiştir.[11] Yöntemin yanılmaz olmadığını söylemeye sanırım gerek yok.

Çoğu insanın egosu normalde komplekslerin etkilerini bir dereceye kadar etkisiz kılabilir. Bu yetenek uyum ve hatta hayatta kalma çıkarlarına hizmet eder. Bu, ayrış(tır)ma yeteneğine benzer (ya da belki de onla aynıdır). Eğer kişi bunu yapamazsa, ego tam da soğukkanlı olmaya en çok ihtiyaç duyulan en büyük tehlike anında işlevsiz hâle gelecektir. Meslekî yaşamımızda, kişinin işini sürdürebilmesi için kişisel komplekslerini bir kenara bırakması esastır. Psikoterapistler hastalarıyla görüşürken kendi

---

[10] *A.g.e.*

[11] Jung, "New Aspects of Criminal Psychology," *Toplu Eserler*, Cilt 2, par. 1316-47.

duygularını ve kişisel çatışmalarını paranteze alabilmelidir. Hayatı darmadağın olmuş bir hastanın yanında olabilmek için terapist o esnada bir kaos dönemi yaşıyor olsa bile sakin kalmalıdır. Tüm meslekler, kişisel yaşamda neler olup bittiğine bakılmaksızın işin yapılmasını talep eder. Hani gösteri dünyası için derler ya: *Show must go on* [gösteri devam etmeli]. Bu, komplekslerin ego-bilinci üzerindeki etkilerini en azından bir dereceye kadar geçersiz kılma becerisini gerektirir. Jung, kişinin kendi şahsi kaygılarını ve kompleks tepkilerini kontrol altına alma becerisini tartışırken, bu sanatın mükemmel bir ustası olan diplomat Talleyrand'a atıfta bulunur. Diplomatlar devlet başkanlarından aldıkları talimatlar doğrultusunda hareket eder ve kendi duygularını ya da tercihlerini çok az belli eden bir kelime dağarcığı kullanırlar. Duyguları gizleyen ve kompleks göstergelerini saklayan terimlerle konuşma sanatına değer verirler. Ayrıca psikogalvanometrelere bağlı olmama avantajına da sahiptirler.

Bilinçdışının Seviyeleri

Genellikle komplekslerin "kişisel" olduğu düşünülür. Çoğu kompleksin kişinin kendi özel yaşam hikâyesinde oluştuğu ve kesinlikle bireye ait olduğu doğrudur. Ancak ailevi ve toplumsal kompleksler de vardır. Bir hastalık ne kadar bireye aitse bu tür kompleksler de o kadar bireye aittir. Bu kolektif bir durumdur ve birey onu "kapar". Bu da toplumda pek çok insanın psikolojik olarak benzer şekilde bağlanmış olduğu anlamına gelir. Aynı ailelerde, geniş akrabalık gruplarında ya da geleneksel kültürlerde yetişen insanlar bu ortak bilinçdışı yapının büyük bir kısmını paylaşırlar. Amerika gibi büyük ve çeşitli bir toplumda bile, birçok tipik deneyim tüm nüfus tarafından paylaşılır. Neredeyse her çocuk beş ya da altı yaşında okula başlar, aynı sınav stresini ve başarısızlık ve aşağılanma travmalarını yaşar, daha sonra yüksek öğrenim için üniversitelere ya da iş için işletmelere başvurma kaygısını yaşar. Yetki sahibi benzer eğilimli kişilerin elindeki tüm

bu ortak deneyimler, kişisel bilinçdışının bir tür ince programlanması yoluyla toplumsal temelli psikolojik kalıplar yaratır. Ortak travmalar ortak kompleksler oluşturur. Bazen bunlar nesiller boyu sürebilir. Eskiden, 1930'larda yetişen ve Büyük Buhran'ın travmasını paylaşan insanlara özgü bir "depresyon zihniyetinden" söz edilirdi. Bugün "Vietnam gazisi"nden bahsediyoruz ve biliyoruz ki bu savaşa katılan herkes, bu savaşta mücadele etmenin travmalarından kaynaklanan aşağı yukarı aynı tür kompleks oluşumunu paylaşmaktadır.

Burada bilinçdışının kültürel bir katmanını, bir tür kültürel bilinçdışını düşünebiliriz.[12] Bu katman, bireyin yaşamı boyunca edinildiği takdirde kişiseldir, ancak bir grupla paylaşıldığı takdirde kolektiftir. Bu seviyedeki bilinçdışı, daha geniş kültürel kalıplar ve tutumlar tarafından yapılandırılır ve bunlar bireyin bilinçli tutumlarını ve bilinçdışı kültürel varsayımlardan oluşan bir hat üzerindeki daha benzersiz kompleksleri etkiler. (Kültürel bilinçdışı, 4. Bölümde tartışacağım kolektif bilinçdışından farklıdır).

Bu da komplekslerin nasıl oluştuğu gibi ilginç bir soruyu gündeme getirir. Genel kanı travma sebebiyle olduğu yönündedir. Ancak bu daha geniş bir toplumsal bağlama oturtulmalıdır. Jung'un kelime çağrışımı üzerine yaptığı çalışmalardan bazıları, çocuklarda bilinçdışı içeriklerin oluşumu üzerindeki aile etkileri sorusunu incelemiştir. Çağrışım Deneyi aracılığıyla, aile üyeleri arasında —örneğin anneler ve kızları, babalar ve oğulları ve anneler ve oğulları arasında— çarpıcı biçimde benzer kompleks oluşum modellerine dair güçlü kanıtlar bulmuştur. Bu eşleşmeler arasında en yakın olanlar anneler ve kızlarıdır. Uyarıcı kelimelere verdikleri tepkiler neredeyse aynı kaygıları ve çatışmaları ortaya çıkarmıştır. Jung buradan hareketle bilinçdışının önemli ölçüde aile ortamındaki yakın ilişkiler vasıtasıyla şekillendiği sonucuna

[12] Joseph Henderson bu görüşün en güçlü savunucusu olmuştur. Kültürel bilinçdışı ve çeşitli yönleri hakkında ayrıntılı bir tartışma için bkz. Henderson, "Cultural Attitudes and the Cultural Unconscious", *Shadow and Self*, ss. 103-26.

varmıştır. Çalışmalarına baktığımızda bunun tam olarak nasıl gerçekleştiği net değildir. Bir tür aktarım yoluyla mı? Nesiller boyunca aktarılan benzer travmaların tekrarlanmasıyla mı? Bu sorulara yanıt verilmemiştir.

Çocuğun gelişiminin ilerleyen dönemlerinde bu ilk ruhsal yapılar daha geniş bir kültüre maruz kalmak suretiyle önemli ölçüde değişime uğrar. Televizyon ve okul gibi toplumsal ve kültürel uyaranlara ruhun sürekli maruz kalması, çocukluğun ilerleyen dönemlerinde bir faktör hâline gelir ve bu da en azından Amerika gibi çoğulcu bir toplumda etnik ve ailevi kültürlerin psikolojik etkisini azaltır. Akran grubu merkezî bir hâl aldığında önemli yeni yapısal unsurlar üretir, ama bunların çoğu genelde yaygın kültürel kalıplara dayanır. Yine de erken dönem aile kaynaklı kompleksler ruhtan gitmez. Anne ve baba kompleksleri kişisel bilinçdışında sahneye hâkim olmaya devam eder.[13] Onlar bu sahnenin devleridir.

Ruhsal İmgeler

Kompleksin temel yapısına ulaşmak için onu parçalarına ayırmak gerekir. "O hâlde, bilimsel konuşursak, 'duygu-tonlu kompleks' nedir?" diye sorar Jung. "Bu, duygusal bakımdan güçlü şekilde vurgulanan ve dahası, bilincin alışılmış tutumuyla uyumsuz olan belirli bir ruhsal durumun imgesidir."[14] "İmge" kelimesi burada kilit önemdedir. Jung için son derece mühim bir terimdir. İmge ruhun özünü tanımlar. Jung bazen bir komplekse atıfta bulunmak için imge yerine Latince *imago* kelimesini kullanır. "Anne imago", gerçek anneden farklı olarak anne kompleksidir. Burada önemli olan nokta, kompleksin bir imge olduğu ve bu nedenle esasen öznel dünyaya ait olduğudur; gerçek bir kişiyi, deneyimi veya durumu temsil etmesine rağmen, tabiri caizse saf ruhtan ya-

---

[13] Bkz. Hans Dieckmann, "Formation of and Dealing with Symbols in Borderline Patients."

[14] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 8, par. 201.

pılmıştır. Nesnel gerçeklikle —başka bir gerçek kişi veya maddi bir bedenle— karıştırılmamalıdır. Kompleks içsel bir nesnedir ve özünde bir imgedir.

Şaşırtıcı bir şekilde, ruhsal bir imge ile dış gerçeklik arasında yakın bir örtüşme olabilir —her ne kadar dış gerçeklik ruhu damgalamamış ya da ruh deneyimlerden dış gerçekliği kaydetmemiş olsa bile. Ünlü bir etolog olan Konrad Lorenz, bazı hayvanlarda belirli uyaranlara karşı doğuştan gelen refleks tepkileri üzerinde çalışmıştır. Örneğin, tavuk avlayan şahinlere hiç maruz kalmamış civcivler, o şahinlerden biri tepelerinden uçtuğunda ve gölgesi yerde belirdiğinde saklanmak için kaçmayı biliyorlardı. Etologlar, tepedeki teller üzerinde hareket eden ve tavuk avlayan şahine benzer gölgeler oluşturan cihazlar kullanmışlar ve eğitilmemiş civcivlerin gölgeyi gördüklerinde saklanmak için kaçacaklarını göstermişlerdir. Yırtıcı bir hayvana karşı savunma tepkisi civcivin sisteminde yerleşiktir, yırtıcı hayvan imgesi doğuştan gelir ve öğrenilmesine gerek kalmadan tanınır.

Kompleksler de benzer şekilde çalışır, ancak insanlarda gerçekten içgüdüsel olmaktan ziyade sadece yarı içgüdüsel gibi görünürler. Belirli durumlara veya kişilere karşı spontane tepkiler üretmeleri bakımından içgüdüler gibi davranırlar, ancak içgüdüler gibi tamamen doğuştan gelmezler. Çoğunlukla deneyim ürünüdürler —travma, aile etkileşimleri ve kalıpları, kültürel koşullanma. Bunlar doğuştan gelen bazı unsurlarla birleştirilir —Jung bu unsurlara arketip imgeler der— ve toplam kompleks paketini oluştururlar. Kompleksler, deneyim sindirildikten ve içsel nesneler halinde yeniden yapılandırıldıktan sonra ruhta kalan şeylerdir. İnsanlarda kompleksler, diğer memelilerdeki içgüdülerin muadili olarak işlev görür. İmagolar ya da kompleksler, bir bakıma inşa edilmiş insan içgüdüleridir.

Rüyalar bu bilinçdışı imgelerden, yani komplekslerden oluşur. Jung çeşitli yerlerde komplekslerden bahsederken onları rüyaların mimarları olarak adlandırır. Belirli bir süre boyunca

rüyalar, kişinin komplekslerinin neye benzediğine dair bir resim sunan imgeler, kalıplar, tekrarlar ve temalar içerir.

"Bu imge güçlü bir iç tutarlılığa, kendi bütünlüğüne ve ilaveten nispeten yüksek derecede bir özerkliğe sahiptir, böylece bilinçli zihnin kontrolüne yalnızca sınırlı bir ölçüde tabidir ve bu nedenle bilinç alanında hareketli bir yabancı cisim gibi davranır."[15] İmgenin bu özelliklerinin her biri —iç tutarlılığı, bütünlüğü ve özerkliği— Jung'un kompleks tanımının önemli yönleridir. Bir kompleks ruhsal sağlamlığa sahiptir; sabittir ve zaman içinde varlığını sürdürür. Ego-bilincinin müdahalesi veya zorlaması olmaksızın kendi alanında bırakılan bir kompleks çok fazla değişmeme eğilimindedir. Bir kişi hayatında aynı duygusal tepki ve deşarj kalıplarını, aynı hataları ve aynı talihsiz seçimleri tekrar tekrar uyguladığında buna tanık olabilirsiniz.

Analiz kompleksleri ortaya çıkarmaya ve onları egonun bilinçli muhakemesine maruz bırakmaya çalışır. Bu müdahale onları bir şekilde değiştirebilir. Analizde kişi komplekslerin nasıl işlediğini, kümelenmelerini neyin tetiklediğini ve bunların sonsuza dek tekrarlanmasını neyin önleyebileceğini öğrenir. Egonun böyle bir müdahalesi olmadan, bir kompleks canlı bir yabancı cisim veya bir enfeksiyon gibi davranacaktır. Bir kompleksin pençesindeki kişi kendini oldukça çaresiz ve duygusal olarak kontrolden çıkmış hissedebilir.

Esasında, uyaran, ruhu etkilemeyi bıraktıktan sonra bile kompleks kümelenmelerinin psikolojik etkileri uzun bir süre boyunca devam eder. "Bazı deneysel araştırmaların gösterdiği üzere [kompleksin] yoğunluk veya faaliyet eğrisi saatler, günler veya haftalar süren bir 'dalga boyu' ile dalga benzeri bir karaktere sahiptir."[16] Kompleksi tetikleyen uyaran, hafif veya büyük, uzun veya kısa süreli olabilir, ancak ruh üzerindeki etkileri uzun süre devam edebilir ve duygu veya kaygı dalgaları hâalinde bi-

---

15 *A.g.e.*

16 *A.g.e.*

lince çıkabilir. Etkili psikoterapinin işaretlerinden biri de şudur: Kompleks kaynaklı rahatsızlıklar daha önceye nispetle daha kısa süreler boyunca devam eder. Kompleks kaynaklı rahatsızlıklardan kurtulup hızlı bir iyileşme, ego gücünün ve ruhsal malzeme bütünleşmesinin arttığını ve komplekslerin gücünün azaldığını gösterir. Devam etme süresinin kısalması kompleksin gücünün azaldığı anlamına gelir. Bununla birlikte, bir kompleksin asla tamamen ortadan kaldırılamayacağı kabul edilmelidir. Kompleks "artçı şokunun" dalga benzeri etkileri yorucu ve yıpratıcıdır. Güçlü bir kompleksin boşalması muazzam miktarda ruhsal ve fiziksel enerji tüketebilir.

Kişilik Parçaları

Kompleksler aynı zamanda kişilik parçaları ya da alt kişilikler olarak da düşünülebilir. Her yetişkinin kişiliği ayrışmaya karşı bir şekilde savunmasızdır, çünkü bu kişilik irili ufaklı parçalardan oluşur. Bunlar çözünebilir. "Komplekslerle ilgili bulgularım, ruhsal çözünme olasılıklarıyla ilgili biraz tedirgin edici tabloyu desteklemektedir, çünkü temelde parçalı bir kişilik ile bir kompleks arasında hiçbir fark yoktur. Tüm temel özellikleri ortaktır, ta ki parçalanmış bilinç gibi hassas bir soruna gelene dek. Kişilik parçalarının şüphesiz kendi bilinçleri vardır, ancak kompleksler gibi küçük ruhsal parçaların da kendi bilinçlerine sahip olup olmadıkları hâlâ cevaplanmamış bir sorudur."[17] Jung burada normal ayrışma, daha şiddetli ayrışma bozuklukları ve çoklu kişilik bozukluğu arasındaki farklar hakkında önemli ancak son derece güç algılanan bir soruyu gündeme getirmektedir.

Her insan zaman zaman ayrışabilir ve ayrışır da. Hafifçe değişen bilinç durumları tecrübe eder ya da işlevselliği sürdürmek için travmatik deneyimden kopar. "Kompleks içinde" olmanın kendisi bir ayrışma durumudur. Ego-bilinci rahatsız olur ve rahat-

[17] *A.g.e.*, par. 202.

sızlığın boyutuna bağlı olarak önemli ölçüde yönelim bozukluğu ve kafa karışıklığı durumuna düşebilir. Kompleksler kendi başlarına bir bilinç türüne sahip olduklarından, "kompleks içinde" olan biri sanki yabancı bir kişilik tarafından ele geçirilmiş gibidir. Çoklu kişilik bozukluğunda, bu çeşitli bilinç hâlleri birleştirici bir bilinç tarafından bir arada tutulmaz ve ego parçalar arasındaki ruhsal boşlukta köprü kuramaz. Bu durumda, ego bilinç parçalarıyla sınırlı kalırken, diğer her bir kompleks, her biri az çok bağımsız işleyen kendine ait bir tür egoya sahiptir. Her birinin kendi kimliği ve hatta bedensel işlevler üzerinde kendi kontrol biçimi vardır. Çoklu kişilikler üzerine yapılan bazı çalışmalar, alt kişiliklerin her birinde şaşırtıcı ruh-beden bağlantıları olduğunu göstermiştir; öyle ki bir kişilik diğerlerinin göstermediği fiziksel kapasiteleri veya zorlukları gösterebilir. Bir kişiliğin sigara dumanına alerjisi olabilirken, bir diğeri sigara tiryakisi olabilir.

Çoklu kişilik, kişilik ayrışmasının aşırı bir biçimini temsil eder. Normalde ruhsal olarak aktif olan bütünleşme süreçleri, şiddetli (ve genellikle cinsel) çocukluk travması nedeniyle engellenmiştir. Ancak daha düşük bir dereceye kadar herkesin çoklu kişilikleri vardır, çünkü herkesin kompleksleri vardır. Aradaki fark ise şu gerçeğe dayanır: Kompleksler esasında bütünleşmiş bir egoya tabidir ve bir kompleks kümelendiğinde ego-bilinci sürdürülür. Genel olarak, kompleksler egonun sahip olduğundan daha az enerjiye sahiptir ve kendilerine dair çok az bilinç sergilerler. Buna karşılık ego, hatırı sayılır bir enerjiyi ve iradeyi emri altında tutar ve bilincin birincil merkezi konumundadır.

Motivasyon ve amaç dediğimiz şeylerin çoğundan ego sorumlu olsa da diğer komplekslerin de ayrı bir amacı ve iradesi varmış gibi görünmektedir. Bu çoğu zaman ego kompleksinin belirli bir anda istediği şeyle çatışır. Jung kompleksleri şöyle tanımlar: "Onlar rüyalarımızdaki aktörlerdir, düşkün vaziyette onlarla karşılaşırız; elf gibidirler, Danimarka folklorunda iki elfe, Tanrı'ya dua etmeyi öğretmeye çalışan din adamının hikâyesiyle uygun bir şekilde anlatılabilirler: Din adamından sonra sözleri düzgün

tekrarlamak için büyük çaba sarf etmişler, ancak daha ilk cümlede 'Göklerde olmayan Babamız' demekten kendilerini alamamışlardır. Teorik bakımdan tahmin edilebileceği üzere, bu arsız komplekslere hiçbir şey öğretilemez."[18] Bu hikâyeden çıkarılacak ders, egonun komplekslere istediği şeyi yaptıramayacağıdır. Onlar inatçıdır. Travmatik deneyimlerin donmuş hafıza imgeleri gibidirler. Ve sadece rüyalarda değil, egoyu aynı derecede güçsüz hissettirdikleri günlük yaşamda da deneyimlenirler.

Komplekslerin Yapısı

Kompleksin yapısıyla ilgili konuşan Jung onu şöyle açıklar: Bilinçdışında gömülü olan ve ego tarafından geri getirilmeye hazır olmayan travmatik anların ilişkili imgelerinden ve donmuş anılarından oluşur. Bunlar bastırılmış anılardır. Kompleksin çeşitli ilişkili unsurlarını bir araya getiren ve onları yerinde tutan şey duygudur. Tutkaldır bu. Dahası, "duygu-tonlu içerik, yani kompleks, bir çekirdek unsurdan ve çok sayıda ikincil olarak kümelenmiş çağrışımdan oluşur."[19] Çekirdek unsur, kompleksin temelini oluşturan çekirdek imge ve deneyimdir —donmuş anı. Ancak bu çekirdeğin iki parçadan oluştuğu ortaya çıkar: travmanın kaynağına dair bir imge veya ruhsal iz ve bununla yakından ilişkili doğuştan gelen (arketip) bir parça. Kompleksin ikili çekirdeği kendi etrafında çağrışımlar toplayarak büyür ve bu bütün bir yaşam boyunca devam edebilir. Örneğin, bir erkek ses tonuyla, hayata tepki verme biçimiyle, duygusal tepki yoğunluğuyla vb. bir kadına sert, istismarcı babasını hatırlatıyorsa, kadın anlaşılır bir şekilde baba kompleksi kümeleyecektir. Eğer kadın onunla belirli bir süre boyunca etkileşime girerse, bu komplekse malzeme eklenecektir. Eğer erkek onu istismar ederse, olumsuz baba kompleksi daha da artacak ve güçlenecek ve kadın baba kompleksinin kümelendiği durumlarda daha da tepkisel hâle gelecektir. Nihaye-

[18] *A.g.e.*
[19] *A.g.e.*

tinde bu tür erkeklerden tamamen kaçınabilir ya da diğer yandan kendini mantıksız bir şekilde onlara çekilmiş bulabilir. Her iki durumda da hayatı bu kompleks yüzünden giderek daha fazla kısıtlanır. Kompleksler ne kadar güçlüyse, egonun seçim özgürlüğü alanını o kadar kısıtlarlar.

Komplekslerin daha sonraki deneyimlerle değiştirilebilmesi elbette bireyin yararınadır ve psikoterapinin iyileştirici potansiyeli buna bağlıdır. Terapi, donmuş anı imgelerinin bir tür çözülmesini içerir. Kişiliği bir dereceye kadar yeniden yapılandırabilir; çünkü aktarım, terapinin farklı aşamalarında terapistin (ruhtaki diğer figürlerin yanı sıra) hem anne hem de babanın yerine geçmesine izin verir. Terapist, bir ebeveyn kompleksini kümelendirdiğinde, hastanın farklı bir ebeveyn figürü deneyimi eski komplekse malzeme ekler ve onun içine veya üzerine yeni bir katman inşa eder. Bu yeni yapı tamamen eskisinin yerini almaz, ancak onu önemli ölçüde değiştirebilir —hem de kompleksin artık kişinin hayatını bu kadar zayıflatıcı bir şekilde kısıtlamadığı noktaya kadar. İstismarcı bir ebeveyn imagosunun sertliği yeni yapılar vasıtasıyla yumuşatılabilir —çözülebilir— ya da dengelenebilir.

Kompleksin çekirdek unsurunun diğer parçası ise "bireyin karakterinde doğuştan var olan ve mizacı ile belirlenen bir faktördür."[20] Bu parça arketiptir. Örneğin ebeveyn kompleksleri söz konusu olduğunda bu, kişisel deneyimlerden değil, kolektif bilinçdışından türetilen arketip bir Anne veya Baba imgesidir. Kişilikteki arketip unsurlar, belirli tipik ve öngörülebilir şekillerde tepki vermeye, davranmaya ve etkileşimde bulunmaya yönelik doğuştan gelen eğilimlerdir. Bunlar hayvanların doğuştan gelen salınım mekanizmalarına benzer. Kalıtsaldırlar, sonradan edinilmezler ve insan doğmak suretiyle her insana aittirler. Bizi benzersiz açıdan insan yapan şeylerdir. Yalnızca beden değil, ruh da insana özgüdür ve daha sonraki tüm deneyim, gelişim ve eğitim için ön koşulları oluşturur. Jung'un arketipler teorisini daha

[20] *A.g.e.*

sonraki bölümlerde genişleteceğim. Şimdilik şunu kabul etmek yeterlidir: Ruhun arketip unsurları, komplekslerin deneyimlenmesi yoluyla günlük yaşamda tecrübe edilir.

Genel olarak konuşmak gerekirse, kompleksleri yaratan şey travmalardır. Travmadan önce, arketip parça bir imge ve teşvik eden bir güç olarak mevcuttur, ancak kompleksle aynı rahatsız edici ve kaygı yaratıcı niteliklere sahip değildir. Travma, duygusal olarak yüklü bir anı imgesi yaratır, bu imge arketip bir imgeyle ilişkilendirilir ve birlikte az ya da çok kalıcı bir yapıya dönüşür. Bu yapı belirli bir miktarda enerji içerir ve bununla bir ağ oluşturmak için diğer ilişkili imgeleri birbirine bağlayabilir. Böylece bir kompleks, benzer türden daha sonraki deneyimlerle zenginleşir ve genişler. Ancak tüm travmalar dışsal nitelikte değildir ya da çevreyle yıpratıcı çarpışmalar sonucu oluşmaz. Çoğunlukla bireysel ruhun içinde meydana gelen travmalar vardır. Jung'un belirttiği üzere, kompleksler ayrıca bir "ahlaki çatışma tarafından da yaratılabilir veya desteklenebilir, bu da nihayetinde kişinin doğasının tamamını onaylamasının görünürdeki imkânsızlığından kaynaklanır."[21] Toplumumuzda sürekli değişen ahlaki tutumlar, birçok durumda bütünlüğümüzü tamamen olumlamayı imkânsız hâle getirir. Geçinebilmek, hatta bazen hayatta kalabilmek için gerçek duygularımızı inkâr etmek ve ifade etmekten kaçınmak zorundayızdır. Uyum sağlamak adına bu tür toplumsal ayarlamalar yapmak, kişinin temel parçalarını dışlayan bir toplumsal maske, bir "persona" yaratır. Genel olarak, insanlar toplumsal gruplara dâhil edilmeyi tercih ederler ve fikirlerini açıkça söyleyenler veya grup standartlarına uymayanlar dışlanma veya marjinalize edilme riski taşırlar. İşte bu toplumsal ikilem, Jung'un ahlaki çatışma olarak adlandırdığı bir duruma sokar kişiyi. En derin düzeyde, bütün olma zorunluluğu vardır. Eğer bütünlüğe yönelik bu doğuştan gelen dürtü çok ciddi bir şekilde engellenirse insan

[21] *A.g.e.*, par. 204.

doğası toplumun ve kültürün katı kurallarına isyan eder, ki bu da başka bir kompleks kaynağıdır.

Freud'un Viyana'da ele aldığı konu buydu: resmî olarak cinsel bakımdan ketlenmiş ama aynı zamanda cinsel âdetler konusunda oldukça bariz biçimde ikiyüzlü olan bir toplum. Freud, cinsellik etrafındaki çatışmaların nasıl psikolojik kalıplara kök saldığını ve nevroz ürettiğini göstermiştir. İnsanın doğuştan gelen yapısında bulunan cinsellik, toplumla uyumsuz hâle gelir ve bu nedenle bilinçten koparılıp bastırılır. Bu cinsel bir kompleks yaratır, bunun etrafında da ilgili travmalar kümelenir. Temelde, cinselliğin bastırılmasını patolojinin kaynağı hâline getiren şey, insan organizmasının doğuştan gelen bütünlüğünün peşinden gitme konusundaki ısrarlı zorunluluğudur ki bu da sınırlanmamış cinselliği içerir. Freud'un iddia ettiği gibi nevrotik sorunu üreten şey birey ve toplum arasındaki çatışma değil, bir yandan kendini inkâr etmek isteyen ama diğer yandan kendini olumlamak zorunda kalan bir ruhta ortaya çıkan ahlaki çatışmadır.

Komplekslerin Patlaması

Kompleksler aniden ve kendiliğinden bilince çıkma ve egonun işlevlerine musallat olma yeteneğine sahiptir. Bununla birlikte, tamamen kendiliğinden görünen şey o kadar da saf olmayabilir. Çoğu zaman, yakın geçmişe yeterince dikkatli bakılırsa fark edilebilecek narin bir tetikleyici uyaran vardır. Örneğin nevrotik bir depresyon, onu tetikleyen küçük bir hakaret bulunana kadar içsel görünebilir. Ego bu şekilde tasallut altına girdiğinde, komplekse ve kompleksin amaçlarına uydurulur ve sonuçta "dışa vurum" dediğimiz şey ortaya çıkar. Dışa vurum yapan kişiler genellikle bunun vuku bulduğunun farkında değildir. Öylece bir "ruh hâlindedirler" ve davranışları egolarıyla uyumlu görünür. Ancak tasallutun doğası böyledir: Ego kendini özgürce ifade ettiğini düşünerek yanılır. Kişi ancak geriye dönüp baktığında şunu fark eder: "İçime bir şey girdi ve bana bunu yaptırdı. Ne

yaptığımın farkında değildim!" Başka bir kişi gelip kişinin karakterine aykırı davrandığını belirtmeye çalışırsa, olağan tepki öfkeli bir savunmacılık olacaktır. Tasallut durumdaki kişi bu tür geri bildirimleri hoş karşılamaz. Jung, Orta Çağda bir kompleksle böyle özdeşleşmenin başka bir isimle anıldığını; buna "tasallut" dendiğini söyler.

"Muhtemelen hiç kimse bu durumun özellikle zararsız olduğunu düşünmez ve esasında bir kompleksin neden olduğu dil sürçmesi ile en vahşi küfürler arasında hiçbir fark yoktur."[22] Aradaki fark bir derece meselesidir. Anlık ve hafif olanlardan psikotik ve kronik olanlara kadar tasallutun dereceleri vardır. Tasallutta gördüğümüz şey genellikle egonun karakterinin ve tarzının bir parçası olmayan kişilik özelliklerinin bariz bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Bu bilinmeyen özellikler bir süre boyunca bilinçdışında biriktirilmiştir ve aniden ego bu içsel zıtlığın üstesinden gelir. Artık şeytan o kişiye musallat olmuştur ve bilincin daha önce en kutsal saydığı şeyler lanetlenir.

Tourette Sendromu olan kişiler bunu sürekli olarak alenen yaparlar. Normal denen bir psikolojiye sahip bir kişiyi ele aldığımızda parçalanmış kişilikler kendilerini çok daha narin yollarla gösterir, bazıları neredeyse tespit edilemeyecek kadar hafiftir: dil sürçmeleri ve unutkanlık gibi. Bir saat içinde kişi çeşitli bilinç hâllerinden, ruh hâllerinden, alt kişiliklerden geçebilir ve bu değişimleri neredeyse hiç fark etmeyebilir. Gerçek tasallut düzeyine yaklaştıkça bu narin yollar daha kaba biçimlere dönüşür. Tasallutun daha aşırı ve ayırt edici bir niteliği vardır. Gözden kaçırılması zordur ve hatta çoğu zaman belirli bir karakter tipinin özelliklerini kazanır. Örneğin bir Kurtarıcı kompleksi tipik olarak çocukluktaki acı verici terk edilme deneyimlerinden gelişir ve daha sonra kendini nezaket ve yardımseverlik gibi davranışlarda gösterir. Bununla birlikte, bu özellikler bütünleşik bir şekilde egoya ait değildir; daha ziyade azalıp çoğalma eğilimindedirler,

[22] *A.g.e.*

çünkü özerk bir komplekste kök salmışlardır ve ego burada çok az kontrol sahibidir. Bunlar, kendileri veya başkaları için ne kadar yıkıcı olursa olsun, yardımcı olmaktan ve olanak sağlamaktan kaçınamayan insanlardır. Davranış aslında bir kompleks tarafından kontrol edilir ve bu nedenle ego kontrolü altında değildir. Ayrıca az ya da çok keyfi olarak dalgalanma eğilimindedir. Öngörülemeyen veya açıklanamayan ani tutarsızlıklar vardır. Bu kişi bazen aşırı düşünceli ve şefkatli, bazen de acımasız, kayıtsız ve hatta istismarcı olabilir. Diğer parçalanmış ruhlar (kompleksler) egonun desteği için rekabet hâlindedir. Tasalluta eğilimli bir ego bir kompleksle özdeşleşmeyi bıraktığında, başka bir komplekse kayar. Bu başkası çoğu zaman ilkinin bir tür gölge kardeşi ya da kız kardeşidir. Ruhani, yukarıya dönük, özverili, fedakâr özellikleriyle Mesih benzeri bir kompleks, maddecilik ve bencillik tutumuyla Şeytani bir kompleksle eşleşir. Bu ikisi, Jekyll ve Hyde benzeri bir şekilde egoya musallat olma konusunda dönüşümlü olabilir. Biri birçok kamusal toplumsal durumda resmî persona olarak işlev görecek, diğeri ise özel, samimi ortamlarda bilinçli kişiliğe hâkim olacaktır. Bu ego, Jung'un "enantiodromia" olarak adlandırdığı *tersine dönüşe* karşı savunmasızdır.

Kompleksler iç dünyanın nesneleridir. "Kişisel yaşamın huzuru ve kederi onlara bağlıdır. Onlar *lares* ve *penates* [ev tanrıları] gibidir, ateşin başında bizi beklerler ve dinginliklerini yüceltmek tehlikelidir." [23] Bu tür tanrılar hafife alınmaya gelmez.

3

RUHSAL ENERJİ
(LİBİDO TEORİSİ)

Şimdiye kadar ruhun iki temel yapısını —ego-bilinci ve kompleksler— Jung'un onlar hakkında düşündüğü ve yazdığı şekliyle izah ettim. Şimdi bu yapıları canlandıran ve onlara hayat veren gücü, yani *libido*yu ele alacağım. Libido arzu ve duygudur, ruhun can damarıdır. Jung libidoyu *ruhsal enerji* olarak adlandırmıştır. Önceki iki bölümde sık sık enerji terimini kullandım. Bu, ruhun dinamik özelliğidir. Jung'un libido teorisi, ruhun çeşitli bölümleri arasındaki ilişkileri soyut bir şekilde kavramsallaştırır. Ruhun güneş sistemi olduğu metaforunu kullandığımızda, bu bölümün fizikle ve bu evrendeki çeşitli nesneleri etkileyen güçlerle ilgili olacağını söyleyebiliriz.

Genel felsefi anlamda, ruhsal enerji konusu çağlar boyunca düşünürler tarafından araştırılmıştır. Yaşam gücü, irade, tutku

ve duygular, ilgi ve arzunun gelgitleri gibi konular üzerine düşünmek yeni ve modern bir şey değildir. Batı'da filozoflar, Herakleitos ve Platon'dan beri, Doğu'da ise Laozi ve Konfüçyüs'ten beri bu tür konular üzerinde düşünmüşlerdir. Son yüzyıllarda Schopenhauer, Bergson ve Nietzsche gibi filozoflar bu sorulara merkezî bir ilgi göstermişlerdir. Anton Mesmer'in vücuttaki ruhsal sıvı teorisi gibi hekimler de psikolojik hareket ve motivasyon konusunu daha ampirik ve yarı-bilimsel yollarla takip etmeye başlamışlardır. 19. yüzyılın ünlü Alman doktor-filozofu C. G. Carus, bir enerji kaynağı olarak bilinçdışı hakkında kapsamlı ve derinlemesine spekülasyonlar yapmış ve bilinçli zihin üzerindeki kapsamlı etkilerine dikkat çekmiştir. Jung, bu gibi isimlerin yanı sıra von Hartmann, Wundt, Schiller ve Goethe'yi kendi düşüncesinin öncüleri olarak gösterir. Freud, libido teriminin modern psikolojideki mucidi ve libido teorisine dair psikanalitik tartışmalarda Jung'un tabi olduğu figür olsa da Jung üzerindeki tek etkili kişi o değildi ya da Jung'un libido ve ruhsal enerji hakkındaki kapsamlı yazılarında muhatap aldığı tek kişi o değildi.

Ruhsal enerjinin doğası ve akışına ilişkin bir konumlanma aslında her insan doğası ve ruh felsefesi için temeldir; çünkü canlı varlıkları ölülerden ayıran, yaşamdaki dinamik unsurlar ve dürtüler hakkında yazarın görüşlerini içerecektir. Hareket ve durağanlık arasındaki ayrım insan düşüncesinin temel bir kategorisini oluşturur ve hemencecik bu iki varlık durumu arasındaki farkı neyin açıkladığını merak etmeye yol açar. Fiziksel cisimler uzayda neden hareket eder ve neden başka bir yöne değil de bu yöne doğru hareket ederler? Fizik biliminde bu sorular nedensellik teorilerine ve yerçekimi kanunu gibi hareket kanunlarının ifade edilmesine yol açar. Aynı şey felsefe ve psikoloji için de geçerlidir, çünkü burada da nedensellik, dürtü ve hareket hâlindeki ruhsal bedenleri yöneten yasalar eşit derecede önemlidir. Psikolojide bu, ruh ve onun hareketi ve ruhun diğer nesneleri hareket ettirme gücüyle ilgili bir soru hâline gelir. Aristoteles bunun üzerine düşünmüştür. Ruhsal enerji canlı bir bedende mevcuttur, bir ceset-

te değil; tüm uyanık yaşamda ve rüya yaşamında mevcuttur; bir elektrik metaforu kullanmak gerekirse, "açık" olmak ile "kapalı" olmak arasındaki farkı yaratan şeydir. Peki ama nedir bu?

Cinsellik ve Libido

Schopenhauer'in İrade/İstenç [Wille] olarak adlandırdığı ve insan faaliyeti ve düşüncesinin ilkel dürtüsü olarak sunduğu şeye Freud libido demeyi seçmiştir.

Bu terminoloji seçimiyle, insan doğasındaki tensel, haz arayan unsuru vurgulamıştır. Freud için ruh, esasen cinsel enerji ile nitelendirilir. Latince *libido* kelimesi onun amaçlarına özellikle uygun düşüyordu, çünkü onun inancına göre cinsel dürtü ruhsal yaşamın temelinde yatmaktadır ve ruhun hareketinin birincil kaynağıdır. Freud'un libido teorisi, bir yandan, cinsellik hakkında konuşmanın kibar bir yolu hâline gelmişti; cinselliğe Latince bir isim verdi ve konuşmayı bir şekilde tıbbi hâle getirdi; diğer yandan, bu teori yarı bilimsel ve soyut tartışmaları sürdürmenin bir yoluydu, çünkü cinselliğin bir kişiyi çeşitli faaliyetlerde bulunmak üzere nasıl harekete geçirdiği ve teşvik ettiğini izah ediyor, bazı durumlarda ise nevrotik tutum ve davranışlara nasıl yol açtığını anlatıyordu.

Freud'un iddiasına göre cinsellik, tüm zihinsel süreçlerin ve davranışların olmasa da çoğunun ana motivasyon kaynağıdır. Libido, insan makinesini çalıştıran yaşam suyudur, her ne kadar bir kişinin keman çalmak veya para saymak gibi belirli faaliyetleri özellikle cinsel görünmese bile. Cinsellik, bu insani faaliyetlerin dahi birincil motivasyon kaynağı olduğu gibi kişiyi nevrozun ve paranoya ve şizofreni gibi ağır ruhsal hastalıkların belasına sürükleyen psikolojik çatışmaların da birincil nedenidir. Son tahlilde, Freud'un göstermek istediği şey şuydu: Bireysel ve kolektif yaşamdaki ruhsal enerjinin tüm tezahürleri, en azından önemli ölçüde, cinsel dürtüye ve onun yüceltilmesine veya bastırılmasına

bağlanabilir. Freud, tüm nevrotik ve psikotik hastalıkların temelinde cinsel çatışmanın yattığını göstermeye özellikle istekliydi.

Jung, Freud ile psikolojik teori ve klinik uygulama üzerine yaptığı tartışmaların başlarında, cinselliğin önceliği konusunda ciddi çekinceler göstermiş ve insan yaşamında aktif olan başka dürtülerin de olabileceğine dair açık bir noktayı öne sürmüştür. Örneğin, *açlık* adı verilen temel bir dürtü vardır:

> Fark ettiğiniz gibi geniş kapsamlı görüşlerinizle ilgili çekincelerimin deneyim eksikliğinden kaynaklanıyor olması mümkündür. Ancak sizce de bir dizi sınır fenomen, başka bir temel dürtü olan *açlık* açısından daha uygun bir şekilde değerlendirilemez mi: örneğin yemek, emmek (bilhassa açlık), öpmek (bilhassa cinsellik)?
> Aynı anda var olan iki kompleks her zaman psikolojik olarak birleşmeye mahkûmdur, öyle ki bunlardan biri her zaman diğerinin kümelenmiş yönlerini içerir.[1]

Bu anlaşmazlık notu, Jung'un Freud'a yazdığı 23 Ekim 1906 tarihli ikinci mektupta da yer almaktadır. Bu iş birliğinin en başından beri, Freud'un psikopatolojide cinsel çatışmanın merkeziyeti konusundaki ısrarı hakkında Jung'un şüpheleri ve çekinceleri olduğu açıktır. Bunu takip eden yıllarda, dürtüler ve ruhsal enerjinin kaynakları konusunda daha pek çok mektup ve yayınlanmış çok sayıda fikir alışverişi oldu ve Jung, Freudcu doktrine bağlılık hususunda hep muallakta kaldı. Jung yıllar sonra otobiyografisinde şöyle diyecekti: "Freud'un kişiliğinin etkisi altında mümkün olduğunca kendi yargılarımı bir kenara bırakmış ve eleştirilerimi bastırmıştım. Onunla iş birliği yapmanın ön koşulu buydu."[2] Jung, ilk dönem yazılarında zaman zaman olguları Freudcu kalıba indirgeyen biri gibi görünür. Yine de yazılı kayıtlardan açıkça görüleceği üzere hiçbir zaman Freud'un her dediğini kabul eden bir talebe olmamıştır, farklılıkları ve ilişkideki potansiyel sorun

---

1 William McGuire (ed.), *The Freud-Jung Letters*, ss. 6-7.

2 Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, s. 164.

noktalarını yumuşatmak adına anlaşmazlıklarında bazen geri adım atmış olsa bile.

Anlaşıldığı üzere, ruhsal enerjinin nasıl kavramsallaştırılacağı ve nasıl adlandırılacağı konusundaki tartışma küçük bir teknik noktadan çok daha fazlası hâline gelmiştir. Jung'un ilk muhtelif görüşleri biraz önemsiz ve muğlak görünse de ya da Freud'un kastettiğinin yanlış anlaşılmasına dayansa da ortaya konan çıkarımlar derindi ve zamanla bunlar büyük felsefi, teorik ve klinik anlaşmazlıklara yol açtı. Aslında, libido konusundaki anlaşmazlıkları, aralarındaki temel teorik ayrılık noktasının alametifarikası hâline gelmeye başladı. Söz konusu olan insan doğasının kavranışı ve insan bilincinin anlamı idi. İlk yıllarda bu, sonradan elde edilecek netlikle öngörülemezdi. Jung ilerledikçe Freud'dan, hastalarından ve diğer pek çok kaynaktan bir şeyler öğreniyordu.

Jung, 1928'de yayımlanan "Ruhsal Enerji Üzerine"[3] adlı ustalık dönemi makalesinde libido konusunda artık bütünüyle yerleşik konumunu ortaya koyar. Bu makale, bu bölüm için birincil kaynaktır. Bu makaleyi 1920'lerin ortalarında yazdığında, Freud'dan ve psikanalitik hareketten on yıldan uzun bir süredir zaten ayrılmıştı. Bu makale soğukkanlı bir nesnellik niteliğine sahiptir; oysa konuyla ilgili daha önceki büyük çalışması *Wandlungen und Symbole der Libido* [Libidonun Dönüşümleri ve Simgeleri] (1912-13) (1916'da Beatrice Hinkle tarafından *Psychology of the Unconscious* [Bilinçdışı Psikolojisi] adıyla İngilizceye çevrilmiştir, ben de bu kitap boyunca bu başlığa atıfta bulunuyorum) aceleyle bir araya getirilmişti ve tam olarak yerine oturmamış ateşli bir yaratıcı düşüncenin izlerini taşıyordu. Freud ile hâlâ yakın iletişim hâlindeyken ve hatta hâlâ Freud'un veliaht prensi ve Uluslararası Psikanaliz Derneğinin başkanı olarak varisi iken yazdığı bu ilk çalışmasında, libido teorisini bir tür yan konu olarak ele almış, ancak bitirmeden önce ana konu hâline getirmiştir. Jung'un daha sonra ruhsal enerji üzerine yazdığı makaleyi anlat-

[3] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 8, par. 1-130.

maya geçmeden önce, bu çalışmayı tarihsel bir arka plan olarak kısaca ele alacağım.

Jung, Freud'a yazdığı 14 Kasım 1911 tarihli bir mektupta şöyle diyordu:

> [*Bilinçdışı Psikolojisi*] çalışmamın ikinci bölümünde libido teorisi üzerine temel bir tartışmaya girdim. Schreber analizinizde libido problemini (libido kaybı = gerçeklik kaybı) işlediğiniz pasaj, zihinsel yollarımızın kesiştiği noktalardan biridir. Bence, *Üç Deneme*'de ortaya konan libido kavramı, erken bunama fenomenine uygulanabilir olması için genetik faktörle desteklenmelidir.[4]

Jung burada *Bilinçdışı Psikolojisi*'nin "Libido Kavramı ve Genetik Teorisi" başlıklı ikinci bölümüne atıfta bulunmaktadır. Bu bölümde, yukarıda alıntılanan mektupta atıfta bulunulan libido (Freud, 1905'te "Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme" başlıklı çalışmasında bu kavramı cinsellik açısından işlemiştir) ile *fonction du reel* [gerçeklik işlevi] (Fransız psikiyatrist Pierre Janet tarafından ego-bilinci için kullanılan bir terim) arasındaki ilişkiyi tartışır. Gerçeklik işlevi libidodan mı türemiştir? Eğer ego-bilinci nesnelere cinsel açıdan belirlenen bağlılıkların bir türevi ise o zaman cinsel rahatsızlıkların egoda da rahatsızlıklara neden olacağı ve hatta ego rahatsızlıklarının cinsel rahatsızlıklardan kaynaklandığı varsayılabilir. Freud'un (ve Berlinli psikanalist Karl Abraham'ın) ortaya koymak istediği şey şudur: Psikoz ve şizofreni söz konusu olduğunda, kendilikteki şiddetli rahatsızlıklar, nesne dünyasına yönelik cinsel ilginin kaybına bağlanmalıdır, çünkü gerçeklik işlevi ve nesnelere bağlılık ilk etapta cinsel ilgi vasıtasıyla şekillenmiştir. Ancak bu bir kısırdöngüdür ve Jung buna dikkat çeker.[5] Bunun yerine, şizofreni ve psikoz için libido teorisinin temelden gözden geçirilmesine yol açacak başka bir açıklama önerir.

---

4 McGuire, *a.g.e.*, s. 461.

5 Jung, *Psychology of the Unconscious*, ss. 142-43.

Jung, tanımlayıcı bir konum yerine genetik olarak adlandırdığı bir konumdan başlar. Schopenhauer'in İrade/İstenç anlayışını izler ve ruhsal enerji olarak geniş bir libido kavramıyla başlar. Mahcup bir tavır takınıp Freud'a şöyle der: "Bildiğiniz gibi her zaman dışarıdan içeriye ve bütünden parçaya doğru ilerlemek zorundayım."[6] Bu geniş bakış açısından, cinsel libido daha genel olan İrade/İstenç veya yaşam gücünün yalnızca bir dalıdır. Bu genel ruhsal enerji akımının çeşitli dalları vardır ve insan gelişimi tarihinde bu dallardan bazıları belirli noktalarda diğerlerinden daha belirgindir. İnsan gelişiminin hem kolektif hem de bireysel bazı aşamalarında cinsel libido daha belirgin ve temeldir; diğerlerinde ise daha azdır.

Dahası, Jung şunu iddia eder: Bir zamanlar cinsellikle yakından ilişkili olan ve hatta açıkça cinsel içgüdünün türevi olarak görülebilen faaliyetler, insan bilincinin ve kültürünün gelişimi yoluyla cinsel alandan o kadar büyük ölçüde ayrılmıştır ki artık cinsellikle hiçbir ilişkileri kalmamıştır:

> Böylece, yaratma dürtüsünün hizmetinde kullanılan ve üreme mevsimiyle sınırlı olan hayvanlardaki ilk sanat içgüdülerini keşfediyoruz. Bu biyolojik kurumların kökenindeki cinsel karakter, organların sabitlenmeleri ve işlevsel bağımsızlıkları içinde kaybolmuştur. Müziğin cinsel kökeni hakkında hiçbir şüphe olmasa bile, müziği cinsellik kategorisine dâhil etmek yine de kötü ve estetik dışı bir genelleme olacaktır. Benzer bir bakış açısı bizi Köln Katedralini taşlardan inşa edildiği için mineraloji alanına sınıflandırmaya götürecektir.[7]

Jung'a göre ruhsal faaliyetin tüm ifadelerinin cinsel bir kökeni ya da amacı olmadığı aşikârdır, her ne kadar insan ırkının ilkel tarihinde bir zamanlar böyle bağlantıları olmuş olsa da. Jung, evrimsel bir bakış açısıyla hareket ederek şunu ifade eder: Bir zamanlar anlam ve niyet bakımından cinsel olan faaliyetler daha

---

6 McGuire, *a.g.e.*, s. 460.

7 Jung, *Psychology of the Unconscious*, ss. 144-45.

sonra cinsel olmayan faaliyetlere dönüşmüştür, müzik ve sanat bu faaliyetlere verilecek güzel örneklerdir.

Ruhsal Enerjinin Dönüşümü

Ruhsal enerji basit bir içgüdü ifadesinden ya da güçlü bir dürtünün boşalmasından (örneğin, aç olduğu için yemek yemek veya azmış hissettiği için çiftleşmek) kültürel ifadelere ve çabalara (örneğin, yemek hazırlama sanatı veya müzik yapımı) nasıl dönüşür? Bu faaliyetler ne zaman kelimenin tam anlamıyla "içgüdüsel" olmaktan çıkar ve oldukça farklı anlam ve niyetlere sahip başka bir şeye dönüşür?

Jung'un *Bilinçdışı Psikolojisi* eserinde bahsettiği gibi bu enerji dönüşümü, insan zihninin analojiler yaratma konusundaki doğal kapasitesi sayesinde gerçekleşiyor olabilir. İnsanlar metaforlarla düşünme yeteneğine sahiptir, buna ihtiyaç duyar ve bu dönüşüm sürecinin ardında bu yatıyor olabilir. Örneğin avlanmak, cinsel bir eş bulmak gibidir, dolayısıyla bu analoji avlanma konusunda coşku ve heyecan yaratmak için uygulanabilir ve kullanılabilir. Zamanla avcılık faaliyeti kendi kültürel anlamlarını ve motivasyonlarını geliştirir ve kendi başına bir form kazanır. Artık cinsel metafora ihtiyaç duymaz ve bu nedenle cinsellik avcılık için bu kadar somut bir şekilde geçerli değildir. Yine de güçlü bir analojinin bazı izleri her zaman kalır ve bu kalıntılar çağdaş kültürel faaliyetleri cinsel yorumlarla indirgemeye olanak tanır.

Analojiler yaratma eğilimi nedeniyle insanın bilinç ve kültür dünyası zaman içinde büyük ölçüde genişler:

> Sanki bu fantastik analoji oluşumu sayesinde daha fazla libido yavaş yavaş cinsellikten arındırılmış gibi; çünkü cinsel libidonun ilkel başarısının yerine giderek daha fazla fantezi ilişkisi konmuştur. Bununla birlikte, yeni nesneler her zaman cinsel simgeler hâlinde özümsendiği için dünya fikrinde muazzam bir genişleme yavaş yavaş gelişmiştir.[8]

[8] *A.g.e.*, s. 156.

Böylece insan faaliyetlerinin ve bilincinin arkaik dünyası binlerce yıl içinde daha fazla cinselleşti ama aynı zamanda cinsellikten de arındırıldı: Cinselleşti çünkü sürekli olarak daha fazla cinsellik analojisi yaratılıyordu ama cinsellikten arındırıldı çünkü bu analojiler kaynaklarından giderek daha fazla uzaklaştı.

Jung'un fikrine göre cinsel güdüler ve düşünceler, insanın bilinçli ve bilinçdışı yaşamında yavaş yavaş metaforlara, analojilere ve simgelere yerini bırakır. Bununla birlikte, cinsel güdü hastanın zihinsel yaşamındaki gerilemeler sırasında canlı bir şekilde yeniden ortaya çıkacaktır ve Freud'un anlayışı da buna dayanmaktadır. Tartışmanın bu noktasına kadar Jung, "Modern yetişkin insanın zihinsel yaşamının büyük bir kısmı, artık cinsellikle çok fazla ilgisi olmasa bile, cinsel kaynaklardan türer" görüşünü destekleyici argümanlar sunmakta ve ayrıntılar vermektedir. Bu noktaya kadar Freudcu ana akım tutumdan gösterdiği farklılıklar sapkınlık teşkil etmez. Asıl kritik kısım daha sonra *Bilinçdışı Psikolojisi*'nin ensest konusunu ele alan "Feda" başlıklı son bölümünde gelecektir.

Jung otobiyografisinde şöyle der:

> Libidoyla ilgili kitabım üzerinde çalışıyordum. "Feda" bölümünün sonuna gelirken bu kitabın yayımlanmasının Freud'la dostluğumu sona erdireceğini biliyordum; çünkü kitaba ensest veya libido kavramının belirli dönüşümleri gibi Freud'unkilerden çok değişik olan görüşlerimi eklemek niyetindeydim. Benim düşünceme göre ensest çok ender vakalarda kişisel bir soruna bağlıdır. Ensestin genelde çok güçlü bir dinsel boyutu olduğu için tüm evren bilimiyle ilgili şeylerde ve birçok mitte belirleyici bir yeri vardır. Oysa Freud, ensestin sözlük anlamından vazgeçmiyor ve bir simge olarak ruhsal açıdan önemli olduğunu kavrayamıyordu. Bu konudaki görüşlerimi hiçbir zaman kabul etmeyeceğini biliyordum.[9]

Jung'un ensest anlayışı neden "libido kavramının belirli dönüşümü" olmuştur? Çünkü ensest arzusunu sözlük anlamının dı-

[9] Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, s. 167.

şına çıkarmıştır. Freud ensest arzusunda, gerçek anlamda anneye cinsel açıdan sahip olmaya yönelik bilinçdışı bir arzu görüyordu. Jung ise ensest arzusunu simgesel olarak çocukluk cennetinde kalmaya duyulan genel bir özlem olarak yorumluyordu. Kişi hayatta göz korkutucu bir zorlukla karşılaştığında, büyüdüğünde, stres dolu bir ortama uyum sağladığında bu özlem daha belirgin hâle gelir. Kişi yatağa girip yorganı başının üzerine çekmek ister. Özlem duyulan "anne", Jung'un simgesel yorumuyla, çocuksu bağımlılığa, çocukluğa, bilinçsizliğe ve sorumsuzluğa geri dönme arzusu hâline gelir. Birçok uyuşturucu ve alkol bağımlılığının ardındaki motivasyon budur. Bu nedenle, nevroz tedavisinde ensest fantezileri ortaya çıktığında, Jung bunları gerçek bilinçdışı isteklerin tezahürü veya bu tür isteklerin çocukluk anılarının tezahüründen ziyade uyuma karşı dirençler olarak yorumlayacaktır. Örneğin Mısır firavunlarında olduğu gibi bazı eski halklar arasındaki gerçek ensest uygulaması, Jung için dinî açıdan bir simgeselliği ifade eder, çünkü ayrıcalıklı bir statüyü ortaya koyar ve ilahî bir enerji kaynağı ile birleşmeyi gösterir. Bu, yaşamın kökeni mahiyetindeki anne ile evliliktir, gerçek bir cinsel arzunun yerine getirilmesi değildir. Aslında Jung'a göre cinselliğin ensestle çok az ilgisi vardır. Ensest simgesel olarak önemlidir, biyolojik bakımdan arzu edilen bir şey değildir.

Psikolojik temaların ve imgelerin bu tür simgesel yorumları Freud'un sinirlerini bozmuştur. Onun doktrinlerine karşı Jung, libidonun sadece belirli nesnelere yönelik cinsel arzudan ibaret olmadığını ve sabit sevgi nesnelerine bağlanarak kendini boşaltmaya çalışan bir tür içsel baskı olarak algılanmaması gerektiğini savunmuştur. Libido "irade/istenç"tir. Jung burada Schopenhauer'e tabi olur. Ancak Jung'a göre irade/istenç iki kısma ayrılır: yaşam iradesi/istenci ve ölüm iradesi/istenci. "Yaşamın ilk yarısında [libidonun] iradesi/istenci büyümeye yöneliktir, yaşamın ikinci yarısında ise önce yumuşak bir şekilde, sonra da sesli olarak ölüm iradesini/

istencini ima eder."[10] Şaşırtıcı bir şekilde, bölünmüş libido ve ölüm arzusuna yapılan bu atıf Freud'un ölüm arzusu teorisinden yaklaşık on yıl öncesine dayanmaktadır ve kaynağını büyük olasılıkla Jung'un o dönemde öğrencisi olan Sabina Spielrein ile yaptığı iş birliğine borçludur. Jung'un bu ifadeyi 1952 yılında *Dönüşümün Sembolleri* adlı çalışmasını revize ederken metinden çıkardığını belirtmek gerekir.[11] Jung o vakitler Spielrein'ı kendi teorisinden çıkarmış ve artık ölüm içgüdüsü kavramını benimsememiştir.

Jung'un *Bilinçdışı Psikolojisi*'nde uzun uzadıya işlediği feda teması, özellikle bilincin gelişimi hususundaki ve insan kişiliğinin olgunluğa erişme ihtiyaçları hakkındaki düşüncelerinin merkezinde yer alır. İnsanlar ensest arzularının ve davranışlarının esareti altında kalsaydı, simgesel konuşacak olursak, çocukluk dışında ruhsal bir hareket olmazdı. Cennet evimiz olurdu. Aynı zamanda, insan türü de gelişemeyecekti, çünkü sert ve zorlu ortamlara uyum gerçekleşemeyecekti. Ebedî çocukluk talep eden ensest arzusu ilkel zamanlarda kolektif olarak feda edilmek zorundaydı; bilinçte daha büyük bir bilince doğru hareketi teşvik etmek için her modern insan tarafından da bireysel olarak feda edilmek zorundadır. Jung'a göre psikolojik olgunluğa doğru bu hareket, iç mekanizmalar ve dinamikler aracılığıyla doğal olarak gerçekleşir. Dış tehditler vasıtasıyla teşvik edilmesi gerekmez. Ensesti feda etmek, (Freudcu teorinin öğrettiği gibi) hadım edilme tehditleri nedeniyle değil, gönüllü olarak gerçekleşir. Vicdanın temeli olarak baba katli ya da suçun kefaretini vazeden Freud'un teorisi, Jung'un düşünce tarzına yabancıdır. İnsanlar doğalarının bir parçası olarak doğal bir şekilde vicdan, ahlak ve kültür geliştirirler. Dolayısıyla kültür insan türünün doğasında vardır.

Jung, *Bilinçdışı Psikolojisi*'nde şu genel noktayı savunur: Libidonun dönüşümü, cinsel dürtü ile dış gerçeklik arasındaki bir çatışmadan ziyade, insan doğasının kendi içindeki bir mekaniz-

[10] Jung, *Psychology of the Unconscious*, s. 480.

[11] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 5.

manın müdahalesiyle gerçekleşir. Bu mekanizma, gelişim uğruna ensestin feda edilmesini sağlar. Söz konusu mekanizma başta Mitraizm ve Hristiyanlık olmak üzere pek çok dinde iş başındadır, ki Jung bu eserinde bunları uzun uzun karşılaştırır.

Kariyerinin bu noktasında Jung henüz ruhu ve ruhsal enerjiyi yapılandıran bir güç olarak arketipi kavramsallaştırmamıştı. Bu daha sonra gelecek ve işte o zaman içgüdüsel temel içindeki çeşitli dönüşümlerin izini sürerken çok daha büyük bir özgüllüğe ulaşmasını sağlayacaktı. 1952'de *Dönüşüm Sembolleri* olarak yayınlanan 1912-13 metninin kapsamlı revizyonunu hazırladığında, tam olarak bu tür bir özgüllüğe ulaşmak için birçok yere arketip teorisini eklemiştir. Ancak 1913'te teorik bakımdan son derece sınırlıydı ve kavram hakkında sadece belli belirsiz konuşabiliyordu: İnsanın ruhsal sisteminde içgüdüsel hazların feda edilmesine yönelik doğal bir hareket vardı, bu olmadan kültür ve insan bilinci mümkün olmazdı. Feda, enerjinin bir ifade ve faaliyet biçiminden diğerine dönüşümünü açıklar, ancak o dönemde insanları bu tür olağanüstü fedakârlıklar yapmaya neyin teşvik ettiği belirsiz kalmıştır.[12] Dahası, enerjiyi belirli mesleklere ve çabalara belirli yollar boyunca neyin yönlendirdiği sorusu vardır. İşte

[12] Düzenli çalışmanın değerine ilişkin Jung'un görüşleri bu açıdan ilginçtir. Ona göre çalışma etiği aslında ensest arzusunun esaretinden kurtarır: "Tembellik tüm ahlaksızlıkların başlangıcıdır, çünkü miskin miskin hayal kurma durumunda libido kendi içine gömülmek için bolca fırsata sahiptir, geriye dönük olarak yeniden canlandırılan ensest bağlar aracılığıyla zorunlu yükümlülükler yaratır. En iyi kurtuluş *düzenli çalışma*dır. Ancak çalışma yalnızca özgür bir eylem olduğunda ve kendi içinde çocuksu bir zorlama içermediğinde kurtuluştur" (*Psychology of the Unconscious*, s. 455). Bu, Naziler tarafından tam anlamıyla köleliğin kurumsallaştırıldığı çalışma kamplarında çok aşağılık bir şekilde kullanılan *Arbeit macht frei* kavramının bir versiyonudur. Çalışma özgürce seçildiğinde ve yaşam için bir görev olarak kabul edildiğinde libido dönüşümü gerçekleşebilir. Kişi bir mesleği özgürce seçtiğinde ve onu öğrenmek ve uygulamak uğruna büyük bir hazzı ve tensel tatmini gönüllü olarak feda ettiğinde, libidonun dönüşümü başarılı olmuştur.

burada libidoyu dönüştürecek ve yönlendirecek *simge* kapasitesi önemli bir içgörü sunacaktır.

Jung, içgüdü ve libido konusunda aldığı pozisyonla, Freud'un varisi ve veliahtı olarak günlerinin sayılı olduğunu biliyordu. Freud, takipçileri arasında geniş fikir ayrılıklarına tahammül edebilecek biri değildi. Burada otorite tehlikedeydi ve Freud entelektüel bir tabiyet talep edecekti. Jung bu noktada direndi ve bu da onların talihsiz ayrılığının psikolojik özünü oluşturdu.[13]

Gerçekten de Jung'un Freud'la olan meslektaşlık ilişkisi *Bilinçdışı Psikolojisi*'nin II. Bölümünün yayınlanmasından birkaç ay sonra sona erdi. Yayın tarihi Eylül 1912 idi ve bu metin Jung'un genel editörlüğünü yaptığı *Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen* [Psikanaliz ve Psikopatoloji Araştırmaları Yıllığı] yayınının altıncı cildinde yer aldı. Jung'a göre libidonun tanımı ve kavranışı konusunda Freud'dan farklı düşünmesinin tüm amacı, onun şiddetli indirgemeciliğinden kaçınmaktı; nitekim Freud, bilinçli yaşamın ve kültürel faaliyetin her tezahürünü çeşitli tonlardaki şu ya da bu cinselliğe atfedilebilir olarak görüyordu. Freud tarafında, cinselliğin merkezîliği konusunda ısrar etmenin amacı ise uygar insanın hakikatten nasıl kaçtığını ve cinsellikle bu kadar dolambaçlı bir şekilde uğraşmak zorunda kalmaktan nasıl acı çektiğini tasvir eden psikanalitik içgörünün sınırlarını korumaktı. İlaveten, Jung genel bir enerji teorisi ve genel bir psikoloji yaratmayı hedeflerken, Freud cinsellik ve (daha sonra) yıkıcılık ve ölüm arzusu ile ilgili olarak psikolojik yaşamın çarpıklıklarına ve gizemlerine daha da derinlemesine girmeye niyetliydi.

"Ruhsal Enerji Üzerine" adlı çalışmasını yayınladığı 1928 yılına gelindiğinde Jung bu konu üzerinde aslında yirmi yıldır düşünüyordu. Bu makaledeki ayrıntılı argümanları ve çeşitli otoritelere yaptığı atıflar, Freud ve psikanalizle olan anlaşmazlığını

---

[13] George Hoganson, *Jung's Struggle with Freud* başlıklı kitabında otorite mevzusunu ayrıntısıyla tartışır.

yansıtmakla birlikte, aynı zamanda libidonun ruhsal enerji mahiyetinde genel bir sunumu için mümkün olan en güçlü durumu ortaya koyma arzusunu da temsil etmektedir.

Bir Model Olarak Fizik

Fizik, Jung'un teknik bakımdan çok ayrıntılı bir şekilde aşina olmadığı bir kavramdır, ancak 20. yüzyılın başlarında Zürih'te çok fazla konuşulan bu kavram, ruhsal enerji hakkında düşünmek için bir model sağlamıştır. Jung için bu bir metafordu; öyle ki ruhsal enerji için de benzer bir anlayışlar dizisi ifade etmek için olasılıklar sunuyordu. Fizik aslında nedensellik, entropi, enerjinin korunumu, dönüşüm ve benzeri yasaları içeren ayrıntılı bir enerji teorisi inşa etmişti. Jung, bu fizik yasalarına bakarak ve matematiksel formülleri ve denklemleri dışarıda bırakarak, deneysel psikolojide Çağrışım Deneyi ile yaptığı önceki çalışmalarını hatırlatan bir şekilde, ruhu kavramsallaştırmaya koyulmuştur ve enerji ile uğraşırken esasında niceliğe yöneldiğimize işaret etmiştir.[14]

Enerji, nesne dünyasından bir soyutlamadır, der Jung. Onu göremez, tadamaz ya da ona dokunamazsınız. Enerjiden söz etmek, nesnelerin kendisinden ziyade nesneler arasındaki ilişkiyle ilgilenmek demektir. Örneğin yerçekimi, bir nesnenin diğerini etkileme biçimini tanımlar, ancak söz konusu nesnelerin niteliği hakkında hususi hiçbir şey söylemez. Benzer şekilde, Jung'a göre ruhsal enerji ya da libido teorisi, ruhsal dünyadaki nesnelerin birbirlerini nasıl etkilediğini açıklamalıdır.

Yine Jung'a göre enerji amaca yöneliktir ve (ruhsal) nesneler arasında hareket veya momentum aktarımı ile ilgilidir; çünkü bu nesneler bir eksen boyunca geri döndürülemez bir şekilde hareket ederler ve sonunda bir denge durumuna gelirler. Bu, fiziksel bir olaylar zincirinin tarifine benzer: Bir nesne diğerine çarptıkça, ilki yavaşlar, ikincisinin ise momentumu artar. Ener-

[14] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 8, par. 6 vd.

jinin korunumu yasası bu diziye uygulanır, bu da enerjinin ne yaratılabileceğini ne de yok edilebileceğini söyler, dolayısıyla ilk nesneden çıkan enerji miktarı, ikincisinin aldığı enerji miktarına eşit olmalıdır ve bu tam olarak ölçülebilir. Dolayısıyla, enerji soyut ve elle tutulamaz olsa da bilardo oynayan herkesin bildiği gibi etkileri gözlemlenebilirdir. Jung bu modeli ruha uygulamıştır ve bu makale ruhsal enerjiyi ölçmek ve hem enerji aktarımları hem de hareketleri açısından ruhsal yaşamı düşünmek hakkındadır.

"Empati mekanist görüşe, soyutlama ise enerji görüşüne götürür"[15] der Jung ve fiziksel ve ruhsal gerçekliğe dair mekanik ve enerji görüşlerini karşılaştırmaya devam eder. Bakış açıları uyumsuzdur, ancak her ikisi de doğrudur. "Nedensel-mekanist görüş, a-b-c-d gibi olguların sıralamasını şu şekilde görür: a b'ye neden olur, b c'ye neden olur ve bu böyle devam eder."[16] Odak noktası nedenselliktir. Bir top ikinci topa çarpar, o da üçüncüye çarpar. İlk çarpışma bir etkiye neden olur, bu da başka bir etkiye neden olur ve bu böyle devam eder. Etkiler böylece bir ilk nedene kadar izlenir. "Burada etki kavramı bir niteliğin tarifi olarak karşımıza çıkmaktadır; nedenin bir 'özelliğidir', başka bir deyişle, bir dinamizmdir."[17] Bu bakış açısı psikolojik hayata uygulandığında, bir kompleksin nedeni bir travma olarak görülür. Travmanın gücü ruhsal sisteme girer ve uzun yıllar boyunca semptomlar şeklinde ortaya çıkmaya devam eden bir dizi etkiye neden olur. Mekanist bir bakış açısıyla, travma kompleksin nedensel kökeni olarak kabul edilir. Ve bu anlayış, travmaya maruz kalan kişiyle empati kurulmasına yol açar.

"Öte yandan amaca yönelik enerji görüşü, sıralamayı şöyle görür: *a-b-c*, enerjinin dönüşümüne yönelik araçlardır; enerji de nedensiz bir şekilde *a*'dan, yani olası olmayan durumdan, entropik olarak *b-c*'ye ve oradan da olası *d* durumuna akar. Burada neden-

---

15 *A.g.e.*, par. 5.
16 *A.g.e.*, par. 58.
17 *A.g.e.*

sel bir etki tamamen göz ardı edilir, çünkü sadece etki yoğunlukları dikkate alınır. Yoğunluklar aynı olduğu sürece, *a-b-c-d* yerine *w-x-y-z* de koyabiliriz."[18] der Jung. Amaca yönelik enerji açısından bakıldığında, enerji daha az olası bir durumdan daha olası bir duruma aktarılır, nitekim bir yoğunluk ekseni boyunca hareket eder, ta ki dengeye gelene kadar. Bu bakış açısını psikolojik yaşama uyguladığımızda —ki burada Jung'un bunu neden empatik değil de soyut bir bakış açısı olarak adlandırdığı anlaşılır— görürüz ki psikolojik ya da duygusal bakımdan hayatta varılacak yer nihayetinde bir denge durumuna ulaşmak için eksenlerin yoğunluğunun bizi götürdüğü yerdir. Denge amaçtır ve bu anlamda bir nedendir, nihai bir nedendir, olaylar zincirini kendine çeker. Bu "öylesine" bir hikâyedir. Nedensellik kişisel kader gibi görünür.[19]

Nedeni ne olursa olsun —ister geriden itilsin ister gelecekteki bir hedefe doğru çekilsin— enerji hareket eder. Fiziksel entropi yasasına göre enerji daha yüksek seviyelerden daha düşük seviyelere, daha az olası yoğunluk durumlarından daha çok olası

---

[18] *A.g.e.*

[19] Bu amaçsal enerjik bakış açısını benimseyen bir terapist haklı olarak kişiyi önemsemeyen ve empatik olmayan biri olarak görülebilir. Çocukluk travmaları veya geçmişteki çatışmalı ve istismarcı ilişkiler gibi nedensel faktörlere çok az dikkat edecektir. Odak noktası, enerjinin egodan bilinçdışına (gerileme) doğru yeni bir uyumuna (ilerleme) yönelik akışını izlemek ve libido akışının doğal eğilimini veya yolunu bulmasını engelleyebilecek veya bloke edebilecek tutumları ve bilişsel yapıları analiz etmek olacaktır. Bu çok daha bilişsel bir yaklaşımdır. Öte yandan empatik analist, mevcut zorluğun geçmişteki nedenlerini arar ve geçmişin şu andaki sorunları nasıl yarattığına dair anlayış gösterir. Jung genel olarak Freudcu yaklaşımın nedensel-mekanist, empatik türde olduğunu düşünürken, kendi yaklaşımının daha çok amaçsal-enerjik, kişiyi aşan türde olduğunu düşünmüştür. Enerjinin hareketini analiz etmek ve denge hedefine doğru akışını kolaylaştırmak amacıyla ruhu inceleyen analist, kişiyi aşan yöntemi kullanmaktadır. Jung'un tipoloji anlayışında dışa dönükler genellikle nedensel teorilere daha fazla ilgi duyarken, içe dönükler daha soyut olan amaçsal bir yaklaşımı tercih ederler. Birçok çağdaş analist bu iki yaklaşımı birleştirmeye çalışmaktadır.

yoğunluk durumlarına doğru akar; diğer yandan negatif entropi yasasına göre daha büyük karmaşıklık durumlarına doğru hareket eder. Enerji bakış açısı amaç durumunu en önemli olgu olarak görürken, mekanist-nedensel bakış açısı ilk etapta sisteme enerji gönderen ilk itici güce odaklanır. Her iki bakış açısı da sonuçları rastgele ya da öngörülemez olarak tasavvur etmez. Ve her ikisi de potansiyel olarak bilimseldir.

Jung'un burada nihai amaç veya anlam sorularıyla ilgilenmediğine dikkat edilmelidir. Sıklıkla mistik olmakla suçlanan Jung, doğal süreçlere amaç ve anlam yüklemenin tehlikelerine karşı özellikle duyarlıydı. Amaca yönelik enerji görüşünü teleolojik bakımdan tasavvur etmez, yani doğal ve tarihsel süreçlerin anlamlı bir ruhani sonucu hedeflediği ve aradığı dinî bir anlam gözetmez. Burada aslında enerjinin daha az olası durumlardan daha olası durumlara aktarımını gözlemleyen bir bakış açısından bahseder. Tasarımın arkasında bir tasarımcı var mı? Tanrı enerjiyi kontrol edip yönlendiriyor ve onu önceden belirlenmiş sonuçlara ve hedeflere ulaştırıyor mu? Gibi sorular metafizik açıdan ilginçtir, ancak Jung burada bu tür konulara değinmek istememiştir. O sadece enerjinin bir seviyeden diğerine aktarımından bahsetmektedir.

Psikoloji teorisi önemli açılardan amaca yönelik olsa da Jung nedensel ve amaçsal perspektifler arasında bir sentez yaratmaya da çalışmıştır. Freud ve Adler arasındaki anlaşmazlığın nedensel ve amaçsal psikoloji arasındaki farktan kaynaklanabileceğini düşünmüştür. Freud'un psikolojisi (dışa dönük) nedenleri araştırırken, Adler'in amaçsal psikolojisi (içe dönük) hedef noktalarına bakar. Adler'in varsayımına göre bir kişinin mevcut yaşam durumu, ne olursa olsun, bir şekilde bireyin kişisel ihtiyaçlarına ve tercihlerine uyacak şekilde inşa edilmiştir. Adler'in amaca yönelik enerji görüşü, Freud'un mekanist-nedensel konumuyla kesinlikle çelişiyordu. Jung bir orta yol, yani her iki perspektifi de dikkate alabilecek bir konum arıyordu. [20]

[20] Adler ve Freud arasındaki fark, Jung'un Freud ile mücadelesinde önemli bir unsurdu ve kişiler arası dinamikleri anlamaya yönelik devam

Nedensel-mekanist modeller ve amaçsal modeller başlangıçtaki enerji durumlarına ilişkin farklı öncüllerle başlar. Nedensel-mekanist model başlangıçtaki durağanlık varsayımıyla başlar. Başlangıçta henüz hiçbir şey olmamıştır ve sisteme dışarıdan bir şey müdahale edip ona bir enerji desteği verene kadar da hiçbir şey olmayacaktır. Birisi bir topu iter, top bir diğerine çarpar ve böylece bir olaylar zinciri harekete geçer. Öte yandan, amaca yönelik enerji görüşü, başlangıçta yüksek enerjili bir durum varsayar ve bundan hareket kalıpları ortaya çıkar, çünkü enerji daha olası durumları arar ve sonunda denge ve durağanlığa ulaşılır. Örneğin Jung komplekslerin belirli bir enerji kuantumuna sahip olduğunu söyler ve ruhsal sistem dengesizlik içindeyse bu durum harekete sebebiyet verebilir. O hâlde kompleksler sadece tepkisel değil, zaman zaman yaratıcı da olabilirler. Eğer kompleksler etkin ve yaratıcı değil de sadece tepkisel olsalardı, kelimenin tam anla-

---

eden çabaları, psikolojide tipler teorisine de girdi. Jung'un kişilik farklılıklarını psikolojik tip açısından incelemeye yönelmesinin bir nedeni, Adler ve Freud'un teorik konumları arasındaki farkı anlamakla ilgiliydi. Her iki teorinin de sunabileceği çok şey vardı ve her ikisi de birçok yönden doğru görünüyordu. Yine de hem Freud hem de Adler'den farklı düşünen Jung, Freud'un teorisinin temelde dışa dönük olduğu sonucuna varmıştır; çünkü bu teori, nesneler aracılığıyla haz ve rahatlama arayan dürtüleri varsayar. Adler'inki ise içe dönüktü, çünkü insanları temelde nesneler üzerinde ego kontrolü kurma arayışındaki özneler olarak görüyordu. Jung, Adler'in teorisinde tanımlanan güç ihtiyacını temelde içe dönük bireylerin nesne dünyasıyla ilişki kurmak ve ondan zevk almak yerine nesneyi kontrol etme ihtiyacı olarak görmüştür. İçe dönük insanlar, haz arayışından ziyade tehdit edici nesneler üzerinde güç ve kontrol dürtüsüyle motive olurlar. Öte yandan dışa dönük insanlar haz ilkesi tarafından yönlendirilir ve bu insanlar Freud'un psikolojik bakış açısına uygundur. İnsanları temelde dışa dönük ve haz ilkesi tarafından yönlendirilen varlıklar olarak gören Freud da bizi içe dönük ve güç ihtiyacı tarafından yönlendirilen varlıklar olarak gören Adler de insan davranışına ilişkin doğru açıklamalar getirmektedir, ancak her ikisi de ruhsallığa farklı bir perspektiften yaklaşmakta ve bir anlamda farklı bir birey tipini tanımlamaktadır.

mıyla otonom sayılamazlardı. Belirli koşullar altında, bir fantezi, bir arzu ya da çevrenin oldukça kışkırttığı bir düşünce vasıtasıyla ego-bilincine baskı yapacaklardır. Çevresel uyaran, komplekse bağlı olan enerjiyi cezbeder veya serbest bırakır. Amaca yönelik bakıldığında, kompleksin enerjisini boşaltmaya ve daha düşük bir enerji seviyesine dönmeye çalıştığı görülecektir. Bilinçli özneye bir düşünce, bir duygu, bir ruh hâli veya fantezi sunarak bunu yapar; böyle bir durum da kişiyi belirli bir şekilde davranmaya yönlendirebilir. Enerjinin boşalması tamamlandığında, bilinçdışında daha gizil bir duruma geri döner ve, ya ruh içi sistemde daha fazla enerji birikmesini ya da bir dış uyaran vasıtasıyla kümelenmeyi bekler.

Enerji Kaynağı

"Ruhsal Enerji Üzerine" adlı makalesinde Jung, bir kompleksin enerjisinin belirli kaynakları hakkında ayrıntıya girmez. Sadece ruhsal enerjinin ruhtaki çeşitli bileşenler arasında dağıldığını belirtir ve enerji bakış açısını kullanarak enerjinin bir durumdan diğerine dağılımının nasıl izlenebileceğini incelemekle ilgilenir. Soruları şunlardır: Enerji ruhun içinde nasıl hareket eder? Neden bazı kompleksler diğerlerinden daha fazla enerjilidir ya da bazen diğer zamanlardan daha fazla enerjilidir? Kaynağı ruhun biyolojik temelinde olan içgüdüsel enerji nasıl diğer faaliyetlere dönüşür?

Bir kompleks kendisine iki şekilde yeni ruhsal enerji toplar: kendisiyle ilişkilendirilen ve onu daha fazla malzemeyle zenginleştiren yeni travmalardan ve arketip çekirdeğinin manyetik gücünden. Bu çekirdek enerjisini iki kaynaktan çeker. Bir yandan bağlı olduğu içgüdü vasıtasıyla enerji ile beslenir. Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alacağım üzere, içgüdüler ve arketipler ruhta tek bir madalyonun iki yüzü gibidir. Bu nedenle arketip imge, biyolojik temelden ruha ulaştığında (Jung'un *ruhsallaştırma* adını verdiği bir süreçle) bir enerji çekicisi olarak işlev görür. Öte yandan, arketipler başka kaynaklardan da enerji çekerler.

Jung'un daha sonra "Ruhun Doğası Üzerine" adlı makalesinde söyleyeceği gibi kültüre, diğer insanlarla olan alışverişlere, hatta ruhun kendisine uyum sağlarlar. Ruh hiçbir şekilde kapalı bir sistem değildir. Aksine, beden ve zihin aracılığıyla dünyaya açıktır.

Bir kompleksin bilince girmesi onun geçici olarak egodan daha enerjili hâle geldiğini gösterir. Kompleksin enerjisi ego sistemine akar ve orayı istila edip ele geçirebilir. Egonun bu enerji akışını kontrol altına alıp alamayacağı önemli bir pratik sorundur. Ego, zaman zaman muazzam bir asi enerji seli gibi görünen bu enerjiyi nasıl iletebilir ve kullanabilir? Cevap egoda yatar; ego yeterince güçlü ve kararlıysa bu enerji akışını örneğin yapı, sınırlar veya projeler yaratmaya yönlendirmeyi seçebilir. Aksi takdirde kişi duygusal olarak aşırı öfkeli ve işlevsiz hâle gelebilir.

Demek ki Jung için ruh kapalı bir enerji sistemi olarak tasarlanmamıştır. Kapalı sistemler entropiye doğru hareket eder ve mutlak kapalı sistemler tamamen statik bir nihai durumda denge bulur. Jung ruhsal sistemin sadece nispeten kapalı olduğuna inanıyordu. Sağlıklı ruh bir şekilde kapalıdır ve entropiye doğru bir eğilim gösterir, ancak aynı zamanda çevresindeki dünyadan beslendiği ve etkilendiği için açıktır. Sıkı sıkıya kapalı ruhsal sistemler patolojiktir. Bunlar genellikle dış etkilerden öylesine yalıtılmışlardır ki psikoterapiye boyun eğmezler. Örneğin paranoid şizofreni böyle sıkı sıkıya kilitlenmiş bir ruhsal sistemdir ve donmuş fikirler ve tutumlar ve artan izolasyon sebebiyle tam bir durağanlıkla sonuçlanır. Sadece biyolojik tedavi bunu etkileyebilir.

Sağlıklı bir kişilikte ruhsal enerji de bir dereceye kadar entropi yasasını takip eder. Zaman içinde tutuculuğa ve kademeli durağanlığa doğru bir eğilim vardır. Kişi yaşlandıkça değişim daha zor hâle gelir. Güçlü etkileşimleriyle enerji üreten ruhtaki kutuplar bir istikrar ve uyum konumuna yaklaşır. Bu gerçek, normal ruhsal sistemin sadece nispeten açık ve biraz da kapalı olduğunu gösterir. Enerji dağılımı yüksek seviyelerden düşük seviyelere doğru hareket etme eğilimindedir, tıpkı suyun ulaşabileceği en düşük seviyeye ulaşması gibi.

Ruhsal Enerjinin Ölçülmesi

Jung bu makalesinde bu tür enerji durumlarının bilimsel olarak nasıl ölçülebileceğini merak eder. *Değerler*in tahmin edilmesiyle böyle bir şeyin yapılabileceğini öne sürer. Bir tutum veya faaliyete verilen değerin miktarı enerjinin yoğunluk seviyesini gösterir. Ancak bunu ölçmek zorluklar içermektedir. Eğer kişi bilinçli içeriklerinin ve meşguliyetlerinin (siyaset, din, para, seks, kariyer, ilişkiler, aile) bir envanterini çıkarsaydı ve 1'den 100'e kadar bir ölçek kullanarak her bir maddeye tahmini bir değer biçseydi, enerjinin bilinç içerikleri arasında nasıl dağıldığına dair bir fikir sahibi olurdu. Açıkçası bu durum günden güne, yıldan yıla, on yıldan on yıla dalgalanmaktadır. Peki ruhun bir şeye ne kadar değer verdiğini gerçekten nasıl bilebiliriz? İnsanın kendini kandırması kolaydır. Bilinçli içeriklerin bir envanteri bir ölçek üzerinde derecelendirilebilir, ancak bunlar teste tabi tutulana kadar bu derecelendirmelerin doğruluğundan emin olamayız. Sadece iki ya da daha fazla çekici şey arasında seçim yapmaya zorlandığımızda göreceli değerlerin ne olduğundan emin olabiliriz. Daha fazla içki içmek ile eşi ve ailesi arasında seçim yapmak zorunda kalan bir alkolik kendini adamakta zorlanacaktır, ancak böyle bir kriz bir daha asla içki içmeyeceğine dair verdiği sözü sınayacaktır. Harcama alışkanlıkları, kişinin varsayılan değerlerinin aksine fiilî değerleri hakkında önemli ipuçları sağlayabilir. Enerjiyi simgeleyen para akışı, değer yoğunluğunun nerede yattığını göstermenin bir yoludur. İnsanlar çok değer verdikleri şeyler için seve seve para harcarlar.

Bunlar, bilinçli içeriklerin enerji değerlerinin ölçülebileceği yollardan bazılarıdır. Peki ya bilinçdışı içeriklerin değerleri? Bunlar nasıl ölçülebilir? Bu yalnızca iç gözlemle gerçekleştirilemez, çünkü ego normalde bilinçdışı derinliklere yeterince nüfuz edemez. Kompleksler egonun yapmayacağı seçimler yapacaktır. Dolaylı bir ölçüm yöntemi gereklidir ve Jung için Çağrışım Deneyi böyle bir yöntem sağlamıştır. Bir kompleksin enerji seviyesi, onunla ilişkilendirilen kompleks göstergelerinin sayısıyla belirti-

lir. Bunu bildiğimiz zaman, enerji potansiyeli hakkında bir tahminde bulunabiliriz. Zamanla kişi hangi komplekslerin en yoğun duygusal tepkilere yol açtığını deneyimleyerek öğrenir. Bu hassas alanlar, kişinin tahmin edilebileceği gibi yoğun tepkiler vermesi nedeniyle, kamusal alanda ve kibar bir toplumda açığa vurulmasa daha iyi olur. Seks, din, para veya güç konuları etrafında dönen bazı kolektif kompleksler hemen herkesi bir dereceye kadar etkiler ve yeterince şiddetli bir şekilde kışkırtılırsa şiddetli enerji boşalımlarına, hatta savaşa yol açabilir. Günlük yaşamdaki rahatsızlıkların yoğunluğu ve sıklığı, bilinçdışı komplekslerin enerji seviyelerinin yararlı göstergeleridir. Ruhsal bir içeriğin enerji seviyesi olumlu ya da olumsuz heyecan ve tepkilerle gösterilebilir. Enerji bakış açısından, duygulardaki bu ayrım hiçbir fark yaratmaz.

Beden ve Zihin Birliği

Jung on beş yıl kadar önce *Bilinçdışı Psikolojisi* eserinde söylediklerini bu denemesinde de tekrarlamaktadır: Ruhsal enerji yaşam enerjisinin bir alt kategorisidir. Bazı insanlarda çok fazla bulunurken, diğerlerinde daha az bulunur. Örneğin Lyndon Johnson'ın etrafındaki herkesten daha fazla salgı bezine sahip olduğu söylenirdi. Katıksız enerjisiyle insanları bunaltabilirdi. Senatörlük esnasında bir kitle lideri olarak düzenli görevlerini yerine getirirken seçmenlerine günde 250 mektup yazardı. Bazı insanlar muazzam miktarda ham enerjiye sahipken, diğerleri yataktan kahvaltı masasına zar zor gidebilir. Bir anlamda, yaşamın fiziksel yönü psikolojik yönünü güçlü bir şekilde etkiler ve fiziksel bakımdan sağlıklı hissetmek kişinin ruhsal enerji rezervine katkıda bulunur. Ancak zihin ve beden arasındaki ilişki karmaşık ve çoğu zaman paradoksaldır. Örneğin Nietzsche, şiirsel başyapıtı *Böyle Dedi Zerdüşt*'ü yazarken son derece hastaydı ve şiddetli ağrılar içindeydi. Heinrich Heine hayatının son on yılını fiziksel acılar içinde yatakta geçirmiş ama yine de bu dönemde yüzlerce şarkı, şiir ve en yüksek mertebede diğer edebî eserleri bestelemiştir. De-

hanın bu çabaları için gereken muazzam miktardaki ruhsal enerji, sağlıklı bir bedenin iş için lazım gelen ruhsal enerjiyi ürettiği şeklindeki basit anlayışla açıklanamaz. Bedenden ruha ve zihne basit bir kalori aktarımından daha fazlası söz konusudur.

Bu gibi muammalar nedeniyle, bazı düşünürler fiziksel ve psikolojik olanı nispeten bağımsız iki paralel sistem olarak görmüştür. Böylece, her bir sistemin bütünlüğü korunmuş ve ruhsal enerjinin fiziksel enerjiye indirgenmesi engellenmiş olur. Ancak Jung, biyolojik indirgemeciliğe şiddetle karşı çıkarken bile bu modelden memnun değildi. Ona göre iki sistem vardır ama aralarındaki etkileşim o kadar girift ve karmaşıktır ve çoğunlukla bilinçdışının o kadar derinlerine gömülmüştür ki birinin nerede başlayıp diğerinin nerede bittiğini bilmek zordur. Bazı açılardan bağımsızdırlar, ancak diğer açılardan birbirleriyle derinden bağlantılıdırlar ve birbirlerine bağımlı görünürler. Zihin/beden meselesi Jung'un yazılarında pek çok kez karşımıza çıkar; zaten ilerleyen bölümlerde bu konuya tekrar değineceğim. "Ruhsal Enerji Üzerine" adlı makalesinde bu soruna sadece imada bulunur.

Ruh-beden birliği sadece nispeten kapalı bir sistem olduğundan ve tam kapalı bir sistem olmadığından, ne entropi ne de enerjinin korunumu bu sistemde tam olarak işlememektedir. Bununla birlikte, aralarında pratik bakımdan güçlü bir bağlaşım vardır. Kişinin bir şeye olan ilgisi azalır veya yok olursa, aynı miktarda enerji genellikle başka bir yerde ortaya çıkar. İlgimizi çeken iki nesne görünürde hiçbir şekilde ilişkili olmayabilir, ancak sistemdeki toplam enerji miktarı sabit kalır. Öte yandan, büyük miktarda enerji bazen tamamen kaybolur. Kişi uyuşuk ya da depresif hâle gelir. Jung bu durumda enerjinin gerileme sürecine girdiğini söyler. Enerji, bilinçten boşalmış ve bilinçdışına geri dönmüştür.

Enerji, Hareket ve Yön

Libidonun *gerilemesi* ve *ilerlemesi* Jung'un teorisinde önemli terimlerdir. Bunlar enerji hareketinin yönlerini ifade eder. İler-

lemede libido hayata ve dünyaya uyum sağlamak için kullanılır. Kişi onu dünyada işlevsel olmak için kullanır ve seçtiği faaliyetlere özgürce harcayabilir. Bu kişi pozitif bir ruhsal enerji akışı yaşamaktadır. Ancak bu kişinin önemli bir sınavda başarısız olduğunu veya kurumsal bir sarsıntıda kenara itildiğini ya da sevdiği bir eşini veya çocuğunu kaybettiğini varsayalım. Libidonun ilerlemesi durabilir, yaşam ileri doğru ivmesini durdurur ve enerji akışı yön değiştirir. Gerilemeye girer ve bilinçdışında kaybolur; nihayetinde de burada kompleksler harekete geçer. Bu durum bir zamanlar birbirine bağlı olan kutupların birbirinden ayrılmasına yol açabilir; bunlar artık savaşan karşıtlar hâline gelmiştir. Artık ego-bilinci bir dizi ilke ve değere sahip olabilirken, bilinçdışı karşıt bir pozisyon alır. Kişi içsel çatışmayla parçalanır ve felç olur. İlerleme sırasında, kendilik içindeki kutuplar birbirini dengeler ve ileriye doğru hareket eden enerji üretir. Kişi ikircikli olabilir, ancak gerçekliğe uyum sağlayacak şekilde. Öte yandan gerilemede enerji akışı ruhsal sisteme geri döner ve uyum için kullanılamaz hâle gelir. Kutuplar birbirinden uzaklaştığında, hayatı felç eden ciddi bir ikirciklik ortaya çıkar. Bir duraklama meydana gelir, evet ve hayır birbirini iptal eder ve kişi hareket edemez.

Jung'a göre enerji dünyaya uyum sağlamak için harcanmadığında ve ilerleyici bir şekilde hareket etmediğinde, kompleksleri aktifleştirir ve enerji potansiyellerini derece derece artırır; ta ki egonun mevcut enerjisini kaybetmesine neden olana dek. Bu, ruh için geçerli olan enerjinin korunumu yasasıdır. Enerji sistemden kaybolmaz, daha ziyade bilinçten kaybolur. Bu durum da tipik olarak depresyon, felç edici ikirciklik, iç çatışma, belirsizlik, şüphe, sorgulama ve motivasyon kaybıyla sonuçlanır.

İlerleme dünyaya uyum sağlamayı teşvik ederken, gerileme paradoksal olarak yeni gelişim olanaklarına yol açar. Gerileme iç dünyayı harekete geçirir. İç dünya aktive edildiğinde, kişi bununla başa çıkmak ve daha sonra hayata yeni bir uyum sağlamak zorunda kalır —tabii burada sonuçları dikkate alması gerekir. İçsel uyuma yönelik bu hareket sonunda libido bir kez daha ilerleme yönünde

hareket etmeye başladığında yeni bir dış uyuma yol açar. Ancak artık kişi tam da bilinçdışıyla— kompleksler, kişisel tarih, zaaflar, hatalar ve gerileme sırasında yüzeye çıkan diğer tüm sıkıntılı ve acı verici konularla— yüzleştiği için daha olgundur. (Jung'un bireyleşme kavramını 8. Bölümde daha ayrıntılı tartışacağım).

Şunu da belirtmek gerekir: Jung, bir yanda libidonun ilerlemesi ve gerilemesi ile diğer yanda dışa dönüklük ve içe dönüklük tutumları arasında net bir ayrım yapar. Yeni başlayanlar için bunları karıştırmak kolaydır. İçe dönükler dünyaya içe dönük bir şekilde uyum sağlayarak kendi yollarında ilerlerken, dışa dönükler dışa dönük bir şekilde ilerler. Aynı durum gerileme için de geçerlidir. Örneğin, dışa dönük düşünen tipte bir kişi, dünya ile başa çıkmak ve insanları manipüle etmek için düşünme işlevini alışkanlık hâline getirmiştir, sonra hayatta bir durumla karşı karşıya gelir, bu işlev bu durumda çok etkili çalışmaz ve yenilgiye uğrar. İlişki sorunları esasında dışa dönük düşünceyle çözülemez. Burada tamamen farklı bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu kişinin üstün işlevi işe yaramaz hâle geldiğinde, bir hayal kırıklığı ve yenilgi duygusu hâkim olur, çünkü artık aniden başka işlevler talep edilir ve bunlar hazırda mevcut değildir. Böylece libido geriler ve tipik olarak alt işlevi —bu durumda içe dönük hissetme işlevini— harekete geçirir. Jung'un belirttiği üzere, alt işlev bilinçdışıdır ve bilince çıktığında karanlık derinliklerin çamurunu da beraberinde taşır. Bütünleşik hissetme işlevi egonun bir aracıdır ve değerler oluşturarak kişiyi yönlendiren rafine, ayırt edici ve rasyonel bir işlevdir. Bununla birlikte, bilinçdışından yükselen alt ve farklılaşmamış bir hissetme işlevi, değerler hakkında yalnızca küçük bir miktar rehberlik sağlar; aksine, daha ziyade çığlık atar: "Bu benim tüm hayatımdaki en önemli şey! Onsuz yaşayamam!" Son derece duygusaldır. Alt işlevin uyum sağlama becerisindeki eksikliği genellikle çok açıktır, ancak ego bilince gelen duygu ve düşünceleri bu şekilde kullanmaya zorlanır ve bunu yaparak kişiliğin gizli tarafına, bilinçdışına uyum sağlama görevine başlar.

Buna karşılık, hayatlarının ilk yarısında diğer insanlarla iyi ilişki kurma becerilerinden çok fazla yararlanan insanlar, bunun artık kendilerini tatmin etmediği bir noktaya ulaşırlar. Son derece gelişmiş dışa dönük hissetme işlevi artık ruhu beslemez. Diğer potansiyeller gerçekleştirilmeyi talep eder. Belki de içe dönük sezgisel-düşünme projeleri (felsefe veya teoloji okumak) arkadaşlarla bir öğle yemeğinden veya tatillerde bir aile toplantısından daha cazip ve çekici görünmektedir. İnsan ömrünün tamamında böyle birçok önemli dönüşüm dönemi vardır.

Dönüşümler ve Simgeler

Bu tür dönüşümlerin nasıl gerçekleştiği konusu Jung'un derin ve daimî bir meşgalesiydi. "Ruhsal Enerji Üzerine" adlı makalesinde dönüşümün resmî bir teorik açıklamasını sunar. *Libidonun iletimi* ile ilgili bölümde,[21] enerjinin bazı doğal eksenlerini ele alır. Eksen, enerjinin aktığı bir yoldur. Doğa durumunda —yani hayal ettiğimiz cennet durumunda— böyle bir iş gerekmez ya da yapılmaz. Rahat bir evde yaşayan, çok uyuyan, sofra artıkları için dilenen ve (kısırlaştırılmamışsa) mevsimi geldiğinde çılgınca cinsel faaliyetlerde bulunan evcil bir köpek gibi tamamen doğa durumunda yaşayan bir insan da yalnızca fiziksel içgüdü ve arzuyla yaşayacaktır. Ancak insanlar kültürü yaratmış ve çalışmada uzmanlaşmışlardır, bu da enerjiyi doğal eksenlerden görünüşte yapay diğer yollara iletme becerisini gerektirir. Peki bu nasıl gerçekleşir?

Jung, doğa ve kültürü birbirlerine taban tabana zıt olarak düşünmez. Aksine, her ikisini de temel bir şekilde insan doğasına ait olarak görür. Kültür ve çalışmada uzmanlaşma gibi insan icatları, zihnin içgüdüsel hedef ve faaliyetlere benzerlikler yaratması yoluyla ortaya çıkar. Bu tür benzerlikler simgeler olarak işlev görür.[22] Fikirler ve imgeler —zihinsel içerikler— libidoyu doğal ekseninden ve nesnelerinden saptırarak yeni yönlere iletir. Ör-

[21] Jung, *a.g.e.*, par. 79-87.

[22] *A.g.e.*, par. 88-113.

neğin, küçük çocukta meme imgesi kadar çekici bir fikir ortaya çıkar. Oyunla hayata geçirilen bu fikir kendisine memeden daha fazla enerji çeker ve çocuğun emzirme dürtüsünü tatmin etmeyi geciktirmesine ve sonunda kendiliğinden sütten kesilmesine olanak tanır. Daha sonraki yaşamda, memenin yerini alan benzerlik veya simge gurme bir yemek olabilir. Üstün nitelikli bir yemeğin tadını çıkarma düşüncesi, küçük bir çocuğa dolu meme imgesi ne sunuyorsa, bir yetişkine de aynı türden bir yatıştırıcı sunar. Böylece bir fikir ya da kültürel bir nesne, normalde anne memesine sabitlenmiş olarak kalacak olan enerjiyi yakalar. Hem meme hem de restoran, psikolojik gelişimin o anında daha iyi ifade edilemeyecek bir şeyin simgesidir.

Bir simge kendisine büyük miktarda enerji çeker ve ruhsal enerjinin iletilme ve harcanma biçimlerini şekillendirir. Dinler geleneksel olarak büyük miktarda insan enerjisini kendilerine çekmişlerdir ve güçlerini neredeyse tamamen simgelerden alırlar. Dinler, simgeleri kullanarak siyasi ve ekonomik olarak da güçlü hâle gelirler, ancak bu güçler onların temelini oluşturan simgesel güce göre ikincildir. Simgesel gücü ortadan kaldırdığınızda tüm yapı çöker. Dinî fikirler ve ritüeller canlı ve coşkulu olduklarında insan enerjisini belirli faaliyetlere ve meşguliyetlere sürükleyecek muazzam bir çekim gücüne sahip hâle gelirler. Peki simge neden doğal nesneden daha dik bir eksene sahiptir? Bir fikir nasıl olur da insanlar için meme ya da penis gibi içgüdüsel olarak çekici nesnelerden daha ilginç ve cazip hâle gelebilir?

Jung'un yeterince iyi bildiği üzere, bu durum egonun aldığı bir kararla ortaya çıkmaz. *İsimsiz Alkolikler* adlı grubun kurucularından "Bill W." (William G. Wilson) 1961'de Jung'a yazıp Roland H.'nin (1930'ların başında Jung'un alkolizm tedavisi sunduğu bir hasta) akıbetini bildirdiğinde, Jung, bir hastanın madde bağımlılığının üstesinden gelmeye çalışırken terapistin esasen çaresiz olduğunu kabul ederek yanıt vermiştir.[23] Jung'un mesajı

[23] Jung, *Letters*, Cilt 2, s. 624.

şöyleydi —Mektubundan alıntı yapıyorum— *İçmeye harcadığınız enerjiyi çekecek bir simgeye, bir benzere ihtiyacınız var. Her gece sarhoş olmaktan daha ilginç olan ve alakanızı o votka şişesinden daha fazla toplayacak bir eşdeğer bulmalısınız.* Bir alkolikte böylesine büyük bir dönüşümü sağlamak için güçlü bir simge gereklidir ve Jung bir dönüşüm deneyimine duyulan ihtiyaçtan bahsetmiştir. Simgeler kişiliğin arketip temelinden, kolektif bilinçdışından ortaya çıkar. Ego vasıtasıyla suni biçimde icat edilmezler; aksine, özellikle büyük ihtiyaç zamanlarında bilinçdışından kendiliğinden ortaya çıkarlar.

Simgeler libidonun büyük düzenleyicileridir. Jung'un simge terimini kullanımı dakiktir. Simge bir işaret değildir. İşaretler anlam kaybı olmaksızın okunabilir ve yorumlanabilir. Bir dur işareti "dur!" anlamına gelir. Ancak Jung'un anlayışına göre bir simge, bilincin mevcut durumu göz önüne alındığında ya esasen bilinemeyen ya da henüz bilinemeyen bir şey için mümkün olan en iyi ifade veya anlatımdır. Simgelerin yorumları, simgenin anlamını daha anlaşılır bir kelime dağarcığına ve terimler dizisine aktarma girişimleridir; ancak simge, ilettiği anlamın mevcut en iyi ifadesi olmaya devam eder. Simgeler insanı gizemlere uçurur. Ayrıca ruh ve içgüdüselliğin, imge ve dürtünün unsurlarını da birleştirirler. Bu sebeple, yüce ruhani hâllerin ve mistik deneyimlerin tarifleri sıklıkla beslenme ve cinsellik gibi fiziksel ve içgüdüsel doyumlara atıfta bulunur. Mistikler Tanrı ile birleşmenin coşkusundan orgazmik bir deneyim olarak bahsederler ve büyük olasılıkla da öyledir. Simge deneyimi beden ve ruhu güçlü, ikna edici bir bütünlük hissinde birleştirir. Jung için simge, doğal enerjiyi kültürel ve ruhani biçimlere dönüştürme kabiliyeti nedeniyle bu kadar büyük bir öneme sahiptir. Bu makalede Jung, ruhta bu tür simgesel oluşumların zamanlamasını tartışmamaktadır. Bu konu diğer yazılarında, özellikle de "Eşzamanlılık: Nedensiz Bir Bağlantı İlkesi" başlıklı geç dönem çalışmasında ele alınmıştır.[24]

[24] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 8, par. 818-968.

Dönüşüm ve yüceltme arasındaki fark, Jung ve Freud'un teorileri arasındaki temel ayrımı ifade eder. Freud'a göre medeni insanlar libidinal arzuları yüceltebilir, ancak yüceltme yalnızca bu tür arzuların gerçek nesnelerinin ikamelerini üretir. Libido ikamelere bağlanır, ancak bunlar yalnızca ikinci en iyiler hâlinde kalır. Gerçekte libido erken çocukluk dönemine, anne ve baba saplantılarına, Oedipal fantezi tatminine geri dönmek ister. Bu nedenle Freud'un analizi her zaman indirgemeciydi. Jung, libidonun başlangıçta annenin bedenini aradığını, çünkü bebeğin hayatta kalması için beslenmenin şart olduğunu kabul etmiştir. Daha sonra libido cinsel kanallara çekilir ve bu eksenler boyunca akar: Üreme, türlerin hayatta kalması için zorunludur. Ancak libido ruhani bir benzer, bir fikir ya da imge bulduğunda, cinsel tatminin ikamesi olduğu için değil, amacı bu olduğu için oraya gider. Jung'a göre bu libidonun bir dönüşümüdür ve kültür bu tür dönüşümlerden doğar. Kültür arzunun yerine getirilmesidir, engellenmesi değil. Jung şuna inanmıştır: İnsanın doğası kültür oluşumuna, simgelerin yaratılmasına, enerjinin muhafaza edilmesine yol açar, böylece akışı bu ruhani ve zihinsel içeriklere yönlendirilebilir.

4

RUHUN SINIRLARI
(İÇGÜDÜLER, ARKETİPLER VE KOLEKTİF BİLİNÇDIŞI)

Modern zamanlardan önce harita yapımcıları eserlerine müstesna bir damga vururlardı. Böylece bir haritanın kime ait olduğunu anlayabilirdiniz, çünkü ustasının sanatına işaret eden belirli, benzersiz özellikleri hemen görürdünüz. Bu bir bilim eseri olduğu kadar bir sanat eseriydi de. Bu noktaya kadar Jung'un ruh haritası diğer derinlik psikolojisi açıklamalarından çok farklı görünmemektedir. Ancak bu bölümle birlikte, onun gerçekten eşsiz özelliklerini incelemeye başlıyoruz. Jung'un *kolektif bilinçdışı* olarak adlandırdığı şeyi keşfetmesi ve açıklaması, çalışmasına en ayırt edici veçheyi kazandırmıştır.

Ruhsal enerjiyle ilgili bir önceki bölümde kaldığımız yerden devam edecek olursak şunu belirtebilirim: Jung için arketip ruhsal enerjinin ve örüntülerin birincil kaynağıdır. Enerjiyi çeken,

yapılandıran ve nihayetinde uygarlık ve kültürün yaratılmasına yol açan ruhsal simgelerin nihai kaynağını oluşturur. Daha önceki bölümlerde verilen ipuçlarından hareketle, arketipler teorisinin Jung'un genel ruh anlayışı için kritik öneme sahip olduğu bir şekilde anlaşılmış olmalıdır. Aslında, anlayışın temeli bu teoridir.

Ancak Jung'un arketipler teorisini tartışmak, aynı zamanda onun içgüdüler teorisini de ele almamız gerektiği anlamına gelir. Jung'a göre arketip ve içgüdü birbiriyle derinden ilişkilidir. Yine Jung için zihin ve beden o kadar birbiriyle alakadardır ki neredeyse birbirinden ayrılamazlar. Bu göz ardı edilirse, arketip imgeler tartışması kolayca aşırı ruhsallaştırılmış ve temelsiz bir psikolojiye kayar. Arketipi felsefi veya metafizik bir bakış açısından ziyade psikolojik bir bakış açısıyla tartışmak için onu insan bedeninde yaşanan hayata dayandırmak gerekir, çünkü burada kişisel tarih ve psikolojik gelişimle de iç içe geçmektedir. Jung'un ruh haritasını Platoncu yapan şey arketipler teorisidir; ancak Jung ile Platon arasındaki fark, Jung'un İdeaları ebedî formlar veya soyutlamalar olarak değil, psikolojik faktörler olarak incelemiş olmasıdır.

Bu kitabın başında da söylediğim gibi Jung ruhsallığı en uç sınırlarına kadar keşfetmeye niyetliydi. Jung, sistematik olmasa bile kesinlikle hırslı bir düşünürdü ve hırsı onu zamanındaki bilimsel bilginin sınırlarının ötesine geçmeye itti. Bilim ise hâlâ onun sezgilerinin çoğunu yakalamaya çalışmaktadır. Zihnin bilinmeyen karanlık bölgelerini daha da derinlemesine araştırmış ve psikoloji ve psikanalize en özgün katkılarından bazılarını kolektif bilinçdışı ve içerikleri teorisiyle yapmıştır. Bazen ruhsal gerçekler olarak tanımladığı şeylerin keşif mi, yoksa icat mı olduğu sorulmaktadır. İşte ana hatlarını çizdiği kıtalar yepyeni ve hâlâ tamamen bilinmeyen ve keşfedilmemiş olduğunda haritacının kaderi böyle olur. İlk harita yapımcısı sezgilerine güvenmek ve tahmin yürütme riskini göze almak zorunda kalır. Ayrıca başkalarının haritalarına danışır ve hatta eski metinleri inceler. Bunlar yardımcı olabileceği gibi yanıltıcı da olabilir. Jung bu girişimdeki tuzakların fazlasıyla farkındaydı ve spekülasyonlarını ifade eder-

ken de bir o kadar temkinliydi, çünkü en başta büyük bir maceraya girişti̇ğini biliyordu.[1]

Bu bölümde esasında Jung'un teorisinin son özeti olan "Ruhun Doğası Üzerine" adlı klasik makalesine atıfta bulunacağım. Çünkü bu makale, kolektif bilinçdışı âlemini büyük imgelerin süslü tarzında tasvir etmez —her ne kadar Jung diğer çalışmalarında, özellikle de simya imgelerini ve metinlerini kullandığı son dönem çalışmalarında bu tarzı çok sevse de. Bu süssüz ve soyut bir teorik açıklamadır, okuması oldukça zordur, Jung'a görülü ilham için bakanlara kuru bir tat verir. Ancak bu çalışma, diğer ifadelere dayanak sağlayan teorik bir temeldir ve bu temel teoriyi anlamazsak geri kalan her şey iyi istiflenmiş bir hayvanat bahçesindeki hayvan koleksiyonuna benzeyebilir: Çok fazla egzotik renk görürüz ama bunlar arasında pek bir mantık bulamayız.[2] Jung'u bu şekilde okuyan eleştirmenler açıkçası onun projesinin doğasını anlamazlar. Çapraşık ve egzotik olgulardan oluşan koleksiyonlarının mantığı birçok yerde verilmiştir, ancak bu teorik makalede özel bir açıklıkla sunulmuştur.

---

1 Bu alan —kolektif bilinçdışı— akademik psikolojinin Jung'dan uzak durmasına ve onu bir mistik olarak adlandırmasına neden olmuştur. Ancak Jung tarafından onlarca yıl önce ortaya atılan geniş kapsamlı hipotezleri ele alabilecek araçlar son zamanlarda mevcut hâle gelmiştir, bu da özellikle beyin ve beyin kimyasının ruh hâli ve düşünceyle ilişkisi üzerine biyolojik araştırma teknikleri sayesinde mümkün olmuştur. İnsan davranışının biyolojik temelleri üzerine yapılan pek çok yeni araştırma, Jung'un şu görüşlerini doğrulama eğilimindedir:
Öğrenilmiş olarak kabul edilen ve doğanın değil de yetiştirmenin sonucu olan zihinsel ve davranışsal kalıpların büyük bir kısmını miras alırız (bkz. Satinover, Stevens, Tresan). Jung'a göre arketipler, genetik yapımızla birlikte verildikleri ve doğuştan geldikleri için içgüdüler gibidir.

2 Aslında Jung, bazı yazarlar (örneğin Philip Rieff) tarafından 18. yüzyıldan kalma bir antikacı olarak görülmüştür; nitekim o zamanlar amatör akademisyenler ve bilim insanları, dünyadaki her şey hakkında tuhaf bilgi kırıntıları topluyorlardı ve kütüphaneler ve müzeler oluştursalar da içerisinde neyin olduğunu çok bilmiyorlardı. Rieff'in sıkı bir Freudcu olduğunu sanırım belirtmeye gerek yok.

Bu makale 1945-46 yıllarında yazılmış ve 1954 yılında gözden geçirilmiştir. Bence Jung'un tartışmasız en kapsamlı ve sentetik teorik çalışmasıdır. Bu eserin tam manasıyla anlaşılabilmesi için Jung'un önceki yazılarının tamamının bilinmesi gerekir. Düşüncesinde yeni olan çok az şey sunmakta, daha ziyade önceki otuz yıldaki çok sayıda denemede bahsi geçen birçok konuyu bir araya getirmektedir. Bu klasik makaleye yol açan düşüncenin kısa bir incelemesi, önemini anlamak için bir bağlam sağlayacaktır.

Ruhu en yüksek boyutundan en alçak boyutuna, en yakınından en uzağına kadar haritalandıracak genel bir psikolojinin —gerçek anlamda bir ruh haritasının— yaratılmasına katkıda bulunmak en başından beri Jung'un tutkusuydu. Bu tutkunun izleri kariyerinin ilk yıllarına kadar sürülebilir. 1913 yılında yeni kurulan *Psychoanalytical Review* adlı derginin editörleri Smith Ely Jelliffe ve William Alanson White'a yazdığı ve derginin ilk sayısında yayınlanan bir mektupta Jung bu yeni psikolojiye dair cesur vizyonunun bir taslağını sunar. "Çeşitli alanlardaki yetkin uzmanların katkılarını dergilerinde bir araya getirme" planlarından dolayı editörleri takdir eder.[3] Psikolojiyle ilgili ve yararlı olduğunu belirttiği alanlar şaşırtıcı bir şekilde filoloji, tarih, arkeoloji, mitoloji, folklor çalışmaları, etnoloji, felsefe, teoloji, pedagoji ve biyolojidir! Jung'a göre eğer bunların hepsi insan ruhunun incelenmesine özel bilgileriyle katkıda bulunursa, "genetik psikolojinin uzak hedefine" ulaşma şansımız olacak ve böylece "tıbbi psikoloji hususunda gözlerimiz açılacaktır —tıpkı insan vücudunun yapısı ve işlevi hususunda karşılaştırmalı anatominin hâlihazırda yaptığı gibi."[4] Jung bu mektubunda ayrıca "karşılaştırmalı zihin anatomisinden"[5] de bahsetmektedir; bu anatomi de birçok araştırma ve çalışma alanından uzmanlıkların bir araya getirilmesiyle sağlanacaktır. Jung'un amacı, ruha dair geniş bir ba-

---

3 Jung, *Letters*, Cilt 1, s. 29.

4 *A.g.e.*, s. 30.

5 *A.g.e.*, s. 29.

kış açısı elde etmek ve onu bir bütün olarak kavramaktı, işte bu kavrayıştan hareketle çeşitli parçalar dinamik etkileşimleri içinde gözlemlenebilecekti.

Jung bilinçdışı malzemenin kaynaklarına —özellikle rüyalar ve fanteziler— daha derinlemesine nüfuz ettikçe (bu malzemeyi ya hastaları sunuyordu ya da kendi üzerinde yaptığı içsel çalışmalarda keşfediyordu), insan zihninin bazı genel yapıları hakkında teori üretmeye yöneldi, bunlar sadece kendisine ya da karşısındaki hastaya değil, herkese ait olan yapılardı. İnsan ruhunun en derin katmanına "kolektif bilinçdışı" ismini vermiş, içeriğini de "arketipler" ve "içgüdüler" olarak adlandırılan evrensel anlamda yaygın kalıpların ve güçlerin bir kombinasyonu olarak düşünmüştür. Ona göre bu seviyedeki insanlarda bireysel ya da kişiye özgü hiçbir şey yoktur. Herkes aynı arketiplere ve içgüdülere sahiptir. Kişiye özgülük için kişiliğin başka bir yerine bakmak gerekir. *Psikolojide Tipler* ve *Analitik Psikoloji Üzerine İki Deneme* adlı eserlerinde savunduğu üzere gerçek bireysellik, bilinç için verilen kişisel bir mücadelenin ürünüdür, bu sürece ise bireyleşme süreci adını vermiştir (bkz. 8. Bölüm). Bireyleşme, bir kişinin uzun bir süre boyunca ruhun paradoksuyla bilinçli bir şekilde meşgul olmasının mahsulüdür. Öte yandan içgüdüler ve arketipler doğanın her birimize armağanıdır. Bunlar herkese eşit olarak verilmiştir ve zengin ya da fakir, siyah ya da beyaz, eski ya da modern olsun herkes bunları paylaşır. Bu evrensellik teması Jung'un insan ruhu anlayışının temel bir özelliğidir. Bunu hayatının son dönemlerinde "Bireyin Kaderindeki Baba" başlıklı çalışmasını gözden geçirirken özlü bir şekilde ifade etmiştir:

> İnsan birçok şeye "sahiptir" ama bunları asla bizzat edinmemiştir, aksine atalarından miras almıştır. İnsan bir *tabula rasa* olarak doğmaz, sadece bilinçsiz doğar. Ancak organize olmuş ve özellikle insani bir şekilde işlemeye hazır sistemleri beraberinde getirir ve bunları milyonlarca yıllık insani gelişime borçludur. Kuşların göç etme ve yuva kurma içgüdülerinin hiçbir zaman bireysel olarak öğrenilmemesi ya

> da edinilmemesi gibi insan da doğarken doğasının temel planını beraberinde getirir; üstelik sadece bireysel doğasının değil, kolektif doğasının da. Bu kalıtsal sistemler ilkel zamanlardan beri var olan insani durumlara karşılık gelir: gençlik ve yaşlılık, doğum ve ölüm, oğullar ve kızlar, babalar ve anneler, çiftleşme vb. Sadece bireysel bilinç bu şeyleri ilk kez deneyimler, bedensel sistem ve bilinçdışı değil. Bunlar için bu şeyler yalnızca uzun zaman önce oluşmuş içgüdülerin alışkanlık hâline gelmiş işleyişidir.[6]

Arketipler (Ruhun Evrenselleri)

Jung'un arketip kavramının kökeni, yazılı çalışmalarında 1909 ile 1912 yılları arasındaki döneme kadar geri götürülebilir; Jung o zamanlar Freud ile iş birliği yapmaya devam ederken mitolojiyi araştırıyor ve *Bilinçdışı Psikolojisi* eserini yazıyordu. Bu çalışmasında Frank Miller'ın fantezilerini incelemiştir —bu fanteziler, Cenevre'den arkadaşı ve meslektaşı Gustav Flournoy'un yayınladığı bir kitapta zaten mevcuttu. Jung, medyum kuzeni Helene Preiswerk üzerinde yaptığı ilk psikiyatrik çalışmadan beri kuluçkada olan yeni bakış açısıyla bu fantezilerin önemini keşfetmek istemiştir. Frank Miller'ın fantezi malzemeleri ile iştigali Jung'a büyük bir fırsat sunacaktır; nitekim bu sayede Freud'un libido teorisinden açıkça uzaklaşmaya ve genel kalıpları tartışmaya başlamıştır, bu genel kalıplar ise daha sonra kolektif bilinçdışı adını alacaktır.

Otobiyografisinde söylediğine göre Jung, 1909 yılında Freud'la birlikte çıktığı Amerika yolculuğu sırasında gördüğü bir rüyadan hareketle bilinçdışının kişisel olmayan katmanlarına dair ilk izlenimini edinmiştir. Rüyasında birçok katmanı olan bir ev (rüya bağlamında "benim evim" olarak adlandırılır) görmüştür: Evin katlarını ana kattan (şimdiki çağ) bodruma (yakın tarihi geçmiş) ve bunun ötesinde birkaç alt mahzene (Yunan ve Roma gibi antik tarihi geçmiş ve son olarak tarih öncesi ve Paleolitik

---

[6] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 4, par. 728.

geçmiş) kadar keşfeder. Bu rüya, yolculuk sırasında sorduğu bir soruya cevap veriyordu: "Freudcu psikoloji hangi öncüller üzerine kurulmuştur? İnsan düşüncesinin hangi kategorisine aittir?"[7] Rüya imgesi, ruhsal yapının nasıl kavranacağı konusunda "benim için yol gösterici bir imge hâline geldi." "Bu, kişisel ruhun altında kolektif bir apriori olduğuna dair ilk ipucumdu."[8]

Flournoy'un çalışmalarını ilk incelediğinde Jung, Miller Hanım ya da onun kişisel yaşam öyküsü hakkında çok az şey biliyordu. Belki de bu teori için bir avantajdır, diye düşündü, çünkü artık düşünceleri kişisel çağrışımlar ve yansıtmalarla kirlenemezdi. Ağaçlara takılmadan ormanı seyredebilirdi. Daha genel psikolojik kalıplar hakkında spekülasyon yapmakta artık özgür olacaktı. Ve spekülasyonları büyük bir zevk ve coşkuyla ortaya koydu. Miller Hanım'ın fantezilerine bakarken, anlatıda yer alan az sayıdaki olgudan yola çıkarak onun gerçekliğini hayal etti: evli olmayan genç bir kadın, Avrupa'da tek başına seyahat ediyor, İtalyan bir denizciye gönlünü kaptırıyor ama erotik ilgisini harekete geçiremiyor, kullanılmayan cinsel libidosunu bastırıyor ve derin bir gerilemeye düşüyor. O dönemde psikolojik dinamikler hakkında bildiklerini —esasında büyük ölçüde Freud ve diğer psikanalistlerden öğrendiği şeyler— kullanmış ve bu anlayışlardan bazılarını genişletme cesaretini de göstermiştir: Libidonun, yani cinselliğin kendisinin ikili bir doğası olduğunu öne sürmüştür. Libido bir yandan cinsel münasebet ve hazda tatmin ararken, diğer yandan bu tür bir münasebeti engeller ve hatta bunun tam tersi olan ölümü arar. Yaşam arzusuna eşit bir ölüm arzusu ileri sürmüştür —ölüm arzusu yaşamın ikinci yarısında kişi ölüme hazırlanırken daha belirgin hâle gelir. İnsan ruhunun doğası, cinsel ya da başka türlü tatmini feda etme eğilimine sahiptir ve herhangi bir cinsel faaliyetle tatmin edilemeyen cinsellik dışı eğilim ve arzuların peşinden gider.

---

[7] Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, s. 161.

[8] *A.g.e.*

Bu genç kadının psikolojik durumu üzerine düşünürken Jung'un izlediği tuhaf bir yoldu bu. Bir yandan, belli ki kadın hayatta erotik bir çıkış yolu arıyordu ve bulamıyordu. Dolayısıyla gerilemelere ve yüceltme girişimlerine maruz kalıyordu: Görüler, şiir yazma, hayal kurma, bunların hepsi Jung'a göre maraz arifesinin kanıtlarını gösteriyordu ve sonunda akıl hastalığına yol açabilirdi. Öte yandan, belki de Miller Hanım'ın cinsel çekingenliği ruhundaki daha derin bir çatışmayı yansıtıyordu: Genel olarak insani ve hatta arketip olarak görülebilecek bir çatışma. İnsan evrimi ve gelişiminin tüm seyri ile ilgili çok daha büyük bir mesele vardı ve Jung şu teoriyi ortaya atıyordu: Cinsel libido, insan evriminin çağları boyunca, önce metaforlar ve benzerlikler aracılığıyla kültür yollarına, sonra da daha derin dönüşümlere iletilmiştir. Bunlar artık yeterince cinsel olarak tanımlanamayacaktır. Miller Hanım'ın libido dalgalanmalarının izini sürerken yepyeni bir kültür teorisine ulaşmıştır. Haliyle pek çok okurun bu kitabı kafa karıştırıcı bulması şaşırtıcı değildir.

Jung insan evrimini araştırırken, Miller Hanım'ın başına gelenler ile yüzlerce, binlerce ve hatta yüz binlerce yıl önce yaşananlar arasında pek çok paralellik kurmuş, kahraman mitinin ana hatlarını çizmiş ve kahramana bilinç yaratma rolünü vermiştir. Kahraman temel bir insan kalıbıdır —erkekler kadar kadınların da özelliğidir— "anneyi" yani pasif bir çocuksu tavrı feda etmeyi gerektirir, hayatın sorumluluklarını üstlenmeyi ve gerçeklerle yetişkin bir şekilde yüzleşmeyi varsayar. Kahraman arketipi, çocuksu fantezi düşüncesini bırakmayı talep eder ve gerçekliğe aktif bir şekilde katılmakta ısrar eder. Eğer insanlar bu zorluğu üstlenememiş olsalardı, çağlar önce mahvolmuş olurlardı. Ancak gerçeklikle tutarlı bir şekilde yüzleşmek için çocukluğun konforuna duyulan arzu ve özlemden muazzam bir fedakârlık yapılması gerekir. Miller Hanım'ın ikilemi buydu: Büyüme ve hayattaki yetişkin rollerini yerine getirme göreviyle karşı karşıyaydı ve bu zorluktan kaçıyordu. Fantezi düşüncesini geride bırakmıyordu ve kendi gerçekliğiyle nispeten alakasız, hastalıklı bir gerçek dışı dünyada

kayboluyordu. "Anne"ye doğru büyük bir gerileme içindeydi ve asıl soru şuydu: Hades'teki Theseus gibi orada sıkışıp kalacak ve bir daha asla geri dönemeyecek miydi? Jung o kadar emin değildi ama psikoza girebileceğini tahmin ediyordu.

Frank Miller'ın bu fantezileri üzerinde çalışırken Jung, onun imgelerini yorumlamak için dünyanın uzak köşelerinden bir dizi ilgili mit, peri masalı ve dinî motifi bir araya getirdi. Bu şaşırtıcı paralellikler karşısında hayrete düşmüştü ve zihni, el yordamıyla bir açıklama arıyordu: Bu kadın neden kendiliğinden Mısır mitolojisinin, Avustralya'nın yerli kabilelerinin ve Amerika'nın yerli halklarınınkine benzeyen imgeler ve temalar üretmişti? Neden bu kadar çarpıcı paralellikler insan zihninde fazla çaba sarf etmeden ortaya çıkar? Bu ne anlama gelir? Bu olguları kendi evin kat(-man)ları rüyasıyla ilişkilendirdi ve böylece bilinçdışının kolektif bir katmanının varlığına dair kanıtlar keşfettiğini fark etmeye başladı. Demek ki bilinçdışında, bilincin bastırmasıyla oraya konmamış malzemeler var ve bunlar başlangıçta da oradalar.

Aynı ruhsal evrenseller arayışının Freud'un da ilgisini çektiğini belirtmek gerekir, ancak oldukça farklı bir şekilde. Freud tüm ruhsal çatışmaları açıklayacak tek bir bilinçdışı arzu —merkezi bir kompleks— arıyordu ve bunu ilkel sürü hikâyesinde bulduğunu düşünüyordu. Jung *Bilinçdışı Psikolojisi* eserini yazarken, Freud *Totem ve Tabu* üzerinde çalışıyordu. Bir elinde klinik malzeme, diğer elinde Frazer'ın *Altın Dal* eseri olan Freud, Jung'unkine benzer bir projenin peşindeydi ve Büyük Keşfi kimin önce yapacağı konusunda yarış sürüyordu. İster Freud'un ister Jung'un versiyonu tercih edilsin, ortak payda şudur: İnsan zihni, tıpkı insan bedeni gibi evrensel yapılara sahiptir ve bunlar yorumlayıcı ve karşılaştırmalı bir yöntemle keşfedilebilir.

O hâlde bir anlamda Freud da Jung gibi bir arketipler teorisi üretmiştir. Onun arkaik kalıntılar kavramı eski kalıpları kabul ediyordu. Freud'un bu malzemeye karşı tutumu Jung'un mitoloji ve onun ruhla ilişkisi üzerine tartışmalarından çok farklı olsa da iki adam yine de benzer düşünce çizgilerini takip ediyor ve benzer bir sonuca ulaşıyordu.

Bilinçdışı

Jung'un bağlantısız tarihsel dönem ve yerlerdeki birey ve grupların imge ve mitleri arasında bulduğu paralellikler onun bir açıklamaya yönelik arayışını yoğunlaştırmıştır. Bir yanda psikotik imgeler, rüya imgeleri ve kişisel fantezi üretimleri, diğer yanda kolektif mitsel ve dinî imgeler ve düşünceler için ortak bir köken noktası var mıydı? Jung, insan düşüncesindeki ve hayalindeki ortaklıkları araştırıyordu. Bu araştırmayı daha ileri götürebilmek için hastalarının bilinçdışı fantezilerini ve düşüncelerini açığa vurmalarını sağlamak zorundaydı.

"Ruhun Doğası Üzerine" adlı makalesinde Jung, hastalarında fantezi faaliyetini nasıl etkinleştirdiğini anlatır: "Rüyaları zengin bir fantezi malzemesi deposuna işaret eden hastaları sık sık gözlemlemiştim. Aynı şekilde, hastaların kendilerinden de şu izlenimi edinmiştim: Fantezilerle doluydular ama iç baskının nerede olduğunu bana söyleyemiyorlardı. Bu nedenle, hastanın bir rüya imgesini ya da çağrışımını ele aldım ve bunu bir çıkış noktası olarak kullandım, fantezisini serbest bırakarak temasını ayrıntılandırma ya da geliştirme görevini ise ona verdim."[9] Freud'un serbest çağrışım tekniği de benzerdi, ancak Jung hayal gücünün daha fazla ve daha özgür dolaşmasına izin verdi. Hastalarını fantezi malzemelerini ayrıntılandırmaya teşvik etti: "Bu, bireysel zevk ve yeteneğe göre dramatik, diyalektik, görsel, akustik veya dans, resim, çizim veya modelleme şeklinde herhangi bir biçimde yapılabilir. Bu tekniğin sonucu olarak çok sayıda karmaşık tasarım ortaya çıktı, zaten bu tasarımların çeşitliliği yıllardır kafamı karıştırıyordu ama sonunda şunu fark ettim: Bu yöntemde, yalnızca hastanın teknik becerisiyle desteklenen ve daha sonra 'bireyleşme süreci' adını verdiğim bilinçdışı bir sürecin kendiliğinden ortaya çıkışına tanık oluyordum."[10] Bilinçdışı içeriklerin görüntülenmesi süreci ise onları bilinçli bir forma sokacaktır.

---

[9] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 8, par. 400.

[10] *A.g.e.*

> İlk başta karşıma çıkan kaotik imge çeşitliliği, çalışmanın seyri içinde iyi tanımlanmış belirli temalara ve biçimsel unsurlara kendini indirgedi; bunlar da çok çeşitli bireylerde aynı veya benzer biçimde tekerrür etti. En belirgin özellikler olarak kaotik çokluk ve düzenden; ikilikten, aydınlık ve karanlığın, üst ve alt, sağ ve solun karşıtlığından; karşıtların bir üçüncüde birleşmesinden; dörtlülükten (kare, haç); dönüşten (daire, küre); ve son olarak merkezleme sürecinden ve genellikle bazı dörtlü sistemleri izleyen eksenli bir düzenlemeden söz ediyorum... Merkezleme süreci, benim deneyimlerime göre tüm gelişimin asla aşılamayacak doruk noktasıdır ve mümkün olan en büyük terapötik etkiyi beraberinde getirmesi nedeniyle bu şekilde nitelenir.[11]

Jung, "bilinçdışı olan biçimlendirici ilkeler"den bahsetmeye devam eder.[12] Psikotiklerin ürettiği fantezi malzemesini dikkate almasının yanı sıra, Jung'un nevrotik hastalarla olan deneyimi, onu bilinçdışında önemli biçimlendirici unsurların var olduğunu düşünmeye teşvik etmiştir. Ego-bilinci bu süreci belirlemediğinden, ortaya çıkan biçimlerin kaynağı başka bir yerde olmalıdır. Bazı biçimler kompleksler vasıtasıyla belirlenebilir, ancak diğerleri daha ilkeldir ve kişiyi aşar ve bireysel yaşam deneyimi ile açıklanamaz.

Jung bu makaleyi 1946 yılında İsviçre'nin Ascona kentinde düzenlenen Eranos Konferansında sunmuştur; Jung esas makalelerinin çoğunu burada sunmuştur ve 1933'teki başlangıcından 1960'a kadar da bu konferanslara katılmıştır. Burada her yıl dünyanın dört bir yanından insanlar toplanıyordu. İlgi alanları özellikle psikoloji ve din, özellikle de Doğu dinleriydi. Doğu düşüncesine ve her türlü okültizme uzun süredir ciddi bir ilgi duyan kurucu Olga Froebe-Kapetyn, çeşitli konuları tartışmak üzere tanınmış uzmanları bir araya getiriyordu. Bu dinleyici kitlesi Jung'u gerçekten teşvik ediyor ve onun en iyi çabalarına ortak oluyordu. Bu insanlar dünya çapında bilim insanları ve akademisyenlerden

---

[11] *A.g.e.*, par. 401.

[12] *A.g.e.*, par. 402.

oluşan bir topluluğun üyeleriydi ve son derece yüksek kalitede makaleler talep ediyorlardı.

"Ruhun Doğası Üzerine" makalesi Jung'un psikolojik teorisinin olgun bir özetidir. Çalışmanın tarihsel bölümleri felsefede ve akademik psikolojide bilinçdışını ele almaktadır. Jung burada kendi bilinçdışı tanımlarının, bilinçle ilişkisine dair anlayışının ve ruh-içi dinamiklerin temelini atar. Bilinçdışı kavramı tüm derinlik psikolojileri için temeldir. Bu, derinlik psikolojilerini diğer psikolojik modellerden ayırır. Jung, bilinçdışının varlığına kanıt olarak ruhun ayrışabilirliğini gösterir. Örneğin, belirli değişmiş bilinç durumlarında kişi eşik-altı bir kendilik ya da özne bulur —Ego olmayan ama niyet ve irade gösteren bir iç figür. Ego bu diğer alt kişilikle diyaloğa girebilir. Böyle bir "Jekyll ve Hyde" fenomeni, bir kişilik içinde iki farklı bilinç merkezinin varlığına işaret eder. Jung'a göre bu durum, insanlar farkında olmasalar bile normal kişiliklerde de mevcuttur.

Ancak bilinçdışı bir ruh varsayıldığında o zaman sınırları nasıl tanımlanacaktır? Hiç tanımlanabilir mi, yoksa az çok sınırsız olarak kabul edilebilecek kadar belirsiz midir? Bir bilim adamı ve düşünür olarak Jung bazı net tanımlar istemiş ve bu makalede bunlardan birkaçını önermiştir. Bunlardan en önemlilerinden biri, ruhun *psikoid* yönü olarak adlandırılan ve bir eşik oluşturan teorik bir kavramdır:

> İnsan kulağının algılayabildiği ses frekansları saniyede 20 ila 20.000 titreşim arasında değişir; gözle görülebilen ışık dalga uzunlukları 7700 ila 3900 angstrom-birim arasında değişir. Bu benzetme şu olasılığı akla getirmektedir: Ruhsal olaylar için hem bir alt hem de bir üst eşik vardır ve bu nedenle, mükemmel bir algılama sistemi olan bilinç, sesin veya ışığın algılanabilir ölçeği ile karşılaştırılabilir —çünkü onlar gibi bir alt ve üst sınıra sahiptir. Belki de bu karşılaştırma genel olarak ruha genişletilebilir; nitekim, ruhsal ölçeğin her iki ucunda da 'psikoid' süreçler olsaydı bu girişim imkânsız olmazdı.[13]

[13] *A.g.e.*, par. 367.

Jung'un bakış açısına göre ruh, dış sınırları giderek psikoid (yani ruh benzeri) bir alanda kaybolan bir ölçek boyunca hareket eder. Jung, "psikoid" sıfatını Bleuler'den ödünç almıştır; Bleuler *das Psychoide* kavramını "bedenin ve merkezî sinir sisteminin amaçsal, anımsatıcı ve yaşamı koruyucu tüm işlevlerinin toplamı" olarak tanımlamıştır, fakat "her daim ruhsal olarak görmeye alışkın olduğumuz kortikal işlevleri hariç"[14] tutmuştur. Bleuler böylece (a) Jung'un terimleriyle ego-bilinci ve bilinçdışını (kişisel ve kolektif) içeren ruhsal işlevler ile (b) bedenin ve merkezî sinir sisteminin yaşamı koruyan ve bazıları yarı-ruhsal gibi görünen diğer işlevleri arasında bir ayrım önermiştir. Beden bizzat hatırlayabilir ve öğrenebilir. Örneğin, bisiklete binmeyi öğrendiğinizde, bu beceriyi bilinçli olarak hatırlamanıza gerek yoktur. Beden bunu nasıl yapacağını hafızasında tutar. Beden aynı zamanda amaçsaldır ve yaşamın korunmasına yöneliktir, ruhun menzili dışında kendi yolunda hayatta kalmak için mücadele eder. Jung temel olarak ruhsal, yarı-ruhsal ve ruhsal-olmayan ile ilgili bu tanımlar dizisi içinde çalışır.

Jung, Bleuler'in psikoid terimini bazı yazılarında kullanır, ancak bazı çekinceleri vardır. Bleuler'i eleştirir, çünkü psikoidi gereksiz yere belirli bedensel organlara bağlamış ve yaşayan her şeyde ruhu bulacak bir tür pan-psişizmi teşvik etmiştir. Jung için psikoid, ruh-benzeri veya yarı-ruhsal olan ancak tam olarak ruhsal olmayan süreçleri tanımlayan bir terimdir. Bu terim ruhsal işlevleri yaşamsal işlevlerden ayırmak için kullanılır. Psikoid süreçler, bir yanda bedensel yaşam enerjisi ve salt bedensel süreçler ile diğer yanda gerçek ruhsal süreçler arasında yer alır.

İçgüdüler

Jung, argümanının bu noktasında insan içgüdüsü konusunu ele alır. İçgüdü fiziksel olana dayanır ve dürtü, düşünce, anı, fantezi

[14] *A.g.e.*, par. 368.

ve duygu olarak ruha girer. Esasında, içgüdü konusunun tamamı insanlarla ilgili bir sorundur. İnsanlar seçme, düşünme ve içgüdüsel dürtülerle hareket etme ya da etmeme yeteneğine sahiptir, diğer hayvanlar bunlara sahip değildir, bu yüzden içgüdülerin insan davranışında ne kadar büyük bir rol oynadığı tartışmalıdır. Fakat Jung şunu kabul etmiştir: İnsanlar için davranışın içgüdüsel yönü, hayvanlar için olduğundan çok daha az belirleyicidir. Bununla birlikte, insanlar ruhsal ihtiyaç ve süreçlerden farklı olarak bir dereceye kadar fizyolojik ihtiyaç ve süreçlerden etkilenirler. Janet'nin terimini kullanan Jung, bunu insan varlığının "partie inférieure", yani alt kısmı olarak adlandırmaktadır. Bu kısım hormonlar tarafından kontrol edilir ve bazılarının "dürtülerden" bahsetmesine yol açan zorlantılı bir karakter gösterir.[15] Hormonlar ne yapacağımızı ya da ne hissedeceğimizi belirlediği ölçüde dürtülere ve içgüdülere tabi oluruz. *Partie inférieure*, yani ruhun bedensel düzeyi, bedensel süreçlerden güçlü bir şekilde etkilenir.

Bu bedensel alt tabakayı fark eden Jung daha sonra şöyle der:

> Bu düşüncelerden anlaşıldığı kadarıyla, ruh, işlevin içgüdüsel biçiminden ve dolayısıyla zorlantıdan kurtulmasıdır —işlevin tek belirleyicisi mahiyetindeki zorlantı, işlevin bir mekanizmaya dönüşmesine neden olur. Ruhsal durum ya da nitelik, işlevin dışsal ve içsel belirleyiciliğini yitirdiği ve daha kapsamlı ve daha özgür uygulanabilir hâle geldiği yerde başlar...[16]

Bilgi bedenden ruha geçerken, psikoid bölgeden geçer ve sonuç olarak biyolojik belirlenimde kayda değer bir yumuşama olur, bu da yerini "daha kapsamlı ve daha özgür bir uygulamaya bırakır... burada kendisini başka kaynaklardan motive olan bir irade/istenç için elverişli kılmaya başlar.[17]" Bir işlevin ruhsal açıdan tesis edilmesi için iradenin/istencin ortaya çıkması belirleyi-

---

[15] *A.g.e.*, par. 376.
[16] *A.g.e.*, par. 377.
[17] *A.g.e.*

cidir. Örneğin açlık ve cinsellik, hormon salınımını içeren beden temelli dürtülerdir. Her ikisi de içgüdüdür. Kişi yemek yemelidir ve beden cinsel boşalım için can atar. Ama burada irade/istenç işin içine girer, çünkü ne yeneceği ya da cinsel dürtülerin nasıl tatmin edileceği konusunda seçimler yapılabilir. İrade/İstenç bir dereceye kadar müdahale edebilir, her ne kadar kişinin nihai davranışını her açıdan kesinlikle kontrol edemese de.

Eğer yelpazenin beden ucunda (*partie inférieure*) ruhun bir sınırı varsa, bilincin *partie supérieure* [üst kısım] tarafında da bir sınır vardır: "Salt içgüdüden gitgide özgürleşen üst kısım [bilinç] nihayetinde bir noktaya ulaşacaktır; burada işlevin içsel enerjisi başlangıçtaki anlamda içgüdü tarafından yönlendirilmekten tamamen vazgeçer ve 'ruhani' denen bir biçim kazanır."[18] İçgüdü belli bir noktada ruh üzerindeki kontrolünü kaybeder, ancak başka faktörler onu kontrol etmek ve yönlendirmek için devreye girer. Jung bu faktörleri "ruhani" kelimesiyle niteler, ancak Almanca "*geistlich*" kelimesinin çevirisi burada bir sorun teşkil etmektedir. Aynı şekilde kullanılabilecek bir başka sıfat da "zihinsel"dir. Bu kontrol edici faktörler zihinseldir —Yunanca *nous* anlamında zihne aittirler— ve artık organ temelli değildirler. Bunlar, iradeyi/istenci harekete geçirme anlamında içgüdüler gibi işleyebilir ve hatta bedenin hormon salgılamasına neden olabilir. Jung, çeşitli veçheler arasındaki analitik ayrımları korurken beden, ruh ve zihinden oluşan tüm sistemi birbirine bağlamak ister.

Ego kısmen içgüdüler, kısmen de zihinsel formlar ve imgeler vasıtasıyla teşvik edilir. Ayrıca ego, çeşitli seçenekleri arasında bir miktar seçim özgürlüğüne sahiptir. Motivasyonları içgüdüye dayansa ya da zihin tarafından yönetilse de bir miktar "emre amade libido"ya sahiptir.[19] Her daim hem biyolog hem de tıbbi psikolog olmuş olan Jung, dürtüler ve içgüdülerle arasına mesafe koymayı reddetmiştir. Ruhu tanımlayan şeyin özü olan irade/istenç bile

---

[18] *A.g.e.*

[19] *A.g.e.*, par. 379.

biyolojik dürtülerce teşvik edilir: "İradenin/İstencin motivasyonu ilk etapta esasen biyolojik olarak kabul edilmelidir."[20] Ancak içgüdüler ruhsal yelpazenin zihinsel ucunda güçlerini kaybederler: "Ruhun ... üst sınırında, işlevin asıl amacından koptuğu yerde, içgüdüler iradenin/istencin hareket ettiricileri olarak etkilerini kaybederler. İşlev, biçiminin değiştirilmesi yoluyla başka belirleyicilerin ya da motivasyonların hizmetine girmeye zorlanır; görünüşe göre bu belirleyiciler ya da motivasyonların içgüdülerle artık daha fazla bir ilgileri yoktur."[21]

> Açıklığa kavuşturmaya çalıştığım muazzam olgu şu: İrade/İstenç ruhsal alanın sınırlarını aşamaz: İçgüdüyü zorlayamaz ve zihin üzerinde de gücü yoktur —tabii zihin kelimesiyle akıldan daha fazlasını anlıyorsak. Zihin ve içgüdü doğaları gereği özerktir ve her ikisi de iradenin/istencin uygulama alanını eşit ölçüde sınırlar.[22]

Psikoid sınır, insan işleyişinde potansiyel anlamda bilinebilir ve hiç bilinemez —potansiyel anlamda kontrol edilebilir ve hiç kontrol edilemez— yönler arasındaki gri alanı tanımlar. Bu keskin bir sınır değil, daha ziyade bir dönüşüm alanıdır. Psikoid eşikler Jung'un "ruhsallaşma" olarak adlandırdığı bir etkiyi gösterir: Ruhsal olmayan bilgi *ruhsallaşır*, bilinmezden bilinmeyene (bilinçdışı ruh) geçer ve sonra bilinene (ego-bilinci) doğru ilerler. Kısacası, insandaki ruhsal aygıt, ruhsal olmayan gerçekliğin bedensel ve zihinsel kutuplarından gelen malzemeyi ruhsallaştırma kapasitesi gösterir.

Ruhsal yaşam somut ve klinik açıdan gözlemlendiğinde görürüz ki içgüdü temelli dürtü verileri zihin temelli form ve imgelerden asla tamamen arınmış değildir. Gerçek mevcudiyet her zaman bir karışımdır. Bunun nedeni içgüdünün "kendi içinde durumunun bir modelini taşımasıdır. Her zaman bir imgeyi yeri-

---

20 *A.g.e.*
21 *A.g.e.*
22 *A.g.e.*

ne getirir ve bu imgenin sabit nitelikleri vardır."[23] İçgüdüler çok hassas çalışır, çünkü imgeler tarafından yönlendirilirler ve kalıplar tarafından şekillendirilirler, ki içgüdünün anlamını da bunlar oluşturur. Jung, makalesinin bu noktasında, temel zihinsel kalıplar olan arketipleri içgüdülerle ilişkilendirir. İçgüdüler arketip imgeler tarafından yönlendirilir. Öte yandan, arketipler de içgüdüler gibi davranabilir:

> Arketipler bilinçli içerikleri düzenleyerek, değiştirerek ve teşvik ederek o içeriklerin şekillenmesine müdahale ettikleri ölçüde içgüdüler gibi hareket ederler. Bu nedenle, şu varsayımı yapmak çok doğaldır: Bu faktörler [arketipler] içgüdülerle bağlantılıdır. Ayrıca bu kolektif biçim ilkelerinin görünüşte temsil ettiği tipik durumsal kalıpların, sonuçta içgüdüsel kalıplarla, yani davranış kalıplarıyla özdeş olup olmadığını sorgulamak da çok doğaldır.[24]

Arketip kalıplar ve içgüdüsel dürtüler birbirleriyle o kadar yakından bağlantılıdır ki birinin diğerine indirgenmesi, birinin ya da diğerinin önceliğe sahip olduğunun iddia edilmesi cazip gelebilir. Aslında Freudcu bir ihtimal belirmiştir, ancak Jung bunu biyolojik indirgemecilik addettiği için reddetmiştir. Freud'a göre arketipler (her ne kadar bu terimi kullanmamış olsa da) iki temel içgüdünün, Eros ve Thanatos'un imgesel temsillerinden ibarettir. Bu ihtimal, arketipleri içgüdünün imgeleri ve onlardan türemiş olarak vazeder. Jung bu iddianın muazzam olduğunu kabul eder: "İtiraf etmeliyim ki bugüne kadar bu olasılığı nihai olarak çürütecek herhangi bir argümana sahip olmadım."[25] Jung, arketipler ile içgüdülerin özdeş olmadığını kesin surette kanıtlayamadığı için biyolojik indirgemecilik bir olasılık olarak hep var olmuştur. Ancak, şunu da biliyordu:

---

[23] *A.g.e.*, par. 398.
[24] *A.g.e.*, par. 404.
[25] *A.g.e.*

> Arketipler tezahür ettiklerinde belirgin bir şekilde esrarlı bir karaktere sahiptirler; 'büyülü' çok güçlü bir kelime olabilir, ancak 'ruhani' olarak tanımlanabilirler. Sonuç olarak bu fenomen din psikolojisi için son derece önemlidir. Etkileri konusunda son derece belirsizdir. İyileştirici ya da yıkıcı olabilir ama asla kayıtsız değildir, tabii ki belli bir netlik derecesine ulaşmış olması şartıyla. Bu yönüyle her şeyden önce 'ruhani' sıfatını hak eder. Arketipin rüyalarda veya fantezi ürünlerinde bir ruh şeklinde görünmesi, hatta bir hayalet gibi davranması seyrek rastlanan bir durum değildir. Esrarlı niteliğe sahip olduğu için mistik bir havası vardır ve duygular üzerinde buna karşılık gelen bir etki yaratır. Felsefi ve dinî inançları harekete geçirir, hem de kendilerini bu tür zayıflıkların fersah fersah ötesinde gören insanlarda. Çoğu zaman hedefine doğru emsalsiz bir tutku ve acımasız bir mantıkla ilerler ve kişiyi büyüsü altına alır, en umutsuz direnişine rağmen kişi ondan kurtulamaz ve sonunda artık kurtulmak bile istemez, çünkü deneyim beraberinde daha önce düşünülemeyen bir derinlik ve anlam doluluğu getirir.[26]

Arketip imgeler ve bunlardan türetilen fikirler, bilinci etkileme konusunda olağanüstü bir güce sahiptir —en az tanımlanabilir içgüdüler kadar güçlüdürler. Bu da Jung'u şu konuda ikna etmiştir: Arketipler içgüdülerle sınırlı değildir; ruh bedene ya da zihin beyne indirgenemez.

Ego arketip bir imgeyle karşılaştığında, onun tarafından ele geçirilebilir, bunalabilir ve deneyim çok zengin ve anlamlı hissettirdiği için direnme isteğinden bile vazgeçebilir. Arketip imgeler ve enerjilerle özdeşleşme Jung'un şişme ve hatta nihayetinde psikoz tanımını oluşturur. Örneğin karizmatik bir lider, insanları güçlü sözlerle ikna eder ve eyleme yönelik fikirleri harekete geçirir ve bu fikirler birdenbire büyülenmiş takipçiler ve gerçek inananlar için hayattaki en önemli şey hâline gelir. Bayrak ya da haç gibi imgeler ve milliyetçilik, vatanseverlik ve kişinin dinine ya da ülkesine sadakati gibi fikirler uğruna bir hayat feda edilebilir. Haçlı Seferleri ve sayısız diğer mantık dışı ya da pratik olmayan çaba icra edilir; çünkü katılımcılar şöyle der: "Bu benim hayatımı anlamlı kılıyor!

---

[26] *A.g.e.*, par. 405.

Bu şimdiye kadar yaptığım en önemli şey." İmgeler ve fikirler egoyu güçlü bir şekilde teşvik ederek değerler ve anlamlar üretir. Fikirler sıklıkla içgüdüleri geçersiz kılar ve onlara hükmeder.

İçgüdülerin ruh üzerindeki etkisinin aksine —kişi bu durumda fiziksel bir ihtiyaç ya da zorunluluk ile yönlendirildiğini hisseder— arketiplerin etkisi büyük fikirlere ve görülere kapılmaya yol açar. Her ikisi de egoyu dinamik bakımdan benzer bir şekilde etkiler; egonun ele geçirilmesi, tasallut altına alınması ve yönlendirilmesi söz konusudur.

"İçgüdüyle olan yakınlığına rağmen ya da belki de bu yakınlık nedeniyle, arketip ruhun esas unsurunu temsil eder, ancak bu insan aklıyla özdeşleştirilmemesi gereken bir ruhtur, çünkü o, aklın rehber ruhudur."[27] Ruh ve akıl arasındaki ayrım kolayca karıştırılabilir, bu nedenle Jung düşünme işlevinden değil, egoyu ve onun çeşitli işlevlerini yönlendiren yol gösterici ruhtan (*spiritus rector*) bahsettiğini açıkça belirtmek için çaba sarf etmiştir. Bir arketipe kapılan kişinin düşünme işlevi, arketip fikri akılcılaştırmak ve onu gerçekleştirmeye doğru götürmek için kullanılabilir. Hatta kişi bir teolog bile olabilir! Arketip fikirlere kapıldıklarında teologlar arketip temelli görülerini ve fikirlerini kültürel bir bağlama entegre etmeye yardımcı olacak ayrıntılı gerekçeler üreteceklerdir. Ancak onları kavrayan ve çabalarını teşvik eden şey düşünme işlevi değildir; daha ziyade düşünme işlevini yönlendiren şey arketip hâlde *nous*'ta kök salmış olan görü unsurudur. Jung "tüm mitolojilerin, tüm dinlerin ve tüm -izmlerin temel içeriğinin arketip olduğunu" açıkça söyler.[28]

Arketipler ve İçgüdüler Arasındaki İlişki

İçgüdüler ve arketipler "mütekabiliyet hâlinde"[29] birbirine ait olsalar da Jung açıkça arketiplerin içgüdülere ya da içgüdülerin ar-

---

[27] *A.g.e.*, par. 406.
[28] *A.g.e.*
[29] *A.g.e.*

ketiplere indirgenebileceğini söylemek istememektedir. Bunlar, mütekabiliyet hâlinde birbirleriyle yakından ilişkilidir ve "tüm ruhsal enerjinin altında yatan karşıtlığın kendi zihnimizdeki yansımaları olarak yan yana var olurlar."[30] Ruh, saf beden ile aşkın idrak, madde ile zihin arasındaki boşlukta bulunur ve "ruhsal süreçler zihin ile içgüdü arasında akan enerji dengeleri gibi görünür."[31] Ruh, arada kalmış bir fenomendir ve süreçleri "bir ölçek gibi davranır, bilinç bu ölçek boyunca 'kayar'. Bir anda kendini içgüdünün civarında bulur ve onun etkisi altına girer; başka bir anda, diğer uca doğru kayar, burada zihin kendisine en çok karşı çıkan içgüdüsel süreçlere baskın çıkar ve hatta onları sindirir."[32] *Partie inférieure* ile *partie supérieure* arasında, ruhun içgüdüsel kutbu ile zihinsel, arketip kutbu arasında bir tür ebedi mekik vardır. Bilinç bir yandan "katıksız içgüdüselliğin ilkelliği ve bilinçdışılığı içinde yutulmaya karşı düzenli bir panik içinde"[33] mücadele ederken, diğer yandan da ruhsal güçler (yani psikoz) tarafından tamamen ele geçirilmeye direnir. Ancak eşgüdümlü hâle geldiğinde, arketip içgüdüye biçim ve anlam sağlar ve içgüdü de arketip imgelere ham fiziksel enerji sağlar, böylece "ruhani hedefi" gerçekleştirmelerine yardımcı olur, "insanın tüm doğası bu ruhani hedef uğruna çabalar; bu hedef, tüm nehirlerin döküldüğü deniz, kahramanın ejderhayla mücadelesinden elde ettiği ödüldür."[34]

Jung ruhu bir spektrum olarak haritalandırır; arketip morötesi ucunda, içgüdü ise kızılötesi ucundadır. "Arketip içgüdüsel gücün biçimlendirici bir ilkesi olduğundan, mavisine kırmızı bulaşmıştır; menekşe rengi gibi görünür."[35] Pratikte ve gerçek deneyimde, içgüdüler ve arketipler her zaman karışık hâlde bulunur ve asla saf hâlde bulunmazlar. Ruhsal spektrumun arketip ve içgüdü

---

30 *A.g.e.*

31 *A.g.e.*, par. 407.

32 *A.g.e.*, par. 408.

33 *A.g.e.*, par. 415.

34 *A.g.e.*

35 *A.g.e.*, par. 416.

uçları bilinçdışında bir araya gelir ve burada birbirleriyle mücadele eder, karışır ve enerji ve motivasyon birimleri oluşturmak için birleşir ve daha sonra bilinçte dürtüler, çabalar, fikirler ve imgeler olarak ortaya çıkarlar. Ruhta deneyimlediğimiz şeyler önce ruhsallaştırılmış, sonra da bilinçdışında paketlenmiştir.

Ruhun içinden geçen ve her bir ucunda içgüdü ile zihni birbirine bağlayan bir hat hayal edin. Bu hattın bir ucu arketipe, diğer ucu ise içgüdüye bağlıdır. Hat, bilgi ve verileri psikoid âlemden kolektif âleme ve oradan da kişisel bilinçdışına geçirir. Bu içerikler oradan bilince doğru yol alır. İçgüdüsel algılar ve arketip temsiller gerçek ruhsal deneyimin verileridir, bizatihi içgüdüler ve arketipler değildir. Spektrumun iki ucu da doğrudan deneyimlenemez, çünkü ikisi de ruhsal değildir. Uçlarda ruh maddeye ve zihne dönüşür. Ayrıca arketip imgeler olarak deneyimlenen şeyler "çok çeşitli yapılardır ve hepsi de esasen 'temsil edilemez' bir temel forma işaret etmektedir."[36] Tüm arketip bilgi kalıpları tek bir kaynaktan, insan kavrayışının ötesinde bir varlıktan gelir ve Jung buna *kendilik* der. Bu temel form "belirli biçimsel unsurlar ve belirli temel anlamlarla nitelenir, ancak bunlar sadece takriben kavranabilir."[37] Bu Jung'un Tanrı terimidir. (Kendilik 7. Bölümde ayrıntısıyla ele alınacaktır.) Kendilik ve ego-bilincini birbirine bağlayan arketip imgeler Jung'un *anima* ve *animus*, yani ruh âlemi (6. Bölümde ele alınmıştır) olarak adlandırdığı bir orta âlem oluşturur. Jung'a göre çok tanrılı dinler anima ve animus âleminden kaynaklanır ve bu âlemi temsil ederken, tek tanrılı dinler kendilerini kendilik arketipine dayandırır ve bu arketipe işaret ederler.

Jung'un haritasında ruh, saf madde ile saf zihin arasında, insan bedeni ile aşkın zihin arasında, içgüdü ile arketip arasında yer alan bir bölgedir. Ruhu bir spektrumun iki ucu arasında gerilmiş olarak gösterir; nitekim, her iki ucunda da ruha bilgi girişine izin

---

[36] *A.g.e.*

[37] *A.g.e.*

veren açıklıklar vardır. Ruhun uçlarında psikoid bölgeler bulunur; bunlar psikosomatik semptomlar ve parapsikolojik olaylar gibi yarı-ruhsal etkiler üretirler. Bilgi psikoid bölgeden geçerken ruhsallaşır ve ruha dönüşür. Ruhta madde ve zihin buluşur. Önce bu bilgi paketleri kolektif bilinçdışına geçer; orada, hâlihazırda bilinçdışında bulunan diğer içerikler bir şekilde onlara bulaşır ve sonunda sezgiler, görüler, rüyalar, içgüdüsel dürtülerin algıları, imgeler, heyecanlar ve fikirler şeklinde bilince girebilirler. Ego, ortaya çıkan bilinçdışı içeriklerle başa çıkmalıdır; içeriklerin değerleri hakkında yargılarda bulunarak ve bazen de bunlara göre hareket edip etmemeye karar vererek bunu yapar. İçsel alandan gelen bu istilalarla doğru dürüst başa çıkmak için seçim yükü ego-bilincine yüklenir.

5

AYAN VE NİHAN: ÖTEKİLERLE İLİŞKİDE AÇIK VE GİZLİ OLAN
(PERSONA VE GÖLGE)

Jung'un daha sonra teorik önermelere dönüşen erken dönem gözlemlerinden biri, ruhun birçok bilinç bölümünden ve merkezinden oluştuğuydu. Bu iç evrende sadece bir gezegen değil, bütün bir güneş sistemi ve daha fazlası vardır. İnsanların *bir* kişiliğe sahip olduğundan söz edilebilir, ancak aslında bu kişilik bir dizi alt kişilikten oluşur.

Jung bunları detaylandırmıştır. Ego kompleksi vardır; bir de çok sayıda daha küçük kişisel kompleksler vardır, bunlardan anne kompleksi ve baba kompleksi en önemli ve en güçlü olanlarıdır; ve son olarak birçok arketip imge ve kümelenme bulunur. Bir anlamda, potansiyel olarak birbirinden farklı birçok tutum ve yö-

nelimden oluşuruz ve bunlar kolaylıkla birbirleriyle zıt düşebilir ve nevrotik kişilik tarzlarına yol açan çatışmalar yaratabilir. Bu bölümde, bu farklı alt kişiliklerden bir çiftini, *gölge* ve *persona*yı açıklayacağım. Bunlar birbirini tamamlayan yapılardır ve her gelişmiş insan ruhunda mevcuttur. Her ikisi de isimlerini duyusal deneyimdeki somut nesnelerden alır. Gölge, biz ışığa doğru yürürken arkamızdan süzülen kendi imgemizdir. Bunun karşıtı olan persona ise adını Romalıların aktör maskesi için kullandıkları terimden alır. Çevremizdeki toplumsal dünyayı karşılamak için taktığımız yüzümüzdür.

Yaşamın başlangıcında kişilik basit, farklılaşmamış bir birimdir. Biçimlenmemiştir ve gerçek olmaktan ziyade potansiyeldir ve bir bütündür. Gelişim gerçekleştikçe, bu bütünlük farklılaşır ve parçalara ayrılır. Ego-bilinci ortaya çıkar ve büyüdükçe kendiliğin büyük bir kısmını artık "bilinçdışı" olan şeyde bırakır. Bilinçdışı da imgeler, içselleştirmeler ve travmatik deneyimler etrafında maddi kümeler hâlinde yapılanarak alt kişilikleri ve kompleksleri oluşturur. Kompleksler (2. Bölümde anlattığım gibi) özerktir ve kendi bilinçlerini sergilerler. Ayrıca belirli miktarda ruhsal enerjiyi bağlarlar ve kendilerine ait bir iradeleri vardır.

Egonun Gölgesi

Egonun kontrol edemediği bilinçdışı ruhsal faktörlerden biri de gölgedir. Aslında ego genellikle bir gölge oluşturduğunun bile farkında değildir. Jung, imgesel düzeyde kavranması nispeten kolay ancak pratik ve teorik düzeylerde başa çıkılması daha zor olan psikolojik bir gerçekliği ifade etmek için gölge terimini kullanmıştır. Çoğu insanın sergilediği bariz bilinçsizliği vurgulamak ister. Bununla birlikte, gölgeden bir şey olarak bahsetmek yerine, "gölgede" (yani, kişinin arkasında, karanlıkta, saklı) veya "gölgeli" olan psikolojik özellikleri veya nitelikleri düşünmek daha iyi olacaktır. Kişiliğin bazı bölümleri gölgede kalır, bunlar bütünleşmiş olsalardı normalde egoya ait olacaklardı, ancak bilişsel veya

duygusal uyumsuzluk nedeniyle bastırılmışlardır. Gölgenin belirli içeriği egonun tutumlarına ve savunma derecesine bağlı olarak değişebilir. Genelde gölge ahlaksız ya da en azından itibarsız bir nitelik taşır ve kişinin doğasının toplumdaki geleneklere ve ahlaki kurallara aykırı özelliklerini içerir. Gölge, egonun niyet etme, isteme ve savunma faaliyetlerinin bilinçdışı tarafıdır. Tabiri caizse egonun arka yüzüdür.

Her egonun bir gölgesi vardır. Bu kaçınılmazdır. Dünyaya uyum sağlarken ve onunla başa çıkarken ego, farkında olmadan, normalde ahlaki bir çatışmaya düşmeden gerçekleştiremeyeceği çirkin faaliyetleri yürütmek için gölgeyi kullanır. Bu koruyucu ve kendine hizmet eden faaliyetler karanlıkta yürütülür; egonun bundan haberi bile olmaz. Gölge, tıpkı bir ülkenin gizli casusluk sistemi gibi çalışır; devlet başkanının bilgisi dâhilinde değildir, dolayısıyla başkanın suçluluğu inkâr etmesine imkân verir. İç gözlem egonun bu gölgeli faaliyetlerini bir dereceye kadar bilince çıkarabilse de egonun gölge farkındalığına karşı kendi savunması genellikle o kadar etkilidir ki çok az şey bu savunmayı aşabilir. Yakın arkadaşlardan veya uzun süreli bir eşten dürüst izlenimlerini ortaya koymalarını istemek, egonun gölge faaliyetleri hakkında bilgi toplama yöntemi olarak genellikle iç gözlemden daha faydalıdır.

Egonun isteği, seçimi ve niyeti yeterince derinden takip edilirse, kişi karanlık ve soğuk diyarlara gelir; burada egonun kendi gölgesinde son derece bencil, kasıtlı, duygusuz ve kontrolcü olma kapasitesine sahip olduğu ortaya çıkar. Burada kişi tamamen egoisttir ve ne pahasına olursa olsun kişisel güç ve haz arzularını yerine getirmeye niyetlidir. Egonun içindeki bu karanlık kalp, mit ve hikâyelerde canlandırıldığı şekliyle insan kötülüğünün[1] tam tanımıdır. Shakespeare'in *Othello* eserindeki Iago figürü klasik

[1] Jung'un kötülük konusundaki görüşlerinin daha kapsamlı bir tartışması için Murray Stein tarafından derlenen ve kapsamlı bir giriş yazısı içeren *Jung on Evil* adlı esere bakınız.

bir örnektir. Gölgesinde tüm bilindik büyük günahları barındırır. Jung, Freud'un *id* kavramını gölge ile özdeşleştirmiştir.

Gölge özellikler bir dereceye kadar bilinçli hâle gelir ve bütünleşirse, kişi ortalama bir bireyden çok farklı olur. Çoğu insan kendini merkeze aldığını ve bencil olduğunu bilmez ve bencil olmayan, iştahlarını ve zevklerini kontrol eden biri gibi görünmek ister. İnsanlar bu tür özelliklerini başkalarından ve kendilerinden saklamayı tercih ederler; kendilerini ihtiyatlı, düşünceli, empatik, anlayışlı ve güler yüzlü gösteren bir yüzün arkasına gizlenirler. Bu toplumsal normun istisnaları "negatif kimlik" oluşturmuş olanlardır: Açgözlülükleri ve saldırganlıklarıyla gurur duyan ve bu özelliklerini toplum içinde sergileyen yüz karaları, gizli gölge taraflarında hassas ve duygusaldırlar. Diğer istisnalar ise kaybedecek hiçbir şeyi olmayanlar, düpedüz suçlular ve sosyopatlardır. Örneğin Hitler ya da Stalin gibi bazı kötü şöhretli kişiler o kadar çok güç kazanırlar ki şeytani tutkularına hayal edebilecekleri en üst seviyeye kadar boyun eğebilirler. Bununla birlikte, çoğu insan kendini terbiyeli olarak görür ve toplumsal çevrelerinde edep kurallarına uygun davranır ve gölge unsurları yalnızca kazara, rüyalarında veya aşırı uçlara itildiklerinde ortaya çıkarır. Onlar için egonun gölge tarafı hâlâ işlemektedir, ancak farkında olmadan çevreyi ve ruhu manipüle ederek belirli niyetlerin ve ihtiyaçların toplumsal olarak kabul edilebilir bir şekilde tatmin edilmesini sağlar. Bununla birlikte, egonun gölgede istediği şeyin kendi başına kötü olması gerekmez ve çoğu zaman gölge, bir kez yüzleştiğimizde, hayal edildiği kadar kötü değildir.

Gölge ego nezdinde doğrudan deneyimlenmez. Bilinçdışı olduğu için başkalarına yansıtılır. Örneğin, gerçekten egoist bir kişi yüzünden son derece rahatsız hissettiğimizde, bu tepki genellikle bilinçdışı bir gölge unsurunun yansıtıldığına dair bir işarettir. Doğal olarak diğer kişi gölge yansıtması için bir "kanca" sunmak zorundadır ve bu nedenle bu tür güçlü duygusal tepkilerde her zaman algı ve yansıtma arasında bir karışım vardır. Psikolojik olarak naif ya da savunmacı bir direnç gösteren kişi algıya

odaklanacak ve bunu savunacak, yansıtma kısmını ise görmezden gelecektir. Elbette bu savunmacı strateji, gölge özelliklerin farkındalığını kazanmak ve bunları olası bir şekilde bütünleştirmek için deneyimi kullanma olasılığını ortadan kaldırır. Bunun yerine, savunmacı ego kendini haklı hissetmekte ısrar eder ve kendini masum kurban ya da basit gözlemci rolüne sokar. Diğer kişi şeytani bir canavarken, ego kendini masum bir kuzu gibi hisseder. Bu tür dinamiklerden günah keçileri yaratılır.

Gölgenin Oluşumu

Bu iç yapıyı, yani gölgeyi oluşturan belirli içerik ve nitelikler ego gelişim süreci tarafından seçilir. Ego-bilincinin reddettiği şey gölge hâline gelir; olumlu olarak kabul ettiği, özdeşleştiği ve içine aldığı şey ise kendisinin ve personanın bir parçası hâline gelir. Bilinçli ego ve persona ile uyumsuz olan özellikler ve niteliklerle gölgenin karakteri ortaya çıkar. Gölge ve persona, her ikisi de bana-yabancı "kişilerdir" [*persons*], kendimiz olduğunu bildiğimiz bilinçli kişilikle birlikte ruhumuzda yaşarlar. Jung'un *persona* olarak adlandırdığı resmî ve "kamusal kişi" vardır ve bu az çok ego-bilinciyle özdeşleştirilir ve bireyin psiko-sosyal kimliğini oluşturur. Yine bu da gölge gibi bana yabancıdır, ancak ego bunun karşısında daha rahat hisseder, çünkü toplumsal normlar ve âdetlerle uyumludur. Gölge kişilik gözlerden uzakta saklanır ve yalnızca özel durumlarda ortaya çıkar. Dünya bu kişiden az çok habersizdir. Kişilik çok daha belirgindir. Toplumsal dünyaya uyum sağlamak için her gün resmî bir rol icra eder. Gölge ve persona (bir erkek için) iki erkek kardeş ya da (bir kadın için) iki kız kardeş gibidir; biri toplum içindeyken diğeri gizli ve münzevidir. Zıtlıklar içinde bir üretimdir. Biri sarışınsa diğeri esmerdir; biri akılcıysa diğeri duygusaldır. Narkissos ve Goldmund, Jekyll ve Hyde, Habil ve Kabil, Havva ve Lilith, Afrodit ve Hera —bu figürler böyle çiftlerdir. Biri diğerini tamamlar ya da daha sıklık-

la karşıtlık oluşturur. Persona ve gölge genellikle birbirinin aşağı yukarı tam zıddıdır ama yine de ikizler kadar yakındırlar.

Kültürleşme, eğitim ve fiziksel ve toplumsal çevremize uyum sağlama sonucunda dönüştüğümüz kişidir persona. Daha önce de belirttiğim gibi Jung, bu terimi Roma sahnesinden ödünç almıştır; o sahnede *persona*, oyuncunun maskesine atıfta bulunur. Oyuncu bir maske takarak drama içinde belirli bir rol ve kimlik üstlenir ve sesi maskenin yüzüne oyulmuş ağızlıktan dışarı yansıtılırdı. Psikolojik olarak ele alındığında, persona işlevsel bir komplekstir; görevi de bireyin bilinçli düşünce ve duygularını hem gizlemek hem de başkalarına göstermektir. Bir kompleks olarak persona önemli ölçüde özerkliğe sahiptir ve egonun tam kontrolü altında değildir. Rolüne girdikten sonra oyuncu repliklerini gelişigüzel ve çoğu zaman fazla bilinçli olmadan söyler. Yağmurlu bir sabah birisi "Nasılsın?" diye sorar ve siz de bir an bile tereddüt etmeden, göz kırpar gibi "İyiyim, ya sen?" dersiniz. Persona, gündelik toplumsal etkileşimi daha kolay hâle getirir ve normalde beceriksizliğe veya toplumsal sıkıntıya neden olabilecek pürüzlü noktaları yumuşatır.

Tamamlayıcı bir işlevsel kompleks olan gölge, bir tür karşı personadır. Gölge, personanın izin vermeyeceği şeyi isteyen bir alt kişilik olarak düşünülebilir. Goethe'nin *Faust* eserindeki Mephistopheles, gölge figürünün klasik bir örneğidir. Faust her şeyi görmüş, tüm önemli kitapları okumuş ve bilmek istediği her şeyi öğrenmiş bıkkın bir entelektüeldir ve artık yakıtı ve yaşama azmi tükenmiştir. Depresyondadır ve intiharı düşünmektedir, sonra küçük bir kaniş aniden yolunun üzerinden geçip Mephistopheles'e dönüşür. Mephistofeles, Faust'u çalışma odasını terk etmeye ve kendisiyle birlikte dünyayı gezmeye çıkmaya, diğer tarafını, duygusallığını deneyimlemeye ikna eder. Faust'u alt işlevleriyle, duyum ve hisleriyle ve şimdiye kadar yaşanmamış cinsel hayatının heyecan ve coşkusuyla tanıştırır. Bu, profesör ve entelektüel personasının izin vermediği bir yaşam yönüdür. Mephistopheles'in rehberliğinde Faust, Jung'un *enantiodromia* adını verdiği

bir süreçten geçer, yani kişiliği karşıt karakter tipine dönüşür. Gölgeyi kucaklar ve gerçekten de bir süre için onun enerjileri ve nitelikleriyle özdeşleşir.

Persona ve onun varsayılan değerleri ve nitelikleriyle özdeşleşmiş bir ego için gölge, çürümüşlük ve kötülük kokar. Mephistopheles gerçekten de kötülüğü —saf, kasıtlı, inatçı yıkıcılığı— temsil eder. Ancak gölge ile karşılaşmanın Faust üzerinde dönüştürücü bir etkisi de vardır. Yeni bir enerji bulur, can sıkıntısı ortadan kalkar ve sonunda ona daha eksiksiz bir yaşam deneyimi sağlayacak maceralara atılır. Gölgeyi bütünleştirme sorunu en çetrefilli türden ahlaki ve psikolojik bir sorundur. Eğer bir kişi gölgeden tamamen kaçınırsa, yaşam düzgündür ama korkunç derecede eksiktir. Buna karşın kişi gölge deneyimine açılarak ahlaksızlıkla lekelenir ama daha büyük bir bütünlük derecesine ulaşır. Gerçekten de şeytanla pazarlığa oturmadır bu; Faust'un ikilemidir ve insan varoluşunun temel bir sorunudur. Faust'un durumunda, ruhu sonunda kurtulur ama sadece Tanrı'nın lütfuyla.

Persona

Jung yazılarında gölge hakkında çok fazla ayrıntıya girmez, ancak persona hakkında ilginç ve ayrıntılı bir açıklama yapar. Buradan da gölge ve onun kişilik içindeki kümelenmesi hakkında bazı bilgiler çıkarabiliriz. Şimdi Jung'un persona, onun ruhtaki konumu ve oluşumu hakkında yazdıklarına biraz daha yakından bakacağız.

Bu terimi 1921'de yayımlanan *Psikolojide Tipler* adlı büyük eserinde tanımlar. Bu cilt "Tanımlar" başlıklı uzun bir bölümle sona ermektedir; Jung bu bölümde psikanalizden uyarladığı ve genel olarak psikolojiden aldığı terminolojinin yanı sıra kendi analitik psikolojisi için yarattığı terimler konusunda da olabildiğince açık olmaya çalışmaktadır. Psikoloji ve psikanaliz söz konusu olduğunda, *persona* teriminin Jung'un kendine has bir üretim olduğunu söyleyebiliriz. Bu bölümdeki en uzun kısımlardan biri olan

48. kısım *ruh* terimine ayrılmıştır ve persona burada tartışılmaktadır. Jung burada birbirini tamamlayan iki yapı, persona ve anima üzerine düşünür. Animayı bir sonraki bölümde tartışacağım.

Günümüzde persona terimi psikolojinin ve çağdaş kültürün söz dağarcığına bir şekilde kabul edilmiştir. Popüler dilde, gazetelerde ve edebiyat teorisinde sıkça kullanılmaktadır. Gerçek kişi [*person*] değil, sunulan kişi [*person*] anlamına gelmektedir. Persona, belirli bir amaç için benimsenmiş psikolojik ve toplumsal bir yapıdır. Jung, psikolojik teorisi için bu terimi seçmiştir, çünkü bu terim toplumda rol oynamakla ilgilidir. Jung, insanların nasıl belirli rolleri oynamaya başladıkları, geleneksel kolektif bir tutum benimsedikleri ve kendi benzersizliklerini varsaymak ve yaşamak yerine nasıl toplumsal ve kültürel kalıpları temsil ettikleri ile ilgilenmiştir. Kuşkusuz bu iyi bilinen bir insan özelliğidir: Bir tür taklitçiliktir. Jung buna bir isim vermiş ve kendi ruh teorisinde işlemiştir.

Jung, persona tanımına şu noktayı vurgulayarak başlar: Birçok psikiyatrik ve psikolojik çalışma göstermiştir ki insan kişiliği basit değil, komplekstir, belirli koşullar altında bölündüğü ve parçalandığı gösterilebilir ve normal insan ruhu içinde birçok alt kişilik vardır. Ancak, "normal bir bireyde böyle bir kişilik çoğulluğunun asla görülemeyeceği hemen anlaşılır."[2] Başka bir deyişle, hepimiz klinik anlamda "çoklu kişilikler" olmasak da herkes "karakter bölünmesinin izlerini" gösterir.[3] Normal birey, patolojide bulunanların daha az abartılı bir versiyonudur. "Bir ortamdan diğerine geçişin kişilikte çarpıcı bir değişikliğe yol açtığını görmek için bir insanı farklı koşullar altında yakından gözlemlemek yeterlidir... 'dışarıda melek, evde şeytan olur.'"[4] Böyle bir kişi toplum içinde güler yüzlü, sırt sıvazlayan, sevecen, dışa dönük, rahat, mutlu, şakacıdır; evde ise asık suratlı ve huysuzdur, çocuklarıyla konuşmaz, somurtup gazetenin arkasına saklanır ve sözlü ya

---

2 Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 6, par. 799.

3 *A.g.e.*

4 *A.g.e.*

da başka şekillerde taciz edici olabilir. Karakter duruma tabidir. Jekyll ve Hyde'ın hikâyesi bunun aşırı bir biçimini temsil eder. Aynı temayı işleyen bir başka roman da *Dorian Gray'in Portresi*'dir; burada ana karakter tavan arasında kendi resmini saklar. Yaşlandıkça portre yaşlanır, gerçek doğası ve karakteri ortaya çıkar; yine de kırışıksız, genç, nazik ve neşeli bir şekilde insan içine çıkmaya devam eder.

Jung, insanların çevrelerine, yani toplumsal ortamlara karşı duyarlılığı gibi büyüleyici bir konuyu tartışmaya devam eder. İnsanlar genellikle diğer insanların beklentilerine karşı duyarlıdır. Jung, aile, okul ve işyeri gibi belirli ortamlarda kişinin belirli tutumlar takınması gerektiğine işaret eder. Jung "tutum" terimiyle "bilinçte temsil edilsin ya da edilmesin, belirli bir şeye apriori bir yönelimi" kastetmektedir.[5] Bir tutum gizli ve bilinçdışı olabilir, ancak kişiyi bir duruma ya da ortama yönlendirmek için sürekli faaliyet gösterir. Dahası, bir tutum "şu ya da bu belirli yöndeki eylemi belirleyecek... ruhsal faktörlerin ya da içeriklerin bir bileşimidir."[6] Dolayısıyla bir tutum karakterin bir özelliğidir. Tutum ne kadar uzun süre devam ederse ve bir ortamın taleplerini karşılamak için ne kadar sık çağrılırsa, o kadar alışkanlık hâline gelir. Davranışçılığın ifade ettiği üzere, bir davranış veya tutum çevre tarafından ne kadar sık pekiştirilirse, o kadar güçlü ve yerleşik hâle gelir. İnsanlar belirli ortamlara karşı belirli tutumlar geliştirmek ve böylece belirli şekillerde tepki vermek üzere eğitilebilirler —sinyallere veya işaretlere eğitildikleri üzere tepki vermeleri gibi. Bir tutum tam olarak geliştirildikten sonra davranışı harekete geçirmek için gereken tek şey uygun işaret veya tetikleyicidir. Jung bunu 1920 yılında, davranışçılığın Kuzey Amerika'da zemin kazanmaya başladığı dönemde gözlemlemiştir —davranışçılığın, ilk önemli yayını 1913'te John Broadus Watson tarafından çıkartılmıştır.

---

5 *A.g.e.*, par. 687.

6 *A.g.e.*

Nispeten birleşik ortamlar olan kırsal veya doğal alanlarda yaşayan ve çalışan insanların aksine, birçok eğitimli kent sakini tamamen farklı iki ortamda hareket eder: ev çevresi ve kamusal dünya. Bu durum Jung'un zamanının Avrupa'sında kadınlardan çok erkekler için geçerliydi. Jung'un zamanındaki ve kültüründeki erkekler bir ortamda çalışıp başka bir ortamda evlerinde yaşıyorlardı ve iki farklı ortama yanıt vermek zorundaydılar —bunların her biri farklı bir dizi ipucu sağladı. "Bu tamamen farklı iki ortam, tamamen farklı iki tutum gerektirir, bu da egonun o anki tutumla özdeşleşme derecesine bağlı olarak bir karakter örneği üretir."[7]

Bir arkadaşım bir devlet kurumunda orta düzey yönetici olarak çalışmaktadır ve bu nedenle kendi grubundaki çalışanlar için kamu sektöründeki değerler ve davranış kalıpları konusunda bir ton belirlemesi gerekmektedir. Kurum bir çevredir ve arkadaşım da başka kaynaklardan doğru değerlerin neler olduğunu öğrenir ve ardından emrindeki çalışanları bilgilendirir; örneğin, ayrımcılık yapmama, cinsiyetçilik ve pozitif ayrımcılık gibi konularda hassas olmaları gerektiği konusunda onları uyarır. Arkadaşımın bana dediği üzere, işyerinde bu rolü kolayca ve iyi bir şekilde oynuyormuş, ancak kendi evinin mahremiyetinde televizyon izlediğinde çok farklı tepkiler veriyormuş. Orada aşırı muhafazakarmış. İşyerinde ise liberal ve aydın modern bir adammış. Ancak egosu bu çevrenin tutumuyla güçlü bir şekilde özdeşleşmemiştir. İşlevsel bir personası vardır: Kendini özdeşleştirmeden kolayca giyip çıkardığı bir persona. Arkadaşım kendi zihninde bu işyeri personasıyla özdeşleşmediği konusunda çok nettir.

Bununla birlikte, ego sıklıkla persona ile özdeşleşir. Psikolojik bir terim olan *özdeşleşme*, egonun dış nesneleri, tutumları ve kişileri özümseme ve onlarla birleşme yeteneğine işaret eder.

Bu az çok bilinçdışı bir süreçtir. Kişi kendini istemeden de olsa başka bir kişiyi taklit ederken bulur. Belki kişi bunu kendisi bile fark etmez ama diğer insanlar taklidi anlar. Esasında, egonun

---

7 *A.g.e.*, par. 798.

personadan oldukça ayrı olduğu söylenebilir, ancak gerçek hayatta durum genellikle böyle değildir, çünkü ego hayatta oynadığı rollerle özdeşleşme eğilimindedir. "Aile içi karakter aslında duygusal taleplerle ve rahatlık ve konfor uğruna uysal bir kabullenmeyle şekillenir; bu nedenle, kamusal yaşamda son derece enerjik, canlı, inatçı, azimli ve acımasız olan erkeklerin evde ve ailenin bağrında iyi huylu, yumuşak, uysal, hatta zayıf göründüklerine sıklıkla şahit oluruz. Gerçek karakter, gerçek kişilik hangisidir? Bu soruya cevap vermek çoğu zaman imkânsızdır."[8]

Öyle olsa bile, egoda her zaman persona özdeşleşmesinden daha fazlası vardır. Persona en fazla egonun toplumsal dünyaya bakan tarafını sıkı bir şekilde saracaktır. Ancak insanlar genellikle rol ile gerçek içsel kimlik arasındaki farkı göreceklerdir. Egonun çekirdeği bireysel ve kişisel olduğu kadar arketiptir de. Bu durgun, küçük yansıma noktası, "Ego"nun merkezidir. Ego çekirdeğinin arketip tarafı saf "Ben varımdır", kendiliğin bir tezahürüdür. Bu basitçe "Ben-im-lik"tir (bkz. 1. Bölüm).

Ancak kişisel tarafta ego dış güçlerin etkisine açıktır. Böyle bir etki egonun içine girer ve ego yeni içerikle özdeşleştikçe bu saf "Ben-liği" bir kenara iter. Bu egonun "öğrenmesidir". İsimlerimizi öğreniriz. Bundan sonra isimlerimiz oluruz, onların sesleriyle özdeşleşiriz. Ego persona ile özdeşleştiğinde, kendini onunla özdeş hisseder. O zaman ben benim *ismimim*; babamın ve annemin *oğluyum*, kız kardeşimin *erkek kardeşiyim*. Bu özdeşleşme bir kez yapıldığında, artık öylece "Ben benim" olmaz; bunun yerine, filanca tarihte doğmuş, bu belirli kişisel geçmişe sahip Murray Stein olurum. Şu andaki ben işte budur. Anılarımla, geçmişimin bir yapısıyla, bazı niteliklerimle özdeşleşirim. Bu şekilde saf "Benlik" —arketip parça— gizlenebilir ve saklanabilir ya da bilinçten tamamen kaybolabilir. O zaman kişi tüm kimliği ve gerçeklik duygusu için gerçekten personaya bağımlı hâle gelir —kendi-değeri ve aidiyet duygusundan bahsetmiyorum bile.

---

[8] *A.g.e.*

Elbette bu durum da dalgalanmalar gösterebilir. Bazen kişi saf "ben varım" durumunda olabilir, belirli bir şeyle özdeşleşmeyebilir; diğer zamanlarda kişi bazı içerik veya niteliklerle sıkı sıkıya özdeşleşir ve bir persona imgesine yoğun bir yatırım yapar. T.S. Eliot kedilerin üç ismi olduğunu söylemiştir: herkesin bildiği bir isim, sadece birkaç kişinin bildiği bir isim ve sadece kedinin bildiği bir isim! Birinci ve ikinci isimler personaya, üçüncü isim ise egonun arketip çekirdeğine işaret eder.

Personanın İki Kaynağı

Jung personanın iki kaynağı olduğunu belirtmiştir: "Toplumsal koşullar ve gereklilikler doğrultusunda, toplumsal karakter bir yandan toplumun beklentileri ve talepleri, diğer yandan da bireyin toplumsal amaçları ve özlemleri tarafından yönlendirilir."[9] Birincisinin, yani çevrenin beklenti ve taleplerinin içeriği, belirli bir tür insan olmak, grubun toplumsal âdetlerine uygun davranmak ve genellikle gerçekliğin doğası hakkında belirli önermelere inanmak (dinî öğretilere rıza göstermek) gibi gerekliliklerden oluşur. İkinci kaynak, bireyin toplumsal hırslarını içerir.

Toplumun kişideki tutum ve davranışları etkileyebilmesi için kişinin topluma ait olmayı istemesi gerekir. Ego, toplumun gerektirdiği ve sunduğu persona özelliklerini ve rolleri kabul etmek için teşvik edilmelidir, aksi takdirde bunlardan kaçınılacaktır. Hiçbir özdeşleşme olmayacaktır. Persona oluşumunun gerçekleşmesi için birey ve toplum arasında bir anlaşma sağlanmalıdır. Aksi takdirde birey kültürün sınırlarında izole bir hayat yaşar, yetişkin dünyasında sonsuza dek bir tür huzursuz ergen olarak kalır. Bu, kendi yolunda giden ve toplumsal normları görmezden gelen kahraman asiden farklıdır. Bu başka bir tür personadır ve tüm toplumlar ve gruplar tarafından sunulur. Oynanacak pek çok rol vardır.

---

[9] *A.g.e.*

Genel hatlarıyla, rol ne kadar prestijli olursa, onunla özdeşleşme eğilimi de o kadar güçlü olur. İnsanlar genellikle çöp toplayıcısı ya da kapıcı gibi alt sınıf rollerle, hatta müdür ya da amir gibi orta sınıf rollerle özdeşleşmezler. Özdeşleşirlerse de bunu genellikle mizah için yaparlar. Bu işlerin kendi değerleri ve saygınlıkları vardır, ancak toplumda gururla kuşanılacak roller anlamına gelmezler ve bunlarla güçlü bir özdeşleşme eğilimi asgari düzeydedir. Rolle özdeşleşme genellikle hırs ve toplumsal istek vasıtasıyla teşvik edilir. Örneğin, ABD Senatosuna seçilen bir kişi, yüksek kolektif değere ve muazzam prestije sahip bir rol edinmiş olur. Şöhret, onur ve yüksek toplumsal görünürlük beraberinde gelir ve senatör olan kişi bu rolle kaynaşma eğilimindedir, hatta yakın arkadaşları nezdinde göze çarpan bir saygıyla muamele görmeyi isteyecek kadar... John F. Kennedy'nin ABD başkanı seçilmesinden sonra yakın aile üyelerinin bile ona Bay Başkan diye hitap ettiği bildirilmiştir.

Ingmar Bergman'ın otobiyografik filmi *Fanny ve Alexander*'da küçük bir çocuk, korkunç ve istismarcı bir piskoposla yaşamaya gönderilir; piskopos, duygusal bakımdan mesafeli ve soğuktur ve dindar bir persona ile derinden özdeşleşmiştir. Filmin bir sahnesinde piskopos rüya görürken gösterilir. Rüyasında, çıkaramadığı bir maskeyi yırtmaya çalışmaktadır ve sonunda maskeyle birlikte yüzünü de çıkarır. Piskoposun egosu piskopos personasıyla tamamen kaynaşmıştır, çünkü bu rol ona hayattaki kişisel isteklerini temin etmiştir. Bir piskopos şüphesiz toplumda yüksek rütbeli bir kişidir. Benzer şekilde doktorlara, askerlere ve kraliyet mensuplarına da güçlü bir özdeşleşme sağlayan personalar atfedilir. Fakat piskopos, kâbusunda, yüzündeki maskeyi çıkarmaya çalışır. Peki ama neden?

Ego ve persona arasındaki ilişki basit değildir, çünkü bu iki işlevsel kompleksin çelişen amaçları vardır. Ego temel bir şekilde ayrılma ve bireyleşmeye doğru hareket eder, öncelikle bilinçdışının dışında bir konum pekiştirmeye yönelir, sonra da aile ortamının biraz dışına çıkmaya çalışır. Ego içinde özerkliğe doğru güçlü

bir hareket vardır, bağımsız hâlde işlev görebilen bir "Ben-liğe" yönelir. Aynı zamanda, personanın kök saldığı yer olan egonun başka bir kısmı da tam tersi yönde, nesne dünyasıyla ilişki kurmaya ve oraya uyum sağlamaya doğru hareket eder. Bunlar egonun içindeki iki zıt eğilimdir: bir yanda ayrılık ve bağımsızlık ihtiyacı, diğer yanda ise ilişki ve aidiyet ihtiyacı. Egonun radikal ayrılma/bireyleşme arzusu genellikle gölgede kök salar, çünkü hem grup yaşamı hem de bireyin esenliği için çok tehdit edicidir. Nesnel bakımdan, hepimiz fiziksel ve psikolojik olarak hayatta kalabilmek için diğer insanlara ihtiyaç duyarız. Egonun ilişkiye doğru hareketi ve hayatta kalmayı güvence altına almayı amaçlayan mevcut ortama uyum sağlaması, personanın tutunması için fırsat sağlar. Bu da daha sonra kişinin dünyaya kendini-sunumu hâline gelir.

Persona Gelişimi

Egodaki bireyleşme/ayrışma ve toplumsal uygunluk arasındaki bu çatışma egonun temel kaygısının büyük bir kısmını oluşturur. Kişi nasıl hem özgür, eşsiz ve bireysel olup hem de başkaları tarafından kabul edilip sevilebilir ve onların ihtiyaç ve isteklerine uyum sağlayabilir? Ego ve persona gelişimi arasında temel bir çatışma kaynağı olduğu açıktır. Erken yetişkinlik dönemine gelindiğinde umarız ki hem ego hem de personada yeterli gelişim gerçekleşmiş olsun, böylece egonun bağımsızlık ve ilişkiye yönelik ikili ihtiyaçları karşılanırken, aynı zamanda persona da egonun gerçek dünyada yaşayabilmesi için yeterince uygun bir uyum sağlasın. Wagner, Beethoven ve Picasso gibi ünlü dâhiler bu kuralın istisnaları gibi görünmektedir, zira yetenekleri onlara birey olarak olağanüstü derecede kendileri olma izni vermektedir. Dünyaya karşılık olarak sundukları şeyler nedeniyle aşırılıkları affedilir.

Ego kasıtlı olarak belirli bir persona ile özdeşleşmeyi seçmez. İnsanlar kendilerini hayatta kalmak zorunda oldukları ortamlarda bulurlar ve çoğu ilerlemek için ellerinden geleni yapar. Doğum sı-

rası ve cinsiyet de önemli bir faktördür. Küçük bir kız ya da erkek çocuğu diğer çocukların ne yaptığını gözlemler ve onları taklit eder. Küçük kızlar annelerinin kıyafetlerini denerken aslında annelerinin tavırlarını denerler. Küçük oğlan çocukları da bazen annelerinin kıyafetlerini dener ve ebeveynleri bu konuda endişelenir. Kıyafetler personayı temsil eder. Küçük erkek çocuklar daha çok babalarını ya da ağabeylerini taklit ederler, şapka takarlar ve diğerleri de yapıyorsa kasılarak yürüyüp tükürürler. Cinsiyet kesinlikle kendimizi erken yaşta ayırt etmemizin bir yoludur ve bu özellikler personamızda yer alır. Bir genç, eğer davranışı doğruysa kendisine belirli bir şekilde muamele edildiğini fark eder ve cinsiyetine uygun bir şekilde karşılık verir. Bu durum çocuğa doğal gelebilir ya da gelmeyebilir: Bazen personaya uyar, bazen uymaz. Sonunda, cinsiyete bağlı çekicilik açısından, geliştirici olmasa da en azından yeterli olan bir tutum oluşur. (Cinsiyet ve cinsiyet özdeşleşmesi ile ilgili daha derin konular bir sonraki bölümde ele alınacaktır).

Persona geliştirmenin iki potansiyel tuzağı vardır. Birincisi persona ile aşırı özdeşleşmedir. Birey, toplumsal dünyayı memnun etmek ve ona uyum sağlamakla gereğinden fazla ilgilenir ve bu inşa edilmiş imgenin kişilikten ibaret olduğuna inanmaya başlar. Diğer sorun, dış nesne dünyasına yeterince dikkat etmemek ve iç dünyayla çok fazla meşgul olmaktır (Jung'un anima veya animus tasallutu olarak tanımlayacağı bir durum). Böyle bir kişi dürtülere, isteklere, arzulara ve fantezilere önem verir ve bu dünyaya o kadar kapılır ve onunla o kadar özdeşleşir ki diğer insanlara yeterince dikkat etmez. Sonuç olarak, böyle bir kişi düşüncesiz, kör ve başkalarına ilgisiz olma eğilimindedir; kaderin en sert darbeleri onu bozguna uğrattığında bu özelliklerinden vazgeçer.

Persona gelişimi tipik olarak ergenlik ve erken yetişkinlik dönemlerinde önemli bir sorundur; çünkü bu dönemlerde iç dünyada çok fazla faaliyet vardır: bir yanda pek çok dürtü, fantezi, hayal, arzu, ideoloji ve idealizm, diğer yanda ise uyum sağlamaya yönelik pek çok akran baskısı. Daha geniş toplumsal dünyaya bağlılık çok ilkel ve kolektif görünebilir, bir tür sürü zihniyetiyle,

akran grubuyla ve onun kolektif değerleriyle özdeşleşmeyle dengesizleşebilir. Akran grubuyla bu tür bir özdeşleşme ergenin ebeveynlerinden kopmasına yardımcı olur ki bu da olgunluğa doğru atılması gereken bir adımdır. Aynı zamanda, genç kişi nesne dünyasına karşı körü körüne duyarsızdır, hatta o dünyanın neredeyse farkında bile değildir ve bir yenilmezlik fantezisi içinde yaşar. Yetişkinler, iç dünyanın aşırı beslenmesi ve dış gerçekliğe uyumsuzluğun bu kombinasyonunu tanımlamak için şişme ve büyüklenme gibi terimleri kullanma eğilimindedir. Öte yandan, bazı ergenler yetişkinlerin değer ve beklentilerine çok fazla önem vermektedir. Düğmeli gömleklerini giymiş, evrak çantası taşıyan ve on beş yaşında şirket avukatı olmaktan bahseden bu gençler, aile ve kültür beklentilerine o kadar uyum sağlamışlardır ki kişisel kimliklerini geliştiremezler. Kültürel formların şablonları ya da erken kişilik adaptasyonunun kurbanları olma yolundalar.

Hem içe dönükler hem de dışa dönükler bir persona geliştirir, çünkü her iki tutum türü de nesneler dünyasıyla ilişki kurmalıdır. Ancak dışa dönükler için personanın gelişimi içe dönüklere kıyasla daha basit bir süreçtir. Dışa dönük libido nesneye gider ve orada kalır; ayrıca dışa dönükler fazla telaş veya karmaşa olmadan nesneleri kaydeder ve onlarla ilişki kurar. İçedönüklerde dikkat ve ruhsal enerji nesnelere gider ama sonra özneye geri döner ve bu da nesnelerle daha karmaşık bir ilişki yaratır. Nesne yalnızca ruhun dışında bir şey değildir, aynı zamanda içe dönük kişi için ruhun derinliklerinde bir yerdedir. Bağlanma daha zordur. Bu nedenle dışa dönük kişiler uygun bir persona bulmakta zorlanmazlar. Nesneler dünyasıyla daha barışıktırlar, çünkü bu dünya onları çok yakından tehdit etmez. İçedönüklerin personası daha muğlak, çekingen veya belirsizdir ve bir bağlamdan diğerine değişir.

Yine de herkes için persona nesnelerle ilişki kurmalı ve özneyi korumalıdır. Bu onun ikili işlevidir. İçe dönük kişiler birkaç kişiyle çok dışa dönük olabilirken, büyük bir grupta küçülür ve kaybolurlar ve persona genellikle yetersiz hisseder, özellikle de yabancılarla ve içe dönük kişinin tanımlanmış bir rol üstlenme-

diği durumlarda. Kokteyller ve toplantılar bir işkencedir, ancak sahnede bir rol oynamak saf bir keyif ve zevk olabilir. Birçok ünlü aktör ve aktris oldukça içe dönüktür. Özel hayatlarında utangaç olabilirler, ancak kamusal bir rol verildiğinde kendilerini korunmuş ve güvende hissederler ve hayal edilebilecek en dışa dönük tipler olabilirler.

Persona, güçlü bir psikolojik gelişim bağlamında yaratıcı bir şekilde kullanıldığında, kişiliğin yönlerini gizlemenin yanı sıra ifade etme işlevi de görür. Yeterli bir persona öyle geniştir ki sadece kişiliğin toplumsal bakımdan uygun yönlerini ifade etmez, aynı zamanda samimi ve inandırıcı olmayı da sağlar. Birey, fazla zarar görmeden, kişiliğin gerçek bir ifadesi olduğu ölçüde bir persona ile özdeşleşebilir. Elbette bu durum yaşla birlikte değişebilir ve bireyler yaşamın yeni aşamalarına girdikçe yeni personalar ortaya çıkabilir. Örneğin toplumsal açıdan dışa dönük kişiler 50'li ve 60'lı yaşlara geldiklerinde daha içe dönük hâle gelebilirler. Hayatın ilerleyen dönemlerinde kişi, bir yandan personanın doğru, dürüst ve gerçek olduğunu hissetmek, diğer yandan da onunla tamamen bilinçdışı özdeşleşmek arasında bir fark olduğunu idrak eder.

Esasında, ego ve dünya arasındaki ruhsal deri olan persona, yalnızca nesnelerle etkileşimin bir ürünü değildir, aynı zamanda bireyin bu nesneler üzerindeki yansıtmalarını da içerir. Diğer insanların ne olduklarını ve ne istediklerini algılama biçimimize uyum sağlarız. Bu, başkalarının onları nasıl gördüğünden veya onların kendilerini nasıl gördüğünden önemli ölçüde farklı olabilir. Komplekslerden, örneğin ebeveyn komplekslerinden kaynaklanan ve içe doğru süreç yoluyla özneye geri dönüp personaya giren yansıtmalar personanın dokusuyla kuşanmıştır. Erken çocukluk döneminin yetişkin personalar üzerinde bu kadar derin bir etkiye sahip olmasının nedeni budur. Ebeveynler uzun zaman önce terk edilip geride bırakılsalar bile, personayı etkilemeye devam ederler, çünkü onlar ebeveyn komplekslerinden dünyaya yansıtılır ve bireyin personası tarafından sürekli uyarlanır. Olmamız gerekenden çok sonra bile uslu çocuklar oluruz. Personanın

bir bağlamdan diğerine taşınması sorunlara yol açar, çünkü uyum sağlama çabası devam ederken başlangıçtaki bağlam yeni ve oldukça farklı durumlara yansıtılır. Freud'un "aktarım" ile ilgili gözlemi bu şekildeydi. Çocukluğun eski bağlamı, doktor-hasta ilişkisinin yeni bağlamına aktarılır. Kişi, ortamların ne kadar farklı olduğunu fark edene kadar eski alışılmış davranışlara devam eder, yeni ortama sanki eski tanıdık ortammış gibi tepki verir.

Personanın Dönüşümleri

Egonun arketip çekirdeği zaman içinde değişmez, ancak persona bir yaşam boyunca birçok kez değiştirilebilir ve değiştirilir, bu da egonun değişen çevreyi algılamasına ve onunla etkileşime girme becerisine bağlıdır. Çocukluktan ergenliğe geçişte büyük bir değişiklik meydana gelir; ergenlikten yetişkinliğe geçişte bir başkası; erken yetişkinlikten orta yaşa geçişte bir diğeri; yaşlılığa geçişte bambaşkası. Yetkin ego bu uyum zorluklarının her birini kendilik kavramı ve personanın kendilik sunumunda uygun değişikliklerle karşılar. İnsanlar yaşlarına, medeni durumlarına, ekonomik ve toplumsal sınıflarına ve akran grubu tercihlerine bağlı olarak kendileri hakkında farklı düşünür, farklı giyinir, saçlarını farklı kestirir, farklı türde arabalar ve evler satın alırlar. Tüm bunlar persona değişimlerine yansır.

Kişinin yaşamı boyunca üstlendiği çeşitli rollerin elbette kolektif ve bir dereceye kadar arketip bir temeli vardır. Her işlevsel kompleks gibi persona da arketip bir çekirdeğe sahiptir. Tüm insan gruplarında icra edilmesi gereken öngörülebilir, tipik roller mevcuttur. Örneğin, Küçük Yetişkin olan en büyük çocuk, orta ve ileri yaşlarda hâlâ eşek şakaları yapan yaramaz Düzenbaz Çocuk ve ilk çocukluktan başlayarak hayat boyunca flört eden ve baştan çıkaran çekici *Femme Fatale* vardır. Aileler çocuklarına ve yetişkin üyelerine tipik şekillerde roller biçerler. Çocukların doğum sırası genellikle benimseyecekleri personalarda büyük rol oynar. İlk çocuk sorumluluk sahibi küçük bir yetişkin, ortanca çocuk arabulu-

cu, en küçük çocuk ise yaratıcı bir bebektir. Yüz karası rolü, günah keçisi gibi her yerde ve her zaman bulunur. Bu tür roller insanlara aileler ve gruplar içindeki bilinçdışı dinamikler tarafından verilir ve çocuklukta bu rolleri kabul ettiklerinde, genellikle yaşamları boyunca bu rolün bir versiyonunu yanlarında taşırlar.

Peki personaların insanlara azimle yapışmasına neden olan şey nedir? Kısmen özdeşleşme ve sırf aşinalıktır. Bir persona insanın kişiliğiyle özdeşleşir. Psiko-sosyal bir kimlik sunar. Ancak utanç da temel bir motivasyon kaynağıdır. Persona kişiyi utançtan korur ve utançtan kaçınma muhtemelen bir persona geliştirmenin ve ona tutunmanın en güçlü nedenidir. Ruth Benedict'in utanç ve suç kültürleri üzerine yazılarının gösterdiği üzere Batı ülkeleri karakteristik olarak suç kültürüne, Doğu ülkeleri ise utanç kültürüne sahiptir. Utanç kültürleri suç kültürlerine kıyasla personaya daha fazla vurgu yapar, öyle ki kişi itibarını kaybederse ölebilir. İtibar kaybı nihai krizdir. Suçluluğun yatıştırılabildiği ya da telafi edilebildiği suç kültürlerinde durum oldukça farklıdır: Suçlu kişi bedelini ödeyebilir ve topluma geri kazandırılabilir.

Suçluluk münferit bir eylemi içerirken, utanç kişinin tüm öz-değer duygusunu yok eder. Utanç daha ilkel ve potansiyel olarak daha yıkıcı bir duygudur. Benimsediğimiz personayla çelişen davranışlarımızdan dolayı kendimizi suçlu hissetme ya da derin bir utanç duyma eğilimindeyizdir. Bu, kişilikteki gölgenin gerçekleşmesidir. Gölge utanca, değersizlik duygusuna, kirlilik hissine, kirlenmiş ve istenmeyen biri olmaya neden olur. İyi eğitilmiş olmak gururlu olmaktır; kendini kirletmek ise utanç vericidir. Doğa, tuvalet eğitimi almış ego tarafından fethedilmiştir. Bu tür utanç deneyimleri, eğitilme şeklimize —iyi bir insan, doğru türden bir insan olmak; uyum sağlamak, kabul edilmek— uymayan her şeyi içerir. Bizimki gibi püriten bir kültürde, "iyi insan" personasına uygun olmayan belirli türden cinsel fanteziler ve davranışlar kolayca utanç duygularına yol açar. Bir başka gölge özelliği de saldırganlıktır. Saldırgan, nefret dolu ya da kıskanç hissetmek utanç verici duygulardır.

Bu normal insani tepkiler gizlenme eğilimindedir; tıpkı kendimizde gördüğümüz bazı fiziksel ya da karakter kusurlarından utandığımız gibi bunlardan da utanırız. Persona, diğer yüzlerle tanışmak, onlar gibi olmak ve onlar tarafından sevilmek için takındığımız yüzdür. Çok farklı olmak istemeyiz, çünkü personanın bittiği ve gölgenin başladığı farklılık noktalarımız bizi utandırır.

Persona ve Gölgenin Bütünleşmesi

Gölge ve persona klasik bir zıt çifttir, egonun kutupları olarak ruhta dururlar. Psikolojik gelişimin genel görevi ("bireyleşme" 8. Bölümde tartışılmıştır) bütünleşme olduğundan ve bütünlük kapsayıcı ve yüce bir değer olduğundan, burada en azından başlangıçta sormamız gereken bir soru vardır: Persona ve gölgeyi bütünleştirmek ne anlama gelir? Bu bölümün konusu bağlamında, bütünleşme kendini kabul etmeye bağlıdır, persona imgesine ait olmayan parçaları tamamen benimseme üzerine kurulur, bu imge de genellikle bir idealin ya da en azından kültürel bir normun imgesidir. Kişinin utanç duyduğu kişisel yönlerinin genellikle kökten kötü olduğu hissedilir. Bazı şeyler gerçekten kötü ve yıkıcı olsa da çoğu zaman gölge malzeme kötü değildir. Sadece öyle olduğu hissedilir, çünkü personaya uymadığı için utanç duyulur.

Bir kişi persona ve gölge arasında bir ölçüde bütünleşme sağladığında ortaya nasıl bir şey çıkar? Jung eski bir hastasından alıntı yapar; analizden bir süre sonra hastanın yazdığı mektup şöyledir:

> Şer hayır oldu. Sessiz kalarak, hiçbir şeyi bastırmayarak, dikkatimi koruyarak ve gerçekliği kabul ederek —her şeyi olmasını istediğim gibi değil, olduğu gibi kabul ederek— tüm bunları yaparak, olağandışı bilgiler ve daha önce asla hayal edemeyeceğim olağandışı güçler elde ettim. Her zaman bir şeyleri kabul ettiğimizde onların bizi bir şekilde alt ettiğini düşünmüşümdür. Bunun hiç de doğru olmadığı ortaya çıktı; meğer insan ancak onları kabul ederek onlara karşı bir tutum takına-

> bilirmiş. Şimdi hayat oyununu oynamaya niyetliyim; bana gelen her şeye, iyi ve kötüye, sonsuza dek yer değiştiren güneş ve gölgeye açık olacak ve bu şekilde kendi doğamı da olumlu ve olumsuz yanlarıyla kabul edeceğim. Böylece her şey benim için daha canlı hâle gelecektir. Ne kadar aptalmışım! Her şeyin olması gerektiğini düşündüğüm şekilde gitmesi için nasıl da kendimi zorlamışım![10]

Bu kadın hem personadan hem de persona ve gölgeyi zıtlıklara bölmekten geri adım atmıştır; şimdi sadece gözlemliyor, murakabe yapıyor ve ruhunu ona geldiği gibi kabul ediyor, sonra tasnif ediyor, neyle ilgili olduğunu görüyor ve bazı seçimler yapıyor. Kendisi, ego kompleksi ile persona arasında olduğu kadar ego ile gölge arasında da psikolojik bir mesafe yaratmıştır. Spektrumun herhangi bir ucunun tasallutundan kurtulmuştur.

Jung, "üçüncü bir şeyin" müdahalesiyle karşıtların ruhta birleştiğini savunur. Örneğin, karşıtlar —persona ve gölge— arasındaki bir çatışma, bir bireyleşme krizi olarak, bütünleşme yoluyla büyüme fırsatı olarak görülebilir. Persona tarafında kolektif değerler ve bireyin doğal içgüdüsel yapısına (Freud'daki *id*) ait olan egonun gölge yönleri ve ayrıca arketiplerden ve bilinçdışı komplekslerden türeyen bazıları çatışmaya girer. Gölge içerik persona için kabul edilebilir olmadığından, çatışma şiddetli geçebilir. Jung'a göre iki kutup gerilim içinde tutulursa, ego her ikisini de bırakabildiğinde ve bilinçdışının yeni bir simge biçiminde yaratıcı bir çözüm sunabileceği bir iç boşluk yaratabildiğinde bir çözüm ortaya çıkacaktır. Bu simge, ileriye doğru hareket için her ikisinden de bir şeyler içeren bir seçenek sunacaktır —sadece bir uzlaşma değil, egonun yeni bir tutumunu ve dünyayla yeni bir ilişki türünü çağrıştıran bir birleşme. Bu süreç, insanlar hem terapide hem de yaşam deneyimleri yoluyla geliştikçe gözlemlenebilir —ya da eski çatışmalarını aştıkça, yeni personalara büründükçe ve kendiliklerinin eskiden kabul edilemez olan kısımlarını bütünleştirdikçe.

---

[10] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 13, par. 70.

İnsanlar terapi yoluyla ve yaşam gelişimleri seyrinde değişirler. Bir uyum aracı olarak persona, değişim için büyük bir potansiyele sahiptir. Ego eski kalıpları değiştirmeye istekli olduğu sürece giderek daha esnek hâle gelebilir. *Jekyll ve Hyde* gibi hikâyeler persona ve gölge arasında tam bir bölünme olduğunu anlatır. Bu öykülerde bütünleşme yoktur, sadece zıtlıklar arasında gidip gelme vardır. Gölge roller ve dürtüler harekete geçirilir, fakat bu zıtlıkların bütünleşmesini sağlayacak aşkın bir işlev ortaya çıkmaz. Gerçek hayatta bu tür zıtlıkları bütünleştiremeyen insanlar ne hâldedirler acaba? Bazı durumlarda, karanlık taraf o kadar aşırı ve o kadar yüksek enerji yüklü olabilir ki toplumsal açıdan kabul edilebilir herhangi bir persona ile bütünleşmesi imkânsızdır. Günümüzde bu sorunun tek çözümü psikotropik ilaçlardır; bu da bilinçdışına ciddi bir baskı uygulayabilir ve gölgenin güç kaynaklarını engelleyebilir. Diğer durumlarda ego o kadar dengesiz ve zayıftır ki dürtüselliği ılımlı hâle getiremez ve aşkın işlevin kümelenmesine imkân sunamaz.

6

İÇTEKİ DERİNLİKLERE GİDEN YOL
(ANİMA VE ANİMUS)

Jung otobiyografisinde animanın keşfiyle ilgili bir hikâye anlatır.[1] 1913'te Freud'dan ayrıldıktan sonra yoğun içsel çalışma yaptığı yıllarda, uğraştığı mevzuların yapısı ve değeri hakkında kendini sorguladığı bir dönem olduğunu yazar. Bu, bilim mi? diye sorar kendine. Yoksa sanat mı? Rüyalarını kaydediyor, yorumluyor, bazen resmediyor ve anlık fantezilerinin anlamını anlamaya çalışıyordur. Belli bir anda bir kadın "sesinin" "Bu sanattır" dediğini duyar. Şaşırarak onunla diyaloğa girer ve yavaş yavaş onun bir hastasına benzediğini fark eder. Dolayısıyla bu kadın bir tür içselleştirilmiş figürdür ama aynı zamanda kendi bilinçdışı düşünce ve değerlerinin bir kısmını da temsil ediyordur. Jung kendi egosu ve personasında kendini bir sanatçı olarak değil, bir bilim insanı ola-

[1] Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, ss. 185-88.

rak tanımlar. Ancak bu ses başka bir bakış açısından konuşuyordur. Jung, bilinçli ego konumunu korurken, bu figürle bir diyaloğa ve onun üzerine bir çalışmaya başlar. Hastasının içselleştirilmiş imgesinden daha fazlası vardır onda. Kadın, yavaş yavaş, diyalog yoluyla şekillenir ve daha dolgun bir kişiliğe bürünür. "Onun beni biraz korkuttuğunu hissetmiştim. Sanki odada görünmez bir varlık varmış gibiydi"[2] diye anlatır bu durumu.

Jung için bu, animaya dair önemli bir içsel deneyimiydi ve analitik psikolojinin kolektif hafızasında animanın tezahürü için kilit bir referans noktası hâline geldi. Jung'dan bu yana faal muhayyileyle uğraşan pek çok kişi benzer içsel figürler keşfetmiştir. Geleneksel olarak, erkekler için *anima* dişil bir figürdür; kadınlar için *animus* olarak adlandırılan eşdeğer içsel figür erildir. Anima ve animus, gölgeden daha derin bir bilinçdışı seviyeyi temsil eden öznel kişiliklerdir. İyisiyle kötüsüyle, ruhun özelliklerini ortaya çıkarır ve kolektif bilinçdışı aleminin yolunu açarlar.

Bu bölüm boyunca bu içsel yapıdan anima/animus olarak bahsedeceğim. Bu da gölge gibi ruhun içindeki bir kişiliktir; personanın yansıttığı kendilik-sunumu ve kendilik-kimliğiyle uyuşmaz. Ancak gölgeden farklıdır, çünkü aynı şekilde egoya ait değildir: Gölgeden daha "başka" bir unsurdur. Persona ve gölge arasındaki ayrım "iyiye karşı kötüdür" —artı ve eksi, egonun olumlu ve olumsuz yönleri— ego ve anima/animus arasındaki ayrım ise eril-dişil kutupluluğu gösterir. Bu Habil ile Kabil arasındaki fark değil, Süleyman ile Saba Melikesi arasındaki farktır.

Anima ve Animusu Tanımlamak

Jung'un teorisinin tüm yönleri hesaba katıldığında, bu bölümün konusu birçok yönden en tartışmalı konu hâline gelmiştir, çünkü derin cinsiyet sorunlarını gündeme getirmekte ve kadın ve erkek psikolojisinde temel farklılıklar olduğunu öne sürmektedir. Bu

[2] *A.g.e.*, s. 186.

konuyu konuşmak Jung'un zamanında sakin ve durgun bir olay gibi görünse de bugün bir arı kovanına çomak sokmak gibidir. Bazı çağdaşlarına göre Jung, bir tür proto-feminizmi öngören ve hatta savunan bir adamdır. Diğerlerine göre ise kadın ve erkek arasındaki farklılıklara ilişkin basmakalıp geleneksel görüşlerin sözcüsü gibi görünmektedir. Aslında ben onun her ikisinden de biraz olduğunu düşünüyorum.

Jung daha sonraki çalışmalarında anima ve animustan ruhun arketip figürleri olarak söz eder. Bu nedenle, esasen aile, toplum, kültür ve gelenek gibi bireylerin bilincini şekillendiren ve biçimlendiren güçlerin etkisinin ötesinde yer alırlar. Arketipler kültürden türetilmez; daha ziyade kültürel formlar (Jung'un teorisinde) arketiplerden türetilir. Dolayısıyla anima/animusun arketip olarak bu tanımı, onun en derin özünü tamamen ruhun dışına, kişiyi aşan ruhani formlar ve güçler alanına yerleştirir. Anima ve animus temel yaşam formlarıdır ve insan bireylerini ve toplumlarını —onları etkileyen diğer tesirlere ilaveten— şekillendirirler. 4. Bölümde gördüğümüz gibi arketip, Kant'ın deyişiyle bir *Ding an sich,* yani "kendinde şeydir" ve bu nedenle insan algısının ötesinde yer alır. Onu ancak tezahürlerini fark ederek, dolaylı yollardan algılayabiliriz.

Anima/animus, tam anlamıyla, var olan ancak doğrudan gözlemlenemeyen "bir şey" hakkında bilimsel bir hipotezdir, tıpkı konumu ve büyüklüğü yalnızca çevresindeki yerçekimi ölçümlerinden bilinen meçhul bir yıldız gibi. Yine de Jung'un belirttiği ve tanımladığı şekliyle anima ve animusun tezahürleri aslında çoğu zaman geleneksel erkek ve kadınlar tarafından somutlaştırılan tanıdık kültürel imgelere benzemektedir, bu sebeple şöyle bir soru ortaya çıkar: Jung kültürel at gözlüklerinin kurbanı olarak istemeden de olsa kültürel kalıpların temsilcisi mi olmuştur? Başka bir deyişle, "arketipler" aslında toplumsal yapılar mıdır? Yoksa Jung, belki de bu kültürel kalıplara gömülü olan ancak onları aşan ve gerçekten de insanın psikolojik özelliklerinin ve davranışlarının evrensel biçimleri olan daha derin yapıları mı araştırıyor-

du? Bu bölümde bu soruya kesin bir yanıt vermeyeceğim, ancak konunun daha muğlak olduğunu ve Jung'un düşüncesinin eleştirmenlerinin çoğunun kabul ettiğinden daha karmaşık olduğunu söyleyebilirim. Bu arada, onun düşüncesini mümkün olduğunca sarih bir şekilde sunmaya çalışacağım.

Bu bölgeye temkinli gireceğiz ve Jung'un bu zor terimlere verdiği anlamları adım adım kavramaya çalışacağız. Bu noktaya kadar incelediğimiz ruh haritasındaki yerler nispeten açık ve iyi tanımlanmış görünse de anima ve animus bölgesi zaman zaman derin ve tekinsiz bir çöl gibi karşımıza çıkacaktır. Belki de olması gereken budur, çünkü burada bilinçdışının daha derin katmanlarına, kolektif bilinçdışına, sınırların bulanıklaştığı arketip imgelerin bölgesine giriyoruz.

Bu terimlerle ilişkili olarak cinsiyet meselesine yaklaşmadan önce, anima ve animus hakkında cinsiyeti hiç içermeyen bir açıklama yapılabileceğini belirtmeliyim. Cinsiyet, anima/animusun ikincil bir özelliği olarak görülebilir —tıpkı bir nesnenin özünün mavi ya da pembe ile belirlenmediği gibi. Anima/animusu anlamanın soyut, yapısal bir yolu vardır. Ruhun bu özelliğinden soyut bir yapı olarak bahsetmek mümkün olduğundan, bu bölüm boyunca "anima/animus" ifadesini kullanacağım. Bu, erkekler ve kadınlar için ortak olan ruhsal bir yapıya işaret etmektedir. Bu içsel nesnenin cinsiyetlendirilmiş özelliklerine atıfta bulunmak istediğimde *-a* ve *-us* son eklerini kullanacağım. Soyut açıdan bakacak olursak, anima/animus ruhsal bir yapıdır; (a) personanın tamamlayıcısıdır ve (b) egoyu ruhun en derin katmanına, yani kendilik imgesine ve deneyimine bağlar.

Bir önceki bölümde tartışıldığı üzere, persona bir egonun dünyayı karşılamak için benimsediği alışılmış tutumdur. Kamusal bir kişiliktir ve fiziksel ve (öncelikle) toplumsal gerçekliğin taleplerine uyumu kolaylaştırır. Jung'un 1921 tarihli *Psikolojide Tipler* metnindeki tanımından yola çıkacak olursak, "işlevsel bir komplekstir". Beden üzerindeki deri gibi işleyerek ego ile dışarısı arasında koruyucu bir bariyer oluşturur. Anima/animus da ben-

zer şekilde işlevsel bir komplekstir, ancak iç dünyaya uyum sağlamakla ilgilidir. "Animusun doğal işlevi (animada da olduğu gibi) bireysel bilinç ile kolektif bilinçdışı arasında yer almaktır; tıpkı personanın ego-bilinci ile dış dünyanın nesneleri arasında bir tür tabaka olması gibi. Animus ve anima kolektif bilinçdışının imgelerine açılan bir köprü ya da kapı işlevi görmelidir, tıpkı personanın dünyaya açılan bir tür köprü olması gerektiği gibi."[3] Başka bir deyişle, anima/animus egonun ruhtaki derinliklere girmesine ve bunları deneyimlemesine imkân verir.

1921 yılında, artık Freud'a olan bağımlılığından kurtulmuş ve derinlik psikolojisi üzerine kendi görüşlerini ortaya koymaya hazır olan Jung, o güne kadarki yeni teorisini özetlediği *Psikolojide Tipler* eserini yayınladı. Bu kitapta birçok yeni terim ortaya çıkmış ve bunlar ruhun doğası ve yapısı hakkındaki Jung'un revizyonist görüşlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Öyle ki (5. Bölümde de belirttiğim gibi) Jung bu çalışmanın sonuna bir tanımlar bölümü ekleme ihtiyacı hissetmiştir. Bunlar ayrıntılı tanımlardır ve analitik psikolojide bir tür erken dönem ders kitabı olarak okunabilir. Burada "ruh" ve "ruh-imgesi" maddelerinde anima ve animus kavramlarına geniş yer vermektedir. Bu tanımlar, biraz mekanik ve basit olmakla birlikte, en azından o dönemde kullandığı şekliyle, sınırlar çizmeye ve terimlerine şekil vermeye yardımcı olmaktadır.

Anima/animusun tanımını yazarken persona ile karşılaştırma yapar: "Persona yalnızca nesnelerle olan ilişkiyle ilgiliyken"[4] anima/animus egonun özneyle olan ilişkisiyle ilgilidir. "'Özne' derken esasında şunu kastediyorum: Nesneye dair bilinçli deneyimin kanıtlanabilir bir sürekliliğinden değil de karanlık iç derinliklerden gelen rahatsız edici, engelleyici ya da bazen yardımcı bir etki gibi üzerimize akan tüm o belirsiz, loş kıpırtılar, duygu-

---

[3] *A.g.e.*, s. 392.

[4] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 6, par. 801.

lar, düşünceler ve hisler."[5] Buradaki "özne" öncelikle bilinçdışının dünyasıdır, egonun değil. Bu, ruhun öznel yanı, zemini, iç alanıdır: Jung'un bazen "imagolar" ya da basitçe "imgeler" veya "içerikler" olarak adlandırdığı, deyim yerindeyse "içsel nesneler" içerir. "Özne" terimi, en azından bu özel bağlamda, bilinçdışına atıfta bulunduğu için oldukça mantıklı bir şekilde, "nasıl dış nesneyle bir ilişki, bir dış tutum [yani persona] varsa, iç nesneyle de bir ilişki, bir iç tutum vardır."[6]

Jung'un belirttiği üzere "Demek ki herkes tarafından hemen algılanan dışsal tutuma nazaran bu içsel tutumun, son derece mahrem ve erişilmez doğası nedeniyle, ayırt edilmesi çok daha zordur."[7] Bir kişinin başkalarına nasıl davrandığı kolayca gözlemlenebilir, ancak insanların kendilerine nasıl davrandıklarını görmek daha fazla incelik gerektirir. İnsanların iç dünyalarına karşı tutumları nasıldır? Anlayışlı ve sıcak mı (persona böyle olabilir), yoksa sert ve aşırı eleştirel mi? Pek çok cömert insan içlerinde kendilerinin en büyük düşmanıdır —en acımasız yargıçları ve en sert eleştirmenleridir— ancak bu durum büyüleyici ve misafirperver bir personanın ardına gizlenmiştir. Ya da bir kişi kendi iç yaşamına duygusal bir hoşgörüyle yaklaşırken başkalarına karşı son derece yargılayıcı olabilir. İnsanların kendilerine içten içe nasıl davrandıklarını öğrenmeden önce onları iyi tanımak gerekir. Kendilerini ciddiye alıyorlar mı? Kendilerine çocuk gibi mi davranıyorlar? Kendi derin içsellikleri hakkında gerçekte ne hissettikleri, anima veya animus tutumlarını belirler.

Jung bu pasajda ayrıca şöyle der: "Kimi, içsel süreçlerinin en ufak bir şekilde kendisini rahatsız etmesine izin vermez ... kimi de tamamen onların insafına kalmıştır ... belli belirsiz nahoş bir his onun kafasına gizli bir hastalıktan mustarip olduğu fikrini sokar, bir rüya onu kasvetli önsezilerle doldurur ... Kimi bunları fizyo-

---

5 *A.g.e.*

6 *A.g.e.*

7 *A.g.e.*, par. 801.

lojik olarak kabul eder, bir başkası komşularının davranışlarına atfeder, bir diğeri bunlarda dinî bir ilham bulur."[8] "Böylece Jung, içsel tutumun ... dışsal tutum kadar kesin bir işlevsel kompleksle ilişkili olduğu sonucuna varır. Görünüşe göre dış nesneyi ve olguların gerçekliğini sürekli göz ardı eden insanlar nasıl tipik bir dış tutumdan yoksunsa, içsel ruhsal süreçlerini tamamen göz ardı eden insanlar da tipik bir içsel tutumdan yoksundurlar."[9]

Yukarıda Jung'un 1921'de *Psikolojide Tipler* eserinde sunduğu şekliyle anima/animusun yapısal tanımı özetlenmiştir. Anima/animus, kişinin bilinçdışının iç dünyasıyla —hayal gücü, öznel izlenimler, fikirler, ruh halleri ve duygular— ilişkisini yöneten bir tutumdur. Şimdiye kadar bu yapının içeriği ya da cinsiyeti hakkında hiçbir şey söylenmemiştir. Alışılagelmiş kısa tanım, animanın bir erkek için içsel dişil, animusun ise bir kadın için içsel eril olduğudur. Ancak bunlardan ego ile ilişkili olarak belirli bir amaca hizmet eden işlevsel yapılar olarak da bahsedilebilir. Ruhsal yapı olarak anima/animus, erkek ve kadınların psikolojik doğalarının daha derin kısımlarına girmelerini ve uyum sağlamalarını sağlayan araçtır. Persona ise toplumsal dünyaya bakar ve gerekli dış uyumlara yardımcı olur, böylece anima/animus ruhun iç dünyasına yönelir ve egonun karşısına çıkan sezgisel düşünce, his, imge ve duyguların talep ve gerekliliklerine kişinin uyum sağlamasına yardımcı olur.

Örneğin, sık sık huysuzlanan bir erkeğin "anima sorunu" olduğu söylenir. Onun hakkında "Bugün muayyen günü" denebilir. Animası duyguları yönetmeye yardımcı olmaz, aksine öyle bir ruh hâlini serbest bırakır ki bu hâl, ego-bilincine bir gaz gibi sızar ve pek çok ham ve farklılaşmamış tesiri beraberinde taşır. Bunun ego işleyişine en hafif tabirle müdahale ettiği bilinmektedir. Bu kişinin egosu anima kişiliğiyle özdeşleşir ve nihayetinde aşırı duyarlı olup duygusallığa bulanır. Animası çok gelişmiş de-

---

[8] *A.g.e.*

[9] *A.g.e.*, par. 802.

ğildir ve bunaltıcı bir ruh hâliyle başa çıkmasına yardımcı olmak yerine onu daha da derinlere çeker. Sık sık ve yoğun bir şekilde karamsarlığa kapılan bir adam, kişiliğinin bu —genellikle alt— parçasıyla çok yakın bir ilişki içindedir. Elbette Rilke gibi birinci dereceden bir anima sorunu olan bir şairse bu ilişkiyi yaratıcı bir şekilde kullanabilir. Ancak, nadiren duygusal olabilir ve ufak tefek rahatsızlıklara ve yaralanmalara karşı aşırı tepki verebilir ve bu nedenle psikolojik olarak işlevsiz olabilir. İlişkileri çatışmalarla doludur, çünkü yönetemeyeceği kadar güçlü duygusal tepkileri vardır. Anima ona yardımcı olmak yerine onu bunaltır.

Benzer şekilde, "animus sorunu" olan bir kadını da bilinçdışı alt etmiştir; duygu yüklü düşünceler ve fikirler kadını, kadının onları kontrol ettiğinden daha fazla kontrol eder. Animanın musallat olduğu erkekten çok farklı değildir, sadece kadın tarafında vurgu daha entelektüel olma eğilimindedir. Bu otonom fikirler ve görüşler, bir belalının duygusal enerjisiyle iletildikleri için dünyaya uyumunu bozar. Çoğu zaman ilişkilerine zarar verir, çünkü yakınındaki insanlar onunla birlikteyken etraflarına kendilerini koruyucu kalkanlar inşa etmek zorunda kalırlar. Onun varlığında kendilerini, savunmada ve rahatsız hissederler. Ne kadar hoş ve samimi olmak istese de bunu yapamaz, çünkü egosu bu yıkıcı enerjilerin istilasına maruz kalır; bu da onu olmak istediği nazik ve kibar kişiden başka her şeye dönüştürür. Bunun yerine, yıpratıcı olur ve güç ve kontrol uğruna bilinçdışı çabalara kapılır. Bu Jung'un animus tasallutu dediği şeydir. Animus güçlü bir kişiliktir; ego ya da arzulanan persona ile uyumsuzdur. Bir "ötekidir".

Animanın pençesindeki erkekler incinmiş duyguların içine çekilme eğilimindedir; animusun pençesindeki kadınlar ise saldırma eğilimindedir. Bu, cinsiyetler arasındaki geleneksel bir ayrımdır ve elbette son kültürel gelişmeler ışığında düzeltilmeye muhtaçtır. Ancak her iki durumda da "tasallutun" içeriği ne olursa olsun, bilinçdışının iç dünyası yeterince kontrol altında tutulamaz ve duygusal ve mantıksız muhtaçlık diğer insanlarla ve genel olarak hayatla normal ilişkileri bozar ve çarpıtır. Anima/a-

nimus tasallutu bilinçdışının kapılarını ardına kadar açar ve içeri girmek için yeterli enerjiye sahip olan hemen hemen her şeyi içeri alır. Ruh hâlleri ve kaprisler içeri girer ve kişiyi alıp götürür. Dürtü kontrolü minimum düzeydedir. Düşüncenin ya da tesirin sınırlandırılması söz konusu değildir. Bu da bir ego sorunudur elbette —gelişmemiş bir egonun belirtisidir; bu ego, normalde bilince süzülen ancak sözlü veya fiziksel eyleme dönüştürülmeden önce üzerinde düşünülmesi ve sindirilmesi gereken içerikleri tutamaz ve içeremez. Ancak anima/animus yapısında da çok az gelişme sorunu vardır. Bu gelişim eksikliği gelişmemiş bir kas gibidir. Gerektiğinde görevini yerine getiremeyecek kadar gevşek ve yetersizdir. Bu durumda erkekler tipik olarak duygularını yönetmelerine yardımcı olacak bir kadın arayacak, kadınlar da tipik olarak ilham verici düşüncelerini anlayabilecek ve onlarla bir şeyler yapabilecek bir erkek bulacaktır. Böylece diğer insanlar da ego-anima/animus ilişkileri alanına dâhil olurlar.

Tartışma adına, *ideal* bir psikolojik gelişimi tanımlamama izin verin (bu son derece teorik ve olasılık dışı olabilir). Ruhsal sistemin bilinçli ve bilinçdışı kısımları dengeli ve uyumlu bir etkileşim içinde birlikte çalışır ve bu kısmen anima/animus ile persona arasında gerçekleşir. Burada ego dışarıdan veya içeriden gelen malzemelerle dolup taşmaz, aksine bu yapılar tarafından rahatlatılır ve korunur. Ayrıca yaşam enerjisi —libido— yaşamın görevlerine ve taleplerine uyum sağlamak üzere aşamalı bir hareket hâlinde akar. Bu, içsel kaynaklara erişimi olan ve dışsal uyum konusunda yetenekli, sağlıklı, yüksek işlevli bir kişiliğin resmidir. Dış dünyaya yönelik tutum dengelidir ve iç dünyaya yönelik bir tutumla tamamlanır. Hiçbiri uyumsuz veya yetersiz gelişmiş değildir. Persona yaşamın taleplerine uyum sağlayabilir ve çevresindeki toplumsal ve doğal dünyalarla istikrarlı ilişkiler kurabilir. İçsel olarak, enerji ve yaratıcı ilham kaynağına bir erişim vardır ve bu erişim iyi düzenlenmiş ve istikrarlıdır. Dış ve iç uyumlar yaşamın taleplerine uygundur.

Peki hayat neden böyle değildir? Aslında pek çok insan hayatında zaman zaman buna benzer şeyler yaşar. Bunlar iş ve aşkın iyi olduğu dönemlerdir. Ancak bu durumlar genellikle çok daha çatışmalı bir tabloda nispeten kısa süreli ara dönemlerdir. Bunun en büyük nedenlerinden biri dengesiz gelişmemizdir. Ayrıca çağdaş kültürümüzde gerçek içsel gelişime —Jung'un kolektif (persona temelli) kültürün aksine "bireysel kültür" dediği şeye— çok az önem verilmektedir. Aslında içimizde çoğumuz son derece ilkeliz. Yalnızca persona zorla alındığında ve anima/animus bilinçdışının daha derin katmanlarının kapılarını açtığında —örneğin orta yaşta olduğu gibi persona ve anima/animus arasındaki çatışmayla ego parçalandığında— içsel gelişim ihtiyacı akut bir mesele hâline gelir ve ciddiye alınır. Bu bir nevroz patlaması gibi görünse de daha fazla bireyleşme çağrısı ve bireysel gelişime giden yolda içselliğe doğru daha derin bir yolculuğa çıkma azmi olabilir.

Cinsiyet ve Anima ve Animus

Şimdi doğrudan cinsiyeti ima eden anima ve animus görüşlerine dönelim ve her şeyden önce şu hususa dikkat çekelim: Bunlar Latinceden alınmış terimlerdir. Zamanının çoğu kültürlü Avrupalısı gibi Jung da klasik dillere hâkimdi ve ruhsal figürleri ve yapıları adlandırmak için bu kaynakları kullanmayı oldukça doğal ve uygun buluyordu. Anima Latincede "can", animus ise "ruh" anlamına gelir. (Almancada bunlar *Seele* ve *Geist* olarak geçer.) Bir bakış açısına göre bu iki Latince terim arasında aslında çok fazla anlam farkı yoktur. Yunanlıların ve Romalıların varsaydığı gibi *canın (anima)* ölümle birlikte bedenden çıktığı düşünülürse, bu, *ruhun (animus)* ayrıldığını söylemekle eşdeğerdir. Ruh genellikle nefes veya hava olarak tasvir edilir ve bir kişinin son nefesini bedeni terk ederken yakalamak, o kişinin ruhunu yakalamaktır. Dolayısıyla ruh ve can terimleri neredeyse birbirinin yerine kullanılabilir. Ayrıca, her iki kelime de kişilerin iç dünyasına, canlı ve ruhsal olana atıfta bulunur.

Elbette Jung, anima terimini kullanırken kelimenin dinî anlamından bahsetmez. Geleneksel din yazarlarının bu terimi kullandığı gibi insanın ölümsüz parçasını kastetmez. Bu terimi psikoloji içinde kullanır ve bununla bir erkeğin kişiliğinin gizli içsel yanını ifade etmek ister. Benzer şekilde, animus terimiyle metafizik ve aşkın bir şeye —örneğin Kutsal Ruha— değil, bir kadının kişiliğinin gizli içsel yanına atıfta bulunur.

Kelimelerin sonları cinsiyet farkını ifade eder. Animanın sonu dişil, animusun sonu ise erildir. (*Seele* ve *Geist* da Almancada benzer şekilde sırasıyla dişil ve erildir). Dolayısıyla Jung, bu terimlerden birini erkeklere diğerini kadınlara atayarak teorisini kuruyor ve cinsiyetler arasındaki temel (yani arketip) farklılıkları göstermek istiyordu. Sıklıkla tüm insanların aynı arketipleri paylaştığını söylese de bu örnekte erkeklerin bir arketipe, kadınların ise başka bir arketipe sahip olduğunu söylemektedir. Jung bunu yapmak istemeseydi, her ikisi için de aynı terimi kolaylıkla kullanabilirdi. Ya da "anime" gibi nötr bir terim icat edebilirdi. Ancak bunu yapmamıştır ve bunun bir nedeni vardır. Peki erkekler bu temel içsel yolla kadınlardan nasıl ve neden farklıdır?

Jung'a göre her iki cinsiyet de hem eril hem de dişil bileşenlere ve niteliklere sahiptir. Bazı pasajlarda bunu her birinin hem eril hem de dişil genetik malzemeye sahip olduğu gerçeğine bağlamaktadır. Aralarındaki ampirik farklılıklar yalnızca bir derece meselesidir. Bu vurgusuyla belki de bir proto-feministtir. Jung, insan ırkını çok az ortak noktası olan iki farklı cinsiyet grubuna ayırmaktan kaçınıyor gibi görünmektedir. Onun teorisine göre hem erkekler hem de kadınlar hem eril hem de dişildir. Ancak bu nitelikler farklı şekilde dağılmıştır. Ayrıca bu farklılık topluma ya da kültüre değil, arketiplere bağlıdır. Başka bir deyişle, toplumsal politikadaki değişikliklerle silinebilecek bir fark değildir. Bu açıdan Jung, en azından erkekler ve kadınlar arasında çok az temel psikolojik fark olduğu (ya da hiç olmadığı) konusunda ısrar eden çağdaş feministlerle ters düşmektedir. Jung, erkeklerin dışarıdan eril, içeriden dişil olduğunu, kadınların ise bunun tam tersi ol-

duğunu söyler. Kadınlar egolarında ve personalarında ilişkisel ve alıcı, kişiliklerinin diğer tarafında ise sert ve nüfuz edicidirler; erkekler ise dışarıdan sert ve agresif, içeriden ise yumuşak ve ilişkiseldirler. Erkek ve kadın yetişkinlerin personalarını ortadan kaldırdığınızda cinsiyet algısı tersine dönecektir. Kadınlar erkeklerden daha sert ve kontrolcü, erkekler ise kadınlardan daha besleyici ve ilişkisel olacaktır.

Her birey için olmasa da en azından istatistiksel olarak Jung'un tanımı kural gibi görünmektedir. Eğer siyaset persona düzeyindeki algılar tarafından yönlendiriliyorsa, ki bu insanların anketörlere açıklayacakları kadardır, bilgili kamu görevlilerinin kampanyaları şu görüşe göre şekillenir: Kadınların oylarını kazanmak için şefkat, duyarlılık, birlik ve hoşgörü arzusu göstermelidirler; erkek oylarının peşindeyseler de mantık, rekabetçilik, sertlik ve ahlaki yargı göstermelidirler.[10] Öte yandan, Jung'a göre erkeklerin ve kadınların iç dünyaları —gizli kişilikleri, bilinçdışı öteki kendilikleri— bunun tam tersi olacaktır. Başka bir deyişle, insanlar dış görünüşleri ve anketlerin gösterdiğinden daha karmaşıktır. Kadınlar içlerine baktıklarında mantık, rekabetçilik, sertlik ve ahlaki yargılamayla karşılaşırlar (ve kendileriyle yakından ilgilenenlere bunları gösterirler). Aynı şekilde erkekler de şefkat, duygusallık, birlik ve hoşgörü arzusu gösterirler. Jung'un anima ve animus teorisiyle çözmeye çalıştığı şey kısmen insanoğlunun bu karmaşıklığıdır.

1921 tarihli anima ve animus tanımında Jung, kendi gözlem ve deneyimlerinden yola çıkarak bazı genellemeler sunar. Bunlar, daha sonraki yazılarının çoğunda neye odaklanacağına ve neyi vurgulayacağına dair bir fikir verir. "Animanın karakterine gelince, deneyimlerim onun büyük ölçüde personanın karakterini tamamlayıcı nitelikte olduğu düşüncesini doğrulamaktadır. Anima genellikle bilinçli tutumda eksik olan tüm o ortak insani

[10] *The New Yorker*, 9 Eylül 1996, s. 34.

nitelikleri içerir."[11] Bu noktada Jung henüz gölge kavramını yerine oturtmamıştı. Gölge ve anima/animus arasındaki bu ayrım daha sonra çözülecek ve gölge, persona için tamamlayıcı olan ancak persona imgesiyle uyumsuz oldukları için bilinçli kimlikten dışlanan içeriklerin çoğunu üstlenecektir. Bu pasajda Jung, dış ve iç nesnelere yönelik tamamlayıcı tutumlardan ziyade, gölgenin daha sonra tanımlayacağı karşı-persona türü hakkında düşünmektedir. "Anima genellikle bilinçli tutumda eksik olan tüm o ortak insani nitelikleri içerir. Kötü rüyalar, kasvetli önseziler ve içsel korkularla eziyet çeken tiran tipik bir figürdür... personasında eksik olan tüm o yanılabilir insani nitelikleri animası içerir. Eğer persona entelektüel ise anima kesinlikle duygusal olacaktır."[12] Bu özellikler daha sonra gölgeye atfedilecek olsa da cinsiyet meselesine yol açan işte bu düşünce çizgisidir: "Animanın tamamlayıcı karakteri cinsel karakteri de etkiler, ki şüpheye yer bırakmayacak şekilde bu olguyu kanıtladığımı düşünüyorum. Çok kadınsı bir kadın erkeksi bir ruha sahiptir ve çok erkeksi bir erkek de kadınsı bir ruha sahiptir."[13] Burada anima/animus yapısı persona nezdinde tamamlayıcı olarak görüldüğü için cinsiyet özellikleri onun imgesine dâhil olur. Bir erkeğin personası belirli bir kültürde yaygın olarak erkeklikle ilişkilendirilen nitelikleri ve özellikleri içeriyorsa, bu imgeye uymayan kişilik özellikleri bastırılacak ve tamamlayıcı bilinçdışı yapı olan animada bir araya getirilecektir. Daha sonra anima, o kültürde genelde kadınsı olarak tanımlanan özellikleri içerir. Yani personada çok erkeksi olan bir erkek animada da aynı derecede kadınsı olacaktır.

Peki ya personalarında çok kadınsı olmayan kadınlar ve çok erkeksi olmayan erkekler? Çok kadınsı olmayan bir kadının erkeksi olmayan bir animusu ve çok erkeksi olmayan bir erkeğin de kadınsı olmayan bir animası var mıdır? Jung, öncülleri göz önüne

---

[11] Jung, *a.g.e.*, par. 804.

[12] *A.g.e.*

[13] *A.g.e.*

alındığında, bu düşünce çizgisini takip etmek zorunda kalacaktır. Bazı bireyler eril ve dişil özellikler arasında içsel olarak çok fazla kutuplaşmamış olabilir. Son yılların ürünü olan çift cinsiyetli tarz, maço erkekler ve pasif kadınlar şeklindeki klasik cinsiyet kutuplaşmasından açıkça uzaklaşmıştır. Kadınlar önceki nesillere kıyasla daha erkeksi giyinmekte ve davranmaktadır ve birçok erkek de benzer şekilde atalarına kıyasla daha kadınsı personalara sahiptir. Bu durum anima ve animusun özelliklerini nasıl etkiler? Doğru erkek ve kadın giyimi ve davranışına ilişkin baskın kolektif imgeler değiştikçe, anima ve animusun içsel imgeleri de buna uygun olarak değişecektir. Esasında, bireyin egemen kültürüne bilinçli bir uyum sağlamayan her şey bilinçdışına itilir ve Jung'un anima/animus adını verdiği yapının etrafında toplanır. Son derece efemine bir erkek için içsel tutum (anima) erkeksi nitelikte olacaktır, çünkü persona uyarlamasının dışında bırakılan şey budur.

O hâlde, içsel tutumun, anima ve animusun doğasını ve niteliğini tanımlamak söz konusu olduğunda, bu cinsiyet nitelikleri gerçekte ne anlama gelmektedir? Eril neredeyse evrensel olarak aktif, sert, nüfuz edici, mantıklı, iddialı, baskın gibi sıfatlarla tanımlanmıştır; dişil ise yaygın olarak alıcı, yumuşak, verici, besleyici, ilişkisel, duygusal ve empatik olarak tanımlanmıştır. İster erkek ister kadın bedeninde bulunsun, bu nitelik kategorileri sabit kalıyor gibi görünmektedir. Tartışma, bu kategorilerin cinsiyetle ilişkilendirilip ilişkilendirilmemesi gerektiğidir. Bazı kadınlar personalarında kadınsıdan daha ziyade erkeksi, bazı erkekler erkeksiden daha ziyade kadınsıdır, ancak bu onların biyolojik kadın ve erkek olarak cinsiyetlerini değiştirmez. Çince Yin ve Yang terimleri bu nitelik grupları için daha uygun ve tarafsız terimler olarak önerilmiştir ve eril ve dişil terimlerinin yerine kullanılabilirler. Buradan yola çıkarak Jung, içsel tutumun personada dışarıda bırakılan nitelikleri gösterdiğini söyleyecektir: eğer bir kişi personada Yang ise anima/animus yapısında Yin olacaktır. Ancak içsel tutum, bilinçdışında olduğu için egonun daha az kontrolü altındadır ve personadan daha az rafinedir ve farklılaşmıştır. Do-

layısıyla, Yin-egemen bir personada ortaya çıkan alt bir Yang ve Yang-egemen bir bilincin korunmasız anlarında ortaya çıkan da alt bir Yin'dir.

Dolayısıyla çok kadınsı bir kadın erkeksi bir ruha sahiptir, ancak çok rafine bir ruha sahip değildir. Dünyayla olan ilişkisinde, alıcı, sıcak, besleyici ve kucaklayıcı olarak tanıdığımız ve tanımladığımız ayırt edici ve belirgin bir kadınsı tutuma sahiptir. Bu kişinin içinde çok farklı bir içsel tutum vardır: sert, eleştirel, agresif, otoriter. Çok kadınsı görünen kadının iç yüzü çelikten yapılmış bir kişiliği ortaya çıkarır. Benzer şekilde, çok erkeksi görünen, haşin, sert fikirli, kopuk ve saldırgan erkek de duygusal, alıngan, kolay incinen ve kırılgan bir iç kişiliğe sahiptir. Maço erkek annesini sever, kızını sever, atını sever ama bunu (kendine bile) itiraf etmekten kaçınır ve özel hayatında ara sıra pes edip içerken hüngür hüngür ağlasa da toplum içinde bu duygulardan uzak durur. "Bu zıtlık, bir erkeğin her şeyiyle tamamen erkeksi olmayıp aynı zamanda bazı kadınsı özelliklere de sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Erkeğin dış tutumu ne kadar erkeksiyse, kadınsı özellikleri de o kadar silinir: bunun yerine bilinçdışında ortaya çıkarlar. Bu, karakteristik zayıflıklara en çok maruz kalanların neden sadece çok erkeksi erkekler olduğunu açıklar; bilinçdışı tutumları kadınsı bir zayıflığa ve etkilenebilirliğe sahiptir. Öte yandan, genellikle en kadınsı kadınlar iç yaşamlarında inatçılık, dik başlılık ve serkeşlik sergilerler, ki bunlar görece bir yoğunlukta yalnızca erkeğin dış tutumunda bulunabilir. Bu özellikler erkeksi özelliklerdir, kadınsı dış tutumdan dışlanmıştır, kadının ruhunun nitelikleri haline gelmiştir."[14] Belli ki Jung burada içsel eril ve dişilden en yüksek ve en gelişmiş biçimleriyle değil, daha ziyade karikatür seviyesinde bahsetmektedir: Bireyin kişiliğinin gelişmemiş kısımlarına dayanan erkeklik ve kadınlığın aşağı versiyonları olarak bahsetmektedir.

---

[14] *A.g.e.*

Anima/Animusun Gelişimi

Bununla birlikte, anima ve animusa ruhta daha fazla gelişme için böylesine bir potansiyel veren şey tam da yukarıdaki gelişme eksikliği ve aşağılık duygusudur. Persona kolektif değerlere ve özelliklere —kültürün belirli bir anında erkek ve kadın davranışları ve tutumları açısından "moda" olan her şeye— dayandığı için bir birey olarak benzersiz olma potansiyeli personada değil, ruhun başka bir yerinde bulunur. Bir kişinin ego-bilinci persona ile özdeşleştiği ve kendini onunla bir hissettiği sürece, kolektif imgelerden sapacak kişilik niteliklerine ve bireyselliğin ifadesine yer yoktur. Birey olma dürtüsü, "uyum sağlamak" adına baskılanır (ya da tamamen bastırılır). Belirli bir durumda bu bireysel niteliklerin neler olabileceği persona incelenerek belirlenemez. Bunlar persona sunumunda bir şekilde yer alabilir ya da neredeyse tamamen dışlanmış olabilir. "Bu, deneyimlerimin tekrar tekrar ortaya koyduğu temel bir kuraldır... bireysel niteliklere gelince, onlar hakkında hiçbir şey [personadan] çıkarılamaz... Sadece şundan emin olabiliriz; bir insan personasıyla özdeş olduğunda, bireysel nitelikleri anima ile ilişkilendirilecektir."[15]

Bu gri takım elbiseli adamdır, her sabah işe trenle gider ve kolektif rolüyle o kadar yakından özdeşleşmiştir ki bu rolün çerçevesi dışında hiçbir kişiliği yoktur. İçsel benzersizliği animada ortaya çıkacaktır: Son derece alışılmadık kadınlardan (belki de gizlice) etkilenecektir, çünkü onlar onun için anima yansıtmasını taşırlar, onun ruhunu tasvir ederler, onun macera ve cesaret ruhunu yakalarlar. Tam manasıyla aynı kural kadınlar için de geçerlidir: Persona sunumlarında kolektif ve geleneksel olduklarında, gizli bir iç sevgili barındırırlar (ve genellikle kendileri bile bunun farkında değildir) ve bu geleneksel eşlerinin portresinden başka bir şey değildir. Bu eş ortaya çıktığında onları büyüleyecek ve terk edilmelerine yol açacaktır. Ruhun bu temel kuralı hayatın içinde işlerken gözlemlenebilir ve sayısız romanda, operada ve filmde tasvir edilir.

---

[15] *A.g.e.*

Anima veya animus yansıtmasının taşıyıcısı olan biriyle gerçek bir karşılaşmanın sonucunda "rüyalarda sıklıkla ruhsal hamilelik simgesi belirir —kahramanın doğumunun ilkel imgesine kadar uzanan bir simgedir bu. Doğacak olan çocuk bireyselliği ifade eder ve mevcut olsa da henüz bilinçli değildir."[16] Geleneksel erkeğin çok sıra dışı olan anima kadınıyla ilişkisinin gerçek ruhsal amacı simgesel bir çocuk üretmektir; bu da kişiliğindeki zıtlıkların birliğini temsil eder ve bu nedenle kendiliğin simgesidir.

Jung, egonun anima veya animus ile bu karşılaşmasının psikolojik gelişim açısından çok zengin bir potansiyel barındırdığını düşünüyordu. Anima/animus ile buluşma, gölgeye nispetle bilinçdışıyla daha derin bir bağlantıyı temsil eder. Gölge söz konusu olduğunda, bu toplam ruhun küçümsenen ve reddedilen parçalarıyla, aşağı ve istenmeyen niteliklerle bir buluşmadır. Anima/animus ile buluşma, egonun ulaşabileceği en derin ve en yüksek (veya en uzak) noktalara götürme potansiyeline sahip ruh düzeyleriyle bir temastır.

Ancak bu sezginin peşinden gidebilmek için Jung'un rotasını değiştirmesi ve anima/animusun doğasını yeniden tanımlamaya başlaması gerekmiştir. Gölge genellikle kişiyi ruhun personadan reddedilen kısımlarının ötesine götürmez —tabii mutlak kötülükle karşılaşmaya götürmediği sürece. Öte yandan anima/animus yapısı, kendiliğe köprü kurma potansiyeline çok daha ileri bir erişime sahiptir. O hâlde anima/animus basitçe personanın tersi olamaz, zamanın kolektif tutumlarının bir tür olumsuz yansıması değildir. Kolektif bilinçdışına, arketiplere ve arketip imge yapılarına daha derinden demir atmış olmalıdır. Kökleri gölgenin köklerinden daha uzaklara ve derinliklere uzanıyor olmalıdır. 1921 yılında Jung bu izleri kolektif bilinçdışının iç bölgelerine kadar takip etmenin eşiğindedir. Gelecekte ne olacağına dair bir ipucu verir: "Çevreye uyum sağlama aracı olan persona nasıl çevresel koşullardan güçlü bir şekilde etkileniyorsa, anima da bilinç-

[16] *A.g.e.*

dışı ve onun nitelikleri tarafından şekillendirilir."[17] Burada anima kavramı küçük ama oldukça önemli bir şekilde değişmektedir. Anima, basitçe personanın tamamlayıcısı olmak ve dolayısıyla personanın içindekiler tarafından eleştirel bir biçimde şekillendirilip renklendirilmek yerine, artık bilinçdışı ve onun nitelikleri tarafından şekillendirilmiş olarak görülmektedir. Daha sonra Jung animus ve animayı arketip imgeler olarak düşünmeye başlar, bu imgeler formlarını ruhsal yelpazenin ruhsal ucundan alırlar (bkz. 4. Bölüm); Jung da böylece şu sonuca varacaktır: Anima/animus, zamanın kolektif mutabakatından çok arketip tarafından şekillendirilir. Anima ve animus, ruhun kalıcı biçimleri hâline gelecektir, ruh onları ne kadar şekillendiriyorsa onlar da ruhu o kadar şekillendirecektir, kültür biçimlerini kırabilecek ve şaşkın ve bazen de isteksiz bir egoya kendi gündemlerini dayatacak dinamik güçler biçimini alacaktır.

Jung 1925 yılında evlilik üzerine yazdığı bir makalede şöyle der: "Her erkek içinde ebedî kadın imgesini taşır; şu ya da bu kadının imgesini değil, kesin bir dişil imgeyi."[18] Bu, analitik psikolojide animanın aşağı yukarı standart tanımı hâline gelmiştir. Jung burada anima/animusun arketip doğasına işaret etmekte ve bu içsel tutumun personayı nasıl tamamladığını bir kenara bırakmaktadır. Şöyle devam eder: Bu "ilksel kökenli kalıtsal bir faktördür" ve kadının kendi içinde olduğu gibi değil, *erkeğe göründüğü gibi* bir imgesini sunar. Benzer şekilde animus da kadının erkek kişiliğine dair içsel imgesidir. Erkekler ve kadınlar arasındaki tüm kafa karışıklıklarının ve şaşırtmacaların ardında bu iç yapılar tarafından üretilen imgeler, düşünceler ve varsayımlar yatmaktadır. İnsanlar birbirlerini yanlış anlarlar, çünkü genellikle gerçek insanlardan ziyade diğer cinsiyetin *imgeleriyle* ilişki kurarlar. Bu içsel yapıların gerçekliği nasıl çarpıtabildiği ve normalde oldukça rasyonel ve iyi niyetli bireyler arasında yanlış algılamalara neden

---

[17] *A.g.e.*

[18] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 17, par. 338.

olabileceği açıktır. Her bir cinsiyetin bilinçdışında yer alan erkek ve kadın imgeleri ilkeldir ve tarihsel ve kültürel koşullar vasıtasıyla nispeten öylece kalmışlardır. Ebedi ve sabit imgeler gibidirler, portrelerini nesilden nesle insan ruhunda tekrarlarlar. Platon ve Sokrates'in kadınlar konusunda kafasını karıştıran şey, bugün erkekler için tuzaklar yaratan anima imgesiyle aynıdır. Mecdelli Meryem'in kalbini dolduran beklentiler ve özlemler modern kadınların bilincine sızmaya devam eder —onları ayıran kültürel ve toplumsal mesafeler çok büyük olsa da. Anima/animus büyük bir yanılsama yaratıcısıdır; bezgin kişiyi güldürür, saf kişiyi hayal kırıklığına uğratır.

Jung 1950'de *Aion*'da yaşlılığın bakış açısından yazarak bu anlaşılması zor içsel faktörün tanımını bir kez daha sunmaya çalışmıştır: "Yansıtma yapan faktör animadır, daha doğrusu animanın temsil ettiği bilinçdışıdır."[19] Jung yansıtmaların ego tarafından değil bilinçdışı tarafından yaratıldığını her daim savunmuştur. Biz yansıtmalarımızdan sorumlu değiliz, yalnızca bunların bilincine varmadığımız, geri almadığımız ya da analiz etmediğimiz için sorumluyuz. Bunlar kendiliğinden ortaya çıkarlar ve bir dünya ve gerçeklik görüşü yaratırlar; bu da sınanmış gerçeklik algılarından ziyade bilinçdışı imgelere ve yapılara dayanır. Jung artık tüm yansıtmaların kökenini anima/animusta bulur, böylece bu ruhsal faktörün dinamik ve aktif doğası vurgulanmaktadır.

Elbette sürekli yansıtmalar yaparız ve hayata, diğer insanlara ve dünyanın nasıl inşa edildiğine dair görüşlerimiz oldukça önemli ölçüde bilinçdışı içeriklerden oluşur, bunlar da çevreye yansıtılır ve mutlak gerçeklere tutunur. Jung'un bu pasajda söylediği üzere, anima/animus, hayali dünyalar yaratan Hint Tanrıçası Maya gibidir ve ego büyük ölçüde yansıtmalara dayanan bir dünyada yaşar. Jung bunu öncelikle Doğu dinlerini inceleyerek değil, bir psikiyatrist ve analist olarak kendi ilk elden deneyimlerinden öğrenmiştir. Bazı insanların görüşlerinin gerçekten bu kadar çar-

[19] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 9/II, par. 26.

pıtılmış olması şaşırtıcıdır. Aynı şekilde, hepimizin kendi görüşlerimizde ciddi kusurlar bulsak bile bunlara kesinlikle inanmamız da dikkat çekicidir. Bir dizi temel varsayımı nadiren sorgularız.

Bilinci Anima/Animus ile Yükseltmek

Ruhun temelindeki arketip yapılara dayanan anima/animus imgesi, ruhsal sistemden süzülerek ve ego-bilinci vasıtasıyla algılanarak belirli bir şekil veya biçim alır. Gölge imgesi korku ve dehşet uyandırsa da anima/animus imgesi genellikle heyecan yaratır ve birleşme arzusunu harekete geçirir. Bir çekim üretir. Anima/animusun olduğu yere gitmek isteriz, onun bir parçası olmak isteriz, ona katılmak isteriz —tabii eğer çok ürkek ya da maceradan korkan biri değilsek. Büyük bir hatip konuşmasını icra ettiğinde dinleyicileri elektriklendiren karizmatik yük, anima/animusu harekete geçirir ve onun varlığını kümelendirir. İzleyici inanmak ister ve bireyler harekete geçme çağrısını takip eder. Bir gerçeklik algısı yaratılır ve anima/animusun güçlü duygusal komutunu inanç takip eder. Dolayısıyla anima/animus dönüştürücüdür.

Bununla birlikte, psikolojik gelişim ve bilinç artışı amacıyla, temel ego eylemi anima/animusu diyalektik bir sürece dâhil etmek ve hemen eyleme geçme çağrısını takip etmemektir. Bu diyalog ve yüzleşme sürecine Jung, *Auseinandersetzung* der. Almanca bir kelime olan bu terim, tam anlamıyla "bir şeyi parçalara ayırmak" anlamına gelir ve iki kişinin birbiriyle diyalog ya da müzakere hâlinde olduğu ve her ikisinin de çatışmadan kaçmadığı bir süreci ifade eder. Kafa kafaya verip fiziksel veya sözlü olarak tartıştıklarında, başlangıçta belirsiz ve zorlukla ifade edilen aralarındaki farklılıklar daha belirgin hâle gelir. Hatlar çizilir, ayrımlar yapılır ve sonunda netliğe ulaşılır. Son derece duygusal bir yüzleşme olarak başlayan şey, çok farklı iki kişilik arasında bilinçli bir ilişkiye dönüşür. Belki de bir anlaşmaya varılır, bir sözleşme hazırlanır ve imzalanır.

Ego ve anima/animus arasındaki ilişki de böyledir. Bu, bilinci yükseltme, yansıtmaların farkına varma, en romantik ve dikkatle korunan yanılsamalarımıza meydan okuma işidir. Anima/animus ile bir *Auseinandersetzung* gerçekleştirmek, bilinçdışı fantezinin hayali dünyasını parçalara ayırmaktır. Bu aynı zamanda kişinin kendi zihinsel evreninin zirvelerini ve çukurlarını en derin şekilde deneyimlemesine imkân vermektir: zaten aşırı beslenmişken daha fazlası için ağzımızın sulanmasına neden olan bilinçdışı varsayımlar, çoktan tatmin olmuş olmamız gerektiği hâlde arzularımızı sürdürmemize neden olan durumlar, uyaran-tepki dizilerinin zincirindeki duygusal açıdan yüklü kalıpları durmaksızın tekrarlamaya iten şeyler... Zindanlar ve ejderhalar, mitler ve masallar, romantik aşırılıklar ve alaycı suçlamalar, anima/animus tarafından ruhsal iç dünyamızda örülen dünyanın bir parçasıdır. Bunlardan vazgeçmiş gibi yapabiliriz; ancak bir de bakarız ki en değerli kendilik kanılarımıza ve yanılsamalarımıza daha da inatla tutunmuşuzdur. "Onlar [anima ve animus] hakkında bilinçli yönden keşfedebildiklerimiz neredeyse algılanamayacak kadar azdır. Ancak ruhun karanlık derinliklerine ışık tuttuğumuzda ve insan kaderinin garip ve dolambaçlı yollarını keşfettiğimizde, bilinçli yaşamımızı tamamlayan bu iki faktörün ne kadar büyük bir etkiye sahip olduğu yavaş yavaş anlaşılır."[20] Bu belki de karakterin kader olduğunu savunan Freud'a bir yanıttır. Jung'a göre anima/animus kaderdir. Bilinçli irademiz ya da bilgimizin çok ötesindeki arketip güçlerin imgeleri kaderimizi yönlendirir.

Jung'un yazılarında anima/animus üzerine tartışmasız ana metin olan *Aion* metninde Jung, ruhlarımızdaki gizli bölgenin bilincine varma sürecinde ilişkinin merkezîliğini de kabul eder: "Şunu da vurgulamak isterim ki ... gölge ancak bir partnerle ilişki yoluyla, anima ve animus ise ancak karşı cinsten bir partnerle ilişki yoluyla gerçekleşebilir, çünkü ancak böyle bir ilişkide yan-

[20] *A.g.e.*, par. 41.

sıtmalar işlerlik kazanır."[21] Daha önce de söylediğim gibi cinsiyet kimliği alanındaki güncel gelişmeler ışığında bu noktayı gözden geçirmemiz gerekebilir, burada anima/animus imgeleri bazen aynı cinsiyetten kişiler tarafından taşınır. Bununla birlikte, asıl mesele bilincin bu gelişimlerinin duygusal ilişkilerde mümkün hâle gelmesidir. Bilinçlenmek tek başına yürütülen bir proje değildir; aksine, tam manasıyla serpilmesini sağlamak için iyi bir iç gözlem gerektirir. Ancak deneyim içgörüden önce gelmelidir. Gölge, kişisel bilinçdışının bu niteliklerini yakalayan birinin yansıtmasında deneyimlenir. Benzer şekilde, anima/animus da kendi özelliklerini ve niteliklerini oldukça önemli bir ölçüde taşıyan bir kişi tarafından yansıtılır; bu, bilinçdışının tepkisini uyandırabilen bir kişi olmalıdır. Jung'a göre bu durum gerçekleştiğinde ruhsal kümelenme öyle bir hâl alır ki üç figür önem kazanır: "Animanın tanınması, bir erkekte, üçte biri aşkın olan bir üçlüye yol açar: eril özne, karşıt dişil özne ve aşkın anima. Kadında ise durum tersine döner."[22] Bu süreç önemli derecede bir bilinçlilik varsayar, çünkü genellikle yansıtma taşıyıcısı ve yansıtma kaynaşır, anima/animus ve diğer özneler bir olur. Ancak Jung burada bir ayrışma derecesi varsayar; öyle ki (1) kişisel öznelliği ile birlikte bilinçli bir ego, (2) bilinçli egosu ve kişisel öznelliği ile başka bir kişi ya da partner ve (3) anima/animusun arketip imgesi meydana çıkar. Jung'a göre bu üçlü, dördüncü bir figürle tamamlanır; erkek örneğinde Bilge Yaşlı Adam, kadın örneğinde ise öbür dünyaya mensup Anne. Anima/animus ve bilgelik figürleri aşkındır, çünkü esasen bilinçdışına mensupturlar ve ruhlar âleminden kaynaklanırlar, ego ve partner ise bu kümelenmeyi harekete geçiren duygusal ilişkiye mensup bilinçli kişilerdir. Bu dörtlünün varlığında, bir ilişki olarak kendiliğin sayısız deneyimini buluruz. Bu sevgi ve çekim durumunda insani ve arketip özellikler arasındaki farkları göre-

---

[21] *A.g.e.*, par. 42.

[22] *A.g.e.*

bilecek kadar bilinçli olmak koşuluyla, burada tam bir kendilik deneyimi için fırsat vardır (bkz. 7. Bölüm).

Durumu karmaşıklaştıran özellik ise şu olacaktır: Bu anima/animus-yansıtması deneyimi, psikolojik olgunluğun pek çok aşamasında insanların başına gelir. Eğer bu sadece bir hayranlık ve âşık olma meselesiyse, çocuklukta ebeveynler ve çocuklar arasında gerçekleşebilir; sonra ergenlikte (klasik ve yoğun bir şekilde) tekrar gerçekleşir; ve neyse ki insanlar yetişkinliğe geçerken de gerçekleşmeye devam eder. Hatta yaşlılıkta bile devam eder (rivayete göre Goethe yetmişli yaşlarında hâlâ genç bir kadına âşık olabildiği için şükran duası ediyordur). Anima/animus psikolojik yaşamda ebediyen aktiftir ve yokluğu depresyonun doğasını tanımlar. Bedenin cinselliğinin ötesinde, ruhun cinselliğidir: Fiziksel organizma cinsel deneyime hazır olmadan önce başlar ve fiziksel bedenin cinsel eylem zorluklarını yerine getirme yeteneğinin ötesinde canlı bir şekilde aktif olmaya devam eder. Yine de anima/animus deneyiminden tam anlamıyla psikolojik fayda sağlayabilmek için kişinin alışılmadık derecede ileri bir bilinç düzeyine ulaşmış olması gerekir. Yansıtma ile yansıtma-taşıyıcı, fantezi ile gerçeklik arasındaki farkı ayırt edebilme yeteneği gerçekten de nadirdir. Dolayısıyla, Jung'un bahsettiği şeyin —bu kümelenmede yer alan dörtlü ve deneyimdeki aşkın özelliklerin farkına varılması— gerçekleşmesi az sayıda bireye nasip olur; Kundalini ustalarına ve onlar gibi kişilere özgü ince bir psikolojik sezgi gerekir. Geri kalanlar için anima/animus Maya'dır; yanılsamaların yaratıcısı, gizemci, hilebaz, ebedî sevgilinin sürekli uzaklaşan serabıdır. İş başındaki aşkın figürlerin farkına varmadan anima/animusun yanılsamalar oyununu görmek kinizme ve umutsuzluğa yol açar: Anima gerçekten de *la belle dame sans merci,* yani minnetsiz bir kadındır.

Cinsellik ve İlişkiler

İyi bir nedenden ötürü pek çok insan anima/animus deneyiminin sığlıklarından uzak durur. Egonun doğal savunmaları bu cazibeyi uzakta tutar. Küçük oğlanlar, çok güçlü ve çekici olan küçük kızlardan kaçar, bu olayın üstesinden gelemeyeceklerini sezgisel olarak bilirler. Yetişkin erkekler de bazen aynı şeyi yapacak kadar bilgedir, çünkü anima geleneksel evliliklerin ve kariyerlerin yıkıcısıdır. Kadınlar da kendilerini aşka bırakarak vecde ve tatmin vaatlerine doğru çeken Dionysosçu animusun çağrısına direneceklerdir, çünkü burada da parçalanma ve delilik tehlikeleri yatmaktadır. Pek çok kişinin tahammül kabiliyetlerinin ötesindeki ayartmalardan kurtulmak için dua etmiş olması sebepsiz değildir. Jung'un anima gücüne dair en sevdiği örneklerden biri Rider Haggard'ın *Kadın* adlı eseridir, ikinci sınıf bir romandır bu, Afrika'nın vahşi doğasında emirlerine itaat edilmesi gereken ölümsüz bir *femme fatale*'ı tasvir eder. ("İtaat edilmesi gereken kadın" sadece Rumpole'un otoriter karısı için mizahi bir yakıştırma değildir; bu ifade Haggard'ın romanından gelmektedir): Sonsuza dek ölen ve dirilen bir tanrıçadır; insanları tutku alevlerine ve nihayetinde yıkımlarına sürükler. Ama Jung şunu da belirtmiştir: Eğer kişi duygu ve tutku ateşine dayanabilirse aynı zamanda dönüşümü de göğüsleyebilir. Arketipin, kolektif bilinçdışının ve onun güçlerinin deneyimi yeni bir bilinç durumuna yol açabilir; bu durumda maddi dünyanın gerçekliği duyular için ne kadar ikna ediciyse ruhun gerçekliği de ego için o kadar ikna edici hâle gelir. Bir kez aşkın olarak deneyimlenen ve Maya olarak tanınan anima/animus, dünyanın tamamen yeni bir kavranışına köprü olur. Anima/animus deneyimi kendiliğe giden Kral Yoludur (*via regia*).

Jung'un anima/animus teorisi kısmen libidonun merkezî kaynağı mahiyetindeki Freud'un eski cinsellik temasının oldukça yaratıcı bir varyasyonu gibi görünmektedir. Ancak Jung insan cinselliğinde, kızışan ve gerginlikten kurtulmaya çalışan ya da haz peşinde koşan hayvanlardan çok daha fazlasını görür.

Ruhsal cazibeler söz konusudur ve bunlar mütekabil biyolojik faaliyetten ayırt edildiğinde imge ortaya çıkar. Bu imge ruhsal bir olgudur, kaynağı da ruhsal yelpazenin arketip ucunda yatar. Cinsel içgüdüyle birleşmiştir ve bu birleşim anima/animusa itici fiziksel gücünü verir.

İnsan cinselliği arketip imge tarafından yönlendirilir, ancak imge dürtülere indirgenemez. Belirli insanları çekici buluruz. Neden bir kişi ruh eşi olarak bir başkasını değil de bu kişiyi seçer? Bu, yansıtılan imgeler ile yönetilir. Esasında, "animus kendini 'entelektüellere' ve tenorlar, sanatçılar, spordaki ünlüler vb. dâhil olmak üzere her türlü 'kahramana' yansıtmayı sever. Anima, kadında bilinçdışı, karanlık, belirsiz ve ilişkisiz [yani, yarım kalmış] olan her şeye karşı bir eğilim duyar, ayrıca kibre, cinsel soğukluğa, çaresizliğe ve benzerlerine de meyillidir."[23] Peki neden bu kadar zor kadınlar erkekleri bu kadar sık ve kolaylıkla cezbeder? Neden güçlü kadınlar genellikle erkekleri cezbetmez? Jung'a göre zayıf ve çaresiz kadınlara yönelik bu eğilim bir anima yansıtmasına dayanmaktadır; anima, güçlü bir şekilde erkekle özdeşleşmiş bir kişinin bilinçdışında farklılaşmamış ve aşağı düzeydedir. Eski bilgelik kadınlara bir erkeği cezbetmek için "Çaresiz olun!" der. Anima bir erkeğin gelişmemiş veçhesini temsil eder; erkek bu veçhede farkında olmadan çaresiz ve gevşek uçlardadır, karanlık ve belirsizdir. Pek tabii bundan etkilenir. Benzer şekilde, güçlü kadınlar da zayıf erkeklere, bazen de kaderlerine boyun eğerek, ilgi duyar ve onları alkolizmden ya da başka bir düşkünlükten kurtarma fantezileriyle dolup taşarlar. Yine, kendilerinin kayıp bir parçasını, yansıtmada aşağı bir erkek olarak görünen animusu aramaktadırlar.

Kişiler bir araya geldiklerinde ve birbirlerinin yanında biraz zaman geçirdiklerinde, ortaya çıkan ilişki diğer bazı tipik anima-animus özelliklerini göstermeye başlar. Yakın bir ilişkide, ruhların karışımına giren sadece partnerlerin egoları değildir;

---

[23] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 16, par. 521.

aynı zamanda bilinçdışı parçalar ve daha da önemlisi anima ve animus da bu karışıma girer. Başından beri oradadırlar ve çiftin her iki üyesine de çekicilik sağlamışlardır, ancak şimdi ilişkinin kur aşamasında göründükleri duruma nispetle şaşırtıcı derecede farklı görünebilirler. İşte burada realist psikolog Jung durumu açıklar: "Hiçbir adam, kendi animasının kurbanı olmadan bir animus ile beş dakika boyunca bile sohbet edemez. Ardından gelen diyaloğu tarafsız bir şekilde dinleyecek kadar mizah duygusuna sahip olan herkes, çok sayıda basmakalıp söz karşısında şaşkına dönecektir: yersiz söylenmiş alelade laflar, gazete ve roman klişeleri, kaba saba küfürler ve beyin parçalayan mantıksızlıklar arasına serpiştirilmiş her türden palavra... Katılımcılarından bağımsız olarak, dünyanın tüm dillerinde milyonlarca kez tekrarlanan ve her zaman özünde aynı kalan bir diyalogdur bu."[24] Erkek tarafında anima alıngan, aşırı hassas ve duygusal olurken; kadın tarafında animus istismarcı, güç sahibi ve dik kafalı olur. Bu hoş bir tablo değildir ve şarkı ile hikâyenin gizemli birlikteliğinin (*mysterium coniunctionis*) daha romantik versiyonuyla kesinlikle keskin bir tezat oluşturur. Eşlerden birine animus musallat olur —yani bir güç dürtüsünün teşvik ettiği farklılaşmamış bir fikirler bütünü— diğeri ise farklılaşmamış ve sevgi ihtiyacının yönlendirdiği bir ruh hâline çekilir. Biri dogmatiktir, diğeri içine kapanır veya duygusallaşır. Bu tipik bir anima ve animus kedi-köpek kavgasıdır.

Bu çatışmanın duygusallığı ve taşkınlığı, harareti ve gürültüsü biraz yatışırsa, çift için önemli olan şeylerin söylenmiş olma ihtimali vardır. Egolar normal konumlarına geri döndüklerinde, aşkın bir olayın gerçekleştiğini bile fark edebilirler. Söylenenler muhtemelen çok kişisel değildir. Daha genel, kolektif, hatta belki de arketip ve evrenseldir. Belki de her bir partnerden fışkıran karanlık malzeme yığınının içinde saklı bir bilgelik tohumu vardır. Belki de şimdi geçmiş olan fırtınadan

[24] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 9/II, par. 29.

bazı açıklamalar ve içgörüler ortaya çıkabilir. İşte bu bilincin işi olacaktır, duygusallık seviyesinin üzerine çıkacak ve içgörü ve empatiye ulaşacaktır. En azından, kişi kendisinin ve başkasının derinliklerine göz gezdirmiş olacaktır, normalde toplumsallaşmış ve uyum sağlamış personanın ardında saklı olan duygusal uzak noktalarla göz teması kuracaktır.

Anima figürünün Jung için taşıdığı anlamı daha iyi anlamak için onun kendi hayatına bakmak elbette mantıklı olacaktır. Ama o zaman bu çalışmanın kapsamı dışına çıkarız. Otobiyografisinden bazı pasajları zaten kullanmıştım; ayrıca kadınlarla olan derin ilişkilerini daha kapsamlı bir şekilde anlatan biyografik eserler basılmıştır ve basılmaya da devam etmektedir. Jung'un bir keresinde söylediği üzere, tüm psikolojik teoriler aynı zamanda kişisel itiraflardır ve gölge, anima/animus ve kendilik gibi ruhun içsel figürlerinden ve kişiliklerinden bahseden alanlar için bu tespit özellikle geçerlidir. Bu kavramlar ve soyut teoriler somut psikolojik deneyimlere dayanıyordu; üstelik bunların çoğu tekil ve mahrem değil, kişilerarası deneyimdi. Anima, Jung için yaşayan bir iç gerçeklik, birinci dereceden gerçek bir içsel figürdü, ayrıca Jung animayı yansıtma ve ilişki içinde güçlü bir şekilde deneyimlemişti. Hayatının erken dönemlerinde bakıcısıyla başlayan, Emma Rauschenbach ile olan romantik flörtü ve evliliğiyle devam eden ve Toni Wolff ile olan derin ve kalıcı ilişkisine kadar uzanan anima, Jung'un iç ve dış yaşamında sürekli bir yoldaştı. Ona göre anima, kaderinin rehberi gibiydi. Üstelik Jung için kendiliğin —bir sonraki bölümde açıklayacağım bir kavram— en derin deneyimi erkek ve kadın arasındaki birleşimde meydana gelmiştir, çünkü anima ve animus, birlikteliklerinde yol gösterici figürlerdi.

7

RUHUN AŞKIN MERKEZİ VE BÜTÜNLÜĞÜ
(KENDİLİK)

Bu kitaba kendilik üzerine bir bölümle başlamak istemiştim, çünkü kendilik Jung'un tüm düşüncesinin en temel özelliğidir. Psikoloji teorisinin anahtarıdır ve bazı açılardan onu derinlik psikolojisi ve psikanalizdeki diğer tüm figürlerden ayıran en önemli parçadır. Şunu da belirtelim: Psikanalitik teori son yarım yüzyılda önemli ölçüde Jungcu doğrultuda ilerlemiş olsa da diğer psikanaliz kuramcılarından çok azı kendi kuramlarında onun kendilik kavramına kadar ilerleyebilmiştir. Günümüzde pek çok yazar klinik çalışmalarında ve teorik ifadelerinde kendilik terimini kullansa da hiçbirinin aklında Jung'un kavramıyla kuşatmaya çalıştığı aynı alan yoktur. Ancak Jung'un kendilik teorisiyle başlamak tarihsel ve kavramsal olarak yanıltıcı olurdu. Bu teori,

Jung'un teorisinin yalnızca en temel özelliği değil, aynı zamanda temel taşıdır. Bu nedenle, tüm kapsamını ve önemini kavramak için hazırlık yapılması gerekir.

Jung'a göre kendilik aşkındır, yani ruhsal alan vasıtasıyla tanımlanmaz ya da bu alanın içinde yer almaz, aksine onun ötesinde yer alır ve önemli bir anlamda onu tanımlar. Jung'un kuramını Kohut gibi diğer kendilik teorisyenlerinin teorilerinden farklı kılan şey, kendiliğin aşkınlığı ile ilgili bu noktadır. Jung'a göre kendilik paradoksal bir şekilde kendisi değildir. Kişinin öznelliğinden daha fazlasıdır ve özü öznel alanın ötesinde yatar. Kendilik, öznenin dünya ile Varlığın yapıları ile ortaklığının zeminini oluşturur. Kendilikte, özne ve nesne, ego ve öteki ortak bir yapı ve enerji alanında birleşir. İşte bu bölümde bundan sonra anlatacaklarımdan hareketle en belirgin hâle geleceğini umduğum nokta budur.

"Kendilik" kelimesinin sıradan kullanımı, Jung'un teorisinde neye ulaşmaya çalıştığını anlamayı zorlaştırır. Günlük dilde kullanıldığı şekliyle kendilik, benlik ile eşdeğerdir. Birinin kendini düşündüğünü söylediğimizde, onun bir bakıma bencil ya da narsist olduğunu kastederiz. Ancak Jung'un sözlüğünde kendilik tam tersi bir anlama sahiptir. Bir kişinin kendini merkeze koyduğunu söylemek, tam olarak bencil ve narsist olmadığını, daha ziyade felsefi bir bakış açısına ve geniş bir perspektife sahip olduğunu ve kişisel olarak tepkisel olmadığını veya dengesini kolayca kaybetmediğini söylemektir. Benlik kendiliğe iyi bağlandığında, kişi aşkın bir merkezle ilişki içinde konumlanır ve narsist bir şekilde yakında gördüğü hedeflere ve kısa vadeli kazançlara yatırım yapmaz. Böyle kişilerde benlikten arınmış bir nitelik vardır, sanki ego-bilincine özgü pratik, rasyonel ve kişisel düşüncelerden daha derin ve daha geniş bir gerçekliğe danışıyorlarmış gibidirler.

Jung'un Kendilik Deneyimi

Jung'un kendilik teorisinin ana metni olan *Aion*'u tartışmaya başlamadan önce, Jung'un kendilik varsayımına yol açan özgün de-

neyimleri hakkında okurun bir izlenime sahip olmasının yararlı olacağını düşünüyorum. Kendisinin daha sonraki kuramsallaştırmaları bu deneyimlerinden doğmuştur.

Jung'un kendilikle ilgili ilk büyük deneyimine dair kendi anlatımı, 1916 ile 1918 yılları arasındaki döneme dayanır. Hayatının bu zor döneminde şu önemli keşfi yapmıştır: Ruh temelde bir yapıya dayanır ve bu yapı, bir kişinin zihinsel istikrarını ve duygusal dengesini bozmakla tehdit eden terk edilme ve ihanet şoklarına dayanabilir. İşte bu, psikolojik birlik ve bütünlüğün derin ve büyük ölçüde bilinçdışı bir modelinin keşfiydi.

Jung için tüm arketipler arasında en fazla kişi-dışı olan kendilik deneyimi son derece dramatik bir niteliğe sahiptir. Bu deneyim, Jung'un içsel mücadeleleri ve çalkantıları sonucunda ortaya çıkmış ve sık sık ruhsal bir çölde yolunu kaybedip kaybetmediğini merak etmesine neden olan bir yaşam evresini kapsamıştır. Karmakarışık duygular, fikirler, anılar ve imgelerden oluşan bir ormanda el yordamıyla ilerlerken danışabileceği hiçbir harita yoktur. Otobiyografisinde bu dönemi "Bilinçdışıyla Yüzleşme" olarak adlandırır.[1] Bu önemli keşfi sırasında Jung orta yaş krizine çoktan girmişti. Yaklaşık 41 yaşındayken, beş yıl kadar önce Freud'dan ayrılmış ve bundan sonra duygusal yönelim bozukluğu ve mesleki belirsizlik yaşamıştı, ama şimdi yavaş yavaş iyileşiyordu. Orta yaş döneminin ilk yarısından (1913-1916) bahsederken iç dünyasını, animayı, bilinçdışı imgelerin ve fantezilerin çoğulluğunu o zaman keşfettiğini söyler. Jung, içsel keşifle geçen bu yıllar boyunca rüyalarını, fantezilerini ve diğer önemli deneyimlerini ayrıntılı ve resimli bir belgeye kaydetti ve bu belge sonradan *Kırmızı Kitap* adını aldı. Bilinçdışından kendisine hücum eden imge ve duyguları ayıklamaya çalışırken, aynı zamanda bunların nasıl bir araya geldiklerini ve ne kastettiklerini de anlamaya çalışıyordu. Duygusal dengesini korumak için yoga nefesi gibi uygulamaları kullanmıştı. Duyguları ruhsal dengesini ve akıl sağlığını

[1] Jung, *Memories, Dreams, Reflections*, ss. 170-99.

yok etmekle tehdit ettiğinde, sakinleşmek için meditasyon, oyun terapisi, faal muhayyile ve resim yapmayı kullandı. Kendi kendine terapi sunan biri olarak, bilinçdışından gelen bu malzeme selinin ortasında kendi ego-bilincini sabit tutmaya yarayacak (ve daha sonra hastalarında kullanacağı) teknikler üzerinde çalıştı.

Artık, içsel deneyimlerini gözlemlemeye, dinlemeye ve kaydetmeye devam ettikçe, ruhsal sürekliliğin arketip tarafına ve onun birleştiği ruhani dünyaya meyli arttı. "Anima düzeyinde" birkaç yıl geçirdikten sonra ruhsal bütünlüğün ve düzenin en temel mimarı durumundaki kendilik arketipini ortaya çıkaran bir alana girmeye başladı. Jung'un birkaç yılını alan kendiliğin bu keşfi otobiyografisinde anlatılmaktadır.

İlk olarak çalan kapı ziliyle ilgili tuhaf bir olay yaşanmıştır. Jung, 1916 yılında bir Pazar öğleden sonra Kusnacht'taki Seestrasse'de bulunan evinde otururken ağır bir duygusal atmosfer hissettiğini anlatır. Ev halkı gergin ve sinirli görünüyordur. Nedenini anlamaz ama hava görünmeyen figürlerin varlığıyla yüklü gibidir. Birden kapı zili çalar. Bakmaya gider ama kimse yoktur. Yine de kapı tokmağı hareket ediyordur. Hareket ettiğini gördüğüne yemin eder. Belki de kendi kendine! Hizmetçi zili kimin çaldığını sorduğunda, Jung kapıda kimse olmadığı için bilmediğini söyler. Kapı tekrar çalar. Bu sefer hizmetçi de tokmağın hareket ettiğini görür. Halüsinasyon görmüyordur. Sonra Jung aşağıdaki kelimelerin telkin edildiğini söyler:

> Ölüler Kudüs'ten döndüler, ama orada aradıklarını bulamadılar. Onları içeri almam için bana yakardılar ve sözümü dilediler, ben de böylece öğretime başladım...[2]

Bu sözleri yazmaya karar verdi. Daha fazlası da telkin edildi:

> Hiçlikle başlıyorum. Hiçlik dolulukla aynı şeydir. Sonsuzlukta dolu boştan daha iyi değildir. Hiçlik hem boş hem de doludur. Hiçlik için

[2] *A.g.e.*, s. 378.

başka bir şey de söyleyebilirsiniz; örneğin beyazdır ya da siyahtır ya da yine yoktur ya da vardır. Bu hiçliğe ya da doluluğa PLEROMA adını veriyoruz.[3]

Sonraki birkaç gün boyunca Jung, "Ölülere Yedi Vaaz" başlıklı Gnostik bir metni sanki dikte ediliyormuş gibi not aldı. Kadim Gnostik üstat Basilides'in kimliğiyle ve onun sözleriyle verilen bu öğreti, Jung'a ruhun arketip âleminden gelen bir mesajdır.[4]

Pek tabii bildiğimiz üzere, Jung bu ziyaretten önce Gnostisizm ile yakından ilgileniyordu ve eski Gnostik metinlerin birçok parçasını okuduğunu söylemişti, bu yüzden oturma odasında ve kütüphanesinde bu görü deneyimiyle ilgili şüphesiz birçok bağlantı vardı. Ancak bu aynı zamanda son derece yaratıcı ve yeni bir çalışmaydı, her ne kadar görkemli bir dinî metin şeklinde olsa da Jung'un kendi ruhunun derinliklerinden kendiliğinden gelmişti. Sadece aklına geleni söylemiyordu —kriptomnezi bile bunu açıklayamaz, çünkü söyledikleri Gnostisizmin klasik metinlerinde başka bir yerde bulunamaz. Kasten Gnostiklerin tarzında yazmaya da çalışmıyordu. Bu yazı bile isteye yazılmamıştır. Geçmişe bakıldığında görülebilir ki yaklaşık üç günde tamamlanan bu metin, Jung'un sonraki yıllarda daha rasyonel entelektüel ve bilimsel terimlerle geliştireceği birçok fikrin tohumlarını içermektedir.

Bilinçdışıyla yüzleştiği bu yıllarda yaşadığı pek çok sıra dışı ruhsal deneyimden biriydi bu. Daha sıradan bir düzeyde, Jung hayatına ve meslekî kariyerine devam etti. Bu dönem neredeyse tam olarak I. Dünya Savaşına denk geliyordu, tarafsız bir ülke olan İsviçre'nin Avrupa'dan ve dünyadan izole edildiği bir dönemdi. Seyahat etmek imkânsızdı. Tüm İsviçreli yetişkin erkekler gibi Jung da ordudaydı —tıp subayıydı— ve ülkenin Fransızca konuşulan Chateau d'Oex bölgesinde bulunan savaş esiri kam-

---

3 *A.g.e.*, s. 379.

4 *A.g.e.*, ss. 189-91.

pında komutan olarak görevlendirilmişti. Az çok sıkıcı bir idari iş olmalıydı ve her sabah rutin olarak daireler çizmeye ve canı istedikçe bunları detaylandırmaya başladı. Bu egzersizden sonra kendini yenilenmiş ve önündeki güne hazır hissediyordu.[5]

Bu çizimlerden bazıları çok özenli resimlere dönüştü. Jung daha sonra bunları Tibetli Budistlerin mandalalar dediği şeylerle karşılaştırdı; bunlar, Budist uygulayıcının ruhani evreni olan kozmosu temsil eden imgelerdi. (Yirmi yıl kadar sonra Hindistan'a yaptığı bir gezide Jung, insanların kozmik ruhani güçlerle bağlantıda kalmak ya da kötü güçleri ve etkileri savuşturmak için bu geleneksel resimleri evlerinin duvarlarına ya da tapınaklara nasıl çizdiklerini büyük bir ilgiyle not edecekti. Mandalaların hem koruma hem de dua işlevi vardı). Jung, şeyleri düzene koymakla ilgili evrensel bir arketip kalıbı yeniden çizdiğini fark etti. Bu deneyim onu sonunda şu sonuca götürdü: Kendiliğinden ortaya çıkan ruhsal bir süreç kendi mantıksal maksadına kadar takip edilir ve kendini tam olarak ifade etmesine izin verilirse, bu sürecin amacı, yani düzenin ve birliğin evrensel imgelerini tezahür ettirmek yerine getirilmiş olacaktır. Mandala, düzenli bütünlük sezgisini ifade eden evrensel bir simgedir. Jung, bu hedefi ve bu kalıbı üreten ruhtaki etkin arketip faktörü adlandırmak için Hint Upanişadlarının yüksek kişilik, yani *atman* tanımlamalarını izleyerek kendilik terimini seçmiştir. Mandalaları çizme ve detaylandırma deneyimi Jung'da kendiliğin merkezî deneyimi olarak kalacaktır: yavaş yavaş, deneyimsel olarak, kendiliğinden bilince çıkmak.

Son olarak, Jung 1928 yılında bir rüya kaydetmiştir; bu rüya onun için kendini gerçekleştirmesinin tamamlanmasını temsil ediyordur. (Her ne kadar orta yaş krizinin yoğunluğu 1920'de sona ermiş olsa da artçı etkileri Jung'un 52 yaşına geldiği 1928'e kadar devam etmiştir). Jung kırklı yaşları boyunca, önce yoğun ve derin, sonra daha az olmak üzere, bir tür psikolojik arada kalma ya da arafta kalma durumu yaşamıştır. Sonunda kendini İngilte-

[5] *A.g.e.*, ss. 195-97.

re'nin Liverpool kentinde bulduğu bir rüya görür. Yağmurlu bir gecede bir grup İsviçreli arkadaşıyla sokaklarda yürüyordur ve kısa süre sonra bir kavşağa gelirler. Bu merkezden birkaç sokak yayılıyordur ve kavşağın ortasında yuvarlak bir meydan vardır. Çevredeki her yer karanlıkken, ortadaki bu ada ışıl ışıldır. Üzerinde tek bir ağaç, kırmızımsı çiçeklerle dolu bir Manolya yetişmiştir. Arkadaşları bu güzel ağacı görememişlerdir ama Jung ağacın güzelliğine hayran kalmıştır. Daha sonra bu rüyayı şu anlama gelecek şekilde yorumlar: Ona merkezin, kendiliğin, "yaşam havuzunda" (Liverpool) bulunan doğaüstü güzellikteki bir imgenin görüsü verilmiştir. Bu rüya deneyiminden "kişisel mitinin ilk ipuçlarının ortaya çıktığını" söyler.[6] Bu mühim pasajda Jung, kişisel mitinin merkezinin kendilik olduğunu ilan eder. Daha sonra bunu ana arketip (Bir) olarak düşünmüştür; diğer tüm arketipler ve arketip imgeler de bu arketiplerden türemiştir. Kendilik, Jung'un psikolojik evreninin manyetik merkezidir. Kendiliğin varlığı egonun pusula iğnesini gerçek kuzeye çeker.

Jung'un Kendilik Tanımı

Artık Jung'un kendi kişisel kendilik deneyiminden teorisine dönecek olursak, bu konudaki kilit metin olan *Aion*'un tartışılması için birkaç açıklama yapmamız gerekecektir. Jung'un kendilik üzerine yazıları, 1925'ten (Jung'un 50. doğum yılı) sonra yayınlanan ciltler ve denemeler hâlinde *Toplu Eserler*ine dağılmıştır ve bunlar arasında bu konuya en çok odaklanan *Aion*'dur. Bu çalışma 1951 yılında yayımlanmıştır ve kitabın editörlerine göre "kendilik arketipi üzerine uzun bir monografidir". Alt başlığı olan "Kendiliğin Fenomenolojisi Üzerine Araştırmalar" da aynı noktaya işaret etmektedir. Kitabın adı eski bir din olan Mithraizmden alınmıştır; Aion burada astrolojik takvime ve dolayısıyla zamanın kendisine hükmeden bir tanrının adıdır. Dolayısıyla

[6] *A.g.e.*, s. 199.

başlık, ego-bilincini yöneten zaman/uzay sürekliliğini aşan bir faktörü akla getirmektedir.

Aion'un ilk dört bölümü Jung'un psikolojisine kısa bir genel giriş işlevi görür; ego, gölge ve animus/anima kavramlarını ele alır ve kendilik teorisine ilk adımı atar. Buradan kendiliğin birçok simgesel temsiline ilişkin tartışmalara girer —öncelikle de İncil geleneklerinde ve Gnostisizm ve simya gibi ilgili "sapkınlıklarda". Bu çalışma, "Kendiliğin Yapısı ve Dinamikleri" başlıklı son bölümde büyük bir teorik özet ile sona ermektedir. Jung'un argümanını takip etmek genellikle zordur; çünkü astroloji, Gnostisizm, simya, teoloji ve çeşitli geleneksel simge sistemleri arasında yol alır, iddiası da şudur: Bugün kendilik olarak adlandırdığımız ruhun bu aşkın faktörü, daha önceki zamanlarda birçok insan tarafından incelenmiş ve deneyimlenmiştir ve simgesel terimlerle anlatımları, doğasını ve enerjisini kavramak için yararlı olabilir.

Kendilik üzerine giriş bölümü şu şekilde başlamaktadır: "Kendilik ... kişisel alanın tamamen dışındadır ve olsa olsa sadece dinî bir mitoloji figürü olarak ortaya çıkar, ve simgeleri en yüksekten en düşüğe kadar değişir ... Bir şeyi sadece entelektüel olarak değil, aynı zamanda duygu-değerine göre de gerçekleştirmek gibi zor bir işi başarmak isteyen herkes, iyi ya da kötü, anima/animus sorunuyla yüzleşmek zorundadır; yüksek bir birliğin, bir *coniunctio oppositorum*un yolunu açmak için bunu yapmalıdır. Bütünlük için vazgeçilmez bir ön koşuldur bu."[7] Metnin bu noktasında Jung "bütünlük" kavramını ortaya atar; bu, kendiliğe eşdeğer bir terimdir. Bütünlük, pratik anlamda, kendilik bilinçte gerçekleştiğinde ortaya çıkar. Aslında bu tam olarak başarılabilir bir şey değildir, çünkü kendilikte yerleşik olan kutuplar ve karşıtlıklar sürekli olarak bütünleştirilecek daha fazla ve yeni malzeme üretmektedir. Bununla birlikte, bütünlüğü düzenli olarak uygulamak, Jung'un Tao'da yaşama versiyonu olan kendiliğin yoludur. "'Bütünlük' ilk bakışta soyut bir

7 Jung, *Toplu Eserler*, 9/II, par. 57-58.

fikirden (anima ve animus gibi) ibaretmiş gibi görünse de yine de deneyime dayalıdır, çünkü kendiliğinden ya da otonom simgeler şeklinde ruh tarafından öngörülür. Bunlar dörtlüler veya mandala simgeleridir; sadece kendilerini hiç dinlememiş modern insanların rüyalarında değil, birçok halkın ve birçok çağın tarihi kayıtlarında geniş bir şekilde yer almaktadır."[8]

Kendiliğin simgeleri *Aion*'un odağını belirler. Jung'a göre bunlar her yerde bulunur ve otoktoniktir (yani doğuştan ve kendiliğindendir) ve arketip psikoid bölge aracılığıyla arketipten ruha iletilirler. Psikolojik-olmayan aşkın bir varlık olan kendilik, ruhsal sistem üzerinde etki ederek bütünlük simgeleri üretir, bunlar genellikle dörtlü veya mandala imgeleridir (kareler ve daireler). "Birlik ve bütünlük simgeleri olarak taşıdıkları önem hem tarih hem de ampirik psikoloji tarafından fazlasıyla doğrulanmıştır. İlk bakışta soyut bir fikir gibi görünen şey, gerçekte var olan ve deneyimlenebilen bir unsuru temsil eder, demek ki a priori varlığını kendiliğinden gösteren bir şeydir. Dolayısıyla bütünlük, öznenin karşısına ondan bağımsız olarak çıkan nesnel bir faktördür."[9]

Bu pasajda Jung, ruh içindeki faillerin hiyerarşisini tanımlamaya devam eder. Anima ya da animus "hiyerarşide gölgeden daha yüksek bir konuma sahip olduğu için bütünlük de *sizigi*den daha üstün bir konum ve değer iddiasında bulunur."[10] En yakın düzeyde gölge vardır ve bunun üzerinde anima/animus —*sizigi*— üstün bir otorite ve güç olarak durur. Tüm ruhsal idareye başkanlık eden, nihai otorite ve en yüksek değer olan kendiliktir: "Birlik ve bütünlük nesnel değerler skalasında en yüksek noktada durur, çünkü simgeleri artık *imago Dei*den ayırt edilemez."[11] Jung, her birimizin kendi içimizde Tanrı imgesini —kendiliğin mührünü— taşıdığımızı iddia eder. Arketipin damgasını taşırız: *Typos* bir madeni para üzerine basılmış damga, *arkhe* ise esas ya da

---

8 *A.g.e.*, par. 59.
9 *A.g.e.*
10 *A.g.e.*
11 *A.g.e.*, par. 60.

ana nüsha anlamına gelir. Her insan kendilik arketipinin bir izini taşır. Bu doğuştan gelen ve verili bir özelliktir.

Her birimiz insan olmamız hasebiyle *imago Dei* ile damgalanmış olduğumuzdan, "nesnel değerler skalasında en yüksek noktada duran birlik ve bütünlükle" de temas hâlindeyizdir. Gerektiğinde, bu sezgisel bilgi yardımımıza koşabilir: "Deneyimlerin gösterdiği üzere, bireysel mandalalar düzenin simgeleridir ve hastalarda esas olarak ruhsal yönelim bozukluğu veya yeniden yönelim zamanlarında ortaya çıkarlar."[12] İnsanlar kendiliğinden mandalaları çizdiğinde veya hayal ettiğinde, bu terapiste bilinçte psikolojik bir kriz olduğunu gösterir. Kendilik simgelerinin ortaya çıkması, ruhun birleştirilmesi gerektiği anlamına gelir. Bu Jung'un kendi deneyimiydi. Ne de olsa kafasının en karışık olduğu zamanlarda kendiliğinden mandalalar çizmeye başlamıştır. Bütünlüğün telafi edici simgeleri, ruhsal sistem parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında kendilik tarafından üretilir. İşte bu noktada kendilik arketipi onu birleştirme çabasıyla müdahale eder.

Birlik simgelerinin ve ruhsal sistemdeki bütünleştirici hareketlerin ortaya çıkışı genellikle kendilik arketipinin eyleminin işaretleridir. Kendiliğin görevi ruhsal sistemi bir arada ve dengede tutmak gibi görünmektedir. Amacı birliktir. Bireyleşme ile ilgili bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi bu birlik statik değil dinamiktir. Ruhsal sistem daha dengeli, birbiriyle ilişkili ve bütünleşmiş hâle gelerek birleşir. Kendiliğin bir bütün olarak ruh üzerindeki etkisi egonun bilinç üzerindeki etkisiyle yansıtılır. Kendilik gibi egonun da merkezleyici, düzenleyici, birleştirici bir işlevi vardır ve —komplekslerin ve savunmaların varlığı göz önüne alındığında— amacı mümkün olduğu ölçüde işlevleri dengelemek ve bütünleştirmektir. 1. Bölümde egoyu bilincin merkezi ve iradenin odağı olarak ele almıştım. "Ben" ve "Ben varım" ya da "Düşünüyorum" veya "Yapacağım" diyebilme yeteneğine sahiptir. Başka bir aşamada, kendini bilen ruhsal bir varlık hâline

[12] *A.g.e.*

gelir ve yalnızca "Ben varım" değil, "Ben var olduğumu biliyorum" da diyebilir. Kesin olmamakla birlikte, kendisinin kendi olduğunu da bildiği bir durum söz konusu olabilir. Peki arketip öz farkındalığa sahip midir? Öyle olduğunu biliyor mudur? Jung arketiplerde bir tür bilinç olduğunu düşündüğü şeyi keşfetmiştir. Örneğin arketip imgeler egoyu istila edip ona musallat olduğunda, bir sese, bir kimliğe, bir bakış açısına, bir değerler dizisine sahip olurlar. Ancak arketip birimin kendi içinde öz farkındalık var mıdır? Bir rivayet güçlü bir şekilde böyle bir farkındalığa işaret eder. Musa peygamber yanan çalılıkta Tanrıyla yüzleştiğinde ve "Sen kimsin?" diye sorduğunda, arketip ses "Ben Benim" diye yanıt vermiştir. Bu teolojik olarak ne anlama gelirse gelsin, arketipteki kendini düşünen bilinci gösterir.

Jung'a göre ego ve kendilik arasında ayrıcalıklı bir ilişki vardır. Belki de kendilik, öz farkındalığın en yüksek biçimine sahiptir ve bunu egoyla paylaşır, ego da bu özelliği en güçlü şekilde ruhsal dünyanın daha tanıdık bölgelerinde gösterir. Ego ve kendilik arasındaki bu yakın bağlantı nedeniyle, kendiliğin aslında egonun bir imgesi, bir tür süper ego veya ego ideali olduğu ileri sürülebilir. Ancak Jung, bizzat ruhun ötesinde bir âlemde var olan psikoid —ruha benzeyen ama kesinlikle sadece ruhsal olmayan— bir şey keşfettiğinde ısrar etmiştir; imgeleri, zihinsel içerikleri ve mitolojik fikirleri aracılığıyla ve Musa'nın yanan çalı karşısındaki durumu ya da Sina Dağı'nda Yasayı alması gibi vahiy deneyimleri aracılığıyla ruhsal sistemi etkileyen, ancak egonun ya da toplumsal yapıların ürünü olmayan bir şeydir bu.

Kendiliğin Simgeleri

Aion'un tamamı kendilikle ilgili olsa da kitapta özellikle bu konuyla ilgili iki bölüm vardır. Bunlardan ilki, az önce ele aldığımız 4. Bölüm, giriş niteliğindedir. Öte yandan, kitabın son bölümü belki de Jung'un kendilik üzerine yazdığı en karmaşık ve eksiksiz kısımdır. Gnostisizm, astroloji ve simyadan gelen ve son iki bin

yıldır Batı'da kültürün tezahürleri arasında yer alan simgelerin tartışılmasını içerir.

Bu bölüm, ego-bilincinin altında yatan arketip olarak kendilikten bahsederek başlar. Ego-bilinci bireysel iradenin, farkındalığın ve kendini ortaya koymanın noktasıdır. İşlevi bireyi kollamak ve onu hayatta tutmaktır. 1. Bölümde tanımladığım gibi ego bir komplekstir; ikili bir merkez, bir travma ve bir arketip (kendilik) etrafında organize olmuştur. Kendilik hakkında konuşmak için Jung artık bir dizi olası imge sıralamaktadır.[13] Bunlardan bazıları rüyalarda veya fantezilerde ortaya çıkan imgelerdir, diğerleri ise dünya ile ilişkilerde ve etkileşimlerde ortaya çıkar. Daire, kare ve yıldız gibi geometrik yapılar her yerde ve sıkça görülür. Bunlar rüyalarda kendilerini fark ettirmeden görünebilir: yuvarlak bir masa etrafında oturan insanlar, kare bir alana yerleştirilmiş dört nesne, bir şehir planı, bir ev. Sayılar, özellikle de dört sayısı ve dördün katları, dörtlü yapılara işaret eder. (Jung, kendiliğin yalnızca kısmi bir ifadesi olarak gördüğü üç sayısından pek hoşlanmaz: Üç, "kusurlu bir dörtlük ya da ona doğru bir atlama tahtası olarak anlaşılmalıdır."[14] Başka pasajlarda üçler ve üçlemeler hakkında daha olumludur, ancak esas olarak onları yalnızca bütünlüğe teorik bir yaklaşma olarak görür, çünkü aksi takdirde bütünlüğün gerektirdiği somutluk ve temellendirilmişlik dışarıda kalacaktır).

Diğer kendilik imgeleri ise elmas ve safir gibi değerli taşlardır, bunlar yüksek ve nadir değeri temsil eden madenlerdir. Başka kendilik temsilleri arasında kaleler, kiliseler, gemiler ve kaplar ve tabii ki tekerlek yer alır; tekerlek, bir merkeze ve dairesel bir kasnakta sonlanmış dışa doğru yayılan jant tellerine sahiptir. Ebeveynler, amcalar, krallar, kraliçeler, prensler ve prensesler gibi ego kişiliğinden daha üstün olan insan figürleri de olası kendilik temsilleridir. Kendiliği simgeleyen hayvan imgeleri de vardır: fil, at, boğa, ayı, balık ve yılan bunlara örnek olarak verilebilir. Bunlar

[13] *A.g.e.*, par. 351-57.

[14] *A.g.e.*, par. 351.

kişinin klanını veya halkını temsil eden totem hayvanlardır. Kolektif kişilik, ego kişiliğinden daha büyüktür.

Kendilik ayrıca ağaçlar ve çiçekler gibi organik imgelerle ve dağlar ve göller gibi inorganik imgelerle de temsil edilebilir. Jung fallustan da bir kendilik simgesi olarak bahseder. "Cinselliğin değersizleştirildiği yerlerde kendilik bir fallus olarak simgelenir. Değersizleştirme sıradan bir bastırma ya da açık bir değer düşümünden oluşabilir. Bazı farklılaşmış kişilerde cinselliğin tamamen biyolojik olarak yorumlanması ve değerlendirilmesi de bu etkiyi yaratabilir."[15] Jung, Freud'un cinselliğe aşırı vurgu yapmasından dolayı aşırı rasyonalist tutumunu eleştirir. Bu durum Jung'un bu içgüdüye karşı mistik bir tutum benimsemesine yol açmıştır.

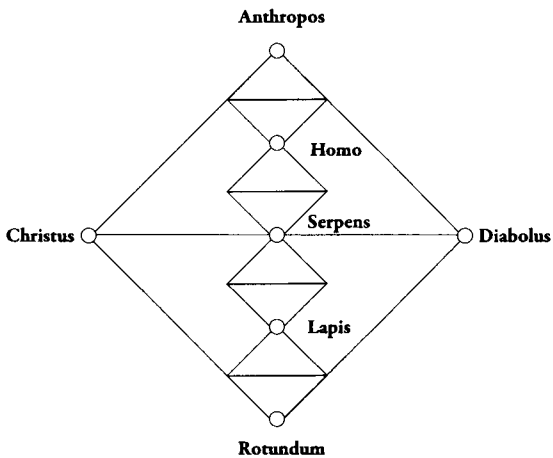
Kendilik zıtlıklar içerir ve "paradoksal, ahlak dışı bir karaktere sahiptir. Hem erkek hem kadındır, hem yaşlı hem çocuktur, hem güçlü hem çaresizdir, hem büyük hem küçüktür. [İyi ve kötü diye de ekleyebilirdi.] Muhtemeldir ki görünüşteki paradoks, bütün üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etkiye sahip olabilen bilinçli tutumdaki karşıtlar değişimlerinin bir yansımasından ibarettir."[16] Başka bir deyişle, kendiliğin temsil edildiği biçim, kişinin o biçime ilişkin bilinçli tutumundan etkilenir. Bilinçli tutumdaki değişiklikler kendilik simgesinin özelliklerinde değişimlere yol açabilir.

Jung, özet ifadesine doğru ilerlerken kendiliğin diyagramlarını çizmeye başlar, bu sayede görüşünü netleştirmeyi ummaktadır. *Aion*'un 390. ve 391. paragraflarında yer alan diyagramlar, bol miktarda malzemeyi özetleme girişimleridir. Jung'un düşüncelerini şemalaştırması biraz alışılmadık bir durumdur, ancak insan kavrayışının ötesinde olabilecek bir yapı ve anlaşılabilirlik seviyesine ulaşmaktadır. İlk diyagram, kendilikteki seviyelerin kesitsel bir görünümü olarak adlandırılabilecek şeyi göstermektedir.

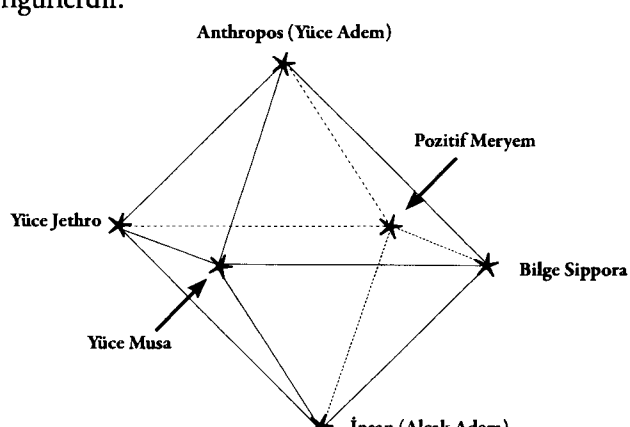
[15] *A.g.e.*, par. 357.

[16] *A.g.e.*, par. 355.

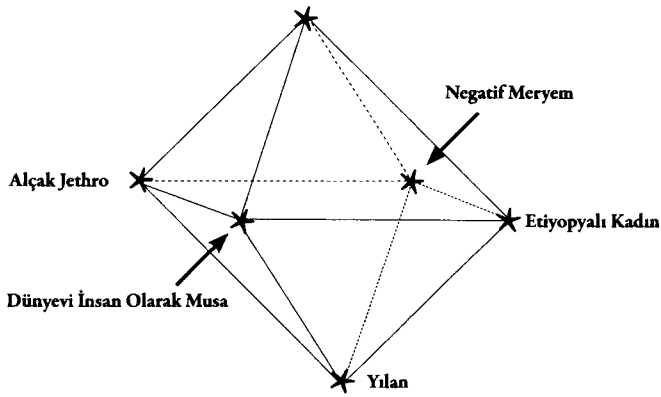

Her seviye bir dörtlükten oluşur ve bunların her biri o seviyedeki karmaşıklığı ve bütünlüğü temsil eder. Bir süreklilik üzerinde maddi kutuplardan manevi kutuplara doğru yükselen bir düzende istiflenmiş olan dört dörtlük imgesi, bütünlüğü ve tamlığı ifade eder.

Bir bakış açısından dörtlüler olarak görünen şeyler, başka bir açıdan bakıldığında, birbirlerine uç uca eklenmiş üç boyutlu altı köşeli figürlerdir.

A. Anthropos Dörtlüleri

B. Gölge Dörtlüleri

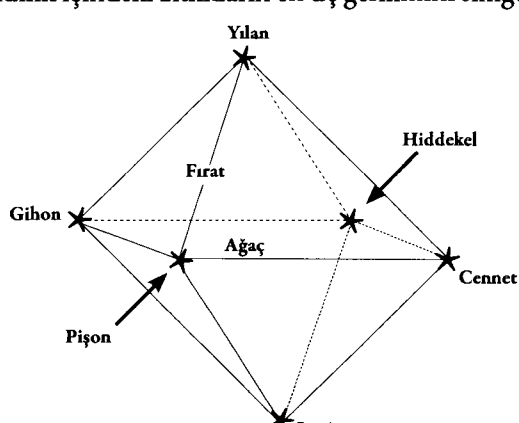
Bu üç boyutlu çifte piramitlerin her biri üstündeki ve altındakiyle ortak bir noktayı paylaşır. Dörtlü bir yığın hâlinde düzenlendiklerinde, onları ikiye bölen bir çizgi vardır —Christus-Diabolos çizgisi— bunun üstünde Homo ve Anthropos dörtlüleri, altında ise Lapis ve Rotundum dörtlüleri yer alır. Homo konumundaki daire ego-bilincinin konumunu belirler. Bunun hemen üzerinde ruhani düzeyde ideal bütünlüğün bir ifadesi olan Anthropos dörtlüsü yükselir. Bu, ideal bir figür olan Gnostik Anthropos veya Yüce Âdem ile simgelenir. Jung, son iki bin yılı kapsayan mevcut tarihsel çağın, bu ruhani dörtlüye yapılan bir vurguyla başladığını belirtmektedir. İnsan, tarihsel bir figür olan Nasıralı İsa'ya yansıtılmış Hristiyan ideal ruhani imgesinin suretinde ruhani bir varlık olarak görülmüştür. İsa'nın Mesih'e dönüşmesi, insanların bu figüre kendi ruhani yüce (Anthropos) kendiliklerini yansıtmalarının bir sonucudur.

Homo çemberinin (ego-bilinci) altında, onun üstündekinin gölgesini temsil eden bir dörtlü yer alır: Yılan çemberinin üzerinde durur. Bu "alt kendilik", üstündeki "üst kendiliği" yansıtır, ama karanlık bir şekilde. Gölge figürler dörtlünün her bir noktasını işgal eder (alttaki Jethro'ya karşı üstteki Jethro, vs.). Jung buna Gölge dörtlüsü adını verir. Üstündeki Anthropos dörtlüsüne nokta nokta

karşılık gelir ve aynı bütünlüğün daha az idealize edilmiş bir ifadesini temsil eder. Yörünge Gölgeden aşağıya doğru devam eder: Ruhtan içgüdüye ve maddenin kendisine doğru gider. Yılan noktası Gölgenin tabanını ifade eder ve onu maddi dünyaya bağlar.

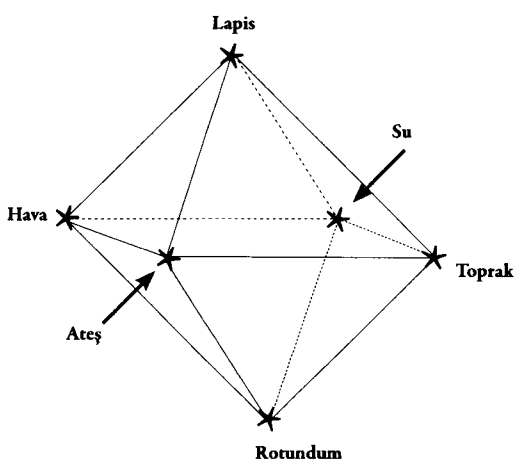
Gölge, aşağı kişiliktir; en düşük seviyeleri hayvanların içgüdüselliğinden ayırt edilemez. Bu, ideal ruhani bütünlüğümüzü biyolojik hayvan doğamıza bağlar. Bilinçte bu dörtlüye bağlı olmayan bir kişi kafada yaşar —yani entelektüel ve ruhani idealler dünyasında— bu dünyanın günlük yaşamla ya da varoluşun biyolojik katmanıyla çok az ilişkisi vardır. Öte yandan, Gölge dörtlüsüyle özdeşleşen ve esas olarak bu dörtlü dâhilinde yaşayan bir kişi, az çok hayvani varoluş düzeyinde bir bilinçle sınırlıdır; bu düzey, bireyin (beslenme) ve türün (cinsellik) hayatta kalması ve manevi—ahlaki bir azgelişmişlik durumudur.

Yılan, en güçlü ve en bariz tezatlarıyla kendiliği simgeler. Bir yandan, insan doğasında "yılansı" olan her şeyi temsil eder: soğukkanlı hayatta kalma içgüdüleri, bölgesellik, temel fiziksel dürtüler. Öte yandan, bedenin ve içgüdülerin bilgeliğini —somatik farkındalığı, iç sezgileri ve içgüdüsel bilgiyi— simgeler. Yılan geleneksel olarak paradoksal bir simge olmuştur; hem bilgeliğe hem de kötülüğe (ya da kötülük yapma eğilimine) gönderme yapar. Dolayısıyla yılan kendilik içindeki zıtlıkların en uç gerilimini simgeler.

C. Cennet Dörtlüsü

Aşağıya doğru devam eden Cennet Dörtlüsü, organik madde süreçleri seviyesine inişi temsil eder. İnsanlar bu seviyeyi sadece hayvanlarla değil bitkilerle de paylaşır. Bu, organik yaşamın karbon atomunun doğası ve özellikleri etrafında örgütlendiği gerçeğini ifade eder. Organik kimya, insan varoluşunun bu seviyesini sistematik olarak inceleyen bilimsel disiplindir. Bunun altında ise varlığın mutlak fiziksel temeli olan Lapis Dörtlüsü yer alır. Bu seviyede, kimyasal elementler ve atomik parçacıklar bir tür birlik ve örgütlenme oluşturmalıdır; organik, ruhsal ve manevi düzeylerde yaşam için yeterli fiziksel dengeyi koruyabilen istikrarlı bir yaratık üretecek şekilde etkileşime girmeliler.

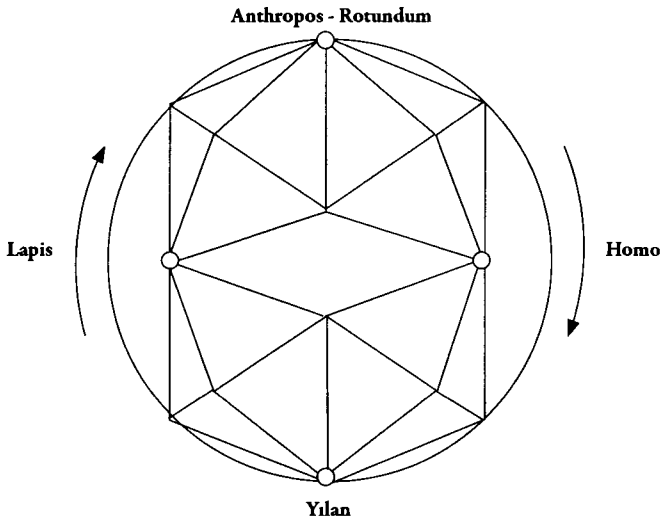
D. Lapis Dörtlüsü

Ruhun ve organik bedenin temelini oluşturan bu düzey inorganik âleme, hatta moleküler düzeye kadar iner. Kendiliğin yapısı rotundum seviyesine ulaştığında, atomik seviyeden atom altı seviyeye geçen saf enerji seviyesine ulaşmış olur. Jung'a göre rotundum soyut aşkın bir fikirdir: enerji fikridir.

Gerçek ruh Christus-Diabolus çizgisinde, yani Yılan Dörtlüsünde geride bırakılır. Bu çizgi ruhun maddeyle birleştiği psi-

koid sınıra eşdeğerdir. Yılan bir şekilde ruhsal ya da yarı-ruhsal olmasına rağmen, soğukkanlı olduğu için ego-bilincinden ve kişisel iradeden de çok uzak bir enerjiyi temsil eder: Hareketi ve bir tür bilinci gösterir, ancak insanın ego-bilincinden çok uzaktır. Yılan otonom sinir sistemini temsil eder. Bedende bilgelik vardır ama bilinci yalnızca ego tarafından okunup yorumlanabilecek farkındalık titreşimlerinden ibarettir. Öte yandan, beden bazı rüyalardan da sorumlu olabilir. Yılanın bir simge olarak muğlaklığı ya egonun ona karşı kararsızlığından —çünkü daha yüksek anthropos seviyesine, ideallerimize bağlıyız ve bu nedenle bedenimizin içgüdüleriyle çatışma hâlindeyiz— ya da daha yüksek bilinç seviyeleriyle teması kaybetme korkusunu uyandırma kapasitesinden kaynaklanır, ki bu durum yıkıcı olabilir. Yılan seviyesi bir bilinç-yaratıcısıdır ve bu yönüyle ruhsallaşma sürecini temsil eder.

İnorganik seviyeye nüfuz etmek modern fiziğin de keşfettiği saf enerji âlemine götürür. Bu durum, maddenin içine doğru ilerlemeye devam ederek ve sonunda saf enerjide çözünen bir noktaya vararak gerçekleşir. Ancak enerji çok soyuttur. Aslında bir fikirdir, bir soyutlamadır, etkileriyle ölçülebilse de doğrudan gözlemlenemeyen bir şeyi tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. 3. Bölümde gördüğümüz gibi ruhsal enerji Jung için yaşam gücü, projelerimize getirdiğimiz canlılık, hayata ve başkalarına duyduğumuz ilgidir. Hesaba katılması gereken bir güçtür —Klinik bir depresyonda bunun yokluğundan mustarip olan herkes bunu çok iyi bilir. Dağları yerinden oynatabilir ama aynı zamanda belirsiz ve anlaşılmazdır. Dolayısıyla, en yüksek fikir, ideal ve imge seviyelerinden egonun varlığının somutluğuna ve bedenin gerçekliğine, oradan da fiziksel varlığımızın kimyasal ve moleküler bileşimine doğru ruhun katmanları boyunca iniş, sonunda saf enerjiye ve fikirler âlemine geri götürür, ki bu da *nous* veya zihin dünyasıdır. Böylece dörtlüler en büyük karşıtlıklarının kutuplarına, ruh ve maddenin uç noktalarına dokunurlar. Jung bunu dinamik dolaşım olarak çizmiştir:

Oklar bir daire çizerek ilerler ve sonunda Anthropos ve Rotundum en üstte tekrar bir araya gelir.

Ruhun Merkezindeki Gizem: Kendilik

Jung'un yazılarından açıkça anlaşıldığı üzere, birlik ve bütünlük onun en yüksek değerleriydi ve kendilik onun kişisel mitini oluşturuyordu. Ancak bu, kanıt ve teoriyle temellendirmeye çalıştığı bir mittir. Daha doğru bir ifadeyle, kendilik teorisi —bu anlayışa göre ruhu kendi dışından yöneten ve ruhun bütününü çevreleyen aşkın bir merkez vardır— Jung'un temel psikolojik fenomenleri açıklamak için kullandığı bir araçtır: Dairelerin veya mandalaların kendiliğinden ortaya çıkması, "telafi" olarak adlandırdığı ruhun kendi kendini düzenleyen işleyişi, "bireyleşme" olarak adlandırdığı yaşam süresi boyunca bilincin aşamalı gelişimi ve tutarlı yapılar oluşturan ve enerji üreten psikolojik yaşamda belirgin olan çok sayıda kutupluluğun varlığı bu fenomenlerden bazılarıdır. Bazı muhafazakâr teologlar Jung'u eleştirmiştir; çünkü kendiliği bir Tanrı kavramına dönüştürdüğünü ve sonra da kendi

yarattığı tapınakta ibadet ettiğini iddia etmişlerdir. Jung muhtemelen böyle bir suçlamaya şu argümanla karşı çıkacaktır: Ben ampirik bir bilim adamıyım, sadece olguları gözlemliyor ve onların varlığını ve birbirleriyle olan ilişkilerini açıklamaya çalışıyorum. Ona göre kendilik kavramı, ruhun temel gizemleri —mucizevi yaratıcılığı, merkezleyici dinamikleri ve derin düzen ve tutarlılık yapıları— için en iyi açıklamayı sunuyordu.

Ruhsal sistem bir bütün olarak birçok parçadan oluşur. Spektrumun bir ucunda düşünceler ve arketip imgeler, diğer ucunda dürtülerin ve içgüdülerin temsilleri ve bunların arasında da unutulan ve hatırlanan anılar ve tüm kompleksler gibi çok sayıda kişisel malzeme yer alır. Tüm bu sistemi düzenleyen ve hepsini birbirine bağlayan faktör, kendilik adı verilen görünmez bir faildir. Diğer çeşitli faktörler arasındaki dengeleri yaratan ve onları işleyen tek bir birim hâlinde birbirine bağlayan şey budur. Kendilik merkezdir ve parçaları birleştirir. Ancak bunu hatırı sayılır bir mesafeden yapar, tıpkı güneşin gezegen yörüngelerini etkilemesi gibi. Özü ruhun sınırlarının ötesinde yatar. Psikoiddir ve insan deneyiminin ve bilgisinin ötesindeki bölgelere uzanır. Bu anlamda Jung kendiliğin sonsuz olduğunu söylerdi. En azından deneysel kanıtlara dayanarak sınırlarının nerede olabileceğini söyleyemeyiz. Otobiyografisinde belirttiği üzere, Jung'un gidebileceği en uzak mesafe budur, ancak kesinlikle iyi bir mesafe kat ettiğini söyleyebiliriz.

8

KENDİLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI
(BİREYLEŞME)

Jung'un ruh haritasının özelliklerini artık zihnimizde canlandırabiliriz ve artık bir kişinin yaşamı boyunca bu bölgede yaptığı psikolojik yolculuğu düşünmeye hazırız. Bu psikolojik gelişim temasına daha önce birçok kez değindim, ama şimdi tüm teoriyi göz önünde bulundurarak Jung'un *bireyleşme süreci* olarak adlandırdığı sürecin tamamını aktarmak mümkündür. İnsanlar yaşamları boyunca birçok yönden gelişir ve birçok düzeyde birden fazla değişim geçirirler. Bütün bir yaşam boyunca bütünlüğün toplam deneyimi —psikolojik yapıda ve bilinçte kendiliğin ortaya çıkışı— Jung tarafından kavramsallaştırılmış ve bireyleşme olarak adlandırılmıştır.

Jung'un bireyleşme kavramı kısmen yaygın bir gözleme dayanır: Batı toplumlarında insanlar normalde yaşadıkları yetmiş

ya da seksen yıl boyunca büyür ve gelişirler. *Fiziksel bakımdan* insanlar bebek olarak doğar, birkaç yıl sonra çocukluk dönemine geçer, ardından ergenlik ve erken yetişkinlik dönemine girerler. Fiziksel gelişimin zirvesi genellikle geç ergenlik ve erken yetişkinlik döneminde gerçekleşir ve yirmi yaşına gelindiğinde fiziksel büyüme aşağı yukarı tamamlanmış olur. Sağlıklı beden artık dolgundur ve biyolojik üreme ve fiziksel dünyayla başa çıkmak için gereken kahramanca çaba ve dayanıklılık becerilerini tam olarak yerine getirebilir. Bu noktada kişi fiziksel olarak tamamlanmıştır buna rağmen kaslar daha da geliştirilebilir ve atletik beceriler keskinleştirilebilir. Otuzlu yaşların ortalarından sonra bedensel işlevlerin azalması ve bozulması giderek daha önemli bir faktör hâline gelir. Kişi vücudunu korumalı, muhafaza etmeli ve tamir edilemeyecek şekilde hasar görmemesi için çok fazla zorlamamalıdır. Orta yaş ve orta yaşlılık dönemine girildiğinde, meydana gelen fiziksel değişimler ve gelişmeler genellikle hoş karşılanmaz ve önemli ölçüde kaygıya neden olabilir. Kırışıklıklar, sarkan karın ve göğüsler, eklemlerdeki ağrılar ve acılar; işte bunların hepsi ölümlülüğün günlük hatırlatıcılarıdır. Yetişkinlik ve orta yaşı kaçınılmaz olarak uzun ya da kısa sürebilen yaşlılık takip eder. Yetmişli yaşlarda başladığı kabul edilir. Önümüzdeki yüzyılda insanların yüz hatta yüz yirmi yaşına kadar yaşaması şüphesiz olağan hâle gelecektir. Bu geç dönemde fiziksel gerileme hızlanır. Fiziksel beden tüm yaşam süresi boyunca büyür, olgunlaşır, yaşlanır ve çöker. Fiziksel büyüme ve bozulma önemli ölçüde genetik programlar tarafından yönetilir; bu programlar, Jung'un ruh kuramında arketip kalıplarla iç içe geçmiştir. Yaşamın her aşaması bir dizi arketip imge tarafından desteklenir; bunlar da psikolojik tutumları, davranışları ve motivasyonları şekillendirirler. Örneğin bebek, rolünü oynamaya hazır bir şekilde dünyaya gelir; mırıldanarak, gülümseyerek, emerek ve genel olarak kendini sevimli göstererek bakıcısında uygun annelik tutum ve davranışları oluşturur. Aynı zamanda (her şey yolunda giderse) anne, bebeğini besleme ve bakım rolünü üstlenmeye hazırdır. Anne-bebek çifti,

insan fantezisi ve kişilerarası etkileşimin arketip bir modelini tanımlar; ilkel olan ve önemli bir hayatta kalma değerine sahip bir modeldir bu. Yaşamın her aşaması için bu tür içgüdü ve arketip kümelenmeleri vardır, nihayetinde de davranış, duygu ve düşünce kalıpları ortaya çıkar.

Psikolojik Ömür

Jung, *psikolojik* ömür teorisyenleri olarak adlandırılan teorisyenlerin ilkiydi. Psikoloji ve karakter gelişiminin en önemli özelliklerinin bebeklik ve erken çocukluk döneminde ortaya çıktığını ve bundan sonra önemli bir şey olmadığını düşünenlerin aksine Jung, gelişimi devam eden bir süreç olarak görmüş ve daha ileri psikolojik gelişim fırsatlarını orta ve ileri yaşlar da dâhil olmak üzere, her yaştaki insan için bir seçenek olarak değerlendirmiştir. Bu, onun erken gelişimi azımsadığı anlamına gelmez; kişiliğin kalıtsal özelliklerine ve eğilimlerine kesinlikle büyük önem vermiştir, ancak kişiliğin tam olarak ifade edilmesi ve tezahür etmesi tüm bir yaşam boyu sürer. Kendilik, Jung ve Erik Erikson gibi diğer teorisyenlerin tanımladığı birçok gelişim aşaması boyunca yavaş yavaş ortaya çıkar.

Jung'a göre psikolojik gelişim, fiziksel gelişimin izlediği yolu bir noktaya kadar takip eder ve yaşamın ilk yarısı ve ikinci yarısı olarak ikiye ayrılabilir. "Yaşamın Evreleri" adlı kısa ama ufuk açıcı makalesinde, sabah doğan, öğlen zirveye ulaşan ve öğleden sonra alçalarak nihayet akşam batan güneş imgesini kullanarak bu gelişimsel yörüngeyi anlatır.[1] Bu tasvir aşağı yukarı fiziksel örüntüye tekabül eder, ancak Jung özellikle yaşamın ikinci yarısıyla ilgili önemli farklılıklar olduğunu da ekler. Başlangıçta, bebek egosu bilinçdışının sularından çıkarken bilinç şafak gibi doğar ve büyümesi, genişlemesi ve artan karmaşıklığı ve gücü, onu barındıran fiziksel bedenin büyümesi ve gelişmesiyle aynı zamana

[1] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 8, par. 778.

denk gelir. Beden büyüdükçe, beyin olgunlaştıkça ve öğrenme kapasiteleri gelişip genişledikçe, ego da gücünü ve kapasitelerini geliştirir. İlk adım, bireysel bedeni çevreleyen dünyadaki nesnelerden ayırt etmektir. Bu, içerideki bilinçdışı matristen ayrılmakla paralel ilerler. Dünya daha gerçek ve somut bir hâle gelir ve artık sadece kaba yansıtmaların alıcısı olma konumundan çıkar. Ayrımlar yapılmaya ve gözlemlenmeye başlar. Kişiler ayrı varlıklar olarak işlev görme kapasitesine doğru hızla ilerlerler. Birey olarak hareket etmeye başlarlar, kendilerini ve çevrelerini makul ölçüde kontrol etme becerisi edinirler ve toplumsal davranış standartlarının gerektirdiği şekilde duygu ve düşünce akışını denetleme mahareti kazanırlar. Ego, oldukça doğal ve kendiliğinden bir şekilde, ortam kültüründe bireysel olarak hayatta kalmak ve kişisel çıkarlar elde etmek için çevreyi manipüle etmeyi öğrenir. Bir persona geliştirir. Sağlıklı çocuğun ve gencin egosu kendi dünyasını kurmayı yoğun bir şekilde kavrar; nitekim doğum koşullarının sunduğu şartlarda kendine güvenen ve kendi kendini destekleyen biri hâline gelir. Anne-bebek birimi ve daha sonraki ayrılık ve fetih kahramanı modeli gibi arketip imgelere dayanan uyum, koşullar ne olursa olsun gerçekleşir. Sonunda, her şey yolunda giderse, insanlar kendilerini kökendeki ailelerine bağımlı olmaktan kurtarabilir; biyolojik olarak üreyebilir ve çocuklarını kendi yarattıkları besleyici bir ortamda yetiştirebilir; ve içinde bulundukları toplumun yetişkin dünyasında bir rol oynayabilirler. İçsel olarak, arketip potansiyellere ve tipolojik eğilimlere dayanan bir ego yapısı ve bir persona oluştururlar. Yaşamın ilk yarısındaki en önemli gelişimsel proje ego ve persona gelişimidir; bireysel yaşayabilme, kültürel uyum ve çocuk yetiştirme konusunda yetişkin sorumluluğu noktalarına varana kadar bu proje sürer.

Bunun nasıl başarıldığı ve somut olarak nasıl göründüğü büyük ölçüde kişinin mensup olduğu aileye, toplumsal tabakaya, kültüre ve tarihsel döneme bağlıdır. Bu faktörler, kadın ve erkek, zengin ve fakir, Doğulu ve Batılı bireyler arasındaki gelişim farklılıklarındaki birçok ayrıntıyı etkileyecek ve şekillendirecektir.

Aynı faktörler, rol ve sorumlulukların üstlenilmesine ilişkin zamanlamanın ayrıntılarını da bir şekilde belirler. Ancak evrensel ve dolayısıyla arketip olan şudur: Her kültür gençlerden ego gelişimi ve uyum sağlamalarını bekler ve talep eder. Tüm kültürlerde erkek ve kadın kahraman imgeleri ideal olarak kabul edilir. Erkek kahraman, erkeklerin öykünmesi ve hayranlık duyması gereken ego gelişimini başarmış ideal bir imgedir; kadın kahraman ise bu kalıbı kadınlar için sağlayan bir imgedir. Bazı toplumlarda, ego ve persona gelişimi ergenlik çağına ulaşıldığında tüm pratik amaçlar uğruna tamamlanırken, (bitmez tükenmez eğitim gereksinimleri dayatan modern toplumlar gibi) diğerlerinde orta yaş yaklaşana kadar tamamlanmayabilir.

Bireyleşme

Jung, psikolojik gelişim hakkında konuşmak için bireyleşme terimini kullanmıştır; birleşik ama aynı zamanda benzersiz bir kişilik, bir birey, bölünmemiş ve bütünleşmiş bir kişi hâline gelmek olarak tanımlar bu ifadeyi. Bireyleşme, yaşamın ilk yarısında ideal olarak ulaşılan projeden, yani ego ve persona gelişiminden daha fazlasını içerir. Bu gelişim gerçekleştiğinde, başka bir görev ortaya çıkmaya başlar, çünkü ego ve personanın ideal gelişimi çok sayıda psikolojik malzemeyi bilinçli resmin dışında bırakmıştır. Gölge bütünleştirilmemiştir, anima ve animus bilinçdışı kalmıştır ve perde arkasında etkili olmasına rağmen kendilik neredeyse doğrudan görülmemiştir. Ancak şimdi şu soru ortaya çıkar: Bir kişi, daha geniş bir anlamda psikolojik bütünlüğe nasıl ulaşabilir? Bir başka deyişle kişiliğin bilinçli ve bilinçdışı yönlerini nasıl birleştirebilir? Bireyleşme görevinde başarısız olmak mümkündür. Kişi yaşlılık döneminde bölünmüş, bütünleşmemiş, içsel olarak çoklu kalabilir ve yine de yüzeysel de olsa toplumsal ve kolektif olarak başarılı bir hayat yaşamış sayılabilir. Bilinç düzeyinde derin bir içsel bütünlük, kuşkusuz doğuştan gelen çok güçlü bir dürtü tarafından desteklense de aslında nadiren elde edilen bir

başarıdır: Jung, öncelikle biyolojik bir zorunluluk olarak değil, daha ziyade psikolojik bir dürtü olarak bireyleşme dürtüsünden bahseder. Mekanizmasını birazdan açıklayacağım.

Burada Jung'u diğer psikoloji kuramcılarıyla karşılaştırmak isteyen okurlar için uyarıcı bir not eklemek istiyorum. Jung'un bireyleşme kavramını diğer psikolojik teorilerde bu terim altında geçen kavramlarla karıştırmamaya dikkat edilmelidir. Bu, Jung'un kendilik kavramını diğer yazarlarınkiyle karşılaştırma sorununa benzer. Örneğin Margaret Mahler'in çalışmasında, "ayrılma/bireyleşme" olarak adlandırdığı bir sürece güçlü bir vurgu vardır. Çocuk yaklaşık iki yaşından itibaren "hayır" diyerek annesinden ayrılır. Psikolojik bireyin doğal gelişiminde yerleşik olan bu hareket kendiliğinden gerçekleşir ve ego gelişimini kolaylaştırır. Arketip olarak temellenmiştir ve kahramanın arketip modelinin erkenden tezahürü ve ilk kestirimi ile ilişkilendirilebilir. Jung'a göre bu, yaşam boyu bireyleşmenin bir yönüdür, ancak kesinlikle hikâyenin tamamı değildir. Ayrılığa doğru bu hareketin amacı psikolojik bir durum yaratmaktır; bu durum da daha sonra bilincin daha ileri aşamalarına ve nihayet kişiliğin bir bütün olarak bütünleşmesine ve birleşmesine doğru evrilebilir. Mahler için ayrılık kendi içinde bir amaç değil, yalnızca bir ara duraktır. Jung için bireyleşme kendi içinde bir amaçtır.

İster yaşamın ilk yarısında ister ikinci yarısında ele alalım, bireyleşmenin gerçekleştiği psikolojik mekanizma Jung'un *telafi* olarak adlandırdığı şeye tekabül eder. Bilinç ve bilinçdışı arasındaki temel ilişki telafi edicidir. Egonun bilinçdışından çıkıp büyümesi, ego-bilinci ile bu bilince kaynaklık eden bilinçdışı matris arasında bir ayrıma yol açar —çevreye daha etkili bir şekilde uyum sağlamak için çevreleyen dünyadan ayrılmaya yönelik güçlü bir içgüdü bu büyümeye neden olur. Egonun eğilimi tek taraflı olmak, aşırı derecede kendine güvenmektir. Bu, gördüğümüz gibi kahramanın arketip modeline dayanır. Bu durum gerçekleştiğinde, bilinçdışı bu tek taraflılığı telafi etmeye başlar. Telafiler klasik olarak rüyalarda gerçekleşir. Telafinin işlevi ruh-

sal sisteme denge getirmektir. Bu telafiler tam olarak şimdiki ana göre ayarlanır ve zamanlamaları kesinlikle bilincin ne yaptığı ya da yapmadığı, ego-bilincinin tek taraflı tutumları ve gelişmeleri tarafından yönetilir. Ancak *zaman içinde* bu çok sayıdaki küçük günlük telafiler kalıplara dönüşür ve bu kalıplar Jung'un bireyleşme olarak adlandırdığı bütünlüğe doğru gelişim sarmalının temelini oluşturur. Jung bunun özellikle uzun rüya serilerinde açıkça görüldüğünü tespit etmiştir: "Görünüşte birbirinden ayrı olan bu telafi eylemleri kendilerini bir tür plan hâlinde düzenler. Birbirlerine bağlı ve en derin anlamda ortak bir amaca tabi gibi görünürler... Uzun bir rüya serisinin simgeselliğinde kendini kendiliğinden ifade eden bu bilinçdışı sürece bireyleşme süreci adını verdim."[2] Aynı kuralı genel olarak psikolojik gelişime de uygulayabiliriz. Bilinçdışı, ego-bilincini tüm yaşam süresi boyunca ve birçok şekilde telafi eder: dil sürçmeleri, unutkanlık ya da mucizevi vahiylerle; kazaları, felaketleri, aşk ilişkilerini ve talih kuşlarını ayarlayarak; felakete yol açan saçma düşünceler ve ilham verici fikirler üreterek vs. Jung'un bireyleşme olarak adlandırdığı yaşam boyu süren açılımda, itici güç kendiliktir ve bireyin bilinçli yaşamında ortaya çıkmasını sağlayan mekanizma telafidir. Bu, yaşamın ilk yarısında da ikinci yarısında da aynı derecede geçerlidir.

Bununla birlikte, yaşamın ikinci yarısı, ilkinde gerçekleşenden farklı türde bir hareketi içerir. Bireyleşmenin bu ikinci aşamasında, modelin vurgusu egonun geçmişinden ve çevreyle özdeşleşmelerinden ayrılması üzerine değildir, daha ziyade tüm kişiliğin birleşmesi üzerinedir. Jung bazen "annelere dönüş"ten bahsedecektir; bu da metaforik olarak şunu söylemenin bir yoludur: Ego gelişimi orta yaşta doruğa ulaştığında, aynı eski hedeflerin peşinden gitmeye devam etmenin artık bir anlamı kalmaz. Aslında, hâlihazırda ulaşılmış olan bazı hedefler artık nihai değerler olarak sorgulanmaya başlar ve bu da ulaşılanların yeniden değerlendirilmesine ve daha fazla anlamın nerede yattığının yeni-

2 *A.g.e.*, par. 550.

den değerlendirilmesine yol açar.[3] Hayatta, sağlam ve iyi yapılandırılmış bir ego ve persona ile dünyada yolunu çizmekten daha fazlası vardır. "Oraya gittim, şunu yaptım" orta yaştakilerin ruh hâlini özetler. Peki şimdi ne olacak? Anlam başka bir yerde yatar ve ruhsal enerji yönünü değiştirir. Artık görev egoyu bilinçdışı ile birleştirmektir; çünkü bilinçdışı kişinin yaşanmamış hayatını ve gerçekleşmemiş potansiyelini içerir. Yaşamın ikinci yarısındaki bu gelişim, Jung'un klasik bireyleşme tanımını içerir —potansiyel olarak zaten olduğumuz şey olma anlamına gelir, ama şimdi daha derin ve daha bilinçli olarak. Bu, bilinçdışının gözlerden gizlenmiş içeriklerini ortaya çıkaran ve kullanılabilir hâle getiren simgelerin etkin gücünü gerektirir. Ego, kişiliğin bu daha büyük birleşimini kendi çabalarıyla gerçekleştiremez. Yardım etmesi için bir meleğe ihtiyacı vardır.

Jung'un kendisi de Freud'dan ayrıldıktan sonra yaşamın ilk yarısına dair meseleleri ele almak için fazla zaman harcamamıştır. Esas olarak "Bireyleşme Süreci Üzerine Bir Çalışma"da anlatılan elli üç yaşındaki kadın gibi insanlarla ilgilenmiştir.[4] Kendi hastalarının çoğu bu türden yetişkinlerdir. Ciddi akıl hastası olmayan, hastane ya da tıbbi tedaviye ihtiyaç duymayan ve artık hayatlarının ilk evrelerini geride bırakmış bu insanlar bilgelik ve içsel gelişimlerini sürdürmede rehberlik için Jung'a geliyorlardı. Bu, bazılarının nevrotik olmadığı ve psikolojik yardıma ihtiyaç duymadığı anlamına gelmez, ancak tipik psikiyatrik hastalar değillerdi. Jung aslında ego inşası ve çocuk doğurma yılları geçmiş ve yaşamlarının ilk yarısındaki gelişimleri çoktan gerçekleşmiş insanlarla çalışmayı tercih ediyordu. Şimdi bireyleşme sürecinin ikinci büyük aşamasını, kendiliğin bilince daha açık bir şekilde çıkmasını takip etme fırsatıydı. Jung'un bu karmaşık projede onlara yardımcı olmak için kullandığı yöntemlere Jungcu analiz adı verilmiştir.

---

3 Jung, *a.g.e.*, par. 769.

4 Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 9/I, ss. 290-354.

Yetişkinlik ve yaşlılık dönemindeki psikolojik değişim ve gelişim, bazı açılardan yaşamın ilk yarısındaki gelişimden daha inceliklidir. Bunu algılamak için insanları çok dikkatli ve derin seviyelerde gözlemlemek gerekir. Bazen de gözlemlenecek pek bir şey yoktur, çünkü gelişim çok az olmuştur. Örneğin, en iyi çocukluk arkadaşımın seksen dokuz yaşındaki babası, onu son gördüğümden bu yana geçen otuz yıl içinde belirgin bir şekilde yaşlanmıştı. Belli ki hayatının sonuna yaklaşıyordu. Ancak bedeni büyük ölçüde değişmiş olsa da personası, mizah anlayışı, kişiliği görünüşte çok fazla değişmemişti ve bu nedenle her zamanki gibi tanıdık ve tanınabilirdi. Bunca yıl sonra onunla tekrar karşılaştığımda onu hemen tanıdım. Benim için kişiliği, görebildiğim ve deneyimleyebildiğim kadarıyla, tamamen bozulmamış ve aynıydı. Enerjisi bir zamanlar olduğundan daha az olsa da en sevdiği otomobillerin en yeni modelleri hakkında canlı bir sohbeti sürdürmek için hâlâ yeterli enerjiyi toplayabiliyordu. Vücudu küçülmüş ve zayıflamış olsa da aşağı yukarı her zaman olduğu kişi olarak kaldı.

Elli yaşından sonraki yetişkinlik döneminde ruhunda herhangi bir gelişme olmuş muydu? Tavırları değişmiş miydi? Onu ne kadar iyi tanıyordum? Onu çocukluğumdaki hâliyle biliyordum, daha fazlası değil, dolayısıyla ona sadece bir çocuk gözüyle bakabiliyordum. Personasını biliyordum, ama hepsi bu. Görünüşe göre personası bozulmamıştı. Ama bildiğimiz gibi ruh personadan çok daha fazlasına sahiptir. Yine de persona değişmese bile, daha derin bir değişim var mıdır?

Derin bir yorumlayıcı-araştırıcı perspektif olmadan göremeyeceğimiz kadar ince midir bu değişim? Belki de bilinci onu çok uzun zaman önce tanıdığımda bulunduğu noktanın çok ötesinde gelişmişti ama ben bunu göremiyordum. Jung, psikolojik gidişatın, çoğunlukla sadece yaşlılıkta gerileme gösteren fiziksel gidişatla aynı olduğu fikrine karşı çıkmıştır. Fiziksel çürümeye ağır basan ve farklı bir örüntü gösteren psikolojik telafiler var mıdır?

Bilincin Beş Aşaması

Yaşamın ikinci yarısında bilincin gelişimine ilişkin bu soruyu ele almak için bazı genel ölçüm araçlarını uygulayabiliriz. Jung bilinç gelişiminin beş aşamasını tanımlamıştır[5] ve ben bunları özetleyip biraz genişleteceğim. Bunları hem çocuklarda hem de ilerleyen yaşlardaki yetişkinlerde bilinç gelişimini ölçmek ve değerlendirmek için kullanabiliriz.

İlk aşama *participation mystique* [gizemli katılım] ile belirlenir; bu, Fransız antropolog Lévy-Bruhl'den ödünç alınmış bir terimdir. Gizemli katılım, bireyin bilinci ile onu çevreleyen dünya arasındaki özdeşleşmeyi ifade eder ve kişi bu durumda olduğunun farkında olmayabilir; bilinç ve kişinin özdeşleştiği nesne gizemli bir şekilde aynı şeydir. Bir yanda kişinin kendisi ve algıları, diğer yanda ise söz konusu nesne arasında bir fark olduğuna dair farkındalık kaybolmuştur. Bir dereceye kadar insanlar hayatları boyunca bu gizemli katılım durumunda kalırlar. Örneğin, birçok insan arabasıyla bu şekilde özdeşleşir. Arabalarıyla ilgili her türlü kendilik duygusunu yaşarlar. Arabada bir sorun çıktığında, sahibi kendini hasta hisseder, üşütür, karnı ağrır. Etrafımızdaki dünya ile farkında olmadan birleşiriz. Jung buna gizemli katılım der.

Çoğu insan, en azından hayatın başlangıcında, ailesine gizemli katılımla bağlıdır; bu da özdeşleşme, içe döndürme ve yansıtma üzerine kuruludur. Bu terimler aynı şeyi tanımlar: iç ve dış içeriklerin birbirine karışması. Bebek ilk başlarda kendisinin nerede bittiğini ve annesinin nerede başladığını tam anlamıyla ayırt edemez. Bebeğin dünyası son derece birleşiktir. Bu anlamda bilincin ilk aşaması son aşamayı öngörür: parçaların bir bütün hâlinde nihai birleşmesi. Ancak başlangıçta bilinçdışı bir bütünlük söz konusuyken, son aşamada bütünlük duygusu bilinçlidir.

Bilincin ikinci aşamasında yansıtmalar daha lokal hâle gelir. İlk aşamadaki vur-kaç yansıtmalardan sonra bilinçte bazı kendi/başkası ayrımları belirmeye başlar. Bebek belirli yerlerin farkı-

[5] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 13, ss. 199-201.

na varır; kendi fiziksel varlığının dışarıdaki nesnelerle çarpıştığı yerleri ayırt eder, bir şeyleri izlemeye ve kendisi ile diğerleri arasındaki ve çevreleyen dünyadaki nesneler arasındaki farklılıkları tanımaya başlar. Kendi ile başkası ve iç ile dış arasındaki bu farklılaşma yavaş yavaş artar ve keskinleşir. İyi bir özne/nesne ayrımı olduğunda ve kendi ile başkası belirgin ve açık bir şekilde farklı olduğunda, yansıtma ve gizemli katılım değişir. Bu, yansıtmanın üstesinden gelindiği anlamına gelmez, sadece daha yerel hâle geldiği, tüm dünya yerine birkaç nesneye odaklandığı anlamına gelir. Dünyadaki bazı nesneler artık açıkça diğerlerinden daha önemli ve ilginç hâle gelir, çünkü yansıtmalar taşırlar ve libidinal yatırımın alıcılarıdırlar. Anne, en sevilen oyuncaklar, parlak hareketli nesneler, evcil hayvanlar, baba, diğer insanlar özelleşir, ayrılır ve farklılaşır. Böylece bilinçli gelişim ilerledikçe farklılaşma gerçekleşir ve yansıtma belirli figürlere sabitlenir. Ayrıca yansıtmalar bilinmeyene tekabül ettiği için dünya kişinin tüm yaşamı boyunca yansıtma sürecini devam ettirmesi için bolca fırsat sunar.

Ebeveynler yansıtmanın erken dönemdeki ana taşıyıcılarıdır ve çocuklar farkında olmadan onlara her şeye kadir olma ve her şeyi bilme özelliklerini yansıtırlar. Bunlar Jung'un arketip yansıtmalar olarak adlandırdığı şeylerdir. Ebeveynler, insanların kutsallara atfettikleri güçlerle donatılmış tanrılar hâline gelirler. "Babam her şeyi yapabilir! O tüm dünyadaki en güçlü adam!" "Annem her şeyi bilir ve mucizeler yaratabilir. Ayrıca beni koşulsuz seviyor!" Ebeveynlerin her şeyi bilmediğinin ve tanrısal olmadıklarının şok edici bir şekilde farkına varmak genellikle ergenlik yıllarında gerçekleşir ve ardından bir süre ebeveynler hiçbir şey bilmeyen kişiler olurlar (başka bir tür yansıtma). Kardeşlerimize de yansıtma yaparız; kardeş rekabetinin ve ailelerde süregelen rekabetçi ve bazen de kısır dinamiklerin temelinde bu yatar. Öğretmenler ve okulun kendisi de birçok yansıtmaya maruz kalır. Aslında, çevremizdeki sayısız figür bilincin ikinci aşamasında yansıtma taşıyıcıları hâline gelir. Bu da insanlara ve kurumlara bilincimizi güçlü bir şekilde biçimlendirme ve şekillendirme gücü

verir, kendi bilgi ve görüşleriyle bilincimizi doldururlar, biz de yavaş yavaş kendi kişisel deneyimlerimizin yerine kolektif fikirleri, görüşleri ve değerleri koyarız. Bu, çocukluk ve ergenlik döneminde gerçekleşen kültürleşme ve uyum sürecidir.

Âşık olmak ve evlenmek tipik olarak dev anima ve animus yansıtmalarına dayanır; bu da doğrudan çocuk doğurmaya ve yetiştirmeye yol açar, o sırada çocuklar ilahî çocuk yansıtmalarının taşıyıcıları hâline gelirler. İlk aşama gibi ikinci aşama da kimsenin tamamen geride bırakmadığı bir aşamadır. Kişi büyülenebildiği, macera ve romantizmin heyecanını hissedebildiği, güçlü bir inanç için her şeyi riske atabildiği sürece, dünyadaki somut nesnelere yansıtma yoluyla faaliyet göstermeye devam eder ve birçokları için bilincin gelişimi burada durur. Bu tür bireyler, ruhsallığın olumlu ve olumsuz özelliklerini kitlesel olarak çevrelerindeki dünyaya yansıtmaya ve ruhsallığın imgelerine ve güçlerine yanıt vermeye devam ederler —sanki dış nesnelerde ve kişilerde konumlanmışlar gibi.

Bilinçli gelişim devam ederse —ki bilişsel gelişimin yeni bir aşaması somutluktan nispeten arınmış bir soyutlama düzeyine ulaşma becerisine yol açtığında bu gelişim başlayabilir— kişi belirli yansıtma taşıyıcılarının taşıdıkları yansıtmalarla özdeş olmadıklarının farkına varır. Yansıtmaları taşıyan kişiler yansıtmaların arkasından çıkabilir ve sonuç olarak genellikle idealize olmaktan çıkarlar. Bu aşamada dünya naif büyüsünden çok şey kaybeder. Yansıtılan ruhsal içerikler soyut hâle gelir ve artık simgeler ve ideolojiler olarak tezahür ederler. Her şeyi bilme ve her şeye gücü yetme artık insanlara verilmemekte, bu nitelikler Tanrı, Kader ve Hakikat gibi soyut varlıklara yansıtılmaktadır. Felsefe ve teoloji mümkün hâle gelir. Yüce değerler, bir zamanlar ebeveynlere ve öğretmenlere atfedilen kutsal gücü üstlenir. Yasa veya Vahiy veya Öğretiler arketip yansıtmalarla yüklü hâle gelir ve somut gündelik dünya yansıtmalardan nispeten arınır ve yüksüz hâlde etkileşime girilebilir hâle gelir. Bilincin bu aşamasına ulaşıldığı ölçüde, kişi şeytani düşman ve güçlerin korkularına karşı daha az savunmasız

bir hâl alır. İnsan düşmanların misillemelerinden korkmaya gerek yoktur, çünkü kontrol Tanrıdadır. Ya da kişinin dünyayı rasyonel bir şekilde manipüle edebileceği ve kontrol altına alabileceği varsayılır, çünkü dünya doğa yasalarına uyar ve şurada ya da burada herhangi bir şeyden hoşlanmayan ruhlar ve şeytanlardan arınmıştır.

Kendilik/nesne ikilemi bu noktaya ulaştığında, dünyadaki canlıların çektiği acılara ve doğal dünyanın tahribatına karşı kendiliğinden oluşan empatik tepki önemli ölçüde azalır. Birçokları için bu bir ilerleme değil, aksine bilinçte bir gerileme gibi görünmektedir. Ancak kabul edilmelidir ki erken gelişim evrelerinde ortaya çıkan duygusal empati tepkileri büyük ölçüde yansıtmaya dayanır ve nesneye ne olduğuna dair nesnel bir değerlendirmeyle bunların çok az ilgisi vardır. Yansıtmalar dünyadaki somut nesnelerden el çektiğinde, basiretli siyasi liderler ve karizmatik ideologlar fikir, değer veya ideoloji şeklinde soyutlamalar yaratırlar; bu da algılarında en yüksek değerin ve en büyük iyinin ne olduğunu ifade eden kavramlara yönelik yansıtmalarla mümkün olur. Bu değerler temelinde bir dizi zorunluluk ve "gereklilik" geliştirilebilir; bunlar, daha az bilinçli insanların dünyayla kurdukları doğal, spontane duygusal ilişkilerin yerine geçerler. Gizemli katılıma veya yansıtmaya dayalı bilinçdışı empatinin yerine, görevi dikte eden kurallar vardır. Örneğin, insan ekolojik açıdan doğru olanı duygularıyla değil, görev bilinciyle yapar; doğal dünyanın tahrip edilmesinden acı duyduğu için değil, çöpleri ayırmak ve daha az yakıt yakmak gibi ahlaki bir zorunluluktan dolayı yapar.

Bilincin bu üçüncü aşamasında —ki arkadaşımın babasının da bu aşamaya ulaştığına inanıyorum, çünkü o geleneksel anlamda dindar bir adamdı— hâlâ bilinçdışı malzemenin yansıtmaları vardır. Ancak bu yansıtmalar kişilere ve nesnelere değil, ilkelere, simgelere ve öğretilere yatırılır. Elbette bu yansıtmalar hâlâ neredeyse somut bir anlamda "gerçek" olarak kabul edilir. Tanrı gerçekten bir yerlerde vardır, belirgin bir kişiliktir, vb. Kişi gerçek bir Tanrının kendisini öbür dünyada cezalandıracağına ya da ödüllendireceğine inandığı sürece, bu durum üçüncü aşama bilinç dü-

zeyine işaret eder. Yansıtma sadece insan ebeveynden daha soyut, mitolojik bir figüre aktarılmıştır.

Dördüncü aşama, teolojik ve ideolojik soyutlamalar şeklinde bile olsa yansıtmaların kökten yok oluşunu temsil eder. Bu yok oluş, Jung'un modernite ile özdeşleştirdiği "boş bir merkezin" yaratılmasına yol açar. Bu, "modern insanın ruh arayışıdır."[6] Ruh duygusu —yaşamdaki büyük anlam ve amaç, ölümsüzlük, ilahi köken, "içerdeki Tanrı"— yerini faydacı ve pragmatik değerlere bırakır. "İşe yarıyor mu?" birincil soru hâline gelir. İnsanlar kendilerini devasa bir sosyoekonomik makinenin dişlileri olarak görmeye başlar ve anlam beklentileri lokma büyüklüğünde parçalara indirgenir. Kişi haz anlarına ve yönetilebilir arzuların tatminine razı olur. Ya da kişi depresyona girer! Tanrılar artık göklerde yaşamaz; şeytanlar psikolojik semptomlara, beyin de kimyasal dengesizliklere dönüşür. Dünya yansıtılan ruhsal içeriklerden arındırılmıştır. Artık ne kahramanlar ne de kötüler vardır; insanlar gerçekçi hâle gelir. İlkeler yalnızca göreceli olarak geçerlidir ve değerler kültürel normlar ve beklentilerden türetilmiştir. Kültürel olan her şey üretilmiş ve içsel bir anlamı yokmuş gibi görünür. Doğa ve tarih şans eseri ve kişi dışı güçlerin rastgele oyunu olarak tasavvur edilir. Burada modern insanın tutumuna ve duygu-tonuna ulaşırız: seküler, ateist, belki biraz hümanist. Modern insanın değerleri çekincelerle, koşullarla, "belki"lerle, "emin değilim"lerle örülmüş gibidir. Modern duruş artık görecelidir.

Bilincin bu dördüncü aşamasında ruhsal yansıtmalar tamamen ortadan kalkmış gibi *görünür*. Ancak Jung bunun kuşkusuz yanlış bir varsayım olduğuna işaret eder. Gerçekte egonun kendisi daha önce başkalarına, nesnelere ve soyutlamalara yansıtılan içeriklerle doldurulmuştur. Böylece ego modern insanda kökten şişirilir ve gizli bir Yüce-Tanrı pozisyonu üstlenir. İyi ve kötü yansıtmaların alıcısı Yasalar veya Öğretilerden ziyade artık egodur. Ego haklı ve haksızın, doğru ve yanlışın, güzel ve çirkinin tek ha-

[6] Jung'un 1933'te yayınladığı ünlü kitabının adı.

kemi hâline gelir. Egonun dışında onu aşan hiçbir otorite yoktur. Anlamı ego yaratmalıdır; anlam başka bir yerde keşfedilemez. Tanrı artık "dışarıda" değildir: Tanrı bendedir, benin içinde! Modern insan makul ve ayakları yere basan biri gibi görünse de aslında delidir. Ama bu bir gizemdir, insanın kendinden bile sakladığı bir tür sırdır.

Jung'a göre bu dördüncü aşamanın son derece tehlikeli bir durum olmasının nedeni açıktır: Şişirilmiş bir ego çevreye çok iyi uyum sağlayamaz ve bu nedenle yargıda feci hatalar yapmaya yatkındır. Bu kişisel ve hatta kültürel anlamda bir bilinç ilerlemesi olsa da megalomani potansiyeli nedeniyle tehlikelidir. Her şey serbest hâle gelir. Eğer yapmak istiyorsam ve bundan kurtulabileceğimi düşünüyorsam, sorun olmamalı. Gölgenin baştan çıkarıcı telkinlerine karşı hiç de bağışık olmayan ego, gölgenin güç arzusuna ve dünyanın kontrolünü tamamen ele geçirme isteğine kolayca kapılabilir. İşte bu Nietzsche'nin Üst İnsanıdır ve bu kibir 20. yüzyılın çeşitli toplumsal ve siyasi felaketlerinde kendini göstermiştir. Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza* eserindeki kahramanı Raskolnikov'da zaten gördüğümüz üzere, artık sadece sırf nasıl hissettirdiğini anlamak için yaşlı bir kadını öldürecek bir insana tanık oluruz. Dördüncü aşama insanı artık ne insanları ne de değerlerle ilgili toplumsal kuralları dinler. Sonuç olarak ego sınırsız eylem olasılığını değerlendirebilir. Bu, tüm modern insanların sosyopat olduğu anlamına gelmez, ancak böyle bir gelişme için kapılar sonuna kadar açıktır. Ve en kötü vakalar, en makul görünenler olabilir —örneğin tüm politika ve ahlak sorunlarına bir cevap verebileceklerini düşünen "en iyi ve en parlak" kafalar.

Jung, sokakta gelişimin her aşamasında insanla karşılaşıldığını şakayla karışık söylemiştir —Neandertaller, Ortaçağ insanları, modernler, bilinç gelişiminin akla gelebilecek tüm seviyelerindeki insanlar. 20. yüzyılda yaşamak, kişinin bilinç gelişimine otomatik olarak modernlik statüsü kazandırmaz. Dörcüncü aşamaya herkes yaklaşamaz. Aslında pek çok insan bunun taleplerine bile katlanamaz. Bir kısmı bunu şeytani bulur. Dünyadaki

tutucular, dördüncü aşamanın yıpratıcı etkilerinden ve yarattığı umutsuzluk ve boşluktan korktukları için ikinci ve üçüncü Aşamalara tutunmakta ısrar etmektedir. Ancak yansıtmaların bu ölçüde ortadan kalkması ve bireylerin kendi kaderleri için kişisel sorumluluk almaları gerçek bir psikolojik başarıdır. Esas tuzak, ruhun ego gölgesinde saklı hâle gelmesidir.

Bilincin gelişimindeki bu ilk dört aşama ego gelişimi ve yaşamın ilk yarısıyla ilgilidir. Megaloman şişirilmeye maruz kalmadan dördüncü aşamanın öz-eleştirel ve öz-düşünsel ego karakteristiğine ulaşan kişi, bilinç geliştirmede son derece başarılı olmuştur ve Jung'un değerlendirmesine göre oldukça evrimleşmiştir. Ancak yaşamın ikinci yarısındaki daha ileri gelişim Jung tarafından beşinci bir aşamada sınıflandırılmıştır; bilinç ve bilinçdışının yeniden birleşmesine yaklaşmakla ilgili olan post-modern bir aşamadır bu. Bu aşamada, ego sınırlamasının bilinçli olarak tanınması ve bilinçdışının güçlerinin farkına varılması söz konusudur, bilinç ile bilinçdışı arasında bir tür birleşme mümkün hâle gelir; Jung'a göre buna aracılık eden şey de aşkın işlev ve birleştirici simgedir. Ruh bütünleşir ama birinci aşamanın aksine parçalar farklı kalmaya ve bilinç içinde yer almaya devam eder. Ayrıca dördüncü aşamanın aksine, ego arketiplerle özdeşleştirilmez: Arketip imgeler "öteki" olarak kalır, egonun gölgesinde saklı değildir. Artık "içeride" olarak görülürler —hâlbuki üçüncü aşamada "dışarıda" görülürler, metafizik uzayda bir yerde somut olarak bulunurlar ve dışsal herhangi bir şeye yansıtılmazlar.

"Post-modern" ifadesi bana ait, Jung'a değil. Onun beşinci bilinç aşaması, sanatta ve edebiyat eleştirisinde kullanılan anlamıyla değil, "moderni" aşan ve onun yerine geçen bir aşama anlamında "post-moderndir". Her şeyi aşan ve ruhun gerçekliğine inanmayan modern egonun ötesine geçer. Modern duruş, yansıtmaların ortadan kaldırıldığına ve hiçbir şey ifade etmeyen hava cıvadan ibaret olduklarına ikna olmuştur. Post-modern tutum, yansıtmalarda ruhsal bir gerçeklik olduğunu kabul eder, ancak somut ya da maddi anlamda değil. Eğer ormandan bu kadar çok

gürültü geliyorsa, belki de orada bir şeyler vardır. Belki düşündüğümüz şey değil ama yine de orada gerçek bir şey var demek ki! Onu gözlemleyebilir miyiz? Sezebilir miyiz? Onu tasavvur edebilir miyiz? O zaman ruhun kendisi inceleme ve düşünme nesnesi hâline gelir. Gözlemlerimizde onu nasıl yakalayabiliriz? Bunu yaptığımızda onunla nasıl ilişki kurabiliriz? Bunlar post-modern meseleler ve sorulardır. Dolayısıyla Jung'un *Psikolojide Tipler* (kendi deyimiyle "eleştirel psikoloji") eserinde uygun bir epistemoloji ifade etme girişimleri, ruha kendi başına bir varlık olarak yaklaşmak için zemin hazırlama çabasıydı. Onun faal muhayyile ve rüya yorumlama teknikleri, ruhla doğrudan etkileşime girmeye ve onunla bilinçli bir ilişki kurmaya elverişlidir. Bu şekilde, hayatla post-modern ve bilinçli bir şekilde ilişki kurmanın araçlarını oluşturuyordu; ilkel ve geleneksel halkların mitlerinde ve teolojilerinde buldukları, bebeklerin ve küçük çocukların ebeveynlerine, oyuncaklarına ve oyunlarına yansıttıkları ve ağır deli ve psikotik akıl hastalarının halüsinasyonlarında ve görülerinde gördükleri aynı içeriklere karşı saygılı bir pozisyon alıyordu. Bu içerikler hepimiz için ortaktır ve ruhun en derin ve en ilkel katmanlarını, kolektif bilinçdışını oluştururlar. Arketip imgelere yaklaşmak ve onlarla bilinçli ve yaratıcı bir şekilde ilişki kurmak bireyleşmenin merkezinde yer alır ve bilincin beşinci aşamasının görevini oluşturur. Bilincin bu aşaması bireyleşme sürecinde başka bir hareket üretir. Ego ve bilinçdışı bir simge aracılığıyla birleşir.

Jung beşinci aşamada durmuştur, ancak birkaç yerde bunun ötesine geçmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Yazılarında altıncı ve hatta belki de yedinci bir aşama olarak düşünülebilecek öneriler vardır. Örneğin, 1932 yılında verdiği Kundalini Yoga Seminerinde[7] Jung, Batı'da bilinenin çok ötesinde bilinç durumlarına Doğu'da ulaşıldığını açıkça kabul etmektedir. Batılıların öngörülebilir gelecekte benzer bilinç aşamalarına ulaşma olasılıkları konusunda kuşkulu olsa da yine de bunu yapmanın teorik olası-

7 Jung, *The Psychology of Kundalini Yoga.*

lığını kabul etmekte ve hatta bu tür aşamaların sahip olacağı bazı özellikleri tanımlamaktadır. Kundalinide ortaya çıkan bilinç türü potansiyel bir yedinci aşama olarak düşünülebilir.

Biraz geriye gidersek, Batı için daha erişilebilir olan ve beşinci aşama ile bu varsayılan yedinci aşama arasında bir yer işgal eden bir bilinç türü vardır. Jung, hayatının ilerleyen dönemlerinde eşzamanlılık bağlamında arketiplerin yapısını ve işlevini araştırırken, bu görünüşte içsel yapıların ruhsal olmayan dünyadaki varlık yapılarına karşılık geldiğini öne sürmüştür. Bu konuyu 9. Bölümde daha ayrıntılı ele alacağım, ancak şimdilik şunu belirtmek yeterli olacaktır: Bilincin olası bir altıncı aşaması, ruh ve dünya arasındaki daha geniş ekolojik ilişkiyi dikkate alan bir aşama olacaktır. Temelde maddeci bir tutumla koşullanmış olan Batılılar için bu olası bir gelişim seçeneğidir. O hâlde altıncı aşama, ruhun ve maddi dünyanın birliğini tanıyan bir bilinç durumu olarak görülebilir. Ancak Jung bu bölgeleri keşfederken temkinli hareket etmiştir, çünkü burada açıkça Batı'da bildiğimiz psikolojiden fiziğe, kozmolojiye ve metafiziğe geçmektedir ve bu alanlar kendisini entelektüel olarak yeterli ve yetkin hissetmediği alanlardır. Yine de düşüncesi onu adım adım bu yöne götürmüştür ve bu durumda Jung'un sezgilerini takip etme cesaretini gösterdiğini kabul etmeliyiz. Birlikte bir kitap yazdığı Wolfgang Pauli gibi modern fizikçilerle yaptığı konuşmalar,[8] ruhsal ve fiziksel dünya arasındaki bazı bağlanımları ve mütekabiliyetleri çözme girişimidir.

Jung, "Spirit Mercurius" adlı makalesindeki iki paragrafta yukarıda tanımlanan bilincin beş gelişim aşamasından kısaca bahsetmiştir.[9] Ben, onun çalışmalarındaki diğer birkaç kaynağı kullanarak bu bahsi genişlettim. Bireyleşme teması 1910'dan itibaren yazılı eserlerinin tamamında karşımıza çıkmaktadır. Bu, Jung'un ruh yapısı ve dinamikleri hakkındaki araştırmalarını

---

8 1952'de çıkan kitabın başlığı: *Naturerklärung und Psyche*.

9 Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 13, par. 248-49.

sürdürdükçe derinleşen sürekli bir meşguliyettir. Bu konu, 86 yaşındaki ölümünden yaklaşık üç yıl önce, 1958'de yayınlanan "Vicdana Psikolojik Bir Bakış"[10] adlı son denemesinde hâlâ aklındadır. Yazdığı hemen her şey bir şekilde bireyleşme temasına değinmektedir. Bununla birlikte, bu konuda iki klasik metin vardır ve bu bölümün geri kalanında onlara odaklanacağım. Bunlar "Bilinç, Bilinçdışı ve Bireyleşme"[11] ve "Bireyleşme Süreci Üzerine Bir Çalışma"dır.[12]

"Bilinç, Bilinçdışı ve Bireyleşme" başlıklı makalesinde Jung, bireyleşme terimiyle ne kastettiğinin kısa ve öz bir özetini sunmaktadır. Bunun bir süreç olduğunu söyleyerek başlar; bu sayede kişi psikolojik bir birey hâline gelir —yani bölünmemiş ayrı bir bilinçli birlik, ayrı bir bütün. Bunun bazı sonuçlarını yukarıda açıkladım, önce ego-bilincini sonra da bilinç ve bilinçdışından oluşan tüm ruhsal sistemi birleştiren bir süreç olduğundan bahsettim, amacım da Jung'un nihayetinde bütünlük olarak adlandıracağı şeye yaklaşmaktı. Bütünlük, bireyleşme sürecinin hedefini tanımlayan ana terimdir ve kendilik arketipinin psikolojik yaşamdaki ifadesidir.

Jung'un işaret ettiği üzere, bilinçdışına giden yol öncelikle heyecan ve tesirden geçer. Aktif bir kompleks, egoya tesir ederek kendini belli eder. Bu bilinçdışından gelen bir telafidir ve gelişim için potansiyel sunar. Sonunda, bu tesir rahatsızlıkları içgüdüdeki ilkel köklere kadar izlenebilir, ancak aynı zamanda geleceği öngören imgelere de yol açabilirler. Jung nihai bir bakış açısı, hedefe doğru bir hareket ortaya koyar. Bütünlüğe yaklaşmak için bilinçli/bilinçdışı sistemler birbirleriyle ilişki içine sokulmalıdır: "Ruh, birlikte bir bütün oluşturan iki uyumsuz yarıdan oluşur."[13] Daha sonra insanların ruhun farklı yarılarını birleştirmek için kullanabilecekleri pratik bir yöntem sunar.

---

[10] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 10, ss. 437-55.

[11] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 9/I, ss. 275-89.

[12] *A.g.e.*, ss. 290-354.

[13] *A.g.e.*, par. 520.

Yukarıda dördüncü aşamadaki Batılı insanlar olarak tanımladığım kişilere hitap eder; onlar "ego-bilincine ve bizim gerçeklik dediğimiz şeye inanırlar. Kuzey ikliminin gerçekleri bir şekilde o kadar ikna edicidir ki ancak onları aklımızda tuttuğumuzda kendimizi çok daha iyi hissederiz. Bizim için gerçeklikle ilgilenmek mantıklıdır. Bu nedenle Avrupalı ego-bilincimiz bilinçdışını yutmaya meyillidir ve eğer bu mümkün olmazsa onu bastırmaya çalışırız. Ancak bilinçdışından biraz anlayan biri, onun yutulamayacağını da bilir. Onu bastırmanın tehlikeli olduğunu kavrar, çünkü bilinçdışı hayattır ve nevrozda olduğu gibi bastırılırsa bu hayat bizim aleyhimize döner."[14] Nevroz, tek taraflılığı garanti eden bir iç çatışmaya dayanır: Bilinçdışı bastırılır ve kişi enerjik bir çıkmaza girer. Enerjinin bu kadar dar bir faaliyet yelpazesi ve mühürlenmiş bilinçdışına karşı savunmalar için kullanılmasıyla, yaşamın bütünlük ve tatmin olanaklarının çoğu reddedilir. Çoğu zaman kişi aşırı derecede izole olur ve yaşam kısırlaşarak durma noktasına gelebilir. "Bilinç ve bilinçdışı, biri diğeri tarafından bastırıldığında ve yaralandığında bir bütün oluşturmaz. Eğer mücadele etmeleri gerekiyorsa, en azından her iki tarafın da eşit haklara sahip olduğu adil bir mücadele olmalıdır. Bunların her ikisi de yaşamın bir yönüdür. Bilinç kendi mantığını savunmalı ve kendini korumalıdır ve bilinçdışının kaotik yaşamına da kendi yolunu bulma şansı verilmelidir -tabii dayanabileceğimiz kadarıyla.- Bu, aynı anda hem açık çatışma hem de açık iş birliği anlamına gelmektedir. Belli ki insan yaşamı böyle olmalıdır. Bu eski çekiç ve örs oyunudur: İkisi arasındaki sabırlı demir öyle bir dövülür ki yok edilemez bir bütün, bir 'birey' ortaya çıkar."[15]

Çekiç ve örs arasında yok edilemez bir bütünün dövülmesi! Bu canlı imge, Jung'un anladığı şekliyle bireyleşme sürecinin doğasını anlatmaktadır. Temelde sessiz bir kuluçka ve büyüme süreci değildir bu; aksine, zıtlıklar arasında güçlü bir çatışmadır.

---

[14] *A.g.e.*, par. 221.

[15] *A.g.e.*, par. 522.

Örneğin persona ile gölge ya da ego ile anima arasındaki çatışmayla yüzleşme görevini üstlenen kişinin kazandığı şey, bilinç ile bilinçdışı arasındaki karşılaşmanın (Jung'un Almancada adlandırdığı şekliyle *Auseinandersetzung*) deneyimi yoluyla elde edilen bilgi olan "cesaret"tir. "Bireyleşme süreci ile kastettiğim şey kabaca budur. Adından da anlaşılacağı üzere, iki temel ruhsal olgu [bilinç ve bilinçdışı] arasındaki çatışmadan doğan bir süreç ya da gelişim seyridir." [16]

Bireyleşme Hususunda Bir Vaka Çalışması

"Bireyleşme Süreci Üzerine Bir Çalışma" başlıklı ikinci makalede Jung, bireyleşme süreci hakkında, en azından yaşamın ikinci yarısındaki erken aşamalarında, daha somut ayrıntılar sunar. Bu çalışmada, 55 yaşında olan ve yurt dışından Avrupa'ya döndükten sonra kendisiyle çalışmaya gelen bir kadın hastayı anlatır. Kadın "babasının kızı"dır, oldukça kültürlü ve eğitimlidir. Evli değildir, "ama bir insan eşin bilinçdışı eşdeğeriyle, yani animus ile yaşıyordu... Akademik eğitim almış kadınlarda sıklıkla rastlanan karakteristik bir ilişkiydi bu." [17] Burada modern bir kadından bahsetmektedir. Belli ki bu onun için büyüleyici ve öğretici bir vakadır. Hayatının ikinci yarısında aklını ve ruhani yönünü (animus gelişimi) geliştirmesi gereken geleneksel bir anne ve ev kadını değildir —ki bu genellikle kadınların bireyleşmesi hakkında Jung'un düşündüğü yoldur. Aksine, çok güçlü bir entelektüel gelişimi ve kariyeri olan bir kadındır. Ancak erkekle özdeşleşmiştir ve şimdi İskandinav annesi ve anavatanı hakkında bir şeyler keşfetme arayışındadır. Kişiliğinin kadınsı yönüyle temasa geçmek istemiştir, zira bu yön onun için bilinçdışıdır.

Aslında bu türden pek çok kadın sonraki yıllarda da tedavi için Jung'a gelmeye devam edecektir. Bu hasta, eğitimi aile kurmanın ve çocuk sahibi olmanın önüne koyan, kariyer peşinde ko-

[16] *A.g.e.*, par. 523.
[17] *A.g.e.*, par. 525.

şan biridir ve belki de çocuk doğurmanın bir serap hâline geldiği günümüzde pek çok kadına benzemektedir. Ancak 1928'de bu hâlâ oldukça sıra dışı bir kadındı.

Hasta resim çizmeye ve boyamaya başlar. Eğitimli bir sanatçı değildir, bu durum analiz için bir avantajdır, çünkü böylece bilinçdışının kendini daha doğrudan ve spontane bir şekilde ifade etmesine imkân verir. Bu hasta şu yorumu yapmıştır: Gözleri bir şey yapmak ister ama kafası başka bir şey yapmasını arzu eder ve o da gözlerinin istediğini yapmasına izin verir, bu da ortaya çıkan yeni bilinç merkezinin kendi iradesine sahip olduğunu göstermektedir. Bu şekilde olmasını ister, o şekilde değil ve bunun olmasına izin verir. *Geschehen lassen* ("olmasına izin vermek") bilinçdışını iş başında yakalamanın yoludur. Jung, kadının çizimlerinin ve resimlerinin psikolojik anlamını faal biçimde yorumlamamış, bunun yerine bilinçdışının istediği gibi "olmasına izin vermeye" kadını teşvik ederek sürece katılmıştır. Çoğu zaman resimlerin açık içeriklerinin ötesinde ne söylemek istediklerini bile anlamıyordur. Sadece devam etmesi için onu cesaretlendirir. Yavaş yavaş bir hikâyenin ortaya çıktığı görülmektedir, bir gelişme yaşanıyor ve bu da zaman içinde amacını gösteriyordur.

Birinci resim[18] hastanın başlangıçtaki durumunu göstermektedir: Psikolojik ve gelişimsel olarak sıkışmış olma durumunu tasvir etmektedir. Bir kadının bedeni kayaya gömülmüştür ve açıkça özgürleşmek için mücadele etmektedir. Bu, hastanın analize başlarken içinde bulunduğu durumdur. İkinci resimde kayaya çarpan ve yuvarlak bir taşı diğerlerinden ayıran bir şimşek görülmektedir. Bu taş kadının çekirdeğini (kendiliğini) temsil etmektedir. Jung'un yorumuna göre bu resim kendiliğin bilinçdışından kurtuluşunu temsil eder: "Şimşek kayadan küresel formu serbest bıraktı ve böylece bir tür özgürleşmeye neden oldu."[19] Hasta şimşeği analistiyle ilişkilendirmiştir. Aktarım onun kişiliği üzerinde

[18] Bkz. *Toplu Eserler*, Cilt 9/I, s. 292.

[19] *A.g.e.*, par. 538.

derin bir etki yaratmaya başlamıştır. Bu dramada Jung şimşek ile temsil edilir; bu aynı zamanda kendi kişiliğinin çarpan ve dölleyen eril unsurudur. Jung bu imgenin cinsel tonlarına dikkat çeker.

Metnin ilerleyen bölümlerinde Jung, hastanın alt işlevi olan sezgi için bir yansıtma-taşıyıcı olarak bahseder kendisinden: "'Alt' işlev... [bir] salıverici ya da 'kurtarıcı' işlevin önemine sahiptir. Deneyimlerimizden biliyoruz ki alt işlev her zaman 'üst' işlevi telafi eder, tamamlar ve dengeler. Ruhsal özelliğim beni bu açıdan uygun bir yansıtma taşıyıcısı yapacaktır."[20] Yansıtmalarının taşıyıcısı olarak Jung'un sözleri ve varlığı hastanın bilinci için telafi edici hâle gelir ve aynı zamanda güç ve etkinliklerinde büyük ölçüde abartılır. Kadın onu her şeyi bilen ve her şeyden anlayan bir sezgi dehası olarak görecektir. Bu, güçlü bir aktarımın hastaya tipik olarak söylediği türden bir şeydir. O hâlde, hastaya bir şimşek gibi çarpan ve onun üzerinde böylesine derin bir etkiye sahip olan Jung'un sezgisidir. Aynı zamanda hastanın alt işlevi olduğu için "bilince beklenmedik bir anda, şimşek gibi çarpar ve bazen yıkıcı sonuçlar doğurur. Egoyu bir kenara iter ve bir üst faktöre, kişinin bütünlüğüne yer açar."[21]

Dolayısıyla bu resim egonun bir kenara itilmesini ve kendiliğin ilk kez ortaya çıkmasını temsil eder. Kopan kaya onun egosunu değil, kendiliğini temsil etmektedir. Şimşek, şimdiye kadar bilinçdışında kilitli kalmış olan bütünlük potansiyelini serbest bırakır. "Bu kendilik her zaman mevcuttu ama uyuyordu."[22] Bu kadının olağanüstü ego gelişimi, kendiliğini geride bırakmış ve persona uyumlarına, baba kompleksi ve animus ile özdeşleşmeye takılıp kalmıştı, ki resimdeki "kayalar" da bunlardır. Bu özdeşleşmelerden kurtulması gerekiyordu. Bireyleşme sürecinin kalbinde yatan kendilikle temas kurma ve ona daha fazla bağlanma olasılığı, bilinçdışından serbest bırakılmalıdır ve bu da terapötik şim-

---

20 *A.g.e.*
21 *A.g.e.*
22 *A.g.e.*

şek eylemiyle gerçekleşir. İşte bu sebeple Jung aktarımın terapide muazzam önemli olduğunu söyler.

Jung, serideki en önemli resim olan üçüncü resimle ilgili yorumlarından önce şöyle der: "Üçüncü resim ... simyaya açıkça işaret eden bir motif getirmiş ve aslında beni eski üstatların eserlerini derinlemesine incelemem için kesinlikle teşvik etmiştir."[23] Jung'un hayatının geri kalanının büyük bir kısmını simya üzerinde derinlemesine ve yoğun bir şekilde çalışarak geçirdiğini dikkate alırsak bu dikkate değer bir ifadedir. Üçüncü resim, "bir doğum saatini, rüya görenin değil, kendiliğin doğum saatini" tasvir etmektedir.[24] Görüntü, uzayda serbestçe yüzen koyu mavi bir küre, "oluşmakta olan bir gezegendir."[25] Bu, hastanın "gerçek kişiliği" olarak adlandırdığı şeyin görünümüdür ve hasta bu resmi yaptığı anda hayatının doruk noktasına, büyük bir özgürleşme anına ulaştığını hissetmiştir.[26] Jung bunu kendiliğin doğuşu ile ilişkilendirir[27] ve şunu belirtir: Hasta burada, "kurtuluş bilinçle bütünleşmiş bir olgu hâline geldiğinde"[28] kendiliğin bilinçli olarak farkına varma noktasındadır.

Dördüncü resimde kürede önemli bir değişiklik belirir. Artık bir farklılaşma vardır: "Bir dış zar ve bir iç çekirdeğe" bölünmüştür.[29] Önceki resimde kürenin üzerinde yüzen yılan şimdi kürenin içine girmekte ve onu hamile bırakmaktadır. Dördüncü resim döllenme ile ilgilidir ve az çok açık cinsel imgeler kullanır. Erkek kimliğini bir kenara bırakmıştır ve varlığını yaşamdaki yeni olasılıklara açmaktadır. Hasta ve Jung bu resmi yorumladıkça, resmin kişiyi aşan bir anlamı da ortaya çıkar: Ego, "olmasına izin verme" deneyimini yaşamalıdır (gölge bütünleşmesi) ki tüm

---

[23] *A.g.e.*, par. 544.
[24] *A.g.e.*, par. 548.
[25] *A.g.e.*, par. 545.
[26] *A.g.e.*, par. 548.
[27] *A.g.e.*, par. 550.
[28] *A.g.e.*, par. 549.
[29] *A.g.e.*, par 556.

kişiliğin olumlu ve olumsuz yönlerini içerecek şekilde ufkunu genişletebilsin. Yılan ve kürenin birleşmesi, hastanın ruhundaki ruhsal karşıtların birleşmesini temsil eder. Jung burada kolayca yapılabilecek somut cinsel aktarım yorumlarından kaçınır, çünkü bunlar cinsel indirgemeciliğe yol açar ve bireyleşme sürecini ilerletmekte başarısız olur. Hastanın burada çektiği acı, tam olarak kişisel yorumlardan vazgeçmekti, yani Jung'a karşı cinsel isteklerini bir kenara bırakmaktı ve bunun yerine şunu fark etmekti: Psikolojik olarak bu kadar yakınlaştığı analistine âşık olmuyordu, aksine bireyleşme sürecinin arketip bir düzeyi harekete geçmişti ve bu, kişisel ilişkilerinin ötesinde işliyordu. Bu imgelem aracılığıyla ortaya çıkan, işlemekte olan kendilikti.

Resim dizisi şimdi gölge sorununu ve iyi ile kötünün bütünleşmesini çok daha derinlemesine ve ayrıntılı ele almaktadır. Beşinci resimde kötülük reddedilir ve yılan kürenin dışına yerleştirilir. Altıncı resim dış ve iç zıtlıkları birleştirme çabasını, bilinçli farkındalığa doğru bir hareketi gösterir. Yedinci resim bir miktar depresyona ve bunun sonucunda daha ileri bir bilince işaret eder. Çok önemli olan sekizinci resim, toprağa, anneye, dişil olana doğru bir hareketi göstermektedir. Bu kadın Avrupa'ya bunun için gelmiştir; varlığının dişil tarafıyla sağlam bir temas kurmaya çalışıyordur. Dokuzuncu resim yine onun zıtlıkları, iyi ve kötüyü birleştirme mücadelesini göstermektedir. Onuncu resimde zıtlıklar dengelenmiştir, ancak kanser imgesi ilk kez ortaya çıkmaktadır. (Aslında bu kadın on altı yıl sonra kanserden ölmüştür.) On birinci resim şunu göstermektedir: Dış dünyanın artan önemi mandalanın değerini gölgelemeye başlamıştır. Bundan sonra mandala teması birçok varyantta tekrarlanır, ki bunların her biri kendiliğini daha fazla bütünleştirmeye ve ifade etmeye çalışır. Seri ilk olarak on dokuzuncu resimle sona erer, ancak kadın tedaviden sonra on yıl daha resim yapmaya devam eder ve yirmi dördüncü resim artık son resim olur: düz siyah bir arka plana asılı altın bir dairenin içine yerleştirilmiş sarı merkezli güzel bir beyaz lotus görüntüsü. Lotusun üzerinde tek bir altın yıldız yer almaktadır.

Lotusun kendisi yeşil yapraklardan oluşan bir yatağın üzerinde durur ve yaprakların altında iki altın yılan gibi görünen şey vardır. Kendiliğin muhteşem bir görüntüsüdür bu, tezahür etmiş ve tamamen gerçekleşmiştir. Jung, on dokuzuncu resmin ötesindeki imgeler hakkında yorum yapmayı reddeder, ancak bunlar analiz dönemi sırasında ve sonrasında ortaya çıkarılan ve deneyimlenen kendiliğin daha da derinleşmesi ve pekişmesi hakkında elbette bir fikir verir.

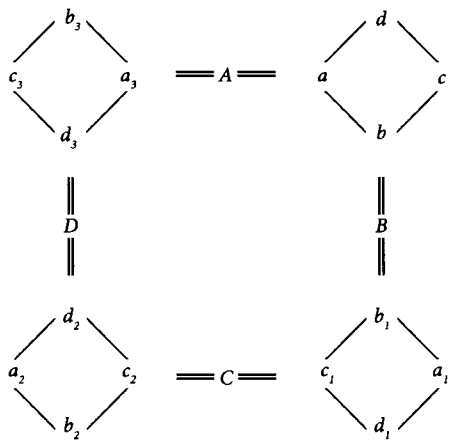
Jung'un vakayla ilgili sonuç ifadesi şöyledir: Bu kadın analizi sırasında güçlü bir bireyleşme sürecinin ilk aşamalarındaydı. Jung onu analizde gördüğü süre boyunca, kendiliğin asla unutulmayacak şekilde bilince çıkışını deneyimledi ve sonraki haftalar ve aylarda ruhsal temelindeki zıtlıkları birleştirmek için mücadele etti. Animus ile özdeşleşmeyi bıraktı ve kendi dişil özüyle yeniden birleşmeyi başardı. Burada ego kendilik karşısında göreceleşmiştir ve kişiyi aşan arketip ruhu deneyimleyebilmiştir. Bunlar, Jung'un yaşamın ikinci yarısında bireyleşme süreci olarak adlandırdığı sürecin klasik özellikleridir.

Kendiliğin Hareketleri

Bireyleşme konusunda son bir söz daha söyleyelim. Jung'un kendilik görüşü hem yapısal hem de dinamiktir. Bir önceki bölümde daha çok yapısal özelliklerine odaklandım. Ancak bireyleşme süreci düşünüldüğünde, ön plana çıkan özellik dinamik niteliğidir. Jung, kendiliğin yaşam boyunca sürekli bir dönüşüm geçirdiğini düşünür. Doğumdan yaşlılığa kadar olan gelişim sürecinde ortaya çıkan arketip imgelerin her biri —ilahî çocuk, kahraman, *puer* ve *puella*, kral ve kraliçe, kocakarı ve bilge ihtiyar— bu tek arketipin yönleri veya ifadeleridir. Gelişim süreci boyunca kendilik ruhu etkiler ve bireyde fiziksel, psikolojik ve zihinsel olmak üzere her düzeyde değişiklikler yaratır. Bireyleşme süreci kendilik tarafından yönlendirilir ve telafi mekanizması aracılığıyla yürütülür.

Ego bu süreci oluşturmaz ya da kontrol etmez, ancak bu sürecin farkına vararak sürece katılabilir.

Jung, geç dönem eseri *Aion*'un sonunda, kendiliğin dinamik hareketlerini göstermek için bir diyagram sunar. Diyagram bir tür karbon atomuna benzemektedir.

Bu, bireyin psikolojik yaşamının sürekliliği bağlamında tek bir varlığın, yani kendiliğin dönüşümüne ilişkin bir formülü temsil eder. Bu diyagramda Jung, kendilik içinde saf potansiyelden gerçekleşmeye doğru bir hareketi tasvir etmeye çalışmaktadır: "Formülümüzün tasvir ettiği süreç, başlangıçta bilinçdışı olan bütünlüğü bilinçli bir bütünlüğe dönüştürür."[30] Tek ve aynı özün sürekli bir dönüşüm sürecini tanımladığından, bilince doğru bir hareketin yanı sıra bir dönüşüm ve yenilenme sürecidir.

Hareket, ruhsal spektrumun zihinsel ucunu, yani arketip seviyeyi temsil eden A dörtlüsünde başlar. Burada ideal bir imge olarak tezahür eder. A dörtlüsü, B dörtlüsü, C dörtlüsü, D dörtlüsü boyunca dolaşırken ve sonra tekrarlamak için A'ya dönerken, ruhsal bir içerik, arketip bir imge, spektrumun arketip ucundaki ruhsal sisteme girer ve diğer üç seviyenin her birinde bir bütün-

[30] Jung, *Toplu Eserler*, Cilt 9/II, par. 410.

leşme süreci başlar. İlk olarak, imge arketip dörtlünün dört noktası boyunca döner ve fikir netleşir. Sonra fikir B seviyesine geçer, atomdaki bir enerji seviyesinin değişmesine benzer bir süreçle küçük b kapısından içeri girer. Bu başka bir bilinç düzeyine geçiştir. Artık fikir gölge seviyesinde var olur ve burada nesnelerin gölge düşürdüğü gerçekliğe ve günlük yaşama girer. Fikir, özlük kazanır ve birlik, bütünlük ve tamlık fikri artık hayatta yaşanmalıdır. Fikir bu ruhsal düzeyde ilerler, artık uzay ve zamanda somut olarak gerçekleştirilmelidir ve bu da sınırlamalar ve sorunlar getirir. Jung'a göre her insan eylemi olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilebilir[31] ve düşünceden eyleme geçerken kişi gölge bir potansiyel dünyasına girmiş olur. Her eylem bir tepkiye yol açar: Dışsal bir etkisi vardır ve bu nedenle kişi gerçekten bireyleşmeye başladığında, diğer insanların şikâyet etmeye başladığı değişiklikler yaptığında, bu kişi gölge dörtlü içinde hareket etmektedir. Fikir somutlaşmakta, gerçek hayattaki davranışlarda etkili olmakta ve içgüdüsel düzeye kadar inmektedir. Arketipler ve içgüdüler bu seviyede birbirine bağlanır ve fikir Gölge Dörtlüye doğru ilerledikçe, giderek daha fazla içgüdüsel ve bedenlenmiş nitelikler kazanır.

Fikir C seviyesine indiğinde, *physis* seviyesine ulaşmış olur, bu seviye bedenin maddi alt tabakasında son derece derindir, bedenin kendisi de değişmeye başlar. İmgeyle başlayan ve ruha giren düzenleyici ilke davranışa dönüşür, sonra içgüdülere dokunur ve onları bir küme hâline getirir, şimdi de molekülleri gerçekten yeniden düzenleyecek şekilde bedeni etkilemeye başlar. Bu derin fiziksel düzey, ruhun psikoid bariyerinin ötesinde yer alır. Bu, evrimin ardındaki itici güçlerden biridir. Yapı, biçimi takip eder.

D seviyesi ile enerji seviyesinin kendisine ulaşılır. Maddeye dönüşen kristalleşme enerjisinin kökeni burada yatmaktadır. Bu, enerjinin ve onu şekillendiren formların molekül altı ve atom altı seviyesidir. Bu seviyeye dokunmak gerçekten de derin bir değ-

[31] *A.g.e.*, par. 355.

şim, yani enerjinin kendisi ve organizasyonu seviyesinde bir değişim anlamına gelir.

> Formül kendiliğin bir simgesini sunar, çünkü kendilik sadece statik bir nicelik ya da sabit bir biçim değil, aynı zamanda dinamik bir süreçtir. Aynı şekilde, eskiler insandaki *imago Dei*yi sadece bir iz, bir tür cansız, kalıplaşmış izlenim olarak değil, aktif bir güç olarak görmüşlerdir... Dört dönüşüm, âdeta kendiliğin içinde gerçekleşen bir restorasyon veya gençleşme sürecini temsil eder; bir karbon çekirdeği dört proton yakaladığında ... ve döngünün sonunda bunları bir alfa parçacığı şeklinde serbest bıraktığında meydana gelen güneşteki karbon-azot döngüsüyle karşılaştırılabilir. Karbon çekirdeğinin kendisi reaksiyondan değişmeden çıkar, "Anka kuşunun küllerinden doğması gibi". Varoluşun sırrı, yani atomun ve bileşenlerinin varoluşunun sırrı, sürekli tekrarlanan bir gençleşme sürecinden ibaret olabilir ve arketiplerin esrarını açıklamaya çalışırken de benzer sonuçlara varılabilir.[32]

Bir sonraki bölümü düşünerek, kendiliği kozmik bir varlık olarak tasavvur edebiliriz; kendilik insan yaşamında ortaya çıkar ve ruhsal döngüleri içinde kendini durmaksızın yeniler. Belki de kendisinin bilincine varmak, zaman ve mekânın üç boyutlu dünyasında cisimleşmek ve aynı zamanda kendisini gençleştirmek ve varlığını uzatmak için insan bireylerine bel bağlar. Ruhun ötesindeki evrende varlığını sürdürür. Bedenlerimiz de dâhil olmak üzere, ruhlarımızı ve maddi dünyayı kendi amaçları için kullanır ve biz yaşlanıp öldükten sonra da devam eder.

---

[32] *A.g.e.*, par. 410.

9

ZAMAN VE SONSUZLUK
(EŞZAMANLILIK)

İnsan ruhunu keşfetmeye, onu ve sınırlarını haritalandırmaya yönelik ilk girişimlerinden itibaren Jung, sınırlarda vuku bulan şeylerden her daim büyülenmiştir. Bu onun mizacıydı —hâlihazırda bilinenlerin sınırlarını zorlamayı severdi. İlk büyük çalışması da genç kuzeni Helene Preiswerk'in medyum transları ve uzun zaman önce ölmüş şahsiyetlerle ilgili harikulade anlatımları üzerine bir tezdi. Bu, bilincin normal ve paranormal durumları arasındaki ilişkinin psikolojik bir araştırmasıydı.[1] Kelime çağrışımı ve kompleksler teorisi üzerine yapılan sonraki çalışmalar ise ruhun bilinçli ve bilinçdışı kısımları arasındaki sınırları incelemiştir. Bilinçdışının bölgesini daha fazla keşfeden Jung, başka bir sınır böl-

[1] Ayrıca, kesinlikle sınır tipte fenomenler olan hayaletlerin ve öcülerin varlığına dair kanıtlarla da ilgileniyordu.

RUHUN HARİTASI

Jungcu Psikolojiye Giriş

Murray Stein

Çeviri: Adem Beyaz

Bu kitabın amacı, Jung'un bulgularını yayımlanmış yazılarında sunduğu şekliyle açıklamaktır. Jung'a dair ilk keşifler, Fuentes'in İspanya'dan Atlantik'i geçmeye cesaret eden eski kaşifleri anlatırken bahsettiği "Gizem Denizi"ne dalmak gibi bir şey olabilir. İnsan bu uzak yerlere heyecanla ama aynı zamanda korkuyla açılır...

Ruhun Haritası, bir giriş çalışmasıdır. Jung psikolojisinin ileri düzey araştırmacılarının bile bu kitabı okumaktan fayda sağlayacağını ummamıza rağmen kitabın asıl hedef kitlesi; Jung'un ne dediğini bilmek isteyen ancak onun devasa yazılarına ve karmaşık düşüncelerine doğru giriş yöntemini henüz bulamamış olanlardır. Bu kitabın her bölümü onun teorisindeki bir temaya odaklanmıştır.

ISBN 978-605-4137-53-4

9 786054 137534

alBaraka Yayınları

albarakakultur.com